

LATVIJA

Pārskats par tautas attīstību 2015/2016

Dzīves meistarība un informācijpratība

LATVIJA Pārskats par tautas attīstību

2015/2016

Izdevums „Latvija. Pārskats par tautas attīstību” iznāk kopš 1995. gada. Sākot ar 2005. gadu, tā sagatavošana notiek Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta (SPPI) vadībā sadarbībā ar partneriem no citām augstskolām un institūcijām Latvijā.

2015./2016. gada izdevums ir trīspadsmitais pārskats un tas ir veltīts informācijpratības izpētei saistībā ar dzīves meistarību. Pārskatā uzmanība pievērsta tam, kādas ir informācijas ieguves un lietošanas prasmes, kas nepieciešamas Latvijas iedzīvotāju ikdienas jautājumu risināšanai, un novērtēts, kā un vai tās ietekmē dzīves meistarību dažādās jomās: veselības uzturēšanā un saglabāšanā, finanšu pārvaldīšanā, ģimenes dzīves organizēšanā, valsts un pašvaldības pakalpojumu izmantošanā, politiskajā līdzdalībā un pašorganizācijā, brīvā laika pavadīšanā. Pārskatā pirmo reizi Latvijā vienkopus analizēta veselībpratība, finanšpratība, ģimeņpratība, politikpratība, kultūrpratība, medijpratība.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

SPPI
Sociālo
un politisko
pētījumu
institūts

ISBN 978-9934-18-240-2

2015/2016

LATVIJA

Pārskats par tautas attīstību

Dzīves meistarība un informācijpratība

Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2015/2016. Dzīves meistarība un informācijpratība. Galv. red. Baiba Holma.
Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2017, 152 lpp., il., tab., karte. ISBN 978-9934-18-240-2.

Izdevuma teksta autortiesības nav aizsargātas. Šo tekstu gan pilnīgi, gan daļēji drīkst izmantot bez iepriekšējas atļaujas, tomēr obligāti ir jānorāda izmantotais avots.

Galvenā redaktore **Baiba Holma**
Projekta direktors **Jānis Ikstens**
Statistikē **Ance Ceriņa**

Ievada autore Baiba Holma

- 1. nodaļas autori:** Līga Rasnača, Kristīne Vībane, Jurijs Ņikišins
- 2. nodaļas autori:** Vladimirs Meņšikovs, Līva Jankaite
- 3. nodaļas autores:** Viola Korpa, Ilze Mileiko
- 4. nodaļas autori:** Visvaldis Valtenbergs, Jānis Buholcs, Anete Vingre
- 5. nodaļas autori:** Jānis Daugavietis, Anna Leiškalne
- 6. nodaļas autores:** Vita Zelče, Laura Ardava
- 7. nodaļas autori:** Daina Pakalna, Baiba Holma, Nauris Grass, Vladimirs Meņšikovs

Aptauju par Latvijas iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību veica SIA "Aptauju Centrs".

Tautas attīstības pārskata projekta ietvaros veiktās aptaujas "Dzīves meistarība un informācijpratība, LU SZF, 2016" tehniskās informācijas aprakstu sagatavojusi Daina Pakalna; datu tabulas veidojis Jānis Daugavietis.

Zinātniskie recenzenti:

Anda Laķe, *Dr. sc. soc.*, profesore, Latvijas Kultūras akadēmijas prorektore zinātniskajā darbā,
Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centra vadītāja

Uldis Zariņš, *Mg. sc. soc.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Attīstības departamenta direktors

Izdevums apstiprināts publicēšanai ar Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu padomes
2017. gada 31. maija lēmumu Nr. 2.

Izdevuma latviešu valodas literārā redaktore Ruta Puriņa

Izdevuma angļu valodas redaktore Andra Damberga

Vāka dizainu veidojis Agris Dzilna, Andras Liepiņas adaptācija

Iekšlapu dizainu un maketu veidojusi Andra Liepiņa

Uz 4. vāka attēlots Latvijas Nacionālās bibliotēkas "Tautas grāmatu plaukts".

Fotogrāfijas autors Jānis Buls

Latvijas administratīvā iedalījuma karti veidojis Jānis Krūmiņš

Par palīdzību aptaujas anketas sagatavošanā pārskata vajadzībām pateicamies
Aivaram Tabunam, Marekam Niklasam.

Par organizatorisku palīdzību pateicamies Gitai Blauai, Aijai Zobenai.

Ievadvārdi

Godātie lasītāji,
jūsu priekšā ir Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūta pētnieku izstrādātais pārskats par tautas attīstību. Tajā atrodama vērtīga analīze par prasmēm, kas ļauj Latvijas iedzīvotājiem būt meistarīgiem savas dzīves veidotājiem 21. gadsimtā – laikā, kam raksturīga strauja tehnoloģiju attīstība.

Tehnoloģijas ir dzinējspēks, kas maina ekonomiku, darba tirgu un mūsu ieradumus. Tehnoloģijas paver jaunas iespējas, taču to straujā attīstība rada arī izaicinājumus un prasa veltīt arvien vairāk uzmanības savu zināšanu un prasmju pilnveidošanai, lai spētu saglabāt savu konkurētspēju un izmantot radušās iespējas.

Svarīgi, lai jaunu tehnoloģiju apgūšanā priekšzīmi rādītu arī valsts, ieviešot modernus un digitālus risinājumus gan savā darbā, gan saziņā ar iedzīvotājiem. Digitālajā laikmetā katram valsts iedzīvotājam un uzņēmējam jābūt iespējai ātri, ērti un droši saņemt valsts un pašvaldību pakalpojumus. Mazāk papīra, vairāk e-parakstu un pakalpojumu e-vidē ietaupīs mūsu iedzīvotāju, uzņēmēju un arī valsts laiku un naudu.

Datu pieejamības un izmantošanas vairošana, sabiedrības iesaiste valsts pārvaldībā un uz tehnoloģijām balstīta inovāciju veicināšana būs attīstības virzieni, kas Latvijai ļaus kļūt par vienu no digitālās transformācijas un viedo tehnoloģiju līderēm pasaulē. Jau šobrīd mēs izstrādājam tehnoloģijas, kuras Eiropa iepazīs tikai nākamās desmitgades beigās. Jau šobrīd Latvija ir valodu tehnoloģiju un mākslīgā intelekta lielvalsts. Man kā moderno tehnoloģiju atbalstītājam un aktīvam lietotājam šī attīstība ir svarīga.

Latvijai vajadzīgo izrāvienu ekonomikā spēsim panākt vispirms ar izrāvienu attieksmē un domāšanā!

Informācijas un tehnoloģiju laikmets izvirza jaunas prasības it visās dzīves jomās. Kritiska domāšana, prasmīga mediju lietošana, politiskā līdzdalība, darba un ģimenes dzīves apvienošana, mobilitāte, pastāvīga profesionāla pilnveide, savu finanšu un citu resursu plānošana un mērķtiecīga lietošana: tas viss prasa analītisku pieeju, patstāvīgus lēmumus un prasmes vienlīdz labi darboties, sazināties un veidot attiecības kā digitālā vidē, tā bez tehnoloģiju starpniecības.

Tautas attīstības pārskatam ir izdevies atrast trāpīgus atslēgvārdus. Dzīves meistarība un informācijpratība ir nepieciešamas, lai jaunajos izaicinājumos nepazaudētu sevi un kvalitatīvi dzīvotu līdzī laikam. Pētījums ļauj apjaust savas stiprās puses un – kas vēl jo svarīgāk – ieraudzīt pilnveidojamo.

Latvijas lielākā vērtība ir tās cilvēki. Latvijas simtgadi sagaidot, ikvienam no mums ir svarīgi apzināties un jēgpilni ieguldīt savus resursus, lai kopā celtu mūsdienīgu, attīstītu un pārtikušu Latviju!

Latvijas Valsts prezidents
Raimonds Vējonis

Saturs

Ievadvārdi	3
Pamatfakti par Latviju, 2015	8
Ievads	9
Galveno jēdzienu – “dzīves meistarība” un “informācijpratība” – skaidrojums	9
Informācijpratība kā 21. gadsimta dzīves prasme	10
Pārskata mērķis un galvenā tematika	13
1. nodaļa	
Kā protam rūpēties par veselību? Kā kļūt meistarīgākiem?	16
Veselībratības jēdziens	16
Veselības aprūpes finansējums un resursu sadales politika	18
Veselības politika Latvijā	18
Sabiedrības veselība un galvenie riska faktori	20
Iedzīvotāju informācijas ieguves paradumi veselības jomā	22
Iedzīvotāju plāni veselības uzlabošanā	24
2. nodaļa	
Informācijpratība un dzīves meistarība finanšu un iepirkšanās jomā	27
Finanšpratības jēdziens	27
Finanšpratība Latvijā	28
Latvijas iedzīvotāju finanšpratības novērtējums	29
Finanšpratības zināšanas	31
Informācijpratība saistībā ar savu finanšu pārvaldību	32
Uzkrājumi un finanšu plānošana	36
Iedzīvotāju finanšu prioritātes	38
3. nodaļa	
Ģimeņpratība – starp publisko un privāto sfēru	42
Vecākpratība un vecāku kompetences loma	42
Pratība ģimenes attiecību veidošanā un uzturēšanā	45
Pratība darba un ģimenes dzīves saskaņošanā	48
4. nodaļa	
Informācijpratība un dzīves meistarība politikā un valsts pārvaldē	52
Politikpratība un tās ieguvumi	52
Politikpratība un institūcijas	55
Informētība par politiskajiem notikumiem	55
Informācija par vēlēšanu izvēli un politiskajiem lēmumiem, kas skar personīgi. Tās iegūšana	55

Iedzīvotāju pieredze valsts pārvaldes un pašvaldību pakalpojumu izmantošanā	56
E-pārvalde, valsts un pašvaldību e-pakalpojumu piedāvājums	56
Institūciju tiešsaistes vietņu un e-pakalpojumu lietojums	57
Politikpratība ārpus institūcijām	58
Iedzīvotāju sociālo mediju lietojums politiskajā līdzdalībā un pašorganizācijā	59
Tiešsaistes pašorganizēšanās piemēri	61
Pilsoniskās sabiedrības konteksts	62
5. nodaļa	
Kultūrpratības pašnovērtējums un sabiedrības nevienlīdzība.	
Kultūrpratības jēdziens	64
Kultūrpratība un izglītība	66
Latvijas iedzīvotāju kultūrpratības un meistarības pašnovērtējums salīdzinājumā ar citām jomām	67
Kultūrpratības un meistarības pašnovērtējums dažādos sociāldemogrāfiskos dalījumos	68
Kultūrpratības un meistarības atšķirības dzimumu dalījumā	72
6. nodaļa	
Medijpratība. Vai Latvijas ilgtspējīgas attīstības kods postpatiesības laikmetā?	79
Medijpratības vides faktori	81
Medijpratības un izglītības politika	85
Mediju izglītība	86
Pilsoniskās sabiedrības un mediju industrijas loma	88
Medijpratība un dzīves kompetences	89
Mediju lietošanas prasmes	89
Kritiskas izpratnes un interpretācijas prasme	91
Komunikācijas prasmes	93
7. nodaļa	
Vai informācijpratīgie un informētie ir arī dzīves meistarīgie?	95
Dažādu dzīves jomu informācijpratības salīdzinājums	95
Informācijpratības analīze pa kompetenču grupām	98
Informācijpratība, informētība un dzīves meistarība	107
Pielikumi	113
Aptauja par Latvijas iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību: tehniskā informācija	113
Datu tabulas	117
Tautas attīstības indekss un statistisko rādītāju tabulas	133
Literatūra	144

Logi

01.	Informācijas sabiedrības pamatprincipi	10
02.	Pārskati par tautas attīstību Latvijā: tematika	11
03.	Dzīves kvalitātes dimensijas	11
04.	21. gadsimta prasmes	12
05.	Digitālā inteliģence	14
06.	Par izdevumu "Globālais ietvars mediju un informācijpratības novērtēšanai: valstu gatavība un kompetences"	15
07.	Jēdzienu "kompetences, prasmes, zināšanas, pratība, meistarība" skaidrojums	15
1.1.	Atbildes uz jautājumu "Kad Jums pēdējo reizi mērīja asinsspiedienu, holesterīna un cukura līmeni asinīs?"	21
2.1.	Finanšpratības un tās atsevišķu rādītāju vērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū	30
2.2.	Finanšpratības un tās atsevišķu rādītāju vērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū pēc dzimuma	30
2.3.	Latvijas respondentu ģimeņpratības sastāvdaļu pašvērtējumi	31
2.4.	Respondentu zināšanas par iespēju atgūt iedzīvotāja ienākuma nodokļa maksātāja izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu izglītības izdevumiem	32
2.5.	Respondentu zināšanas par iespēju atgūt iedzīvotāja ienākuma nodokļa maksātāja izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu izdevumiem	33
2.6.	Atbildes uz jautājumu "Ja Jūs / Jūsu mājsaimniecība pēkšņi zaudētu savu galveno ienākumu avotu, cik ilgi Jūs spētu segt visus savus izdevumus no uzkrājumiem (neizmantojot aizņēmumus no radiem/draugiem, bezdarbnieka pabalstus u. c.)?"	33
2.7.	Latvijas respondentu vērtējumi par savu informētību dažādos jautājumos, atbildes varianti "ļoti laba" un "laba"	34
2.8.	Respondentu finanšu pārvaldības informētības pašvērtējums pa finanšpratību grupām	34
2.9.	Latvijas iedzīvotāju spējas sameklēt un izmantot informāciju par savu finanšu pārvaldību	35
2.10.	Atbildes uz jautājumu "Kur pēdējā reizē ieguvāt Jums visnoderīgāko informāciju par savu finanšu pārvaldību?"	35
2.11.	Latvijas iedzīvotāju vērtējumi par savas dzīves meistarību (spēja paaugstināt labklājību) pa dažādām finanšu prasmju grupām	36
2.12a.	Atbildes uz jautājumu "Kā Jūs veidojat uzkrājumus (iespējama viena atbilde)?"	37
2.12b.	Atbildes uz jautājumu "Kā Jūs veidojat uzkrājumus (iespējama viena atbilde)?"	37
2.13a.	Trīs galvenās finanšu prioritātes	39
2.13b.	Trīs galvenās finanšu prioritātes	39
2.14.	Atbildes uz jautājumu: "Ja Jūs / Jūsu mājsaimniecība pēkšņi zaudētu savu galveno ienākumu avotu, cik ilgi Jūs spētu segt visus savus izdevumus no uzkrājumiem (neizmantojot aizņēmumus no radiem/draugiem, bezdarbnieka pabalstus u. c.)?"	40
3.1.	Bērnu aprūpes un audzināšanas prasmju pašnovērtējums	43
3.2.	Ģimenes veidošanas un uzturēšanas prasmju vērtējums	47
3.3.	Ģimenes attiecību veidošana un uzturēšana: apgrūtinātie iemesli	48
3.4.	Izmantotās bērnu aprūpes iespējas pēdējā gada laikā	49
4.1.	Politikpratības skaidrojums	53
4.2.	Vai saprotat, kas notiek politikā?	53
4.3.	Saistība starp iedzīvotāju vērtējumu par medijpratību un politikpratību	54
4.4.	Kā kopumā vērtējat savu informētību par šādiem jautājumiem	55
4.5.	Pamatzināšanu pārbaude. Kas var atcelt Satversmes tiesas lēmumu	56
4.6.	Kā iedzīvotāji novērtē ar valsts pārvaldes pakalpojumiem saistītas informācijas atrašanu un izmantošanu	56
4.7.	Institūcijas, kurās pēdējo 3 gadu laikā iedzīvotāji ir meklējuši informāciju (interneta vietnē vai vēršoties tieši), 2014. g. aprīlis	59
4.8.	Vai esat izmantojis(-usi) šādas interneta vietnes?	59
4.9.	<i>Manabalss.lv</i> – alternatīvās līdzdalības platforma	60

5.1. Respondenti, kuriem neviens neieteica pēdējo lasīto grāmatu / apmeklēto kultūras pasākumu: dalījums vecumgrupās, %	69
5.2. Respondenti, kuriem pēdējo lasīto grāmatu / apmeklēto kultūras pasākumu ieteica kāds no radiem: dalījums vecumgrupās, %	69
5.3. Iedzīvotāju kultūras nelīdzdalība: kultūras pasākumu neapmeklēšana un grāmatu nelasīšana	71
5.4. Grāmatu un pasākumu ieteicēji: dzimums	75
5.5. Grāmatu un pasākumu ieteicēji: radniecība	76
6.1. Medijpratības komponentes	80
6.2. Medijpratības vērtēšanas kritēriju struktūra	80
6.3. Latvijas grāmatu, preses izdevumu, TV un radio raidorganizāciju kopaina (2000–2015)	81
6.4. Mediju lietošana Latvijā	82
6.5. Regulārs mediju lietojums 2015. gadā	84
6.6. Fragments no klases stundu programmas parauga	87
6.7. Cik lielu nozīmi stundās pievēršat medijpratības jautājumiem?	88
6.8. Latvijas iedzīvotāju mediju lietošanas prasmes	90
6.9. Mediju lietošanas valoda	90
6.10. Kuri spriedumi labāk raksturo Jūsu masu mediju lietošanas paradumus?	91
6.11. Latvijas iedzīvotāju mediju vērtēšanas prasmju pašnovērtējums	91
6.12. Cik bieži Jūs salīdzināt dažādos masu medijos sniegto informāciju?	92
6.13. Latvijas un ES iedzīvotāju uzticēšanās medijiem	92
7.1. Dažādu pratību pašnovērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū pēc dzimuma	96
7.2. Dažādu pratību septiņu mainīgo interkorelācijas matrica	96
7.3. Dažādu pratību pašnovērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū pēc vecuma	97
7.4. MIP trīs pamatkompetenču grupas	98
7.5. Ikdienā nepieciešamās informācijas iegūšanas paradumu pašnovērtējums	99
7.6. Informācijas iegūšana no pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes, draugiem, kolēģiem	100
7.7. Meklējot ar interneta meklētājiem, parasti izvēlos kādu no pirmajiem trim ierakstiem	101
7.8. Protu izvēlēties uzticamus informācijas avotus	101
7.9. Kur pēdējā reizē iegūta visnoderīgākā informācija par šādiem jautājumiem	102
7.10. Informācijas avoti, kur pēdējā reizē iegūta visnoderīgākā informācija dažādās dzīves jomās	102
7.11. Es cenšos atrast atbildes, izmantojot dažādus informācijas avotus	104
7.12. Man sagādā grūtības apkopot un saglabāt atrasto informāciju	104
7.13. Es protu atrasto informāciju praktiski lietot	105
7.14. Iedzīvotāju informētība dažādās dzīves jomās	106
7.15. Dzīves jomas, kurās ir skaidri dzīves plāni un kurām regulāri tiek pievērsta uzmanība, un kurās ir neizdevusies plānu īstenošana un informētība	107
7.16. Subjektīvās labklājības dinamiskais modelis	108
7.17. Latvijas iedzīvotāju subjektīvās labklājības novērtējums	110
7.18. Respondenti ar augstu un zemu subjektīvo labklājību: viņu atbildes uz jautājumu, vai viņiem ir skaidrs darbības plāns noteiktu mērķu sasniegšanai (%)	111

Saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

EDS – Elektroniskās deklarēšanās sistēma

ES – Eiropas Savienība

IFLA – *International Federation of Library Associations and Institutions* – Starptautiskā Bibliotēku asociāciju un institūciju federācija

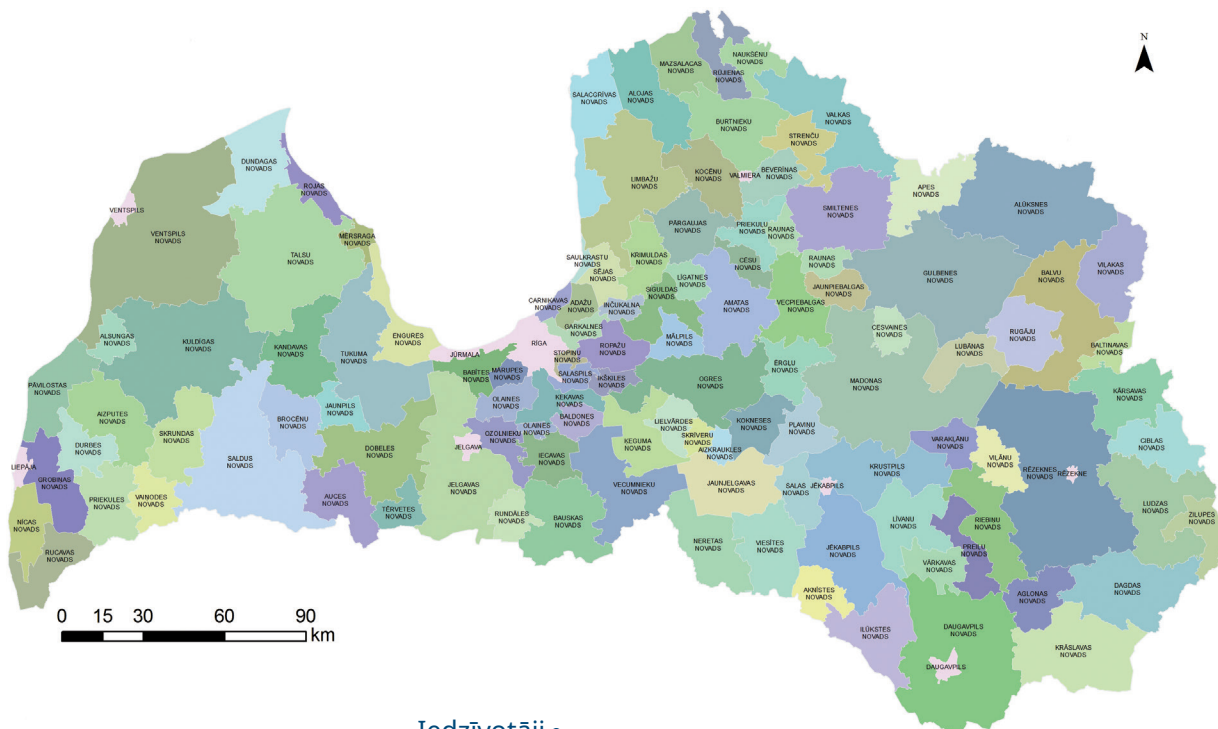
MIP – medijpratība un informācijpratība

OECD – *Organisation for Economic Co-operation and Development* – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija

PISA – *Programme for International Student Assessment* – Starptautiskā skolēnu novērtēšanas programma

UNESCO – *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija

Pamatfakti par Latviju, 2015

Iedzīvotāji			
Iedzīvotāju skaits, milj.	1,986		
Dabiskais pieaugums, %	-0,3		
Apdzīvojuma blīvums, cilv. uz km ²	31		
Iedzīvotāju dzimumsadalījums, %			
Vīrieši	46		
Sievietes	54		
Nacionālais sastāvs, % (gada sākumā)			
Latvieši	62		
Krievi	26		
Baltkrievi	3		
Ukraiņi	2		
Poļi	2		
Lietuvieši	1		
Citi	4		
Tautsaimniecība			
Iekšzemes kopprodukts, milj. eiro	24377,7		
Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju 2010. gada salīdzināmajās cenās, eiro	10 805		
Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju pēc pirkstspējas līmeņa	12 300		
Iekšzemes kopprodukta pieaugums, %	3		
Bezdarba līmenis, %	8,7		
Nodarbinātība pa tautsaimniecības nozarēm, %			
Lauksaimniecība	8		
Rūpniecība	24		
Pakalpojumi	68		
Eiro kurss pret 1 USD (gada beigās) - 1,09			
Iedzīvotāju sadalījums starp pilsētām un laukiem, %			
		Laukos	32
		Pilsētās	68
Iedzīvotāju vecumstruktūra, % (gada sākumā)			
		0-14 gadi	15
		Darbspējas vecumā (vīrieši 15-62 gadi, sievietes 15-61,5 gadi)	62
		Vecāki par darbspējas vecumu	23
Vieta pēc tautas attīstības rādītājiem			
		Tautas attīstības indekss	0,819
		Pieaugušo lasītprasme, %	99,9
Veselība			
		Paredzamais mūža ilgums, gados	74,7
		Vīrieši	69,7
		Sievietes	79,3
		Zīdaiņu mirstība uz 1000 dzīvi dzimušo	4,1
		Ārstu skaits uz 10 000 iedzīvotāju	34,7
Vispārējās valdības sektora izdevumi pret iekšzemes kopproduktu, %			
		KOPĀ	37,1
		No tiem:	
		aizsardzība	1
		izglītība	6
		veselība	3,8
		sociālā aizsardzība	11,5
Teritorija, km² - 64 569			

Ievads

Pateicoties informācijas un komunikācijas tehnoloģiju attīstībai, jau kopš pagājušā gadsimta 70. gadiem var uzskatīt, ka mēs dzīvojam informācijas sabiedrībā. Tā ir sabiedrība, kurā informācijas pieejamība ir radījusi izmaiņas visās dzīves jomās – ekonomikā, politikā, izglītībā, kultūrā u. c. – un būtiski tās ietekmējusi. Informācijas pieejamība ir mainījusi arī ikviena cilvēka ikdienas informācijdarbības – visas aktivitātes, kas kaut kādā veidā ir saistītas ar informācijas lietošanu. Fakts, ka informācija teorētiski ir pieejama 24 stundas diennaktī, ir padarījis to par resursu, kuru var izmantot ikviens, bet tas arvien vairāk prasa arī zināšanas un prasmes, lai saprastu, kādi ir informācijas avoti, kuru informācijas avotu izvēlēties un kuram avotam var uzticēties. Individīda informācijdarbības (jeb informacionālā uzvedība) bieži vien veidojas neapzināti un intuitīvi, meklējot risinājumus konkrētām dzīves situācijām. Pētījumi rāda (Bates, 2006), ka informācijdarbības bieži vien dominējošais ir vismazākās piepūles princips – ar mazāko enerģijas patēriņu sasniegt kaut cik pieņemamus rezultātus. Tā, piemēram, cilvēki bieži izvēlas mazāk kvalitatīvus, bet vieglāk pieejamus un labāk pazīstamus informācijas avotus; paļaujas uz pirmo atrasto informācijas avotu, nepārbaudot to citur; *Google* meklētājprogrammas efektivitātes un vieglās lietojamības dēļ pamatā meklē informāciju tikai ar šo meklētāju, nemaz nezinot, ka ir arī vēl citas derīgas datubāzes, kurās iegūt drošas atbildes uz kādu jautājumu; cilvēki bieži vien lieto un dalās ar informāciju, nepievēršot uzmanību autortiesību ierobežojumiem. Taču nekvalitatīvas informācijas lietošanas sekas bieži vien tiek salīdzinātas ar sliktas kvalitātes pārtikas lietošanu – sliktā pārtika var saindēt ķermeni, bet nekvalitatīva informācija var “saindēt domāšanu”, t. i., traucēt lēmumu pieņemšanai, situācijas izprašanai un rīcībai.

Mūsdienu formālās izglītības procesā (skolās, augstskolās) pamatā tiek apgūtas zināšanas un prasmes mācību, studiju un pētniecības jomā būtiskas informācijas ieguvei un lietošanai. Taču, ņemot vērā to, cik liela nozīme ir atbilstošas informācijas ieguvei ikvienā cilvēka dzīves jomā, informācijas prasmju apguvei arvien vairāk tiek pievērsta uzmanība sabiedrības attīstības aspektā. Sākot ar 1990. gadu, Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (UNESCO) ir viena no aktīvākajām organizācijām, kuras darbība ir vērsta, lai atbalstītu un veicinātu “**mediju un informācijas izglītotu sabiedrību**”, izmantojot visaptverošu stratēģiju, kas ietver visas mērķgrupas – informācijas radītājus un patērētājus, izglītotājus, valsts valdības un lēmumu pieņēmējus” (UNESCO, n.d.b). UNESCO ir izstrādājusi vairākus konceptuālus dokumentus (piemēram, *Mediju un informācijas pratība: politikas un stratēģijas vadlīnijas* (Grizzle, 2013), *Globālais ietvars mediju un informācijas pratības novērtēšanai*:

valstu gatavība un kompetences (UNESCO, 2013)), kā arī organizējusi medijpratībai un informācijpratībai nozīmīgus pasākumus (konferences, forumus), tai skaitā arī Latvijā.

Otra starptautiska organizācija, kura aktīvi pievērsusies informācijpratības attīstīšanai sabiedrībā kopumā, ir Starptautiskā Bibliotēku asociācija un institūciju federācija (IFLA). Šīs organizācijas aktivitātes ir domātas tam, lai atbalstītu bibliotēku darbību informācijas prasmju apguves programmu izstrādei un īstenošanai. Kā norādīts publikācijā “Informācijpratības ceļvedis mūžizglītībai”, informācijas prasmes ir būtiskas ikvienam iedzīvotājam veiksmīgai mūžizglītībai, darbam, ikdienas saziņai, piemēram, situācijās, ja ir nepieciešama informācija par veselības pakalpojumiem, vai studentam, ja ir nepieciešama konkrēta informācija uzdevuma izpildei (Lau, 2006).

Informācijpratības attīstība ir izcelta arī Latvijas valsts attīstības plānošanas dokumentā “Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam”. Tajā attīstīta informācijpratība ir minēta kā viens no trim pamatprincipiem, kas veido informācijas sabiedrību.

Iedzīvotāju augsta līmeņa informācijpratība ir zināšanu sabiedrības izveides nosacījums. Kā norādīts UNESCO materiālā par zināšanu sabiedrības veidošanu, “lai gūtu panākumus mūsdienu mainīgajā vidē, indivīdiem, kopienām un valstīm ir jāapgūst kritiskais kompetenču daudzums, lai spētu meklēt informāciju, to kritiski izvērtēt un radīt jaunu informāciju un zināšanas. Informācijpratība rada jaunas iespējas, lai uzlabotu dzīves kvalitāti” (UNESCO, n.d.a).

Šī pārskata par tautas attīstību (turpmāk tekstā – **pārskats**) galvenais temats ir dzīves meistarība un informācijpratība kā dzīves kvalitātes nosacījums. Informācijpratība aplūkota jomās, kas ietekmē cilvēka dzīves kvalitāti un ir saistītas ar ikdienas norisēm nepieciešamās informācijas ieguvei: veselība, finanses, ģimene, darbs un izglītība, valsts un pašvaldību pakalpojumu lietošana, politiskā līdzdalība, kultūra un izklaide, mediju lietošana. Līdz ar to šis **pārskats** turpina aplūkot tautas ilgstspējīgai attīstībai nozīmīgus jautājumus (sk. 02. logu).

Galveno jēdzienu – “dzīves meistarība” un “informācijpratība” – skaidrojums

Dzīves meistarība kā dzīves kvalitātes nosacījums

Tautas attīstības pārskatā lietotais **dzīves meistarības** jēdziens atbilstoši somu informācijas zinātnieka R. Savolainena (Savolainen, 1995) skaidrojumam raksturo cilvēka rūpes par savu dzīvi, viņa spējas

organizēt dzīves norises jēgpilnā kārtībā. Dzīves meistarība var būt pasīva vai aktīva. Tā ir aktīva, ja cilvēkam ir jārisina dažādi dzīves uzdevumi vai izaicinājumi, piemēram, dzīves krīžu pārvarēšana, slimības ārstēšana u. c., kā arī ja cilvēks mērķtiecīgi plāno savu dzīvi (piemēram, veido uzkrājumus), vēl nesagaidot brīdi, kad jāķeras pie nopietnu problēmu risināšanas. Dzīves meistarība ir cilvēka spējas, zināšanas un prasmes (vai vispārinot – kompetences) kontrolēt un pārvaldīt savu dzīvi un tikt galā ar dažādām dzīves problēmām. Dzīves meistarības kompetenču grupā R. Savolainens nozīmīgu vietu ierādījis **informācijas ieguves, novērtēšanas un lietošanas prasmēm**. Šo prasmju kopums un arī cilvēka individuālās iezīmes, attieksme pret problēmu risināšanu, cilvēka vērtību sistēma, materiālais, sociālais, kultūras un kognitīvais kapitāls, kā arī konkrētā dzīves situācija nosaka dzīves meistarību (arī dzīves *kontroli* vai dzīves *pārvaldību*). Var uzskatīt, ka dzīves meistarību veido visas tās prasmes, kuras tiek sauktas par dzīves prasmēm, izdzīvošanas prasmēm vai pamatprasmēm un kuras ir būtiskas cilvēka **dzīves kvalitātei**. Tāpēc arī cilvēka dzīves meistarības rezultātu var novērtēt pēc dzīves kvalitātes. Tā ietver apmierinātību ar dzīvi kopumā, dzīves apstākļiem, veselības stāvokli, materiālo un ekonomisko situāciju, izglītību, cilvēka produktivitāti, attiecības ar citiem cilvēkiem, subjektīvās labklājības vai laimes izjūtu (Gomes, Pinto, & dos Santos, 2010) (sk. 03. logu).

Informācijpratība kā 21. gadsimta dzīves prasme

Dzīves prasmes vai 21. gadsimta prasmes

Prasmēm ir būtiska ietekme uz katra indivīda dzīves iespējām. Kā atzīmēts OECD pētījumā, “ja cilvēkam ir nepieciešamās prasmes, tās var pozitīvi

pārveidot viņa dzīvi, savukārt, ja prasmju nav, tas cilvēkam var likt justies atstumtam no sabiedrības, bet attiecībā uz valsti kopumā nepieciešamo prasmju trūkums var negatīvi ietekmēt ekonomisko attīstību, kā arī vājināt tās pozīcijas citu valstu starpā” (OECD, 2013). Sociālo procesu analīze liecina, ka informācijpratību raksturojoši rādītāji sakrīt ar ekonomikas attīstības rādītājiem (Farkas, 2011). Indivīdiem, ģimenēm un sabiedrībai kopumā prasmes ir instruments, kas sniedz iespēju uzlabot veselību, ienākumus un attiecības ar pasauli. Prasmīga kopiena ir dinamiska kopiena, kas apmainās ar idejām un debatē. Turpretim prasmju trūkums ir šķērslis dzīves labākai kvalitātei, kā arī var sekmēt un izraisīt sociālo izslēgtību un vardarbību (UNESCO, 2016).

Sabiedrības ekonomiskā, politiskā, tehnoloģiskā attīstība nosaka, kuras prasmes ir nepieciešamas indivīdam, lai tas veiksmīgi spētu risināt dažādas personiskās un profesionālās dzīves situācijas un varētu labāk iekļauties darba tirgū, sabiedriskajā dzīvē, izglītībā un apmācībā. Tā, piemēram, informācijas un komunikācijas tehnoloģiju attīstība no indivīda prasa aizvien jaunu iemaņu apguvi. Tās ir saistītas gan ar šo tehnoloģiju lietošanu, gan arī ar to radītajām izmaiņām, piemēram, tā kā rutīnas darbu var uzticēt datoriem, tad mainās veicamā darba raksturs. Cilvēkam ir nepieciešamas prasmes, kas ļauj *radoši* risināt kādu jautājumu un, redzot, ka kāda risināšanas stratēģija nedarbojas, to nomainīt pret citu (ekspertdomāšanas un lēmumu pieņemšanas (netradicionālu risinājumu meklēšanas) prasmes). Pētnieks Kriss Dede (Dede, 2009) min arī citus jaunu prasmju nepieciešamības piemērus mūsdienu informācijas sabiedrībā: pieaugot iespējai darbu veikt attālināti, pieaug nepieciešamība pēc *efektīvām sadarbības prasmēm* pat ar tādiem cilvēkiem, ar kuriem var netikties klātienē; pieaugot pieejamajiem informācijas apjomiem, arvien būtiskākas kļūst *informācijas filtrēšanas un informācijas un datu kvalitātes novērtēšanas prasmes*; attīstoties

01. logs

Informācijas sabiedrības pamatprincipi

(Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, 2013)

- nodrošināta piekļuve informācijai: ikvienam cilvēkam radīt iespēju un līdzekļus piekļūt un izmantot informāciju un IKT, tādējādi nodrošinot cilvēktiesības, veicinot izglītību, reģionālo attīstību, nabadzības samazināšanu, dzimumlīdztiesību, digitālo iekļaušanu, vispārējo pieejamību, publisko caurspīdīgumu, resursu lietderīgu izmantošanu un sabiedrības līdzdalību;
- **attīstīta informācijpratība**: radīt, atbalstīt un veicināt stratēģijas, līdzekļus un metodoloģijas, lai attīstītu spējas un prasmes izmantot informāciju un IKT visās nozarēs un visām sociālajām grupām visos formālās un neformālās izglītības līmeņos, piedāvājot dažādu informācijas pārvaldības modeļu piedāvātās iespējas. Informācijpratība ietver arī spējas un prasmes, kas saistītas ar drošību un uzticamību elektroniskajā vidē. Īpaši būtiski stiprināt pētniecības un tehnoloģiskās inovācijas spējas, kas orientētas uz zināšanu radīšanu, kā arī nacionālā un reģionālā informācijas satura radīšanu;
- nodrošināts tiesiskais un regulējošais ietvars: attīstīt nepieciešamo normatīvo regulējumu, kas nodrošina tiesības uz informāciju un veicina informācijas un IKT pieejamību un izmantošanu, vienlaicīgi stiprinot informācijas drošību un aizsardzību.

02. logs

Pārskati par tautas attīstību Latvijā: tematika

1995

Vispārējs tautas attīstības izvērtējums Latvijā; sabiedrisko pārmaiņu ietekme uz iedzīvotājiem

1996

Nabadzība, sociālā integrācija un reģionālās atšķirības

1997

Dzīves līmenis, izglītības reforma un līdzdalība

1998

Valsts, indivīdi un privātais sektors; ilgtspējīga attīstība, iespēju vienlīdzība, cilvēku attiecību kvalitāte, indivīda, valsts un privātā sektora partnerība

1999

Globalizācijas izpausmes Latvijā, tās radītie riski un iespējas

2000/2001

Sabiedriskās politikas process tautas attīstības perspektīvā

2002/2003

Cilvēkdrošība kā svarīgs sabiedrības attīstības priekšnoteikums

2004/2005

Rīcībspēja reģionos

2006/2007

Cilvēkkapitāls, tā saistība ar sociālo kapitālu, sociālajiem institūtiem un tīkliem

2008/2009

Atbildīgums

2010/2011

Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja

2012/2013

Ilgspējīga nācija

03. logs

Dzīves kvalitātes dimensijas (European Union, 2015)

jaunām “digitālās kārtības” tehnoloģijām, rodas arī nepieciešamība pēc zināšanu koprādīšanas un dalīšanās prasmēm.

OECD ziņojumā par pieaugušo prasmēm (Ananiadou & Claro, 2009) arī uzsvērts: lai varētu investēt prasmju apmācībā, ir svarīgi pārzināt, kuras prasmes ir nepieciešamas un kuras jau ir pieejamas. Tam vajadzīga arī noteikta valsts politika, lai nodrošinātu, ka cilvēkiem ir prasmes, kuras nepieciešamas uzdevumu īstenošanai (piemēram, konkrētu darbu īstenošanai), kas arī nodrošinātu labāku dzīvi.

Ir izstrādāti vairāki konceptuāli ietvari, kuros mēģināts sagrupēt **kompetences, kas 21. gadsimtā ir nepieciešamas** ikvienam iedzīvotājam. Piemēram, OECD 21. gs. prasmes tiek grupētas šādos **trīs kompetenču klasteros**:

- *prasmes darboties autonomi* (veidot dzīves plānus, aizstāvēt un novērtēt savas tiesības, intereses, vajadzības),
- *prasmes mijiedarboties ar cilvēkiem no daudzveidīgām grupām* (laba starppersonu attiecību veidošana, sadarboties, strādāt komandā, vadīt un risināt konfliktus) un
- *prasmes interaktīvi lietot dažādus rīkus* (lietot valodu, zināšanas un informāciju, kā arī dažādas tehnoloģijas) (OECD, 2005).

21. gadsimta prasmju mācīšanas un novērtēšanas projektā (*The Global Assessment and Teaching of 21st Century Skills*) definētas **četras prasmju grupas** (*21st century skills*):

- *domāšanas veidu prasmes* (radošums un inovācija; kritiskā domāšana, problēmrisināšana, lēmumu pieņemšana, mācīšanās),
- *strādāšanas veidu prasmes* (komunikācija, sadarbība),

- *rīku lietošanas prasmes darbam* (informācijpratība, IKT pratība) un
- *dzīvošanas prasmes* (personiskā un sociālā atbildība, ieskaitot kultūras kompetences; lokālā un globālā pilsonība) (Binkley et al., 2010) (sk. 04. logu).

Gandrīz visos kompetenču/prasmju modeļos ir izcelta informācijpratība. Tā, piemēram, arī organizācijas OECD vairākus gadus veiktajos pētījumos par pieaugušo *dzīves prasmēm* (OECD, 2013) ar informāciju bagātās sabiedrībās īpaši tiek pētītas galvenās **informācijas apstrādes kompetences** vai prasmes, no kurām ir atkarīga informācijpratība: rakstpratība (tā ietver arī lasītpratību, skaitļpratību (*numeracy*)) un problēmrisināšana. Pētnieki uzskata, ka tās ir pamatprasmes, jo pilda vairākas cilvēka dzīvi nodrošinošas funkcijas:

- 1) tās ļauj integrēties un piedalīties darba tirgū, izglītībā un apmācībā, sabiedriskajā un pilsoniskajā dzīvē,
- 2) tās ir piemērotas daudzām sociālām un darba situācijām,
- 3) tās ir apgūstamas un tādējādi tās var politiski ietekmēt (OECD, 2013).

Šīs prasmes ir kognitīvo prasmju (piemēram, analītiskās spriešanas) pamatā, un tās ir nepieciešamas, lai piekļūtu dažādu nozaru zināšanām un tās saprastu. Raksturojot šīs prasmes, tiek uzsvērts, ka spēja lasīt un atbilstoši reaģēt uz tekstu ir būtiskas visdažādākajās dzīves situācijās: gan lai saprastu medikamentu lietošanu, izprastu kolēģa sūtīto ziņu un atbilstošo rīcību, gan lai pieteiktu bērnu skolā. Tāpat arī skaitļpratība – sākot ar preču pirkšanu un pārdošanu, savas dienas plānošanu un beidzot ar savu finanšu plānošanu un pensijas sistēmas izpratni. Savukārt problēmrisināšanas prasmes arvien vairāk kļūst atkarīgas no

04. logs

21. gadsimta prasmes (Binkley et al., 2010)

DOMĀŠANAS VEIDU PRASMES

- radošums un inovācija,
- kritiskā domāšana, problēmrisināšana, lēmumu pieņemšana,
- mācīšanās (zināšanas par kognitīvajiem procesiem)

RĪKU LIETOŠANAS PRASMES DARBAM

- informācijpratība,
- IKT pratība

STRĀDĀŠANAS VEIDU PRASMES

- komunikācija,
- sadarbība (komandas darbs)

DZĪVOŠANAS PRASMES

- personiskā un sociālā atbildība, ieskaitot kultūras kompetences,
- lokālā un globālā pilsonība,
- dzīve un karjera

spējām pārvaldīt informāciju, kā arī no atbilstošo tehnoloģiju lietojuma (OECD, 2013).

Informācijpratība

Kaut arī pēdējā laikā daudz tiek diskutēts par īsto un visaptverošāko terminu attiecībā uz to prasmju apzīmējumu, kuras ir nepieciešamas mūsdienu sabiedrībā, lai piekļūtu un lietotu situācijai visatbilstošāko informāciju (piemēram, metaprātība (*metaliteracy*), transprātība (*transliteracy*)) (Mackey & Jacobson, 2014), tomēr šajā pētījumā par pamatterminu ir izvēlēta "informācijpratība".

Termins "informācijpratība" pirmo reizi lietots 1974. gadā ASV (Zurkowski, 1974). Īsumā *informācijpratību var raksturot kā zināšanas un prasmes atrast, novērtēt un lietot informāciju, lai radītu jaunas zināšanas* (Catts & Lau, 2008). Var apgalvot, ka informācijpratība raksturo cilvēka informācijdarbību līmeni vai to, cik labi/prasmīgi cilvēks spēj veikt dažādas darbības ar informāciju.

R. Kats (*Catts R.*) un Dž. Lau (*Lau J.*) (2008) raksta, ka informācijpratīgs cilvēks spēj veikt šādas darbības ar informāciju:

- atpazīt savas informācijas vajadzības;
- atrast un novērtēt kvalitatīvu informāciju;
- saglabāt un izgūt informāciju;
- efektīvi un ētiski lietot informāciju;
- lietot informāciju, lai radītu zināšanas un apmainītos ar tām.

Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) attīstības rezultātā mūsdienu cilvēka informācijpratību lielā mērā ietekmē viņa zināšanas un prasmes lietot šīs tehnoloģijas: IKT ir radikāli mainījušas veidu, kā cilvēks darbojas ar informāciju – gan kā piekļūst informācijai un to izvēlas, gan arī – kā var radīt un izplatīt informāciju. Dažādu jauno prasmju apzīmēšanai tiek veidoti jauni termini, piemēram, prātība informācijas un komunikācijas tehnoloģijās, internetprātība, mobilā prātība, digitālā prātība. Šie termini galvenokārt akcentē tieši IKT rīku apguvi un ar to lietošanu saistītās prasmes, kuru mērīšanai ieviests pat termins "digitālā inteliģence" (to veido digitālā drošība, digitālā emocionālā inteliģence, digitālās tiesības u. c.) (Park, 2016) (sk. 05. logu).

Pētnieks P. Stordi apkopojis informāciju par 35 visbiežāk lietotām dažādām prātībām publikācijās (Stordy, 2015). Novērtējot daudzveidīgos prātību terminus, jāsecina, ka termins "informācijpratība" visbiežāk norāda uz informācijas ieguves un lietošanas prasmēm. Mainoties informācijas videi, tā definējums ir mainījies, kļuvis pilnīgāks un atbilstošāks jaunajām informācijas ieguves iespējām, piemēram, UNESCO izstrādātajā mediju un informācijpratības novērtējuma dokumentā rakstīts, ka informācijpratība ir kompetenču kopums, kas "dod iespēju iedzīvotājiem piekļūt informācijai, iegūt, saprast, novērtēt un izmantot to, kā arī radīt un apmainīties ar informāciju un mediju saturu **visos formātos, izmantojot dažādus rīkus,**

kritiskā, ētiskā un efektīvā veidā, lai piedalītos un iesaistītos personiskajā, profesionālajā un sabiedriskajā darbībā" (UNESCO, 2013, p. 29).

Analizējot bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes pētnieku publikācijas, tiek secināts, ka informācijpratība var tikt aplūkota no trim dažādām perspektīvām, kurām ir atšķirīgi akcenti:

- 1) informācijpratība kā informācijas gadsimta prasmes (piemēram, noteiktas prasmes (fiksētas standartos, modeļos), kuras ir nepieciešams apgūt, lai pārvaldītu informāciju),
- 2) informācijpratība kā prāta ieradumu kultivēšana (piemēram, prasmes lietot informāciju problēmrisināšanā, kritiskā domāšanā),
- 3) informācijpratība kā sociāla prakse (prasmes, kuras ir būtiskas dzīvošanai, darbam, izglītībai u. c. sociāliem kontekstiem un piemērojamas konkrētām dzīves situācijām) (Addison & Meyers, 2013).

Tautas attīstības pārskata pētījumā informācijpratība vairāk ir aplūkota kā sociāla prakse, t. i., kā iedzīvotāju informācijas ieguves un lietošanas prasmes noteiktu dzīves jautājumu risināšanai.

Savukārt informācijpratības kopējam novērtējumam pārskata **pētījumā** tiek izmantota mediju un informācijpratības (MIP) matrica, kuru veido trīs galvenās kompetenču grupas: pirmā grupa – **piekļuve** informācijas avotiem (informācijas vajadzību apzināšanās, noteiktu piekļuves rīku un veidu izvēle, meklēšana, rezultātu ieguve), otrā grupa – iegūto informācijas avotu **novērtēšana** (informācijas satura ticamība, drošums) un trešā grupa – pamatojoties uz iegūto informāciju, jaunu zināšanu/informācijas **radīšana** (dalīšanās, apmaiņa ar informāciju) (UNESCO, 2013). MIP matrica publicēta 2013. gadā izdotajā UNESCO izdevumā "Globālais ietvars mediju un informācijpratības novērtēšanai: valstu gatavība un kompetences" (UNESCO, 2013) (sk. 06. logu).

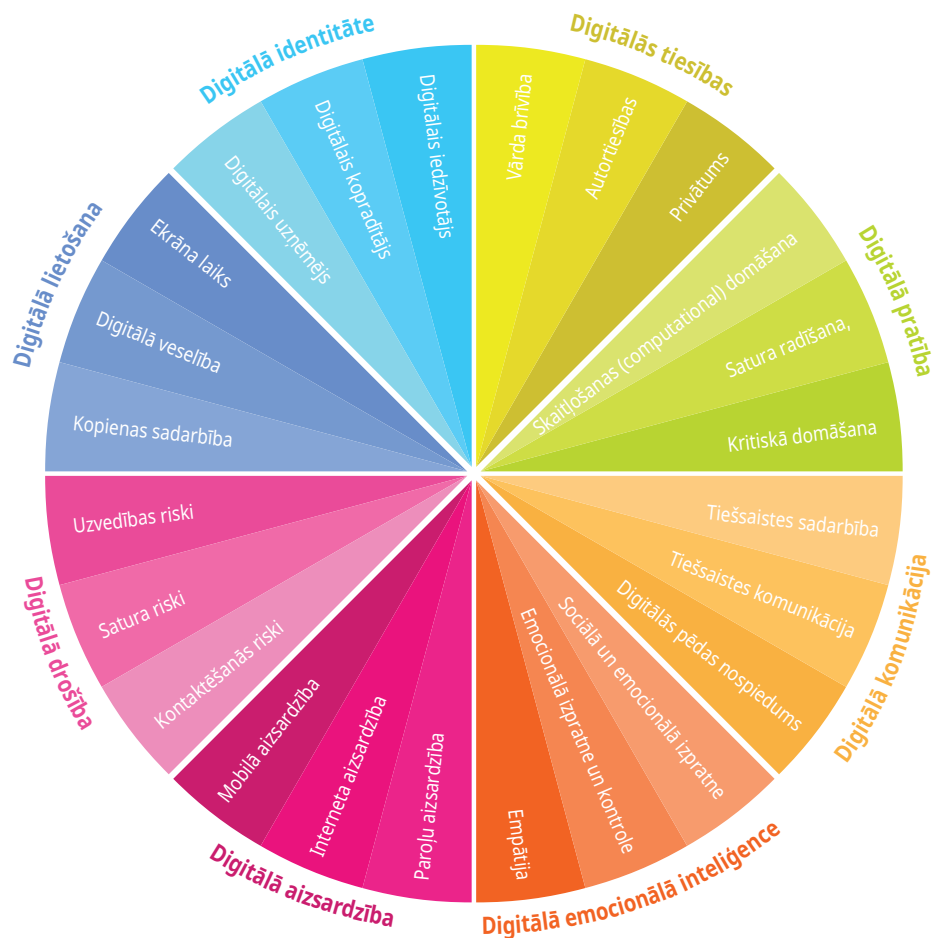
Pārskata mērķis un galvenā tematika

Tautas attīstības pārskata "Dzīves meistarība un informācijpratība" **mērķis** ir izzināt, kādas ir informācijas ieguves un lietošanas prasmes, kas nepieciešamas Latvijas iedzīvotāju ikdienas jautājumu risināšanai, un novērtēt, kā un vai tās ietekmē dzīves meistarību dažādās dzīves jomās. Šīs jomas ir veselības uzturēšana un saglabāšana, finanšu pārvaldīšana, ģimenes dzīves organizēšana, valsts un pašvaldības pakalpojumu izmantošana, politiskā līdzdalība un pašorganizācija, brīvā laika pavadīšana, kā arī darbs un izglītība. Informācijpratība konkrētajās sociālajās praksēs tiek dēvēta ar atbilstošu terminu: veselībpratība, finanšpratība, ģimeņpratība, politikpratība, kultūrpratība. Medijpratība ir nodalīta kā atsevišķa prātība, jo mediju lietošanas prasmes ir būtiskas visās dzīves jomās.

Pētot Latvijas iedzīvotāju informācijdarbības (informācijas ieguves un lietošanas paradumus), galvenā

05. logs

Digitālā inteliģence (Park, 2016)

uzmanība tiek pievērsta informācijas avotu pārzināšanas un izvēles pašnovērtējumam, informācijas avotu kvalitātes novērtējumam, informācijas ticamības pārbaudei, informācijas saprašanai, informācijas avotu lietošanai. Savukārt dzīves meistarība tiek izzināta gan pēc savu zināšanu un dzīves plānu pašnovērtējuma, gan pēc citiem pētījumiem, kas tieši vai netieši norāda uz Latvijas iedzīvotāju dzīves meistarību un dzīves kvalitāti.

Konkrēto prasību izpētei un rezultātu skaidrojumam tiek izmantotas dažādas pieejas: tiek analizēta šo prasmju nozīme individuālā un sabiedrības līmenī, pamatojoties uz Latvijas iedzīvotāju socioloģiskās aptaujas datiem, kas tika veikta 2016. gadā no marta līdz maijam (tālāk tekstā – **pētījums**), tiek analizēts iedzīvotāju pašnovērtējums par informācijpratību un dzīves meistarību dažādās jomās. Lai situāciju izprastu pilnīgāk, tiek izmantoti citu pētījumu dati, kā arī izvērtēta valsts politikas un informācijas vides situācija Latvijā. Katras prasības izvērtējumu noslēdz secinājumi par lielākajiem

sasniegumiem, nopietnākajām problēmām un svarīgākajiem uzdevumiem.

Pārskats strukturēts septiņās nodaļās. Dzīves kvalitāte, pirmkārt, ir atkarīga no cilvēka veselības, tāpēc pārskata pirmajā nodaļā raksturota Latvijas iedzīvotāju veselībratība. Veselībratība ir viens no informācijpratības veidiem, kam arī ārvalstīs ir pievērsta vislielākā uzmanība, gan izstrādājot dažādas apmācību programmas, gan to pētot. Šajā nodaļā sniegts pārskats par veselībratības ieguvumiem indivīda un visas sabiedrības līmenī, analizēta valsts politika, kas izpaužas kā sabiedrības dzīves meistarība šajā jomā, novērtēts Latvijas iedzīvotāju veselības stāvoklis, kas netieši arī raksturo viņu dzīves meistarību, un analizēts iedzīvotāju pašnovērtējums par veselībratību un veselības meistarību.

Pārskata nākamajā nodaļā analizēta otra dzīves meistarībai svarīga joma – finanšpratība. Šī ir prasība, kuras nozīmīgums Latvijas sabiedrībā jau ir aktualizēts pēdējos gados, arī iezīmējot ciešo saikni starp atsevišķa indivīda prasmēm un visas sabiedrības

ieguvumiem. Savu finanšu prasmīga pārvaldība un uzkrājumu veidošana ir noteikta materiālās labklājības līmeņa nosacījumi. Analizējot Latvijas iedzīvotāju pašnovērtējumu par finanšpratību, redzami galvenie zināšanu un prasmju trūkumi, kā arī to ietekme uz finanšu pārvaldību.

Pārskata trešā nodaļa ir veltīta ģimeņpratībai, kas ir samērā jauna informācijpratības joma. Ģimeņpratība ietver prasmi iegūt un lietot informāciju par vecāku un bērnu attiecībām, partnerattiecībām, kā arī darba un ģimenes dzīves saskaņošanas jautājumiem. Vairāki pētījumi, statistikas dati un nopietni gadījumi Latvijas sabiedrībā pierāda, ka dzīves meistarība un informētība šajā jomā varētu būt daudz labāka.

Pārskata turpmākajā nodaļā analizēta Latvijas iedzīvotāju politikpratība. Informācijpratība politikā nozīmē gan prast atrast un izvēlēties informācijas avotus, lai izvērtētu partiju kandidātus pirms vēlēšanām un izprastu politiskos notikumus, un varētu pārliecinošāk līdzdarboties dažādu sabiedrības jautājumu risināšanā, gan arī lai veiksmīgāk sadarbotos ar valsts pašvaldības institūcijām.

Pārskata piektā nodaļā analizēts Latvijas iedzīvotāju kultūrpratības pašnovērtējums. Kultūrpratība tiek aplūkota kā informācijas prasmju kopums, kas

nepieciešams, lai izvēlētos, kuru kultūras produktu patērēt un kurās kultūras praksēs iesaistīties, tādējādi plānojot un saturīgi pavadot brīvo laiku. Salīdzinot ar pārējām **pētījumā** apskatītajām prātībām, kultūrpratību Latvijas iedzīvotāji ir novērtējuši visaugstāk.

Īpašs prātības veids ir medijpratība, kas pārskatā analizēta sestajā nodaļā. Medijpratība ietver prasmes, kuras nepieciešamas, lai piekļūtu dažādiem medijiem, tos kritiski analizētu un radītu jaunus medijus. Medijpratībai ir būtiska ietekme uz visām dzīves jomām, īpaši uz politikpratību, kurā prasme iegūt informāciju no dažādiem medijiem tiek uzskatīta par nepieciešamu, lai izprastu kādu politisku notikumu. Tā kā medijpratība ir atkarīga no mediju pieejamības, tad nodaļā tiek analizēta arī Latvijas mediju vide.

Pārskatu noslēdz nodaļa par Latvijas iedzīvotāju informācijpratības, informētības un dzīves meistarības savstarpējo saistību. Nodaļā tiek salīdzināts **pētījumā** aplūkoto prātību novērtējums kopumā, tad analizēta informācijpratība konkrētajās dzīves jomās, noskaidrojot galvenos informācijas prasmju trūkumus, un, visbeidzot, tiek raksturotas sakarības starp informācijpratību, dzīves meistarību un vienu no dzīves kvalitātes dimensijām – subjektīvo labklājību.

06. logs

Par izdevumu "Globālais ietvars mediju un informācijpratības novērtēšanai: valstu gatavība un kompetences"

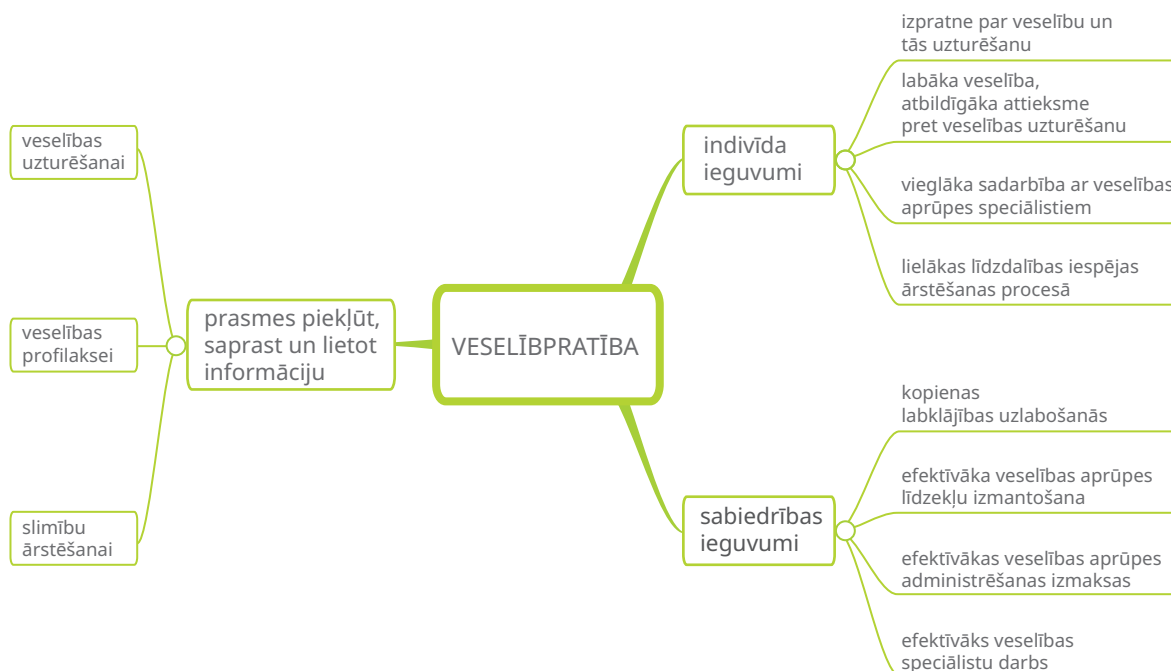
Izdevums "Globālais ietvars mediju un informācijpratības novērtēšanai: valstu gatavība un kompetences" tapa, lai izstrādātu stratēģiju un metodoloģiju iedzīvotāju medijpratības un informācijpratības (MIP) izpētei, uzsverot, ka šīs prasmes ir ļoti svarīgs valstu ilgtspējīgas attīstības faktors. MIP attīstība tiek pamatota ar ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 19. pantā noteiktajām tiesībām "brīvi paust savus uzskatus un brīvi meklēt, saņemt un izplatīt informāciju un idejas". Vadlīnijas nepiedāvā jau gatavu metodoloģiju un instrumentārijus, tās apkopo galvenos indikatorus, kurus katra valsts var adaptēt, lai veidotu savu MIP izpētes rīku valsts, institucionālā vai individuālā līmenī.

07. logs

Jēdzienu "kompetences, prasmes, zināšanas, prātība, meistarība" skaidrojums

Līdzīgi kā OECD pētījumos par pieaugušo prasmēm (OECD, 2013), arī pārskatā par tautas attīstību jēdzieni "**kompetences**" un "**prasmes**" tiek lietoti kā sinonīmi, kaut arī bieži vien jēdziena "**kompetence**" skaidrojumā prasmes tiek uzskatītas kā viens no trijiem kompetences elementiem. Pārējie divi ir zināšanas un attieksme. Gan prasmes, gan kompetences tiek attiecinātas uz cilvēka spēju rīkoties atbilstoši konkrētajai situācijai. Tās ietver zināšanu un dažādu rīku lietošanu, kā arī noteiktas domāšanas un konkrētas rīcības stratēģijas un netieši norāda uz pārliecību, vērtībām (attieksmi) (OECD, 2013). Tā kā pārskata temats ir informācijpratība, tad kompetences un prasmes pamatā attiecas uz informācijas piekļuvi, novērtēšanu un lietošanu aplūkotajās dzīves jomās. Vārds "**prātība**" pārskatā tiek lietots kā vispārināts apzīmējums informācijas prasmju kopumam un ir uzskatāms par sinonīmu vārdam "informācijpratība".

Ar terminu "**meistarība**" latviešu valodā skaidro izcili augstas prasmes pakāpi, kas efektīvi ļauj sasniegt rezultātu atbilstoši izvirzītajam mērķim (Meistarība, 2009). Angļu valodas vārdnīcā *Merriam-Webster's Learner's Dictionary* meistarībai ir atrodams vēl otrs skaidrojums – 'kaut kā pilnīga kontrole' (Mastery, n. d.). Pārskatā vārds "meistarība" galvenokārt (izņemot kultūrpratības nodaļā) lietots kā apzīmējums, ar kuru raksturo dzīves jomas kontroli.

1. nodaļa

Kā protam rūpēties par veselību? Kā kļūt meistarīgākiem?

Veselība ir viens no nozīmīgākajiem resursiem mūsu dzīvē. Saskare ar veselības aprūpi mūs pavada ik dienas – sākot no bērna gaidīšanas laika līdz pat smagām veselības problēmām un dzīvībai bīstamu stāvokli. Veselības aprūpes sistēma ir plaša un kompleksa – informācijas klāsts un jautājumu loks, ar ko jā-saskaras, – plašs. Kā piemērus var minēt tāds jautājums kā “Kas ir veselīgs uzturs?”, “Kādi ir nozīmīgākie slimību riska faktori un pazīmes?”, “Kādi ir valsts apmaksāti veselības aprūpes pakalpojumi?”, “Kur saņemt nepieciešamo pakalpojumu?”, “Kur vērsties pēc konsultācijas vai palīdzības ārpus ģimenes ārsta darba laika?”, “Kā atgūt daļu veselības izdevumus?” u. c. jautājumus. Attiecībā uz pēdējo jautājumu šī pārskata ietvaros veiktā **pētījuma** aptaujas dati norāda, ka ceturta daļa respondentu nezina, vai iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu ārstniecisko pakalpojumu izmantošanas izdevumiem. Spēja atrast nepieciešamo informāciju par veselības tematiku un spēja saprast un lietot to, lai pieņemtu lēmumus, ir kļuvušas par nozīmīgām kompetencēm mūsdienās, un tās ir cieši saistītas ar personas veselības stāvokli un veiksmīgu atveseļošanos.

Veselībratības jēdziens

Kas ir veselībratība, un ko ietver šis jēdziens? Veselībratība ir spēja piekļūt, saprast un lietot veselības informāciju (Sykes, Wills, Rowlands, & Popple, 2013, p. 12), kā arī to novērtēt, lai tādējādi spētu pieņemt lēmumus par konkrētas slimības ārstēšanu, veselības aprūpi vai veselības profilaksi (HLS-EU Consortium, 2012, p. 7). Veselībratības jēdzienu bieži lieto kopā ar dzīves meistarības jēdzienu, kas ir plašāks un ietver arī veselībratību. Kā dzīves meistarības piemērus veselības jomā var minēt regulāru profilaktisku pārbaužu veikšanu un veselīga

dzīvesveida īstenošanu, spēju novērtēt novēroto veselības sarežģītumu būtiskumu un attiecīgi rīkoties, kā arī citas rīcības un stratēģijas, lai kontrolētu notikumus un darītu to, kas ir svarīgi veselības saglabāšanai.

Veselībasprātība ir būtisks priekšnoteikums personas veselības nodrošināšanai. Kā secināts ārvalstu pētījumos, pastāv saistība starp personas veselībasprātības līmeni un šīs personas veselības stāvokli. Personām ar zemāku veselībasprātību nereti konstatēti sliktāki veselības rādītāji, jo biežāk netiek saņemtas medikamentu vai ārsta dotās instrukcijas un sniegta informācija, šīs personas parasti norāda uz sliktāku veselības stāvokli, un viņām biežāk ir nopietnas veselības problēmas. Pētījumos arī secināts, ka personas ar zemāku veselībasprātību biežāk izmanto neatliekamo medicīnisko palīdzību un slimnīcu pakalpojumus (Rowlands, Protheroe, Price, Gann, & Raf, 2014, p. 9), kas galvenokārt skaidrojams ar novēlotu došanos pie ārsta vai ārsta norādījumu nepildīšanu informācijas trūkuma vai nesapratnes dēļ. Cilvēkiem ar zemāku veselībasprātību biežāk arī rodas veselības sarežģītumi pēc izrakstīšanās no veselības aprūpes iestādes (Wallace, Perkhounkova, Bohr, & Chung, 2016).

Tādējādi secināms, ka indivīda līmenī veselībasprātība palīdz nodrošināt labāku personas veselības stāvokli, ko iespējams sasniegt, pateicoties slimību prevencijai un laicīgai diagnostikai, vieglākai mijiedarbībai ar veselības aprūpes speciālistiem, izslēdzot pārpratumu vai medicīniskas informācijas nesaprašanas risku. Augstāka veselībasprātība indivīdam palīdz vairāk uzticēties veselības aprūpes speciālistiem, veicina augstāka pašvērtējuma attīstību, pateicoties medicīniskas informācijas izpratnei un lielākām līdzdalības iespējām savā ārstēšanās procesā.

Savukārt sabiedrības ieguvums no augstākas indivīdu veselībasprātības ir kopienas labklājības uzlabošanās, pateicoties veselībasprātīgu indivīdu sociālajām aktivitātēm – pozitīvai ietekmei uz citu sabiedrības locekļu veselības veicināšanu un profilaksi, paskaidrojot tiem veselībasprātības nozīmību, iedrošinot viņus piekopt veselīgu dzīvesveidu un uzņemties lielāku atbildību par savu veselību (WHO Regional Office for Europe, 2013, pp. 22–23). Augstāka sabiedrības locekļu veselībasprātība palīdz efektīvāk izmantot veselības aprūpes līdzekļus, vairāk uzmanību veltot primārajai veselības aprūpei un profilaksei, tādējādi mazinot izmaksas, kas rodas sarežģītu veselības manipulāciju veikšanā un personu stacionēšanas gadījumos, kad veselības problēmas diagnosticētas novēloti. Tā palīdz efektīvāk veselības aprūpes administrēšanas izmaksas – iespējams ātrāk un efektīvāk pieteikt vizītes, noformēt apdrošināšanas un veselības izdevumu dokumentus. Veselībasprātība palīdz atvieglot speciālistu darbu, padarot to ātrāku un efektīvāku – mazāk ir nepieciešams skaidrojošais darbs un vairāk uzmanības var veltīt diskusijām par ārstēšanas metodi.

Šī brīža galvenie izaicinājumi veselības aprūpes sistēmā ir pacientu spēja saprast un orientēties plašajā

veselības informācijas piedāvājumā, spēja novērtēt informācijas ticamību un noteikt tās izcelsmes avotus, saprast medicīniskus terminus (Rowlands et al., 2014, p. 5). Par nozīmīgu palīgu informācijas sapratnes veicināšanā mūsdienās ir kļuvis internets. Pēc 2015. gada Eurostat datiem, 79% iedzīvotāju vecumā 16–74 gadi pēdējo trīs mēnešu laikā ir izmantojuši internetu. Šis rādītājs ir līdzvērtīgs ES valstu vidējam rādītājam un Latvijā ir pieaudzis strauji – kopš 2010. gada par 13 procentpunktiem, kamēr vidēji ES pieaugums bijis par 11 procentpunktiem (Eurostat, 2015). Tīmekļa vietnes piedāvā plašu informācijas klāstu – sākot ar profesionālu medicīnas literatūru un beidzot ar tīmekļu vietņu komentāru sadaļām, kurās cilvēkiem brīvā formā ir iespēja dalīties savā pieredzē, diskutēt par labākajām ārstēšanas metodēm. Tādējādi internets vienlaikus ļauj gan veicināt prātības līmeni, gan kļūt par draudu tiem, kuri nespēj kritiski izvērtēt informācijas avota kvalitāti, radot veselības riskus nekorektas informācijas lietošanas dēļ. Vienlaikus internets sniedz piekļuvi arī dažādiem pakalpojumiem, piemēram, pierakstam pie ārsta, veselības apdrošināšanas iegādei, pieeju EDS – lai atgūtu daļu veselības izdevumu.

Sabiedrības veselībasprātības uzlabošanā būtiska nozīme ir veselības aprūpes speciālistiem, galvenokārt ārstiem. Viņu galvenie izaicinājumi saistās ar spēju vienkāršā valodā izstāstīt pacientiem veselības informāciju, spēt atpazīt situācijas, kad pacients nav saņemts ārsta teikto, palīdzēt šiem cilvēkiem uzlabot savas prātības līmeni. Veselības aprūpes speciālistu iesaiste veselībasprātības veicināšanā ir svarīga, jo pacienti ar zemu veselībasprātības līmeni var kaunēties no tā, ka viņi nesaprot ārstu teikto, kas savukārt var atturēt viņus no papildu jautājumu uzdošanas (Rowlands et al., 2014, p. 7), un rezultātā tas noved pie sliktākiem veselības rādītājiem.

Veselībasprātības jēdziens ietver zināšanas un prasmes, ko var iedalīt trīs līmeņos. Pirmais līmenis ir funkcionālā veselībasprātība (*functional literacy*). Tā ietver personas prasmes lasīt un saprast medicīnisku informāciju, saprast mutiski saņemtas veselības aprūpes speciālistu norādes. Otrais līmenis, ko sauc par interaktīvo veselībasprātību (*interactive literacy*), ietver personas prasmes un spējas diskutēt ar veselības aprūpes speciālistu par slimību un tās ārstēšanu – tas ietver aktīvu personas iesaisti slimības ārstēšanā un veselības profilaksē (Rowlands et al., 2014, p. 13). Trešais līmenis, ko sauc par kritisko veselībasprātību (*critical literacy*), ir visaugstākais prātības līmenis, kur, balstoties uz iepriekš minētajām spējām atrast, saprast informāciju un diskutēt ar speciālistu, persona var informāciju apstrādāt, atsaukt atmiņā un konkrētā brīdī pieņemt nepieciešamo lēmumu (Sykes et al., 2013, p. 6). Tas nozīmē, ka persona spēj kritiski izvērtēt informāciju, noteikt riska faktorus un atbilstoši rīkoties, kontrolējot savu un savu tuvinieku veselību.

Veselības aprūpes finansējums un resursu sadales politika

Veselībratība nozīmē indivīda spēju un prasmi ikdienā gan risināt un novērst savas veselības problēmas, gan izprast iespējamās risinājuma modeļus sabiedrības līmenī, proti, finansējumu un pakalpojumu sadales modeli valstī. Veselības politika veido ietvaru, kurā iedzīvotāji var realizēt savu informācijpratību veselības jomā.

Katrai valstij ir sava veselības politika. Tā ir iedzīvotāju veselības veicināšanas un veselības aprūpes nodrošināšanas iespēju pamats un attiecas uz lēmumiem, plāniem un rīcību sabiedrības veselības mērķu sasniegšanā. Veselības politika ļauj precīzi nospraust mērķus, kurus paredzēts sasniegt, un parasti ietver nākotnes vīziju veselības nodrošināšanā, kura, savukārt, aptver konkrētus īstermiņa vai vidēja termiņa uzdevumus (WHO, 2016). Veselības politika ilgākā laika posmā raksturo sabiedrības dzīves meistarību veselības jautājumos.

Šajā sadaļā autori pievēršas veselības aprūpes politikai un valdības lēmumiem veselības aprūpes jomā. Valdības lēmumi nosaka, kā veselības aprūpe tiks organizēta, kas par to maksās, kā finansējums no iedzīvotāju nodokļiem nonāks līdz medicīniskajam personālam un nepieciešamajai infrastruktūrai medicīnas pakalpojumu sniegšanai, kā arī medikamentiem, instrumentiem u. tml. Latvijas Republikas Veselības ministrija izstrādā valsts veselības nozares politiku, organizē, koordinē un pārrauga tās īstenošanu. Veselības ministrija informē sabiedrību par nozares politiku un ministrijas padotībā esošo iestāžu darbību, kā arī atbild par nacionālo pozīciju izstrādi un aizstāvēšanu veselības jomā Eiropas Savienībā (ES) (Latvijas Republikas Veselības ministrija, 09.09.2015.). Sabiedrības piemērošanās politiku lēmumiem veselības politikas jomā liecina par pasīvu atbalstu vai vismaz samierināšanos ar politikas rezultātiem.

Veselības politika Latvijā

Latvijas premjerministra Māra Kučinska valdība, ņemoties savus pienākumus, vienojās par rīcības plānu, kuru apstiprināja 2016. gada 26. aprīlī. Valdības deklarācijā minētas valdības prioritātes, kurā veselības aprūpe ir viena no prioritātēm (Par Valdības rīcības plānu ..., 2016).

2016. gada valdības deklarācija atšķiras ar konkrētību, ietverot 285 izpildāmus plāna punktus. Galvenie veselības aprūpei veltītie punkti ir šādi:

- 1) izstrādāt obligātās veselības apdrošināšanas sistēmas modeli, nosakot veselības obligāto iemaksu bāzes avotu un likmes apmēru;
- 2) pārskatīt veselības aprūpes pakalpojumu tarifus un samaksas nosacījumus, nosakot valsts apmaksāto pakalpojumu grozu;

- 3) pēc Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējuma izskatīt iespēju palielināt veselības nozares finansējuma proporciju no IKP;
- 4) pabeigt vienotās veselības nozares elektroniskās informācijas sistēmas ieviešanu, nodrošināt pilnvērtīgu tās darbību un attīstību.

Ir nosprausti vidēja un īstermiņa uzdevumi veselības aprūpē, iedzīvotāji var ar tiem iepazīties rīcības plānā un gaidīt to īstenošanu. Problēma ir ilgtermiņa vīzijas trūkums un iedzīvotāju, iespējams, nepietiekamā informētība par to, kā var veidot veselības aprūpes modeli, kā arī, kā tam rast finansējumu. Tā vai cita veselības aprūpes modeļa izvēle var ietekmēt katra Latvijas iedzīvotāja iespējas saņemt veselības aprūpes pakalpojumus. Lai sekmīgi veiktu reformas, valdībai jāatrod interešu saskaņas punkti vismaz ar nozīmīgu daļu nozares pārstāvju un sabiedrību.

Veselības aprūpes reformas tuvinātu Latviju ES nostājām veselības politikas jomā, jo ES atbalsta vienlīdzīgu, vispārēju un kvalitatīvu veselības aprūpi. Lai nodrošinātu skatījumu uz veselības politiku kā ieguldījumu visvērtīgākajā resursā – cilvēkos, ES ilgtermiņa stratēģijas 2014–2020 realizācijai pieņēmusi tā saucamo "Trešo veselības programmu" (Regulation (EU) No 282/2014, 11 March 2014). Trešajā (2014–2020) veselības programmā minētas četras prioritātes:

1. Nodrošināt veselību, nepieļaut (*prevent*) slimības un veicināt veselīgam dzīvesveidam atbalstošas vides attīstību, ievērojot veselības principa iekļaušanu visu citu politiku realizācijā (*health in allpolicies*).
2. Aizsargāt ES pilsoņus no nopietniem pārrobežu veselības apdraudējumiem robežu šķērsošanas gadījumā (*serious cross-border health threats*).
3. Veicināt inovatīvu, efektīvu un ilgtspējīgu veselības aprūpes sistēmu attīstību.
4. Veicināt ES pilsoņu pieeju labākiem un drošākiem veselības aprūpes pakalpojumiem (Regulation (EU) No. 282/2014, 11 March 2014).

Domājot par veselības aprūpes politiku, jāatceras: lai arī veselības aprūpes reformas tiek veiktas daudzās valstīs, tomēr lielākajā daļā darbojas diezgan stabili un tradīcijām bagāti finansēšanas un resursu sadales modeļi, ko nevar teikt par Latviju.

ESF finansētā projekta "NVO ekspertīze veselības rīcībpolitikas izstrādē" ietvaros izveidotajā vietnē minēti četri galvenie veselības aprūpes finansējuma avoti. Tie ir:

- valsts piešķirtie finanšu līdzekļi;
- pacientu nodevas un līdzmaksājumi;
- brīvprātīgās apdrošināšanas līdzekļi (apdrošināšanai pakļautie maksājumi ir pacienta līdzmaksājums un samaksa par veselības aprūpes pakalpojumiem, kas nav iekļauti valsts apmaksātajos veselības aprūpes pakalpojumos);
- veselības aprūpes iestāžu īpašnieku ieguldītās investīcijas savā iestādē, nodrošinot Ministru kabineta noteikto obligāto prasību ārstniecības

iestādēm un to struktūrvienībām izpildi (Finansēšanas kārtība, 2016).

Ceturtnā avota iekļaušanas pamatojuma ir apšaubāma, primārais privāto veselības aprūpes iestāžu investīciju avots ir valsts līdzekļi (maksu par sniegto pakalpojumu sedz valsts) vai pacientu maksājumi, nevis veselības aprūpes iestāžu īpašnieku personīgie līdzekļi, kas tiek izmantoti Ministru kabineta noteikto prasību izpildē. Var saprast veselības aprūpes iestāžu īpašnieku neapmierinātību ar valdību izvirzītajām normatīvi noteiktajām finansiāli ietilpīgajām prasībām, kuras paredzētas fiziskās pieejamības nodrošināšanai personām ar invaliditāti, tajā pašā laikā uzliekot finansiālu slogu pārējai sabiedrībai un sadārdzinot veselības aprūpes pakalpojumus pārējiem (Noteikumi par obligātajām prasībām .., 2009).

Dzīves meistarība veselības jomā ietver ne tikai individuālu rīcību, bet arī spēju sadarboties un ietekmēt politikas realizāciju. Ilgstošās problēmas ar nozares finansējumu norāda uz dzīves meistarības trūkumiem sabiedrības līmenī – sabiedrības pārstāvji nespēj izvēlēties visiem saprotamus un taisnīgus līdzekļu avotus un vienoties par prioritātēm un mehānismiem finansējuma izlietojumā.

Nedrošība par kvalitatīvu veselības aprūpes pakalpojumu finansiālu pieejamību Latvijas iedzīvotājus uztrauc jau vairāk nekā desmit gadus, bet politiskie lēmumi līdz šim nav nodrošinājuši pozitīvus risinājumus. EU-SILC (*The European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*; "Eiropas Savienības statistika par iedzīvotāju ienākumiem un dzīves apstākļiem") aptauju dati par laiku no 2005. līdz 2014. gadam rāda: šajos gados 16,8–27,7% iedzīvotāju atzīst, ka finansiālu līdzekļu trūkuma dēļ nav varējuši saņemt nepieciešamos veselības aprūpes pakalpojumus. Arī 2014. gadā Latvijā 23,6% iedzīvotāju norādījuši, ka nevar saņemt veselības aprūpes pakalpojumus finanšu līdzekļu trūkuma dēļ, tāpēc Latvija ierindojas kaunpilnajā 1. vietā ES veselības pakalpojumu finansiālajā pieejamībā (Eurostat, 2016).

Veselības aprūpes nodrošinājums nav iespējams bez pamatoti izvēlēta veselības aprūpes finansējuma un pakalpojumu sadales modeļa. Kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā ir vairākkārt mainīti finansējuma modeļi, bet nav sniegts paskaidrojums, kurš varētu pārliecināt iedzīvotājus par tā vai cita modeļa nepieciešamību vai neatbilstību Latvijas situācijai.

Līdz 1997. gada 1. janvārim pastāvēja trešais veselības aprūpes finansēšanas modelis – finansēšana no nodokļiem, pakāpeniski attīstoties arī tiešajam pacienta līdzmaksājumam. No 1997. gada 1. janvāra līdz 2004. gada 1. janvārim tika ieviesti obligātās veselības apdrošināšanas principi, proti, no ienākuma nodokļa tika iezīmēta daļa 28,4% apmērā, kas tika novirzīta veselības aprūpes speciālajā budžetā. Līdzekļi ir nepietiekami, tāpēc papildus tam pastāvēja arī valsts budžeta dotācija (daļa no vispārējiem nodokļiem), pacienta tiešs līdzmaksājums, kā arī sāka attīstīties privātā veselības apdrošināšana. No 2004. gada

1. janvāra, Ministru kabinetam sastādot 2004. gada valsts budžetu un vienlaikus atsakoties no speciālajiem budžetiem, veselības aprūpes nozare atkal tiek finansēta no šādiem avotiem:

- 1) vispārējiem nodokļu ieņēmumiem,
- 2) privātās veselības apdrošināšanas,
- 3) pacienta tiešajiem līdzmaksājumiem.

Latvija nedaudz nokavēja veselības politikas reformu realizāciju, salīdzinot ne tikai ar ES, bet arī ar kaimiņvalstīm, kurās ieviesti sociālās apdrošināšanas principi veselības aprūpē.

Eiropas veselības pētnieki (piemēram, Eliass Mosialoss (*Elias Mossialos*), Anna Diksone (*Anna Dixon*), Džozefs Figuerass (*Joseph Figueras*)) veselības aprūpes sistēmas finansējuma avotiem un to modeļiem pievērsušies jau šīs tūkstošgades sākumā, saskatot divus galvenos modeļus: no vispārējiem nodokļiem finansēta sistēma un sociālās apdrošināšanas sistēma, kuras abas var tikt papildinātas ar privāto apdrošināšanu un pacienta līdzmaksājumiem. Veselības aprūpes nodrošinājums nav iespējams bez pamatoti izvēlēta veselības aprūpes finansējuma un pakalpojumu sadales modeļa. Izvēloties finansējuma modeli, jānovērtē, vai veselības aprūpe būs taisnīga (lielāku ieguldījumu dos turīgākie, kas maksās par nabadzīgākajiem) un vai tā būs taisnīga atbilstoši nepieciešamībai (veselājiem maksājot par slimajiem). Iepriekšējo desmitgažu pētījumi liecina, ka finansējums no vispārējiem nodokļiem biežāk nenodrošina progresivitāti atšķirībā no finansējuma no tiešajiem nodokļiem. Finansējums no tiešajiem nodokļiem (sociālā veselības apdrošināšana) ir taisnīgāks, jo nodrošina gan vertikālo progresivitāti (turīgākie maksā vairāk), gan horizontālo taisnīgumu (veselie maksā par slimajiem). Turpretī pacienta līdzmaksājums, īpaši augsts līdzmaksājums (Latvijā 40%), ierobežo pieejamību veselības aprūpes pakalpojumiem, kaut cilvēks ar netiešajiem nodokļiem (piemēram, ienākumu, akcīzes nodokļiem) piedalās sistēmas finansējumā (Latvijas gadījums) (Mosialos, Dixon, Figueras, & Kutzin, 2002).

Sociālā veselības apdrošināšana, kas nozīmē finansējumu no tiešajiem nodokļiem, darbojas tādās Eiropas valstīs kā Austrija, Beļģija, Francija, Vācija, Luksemburga, Nīderlande un Šveice. Vairākos iedzīvotāju segmentos tā darbojas arī valstīs, kurās tiek papildus izmantots arī netiešais nodokļu finansējums (Somija, Zviedrija), un vairākās postkomunistiskās valstīs (Ungārija, Čehija, Slovākija, Igaunija un Polija). Pēdējā desmitgadē šai grupai pievienojusies arī Lietuva. Pasaules Veselības organizācijas pētnieks Ričards Soltmens (*Richard Saltman*) min trīs galvenās obligātās sociālās apdrošināšanas priekšrocības. Pirmkārt, obligātā sociālā apdrošināšana paredz veikto maksājumu un sniegto pakalpojumu individuālu uzskaiti. Otrkārt, tā ir pašregulējoša, jo to vada tās dalībnieki (ārsti, slimību fondi). Treškārt, tā ir finansiāli stabila sistēma un nav atkarīga no ikgadējiem politiku lēmumiem budžeta līdzekļu sadalē (Saltman, 2004, pp. 3–20). Latvijā daļēja sociālā apdrošināšana

veselības aprūpē pēc neatkarības atjaunošanas pastāvēja laikā no 1997. gada 1. janvāra līdz 2004. gada 1. janvārim, kad tika ieviesti obligātās veselības apdrošināšanas principi (ienākuma nodokļa iezīmētā daļa 28,4% apmērā, kas tika novirzīta veselības aprūpes finansēšanai). Latvijai šī sociālās apdrošināšanas sistēma piemērota gan augsto nevienlīdzības rādītāju dēļ, gan tādēļ, ka visumā veiksmīgi jau darbojas slimības pabalstu sociālā apdrošināšana, kuru administrē Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, un personu individuālai uzskaitē jau ir labs pamats.

Gaidīt iedzīvotāju/pacientu izpratni un aktīvu iesaistīšanos savas veselības veicināšanā var tikai tad, ja ir izveidota skaidra, pārskatāma veselības pakalpojumu sadales un finansēšanas sistēma, kurā nodrošināta izmaksu caurskatāmība un pabalstu efektivitāte.

Latvijā vispārējās vidējās izglītības programmās nav iekļauta veselības mācība, kaut atsevišķi jautājumi par to, kas jāzina cilvēkam, lai dzīvotu veselīgi, tiek skarti citos priekšmetos (piemēram, veselīgs uzturs bioloģijas stundās un kaitīgo paradumu ietekme sociālo zinību stundās). Profesionālā izglītība tādā ziņā ir soli priekšā, jo no 2016./2017. mācību gada atbilstoši Izglītības un zinātnes ministrijas normatīvajam regulējumam ir ieviests mācību kurss "Sabiedrības un cilvēka drošība". Šī mācību priekšmeta saturā ir vairākas tēmas: veselības riska faktori, preventīvie pasākumi, veselība kā indivīda izvēle, ar to saistītie faktori – dzīvesveids, dzīves vide (fiziskā un sociālā), uzturs un veselība, atkarības u. c. tēmas. Kopumā trūkst tematikas par veselības pakalpojumiem, slimību riska faktoriem un pazīmēm, pārbaudēm. Par šīm tematikām informatīvus izdevumus sagatavo Slimību profilakses un kontroles centrs. Šī iestāde arī ir galvenā, kas izglīto par šiem jautājumiem – pārsvarā ārpus izglītības vides. Ja arī skolēni saņem kādu informāciju par veselības aprūpes pakalpojumiem, tas notiek kampaņveidīgi un fragmentēti. Iedzīvotāju veselības situācijas raksturojums ļauj noteikt galvenos veselības riska faktoros un meklēt ceļus to risinājumam.

Sabiedrības veselība un galvenie riska faktori

Veselībrapatības kontekstā būtiska uzmanība tiek pievērsta personas spējai rūpēties par savu veselību profilaktiski, ievērojot veselīgu dzīvesveidu un veicot nepieciešamās pārbaudes, tā laikus identificējot slimības riska faktoros un pazīmes. Kādas ir galvenās saslimšanas un šo saslimšanu riska faktori? Un cik bieži iedzīvotāji tos pārbauda?

Biežākais stacionēšanas un nāves cēlonis Latvijā ir asinsrites sistēmas slimības. 2015. gadā ar asinsrites slimībām stacionēti 60 tūkst. pilngadīgu personu, no kurām stacionārā nomiruši 8,7% personu. Mirstība no asinsrites slimībām galvenokārt novērojama vecumgrupā virs 60 gadiem (90,9% no visiem nāves gadījumiem). Starp reģioniem lielākā mirstība uz 100 tūkst. iedzīvotāju novērojama Latgales reģionā (1057,2) un

Vidzemes reģionā (914,4), mazākā – Pierīgas reģionā (660,2) (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2015). Mazāki saslimstības rādītāji Pierīgas reģionā skaidrojami gan ar labāku pakalpojumu pieejamību reģiona iedzīvotājiem (t. sk. sarežģītākām manipulācijām, pārbaudēm), gan ar zemāku demogrāfisko slodzi virs darbības vecuma, gan ar augstākiem ieņēmumiem vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli, tie Pierīgas reģionā bija 424,44 eiro mēnesī (Centrālā statistikas pārvalde, 2014), tāpēc iedzīvotāji var vairāk atļauties maksāt par veselības aprūpes pakalpojumiem.

Otrs biežākais stacionēšanas un nāves cēlonis Latvijā ir audzēji (98,1% gadījumu ļaundabīgi audzēji). 2015. gadā ar šo diagnozi stacionēti 35 tūkst. pilngadīgu personu, no kurām stacionārā nomiruši 7,4% personu. Mirstība no ļaundabīgiem audzējiem arī galvenokārt novērojama vecumgrupā virs 60 gadiem – 82,2% no visiem nāves gadījumiem. Taču, atšķirībā no asinsrites slimībām, ļaundabīgie audzēji būtiskāk skar arī vidējā vecumgrupu, jo 17,5% nāves gadījumu reģistrēti vecumā 15–59 gadi. Starp reģioniem mirstības rādītāji uz 1000 iedzīvotājiem ir līdzīgi un atšķiras krietni mazāk nekā asinsrites slimību gadījumā. Visaugstākā mirstība no audzējiem ir Latgales (338,1), Vidzemes (307,0) un Rīgas reģionā (304,2), viszemākā – Pierīgas reģionā (272,0) (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2015). Līdzīgi kā asinsrites slimību gadījumā, labāki rādītāji Pierīgas reģionā skaidrojami gan ar mazāku iedzīvotāju īpatsvaru virs darbības vecuma, gan ar augstāku iedzīvotāju maksātspēju šajā reģionā.

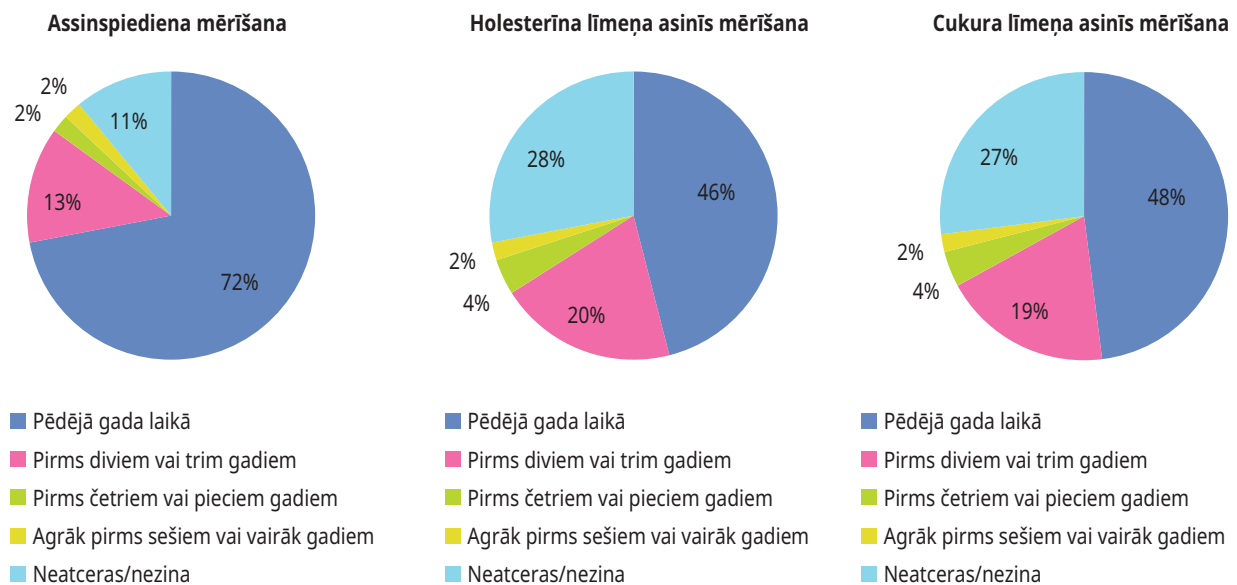
Gan asinsrites slimību, gan audzēju gadījumā novērojama satraucoša negatīva tendence – mirstība no tām, izsakot uz 100 tūkst. iedzīvotāju, pēdējo gadu laikā ir pieaugusi. Mirstība asinsrites slimību dēļ pieaugusi par 6,0% un ļaundabīgu audzēju dēļ – par 3,9% (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2015).

Nozīmīgākie asinsrites slimību un audzēju riska faktori, kurus indivīds var ietekmēt, ir smēķēšana, paaugstināta ķermeņa masa un mazkustīgs dzīvesveids, cukura diabēts (Liels cukura daudzums ..., 2013) un asinsrites slimību gadījumā papildus – paaugstināts asinsspiediens, paaugstināts holesterīna līmenis asinīs (Riskā faktori, b. g.). Tādējādi regulāras fiziskās aktivitātes un veselīgs, sabalansēts uzturs, kā arī profilaktiskas veselības pārbaudes (asinsspiediena mērījums, holesterīna un cukura līmeņa noteikšana asinīs) var būtiski mazināt saslimstību ar šīm slimībām (Riskā faktori, b. g.). Minētie veselības riska faktori ir raksturīgi ne tikai onkoloģiskām un asinsrites slimībām, bet arī daudzām citām nopietnām saslimšanām.

Pēc **pētījuma** aptaujas datiem, asinsspiediens ir tas parametrs, ko iedzīvotāji ir pārbaudījuši visbiežāk – 71,8% gadījumu pēdējā gada laikā. Biežāka asinsspiediena mērīšana galvenokārt skaidrojama ar to, ka tas nav invazīvs izmeklējums – līdz ar to vienkāršāks un lētāks. Asinsspiedienu mēra parasti ģimenes ārsta apmeklējuma laikā, to iespējams pārbaudīt aptiekās, kā arī mājas apstākļos, jo veselības aprīkojums

1.1. logs

Atbildes uz jautājumu "Kad Jums pēdējo reizi mērīja asinsspiedienu, holesterīna un cukura līmeni asinīs?" (%) (n = 1018)

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

kļūvis pieejamāks sabiedrībai – pastāv iespēja to iegādāties.

Holesterīna un cukura līmenis asinīs, pēc iedzīvotāju aptaujas datiem, tiek mērīts retāk – pēdējā gada laikā to noteikuši attiecīgi 46% un 48% Latvijas iedzīvotāju (sk. 1.1. logu). Retāki šo rādītāju mērījumi skaidrojami ar to, ka izmeklējumā jāveic asins analīzes, tādējādi tas ir sarežģītāks un dārgāks pasākums. Šie mērījumi arī tradicionāli biežāk tikuši veikti personām riska grupās. Personām, kas nav riska grupā, mērījums tiek veikts reizi gadā vai retāk, ja vien nav kādas sūdzības vai pazīmes, kādēļ mērījums būtu veicams.

Pētījuma aptaujas rezultātā secināts: jo biežāk persona mēra vienu no rādītājiem, jo biežāk tā mēra arī citus parametrus. Sieviešu dzimuma pārstāves tradicionāli ir tās, kas šos veselības parametrus mēra biežāk nekā vīrieši.

Kā secināts statistikas analīzē, lielākās asinsrites un audzēju slimību riska grupas ir personas vecumā virs 60 gadiem un reģionos dzīvojošās, īpaši Latgales reģionā, kur reģistrēti lielāki mirstības rādītāji. Vērtējot minēto grupu rūpes par savu veselību, **pētījumā** veiktajā aptaujā secināts, ka gados vecākas personas biežāk mēra asinsspiedienu, holesterīna vai cukura līmeni asinīs, tas lielā mērā skaidrojams ar biežāku ārsta apmeklējumu veselības problēmu dēļ. To pamato arī būtiski lielāks stacionāro īpatsvars vecumgrupā virs 60 gadiem.

Reģionos nav novērotas nozīmīgas atšķirības asinsspiediena mērījumos, taču ir konstatētas atšķirības cukura un holesterīna mērījumos. Latgales un

Zemgales reģionā dzīvojošie retāk pēdējā gada laikā noteikuši holesterīna un cukura līmeni asinīs, salīdzinot ar pārējiem reģioniem. Taču arī Pierīgas reģiona iedzīvotāji, kuriem, pēc statistikas datiem, ir bijuši labākie veselības rādītāji, nav biežāk veikuši šos mērījumus pēdējā gada laikā. Līdz ar to secināms, ka svarīga nozīme mirstības mazināšanā ir ne tikai pašu iedzīvotāju profilaktiskām pārbaudēm, bet arī citiem faktoriem, piemēram, veselīga dzīvesveida paradumiem, maksātspējai, spējai saprast ar veselību saistītu informāciju un orientēties veselības sistēmā.

Runājot par fizisko slodzi, vairāk nekā puse iedzīvotāju atzinuši, ka viņiem nav pietiekamas fiziskās slodzes – 23,3% aptaujāto personu nav fizisko aktivitāšu un 31,1% tās ir nepietiekamas. 45,6% iedzīvotāju norādījuši, ka viņiem ir augsta fiziskā slodze darbā, viņi regulāri nodarbojas ar augstas intensitātes treniņiem.

Augstais to personu īpatsvars, kas norāda uz fiziskās slodzes nepietiekamību, pamato to, kādēļ Latvijas sabiedrībā ir augsts liekā ķermeņa masas un aptaukošanās īpatsvars. Pēc FINBALT veiktās aptaujas rezultātiem, liekā ķermeņa masa 2012. gadā bijusi 49,1% iedzīvotāju (52,1% vīriešu un 46,4% sieviešu) (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2013). Tādēļ sabiedrībā nepieciešams vairot zināšanas un izpratni par ķermeņa masas indeksu, kas visbiežāk norāda uz palielināta svara un aptaukošanās indikācijām.

Attiecībā uz smēķēšanu, pēc FINBALT veiktās aptaujas datiem secināms, ka smēķēšana ir izplatīts un veselībai kaitīgs paradums – 2012. gadā katru dienu smēķējuši 34,3% iedzīvotāju (52,0% vīriešu un 17,6%

sieviešu). Vislielākais ikdienas smēķētāju īpatsvars vīriešiem ir vecumgrupā no 45 līdz 54 gadiem, bet sievietēm – no 35 līdz 44 gadiem. Savukārt attiecībā uz alkohola lietošanu 2012. gadā konstatēts, ka pēdējā gada laikā alkoholiskos dzērienus kopumā lietojuši 87,2% vīriešu un 81,6% sievietes. Vislielākais alkoholisko dzērienu lietotāju īpatsvars gan vīriešiem, gan sievietēm bijis vecumgrupās no 25 līdz 54 gadiem (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2013).

Iedzīvotāju informācijas ieguves paradumi veselības jomā

Iedzīvotāju veselībratību raksturo informācijas ieguves paradumi un izmantotie informācijas kanāli, kā arī spēja tos izmantot.

Ar veselību saistītās informācijas ieguves kanāli

Veselībratības kontekstā būtiska nozīme ir informācijas avotu izvēlei, piemēram, lai pieņemtu lēmumu par kāda medikamenta lietošanu. **Pētījuma** aptaujas rezultāti rāda, ka 18,5% jeb mazāk nekā viena piektā daļa respondentu bija atzīmējuši, ka pēdējo trīs mēnešu laikā ir sākuši lietot kādas jaunas pret-sāpju vai pretiekaisuma bezrecepšu zāles. No šiem respondentiem salīdzinoši lielākajai daļai (41,6%) bezrecepšu zāles bija ieteicis ģimenes ārsts, vēl 28,8% saņēmuši ieteikumu no aptiekas darbinieka, un 13,4% zāles ieteicis kāds ģimenes loceklis, kaimiņš vai kolēģis. 7,7% bija ieguvuši informāciju no reklāmas kādā žurnālā, televīzijā vai internetā, 5,8% – no citiem avotiem, bet 2,9% nebija norādījuši, kur tieši ieguvuši informāciju par bezrecepšu zālēm.

13% aptaujāto apstiprināja, ka izmantojuši ekstrasensu vai dziednieku palīdzību medicīnisku problēmu risināšanai.

Vērtējot uzticamas informācijas atrašanas prasmes, 74,1% respondentu piekrita apgalvojumam, ka viņi zina, kur atrast uzticamu informāciju par veselības saglabāšanu vai uzlabošanu. 15,7% šim apgalvojumam nepiekrita, bet vēl 8,3% norādīja, ka šāda informācija viņiem nav nepieciešama. 1,9% respondentu nav snieguši saturisku atbildi uz šo jautājumu. Kopumā ņemot, trīs ceturtdaļas respondentu uzskata, ka viņi prot atrast uzticamu informāciju par veselības saglabāšanu vai uzlabošanu.

Pēdējā reizē respondenti ieguva viņiem visnoderīgāko informāciju par veselības saglabāšanu vai uzlabošanu, konsultējoties ar valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju speciālistiem (27%), no pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes, draugiem, kolēģiem (21,2%), interneta sociālajos tīklos (13,3%), plašsaziņas līdzekļos (8,5%), valsts vai pašvaldību organizāciju mājaslapā (1,3%) un nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju mājaslapā (1,1%). Vēl 16,2% šo informāciju atrada citos avotos, bet 11,4% apgalvoja, ka šādu informāciju nav meklējuši. Ir

redzams: lai gan ar speciālistiem konsultējas salīdzinoši lielākā daļa respondentu, tomēr daudzi paļaujas arī uz mazāk uzticamu informāciju, kā arī uz tādu informāciju, kuras ticamību ir grūti pārbaudīt. Var secināt, ka iedzīvotāju neizpratne par veselības jautājumu zinātniski pamatotu risinājumu un iespējām to nodrošināt mazina uzticību medicīnas profesionāļiem, jo izmantotie informācijas avoti (mājaslapas, plašsaziņas līdzekļi) neatbild par savu sniegto padomu kvalitāti, taču var radīt iespaidu, ka veselību var uzlabot, neizmantojot medicīnu atbalstu.

Informācijas sapratne un lietošana

Vairāki veselībratības indikatori ļauj izvērtēt veselības uzturēšanai svarīgās informācijas sapratni, pārbaudi un lietošanu. Piemēram, respondenti tika uzdoti jautājumi par viņu sapratni un rīcību pēc tam, kad ārsts viņiem liek veikt kādu izmeklējumu vai nosaka diagnozi. 19,4% respondentu papildu informāciju no dažādiem avotiem par izmeklējumu vai diagnozi ievāc bieži, 27,2% – dažreiz, 23% – reti, bet 30,3% apgalvoja, ka nekad neievāc šādu papildu informāciju. Sievietes ievāc to krietni biežāk nekā vīrieši, respondenti ar vismaz nepabeigto augstāko izglītību – biežāk nekā respondenti ar zemāku izglītību un rīdnieki – biežāk nekā citās republikas pilsētās, mazpilsētās un laukos dzīvojošie.

Tai pašā laikā 37,1% respondentu apgalvo, ka galu galā atrod nepieciešamo informāciju, 30,9% – ka atrod to dažreiz, 15,4% – reti un 16,6% nekad to neatrod. Sievietes atrod šādu informāciju biežāk nekā vīrieši, respondenti ar vismaz nepabeigto augstāko izglītību – biežāk nekā respondenti ar zemāku izglītību, latviski runājošie – biežāk nekā citās valodās runājošie (atskaitot krievu valodu) un rīdnieki – biežāk nekā mazpilsētās dzīvojošie.

No ārsta iegūto informāciju, pēc viņu pašvērtējuma, 47,5% aptaujāto saprot bieži, 29,5% – dažreiz, 11,2% – reti, bet 11,8% norāda, ka nesaprot nekad. Sievietes šo informāciju saprot ievērojami biežāk nekā vīrieši, respondenti bez pabeigtās vidējās izglītības – retāk nekā tie, kuriem ir PSRS laikos iegūtā augstākā izglītība, pašreiz ir maģistra grāds vai doktora grāds, latviski runājošie – biežāk nekā krieviski runājošie.

Tāpat respondenti tika uzdots jautājums, cik bieži viņi dalās savās pārdomās par noteikto diagnozi vai obligāto izmeklējumu. 20,8% jeb viena piektā daļa par tām izklāsta bieži, 33,1% – dažreiz, 24,6% – reti, bet 21,4% neizklāsta nekad. Sievietes dalās savās pārdomās par noteikto diagnozi vai izmeklējumu ievērojami biežāk nekā vīrieši, kā arī Rīgā un citās republikas pilsētās dzīvojošie runā par to ar citiem biežāk nekā tie, kas dzīvo mazpilsētās un laukos.

Atbildot uz jautājumu par iegūtās informācijas lietošanu savā ikdienā, 27,7% respondentu norādīja, ka to lieto bieži, 34,2% – dažreiz, 21,4% – reti un 16,7% nelieto nekad. Sievietes lieto to savā ikdienā biežāk nekā vīrieši, respondenti ar vismaz vidējo speciālo

izglītību (vai arī arodizglītību bez vidējās izglītības) – biežāk nekā aptaujātie ar zemāku izglītību, latviski runājošie – nedaudz biežāk nekā krieviski runājošie, Rīgā un lielpilsētās dzīvojošie – nedaudz biežāk nekā tie, kuri dzīvo mazpilsētās.

Uz jautājumu par iegūtās informācijas novērtēšanu (vai tā atbilst respondenta situācijai) 35,2% respondentu atbildēja – bieži, 30,8% – dažreiz, 19,7% – reti, bet atlikušie 14,2% norādīja, ka nenovērtē nekad. Sievietes novērtē informācijas atbilstību situācijai biežāk nekā vīrieši, respondenti ar pabeigtu augstāko izglītību – biežāk nekā respondenti ar nepabeigtu augstāko izglītību un zemāku izglītību, latviski runājošie – nedaudz biežāk nekā krieviski runājošie, Rīgā un laukos dzīvojošie – nedaudz biežāk nekā mazpilsētu iedzīvotāji.

Informācijas ticamību bieži izvērtē 31,4% respondentu, gandrīz tikpat daudz (31%) apgalvo, ka izvērtē to dažreiz. 19,4% dara to reti, un vēl 18,2% neizvērtē nekad. Sievietes novērtē informācijas ticamību biežāk nekā vīrieši, respondenti ar augstāko izglītību – biežāk nekā tie, kuriem ir vidējā vai zemāka izglītība, rīdnieki – nedaudz biežāk nekā lielpilsētu, mazpilsētu un lauku iedzīvotāji.

Uz līdzīgu jautājumu – par to, cik bieži vai reti respondenti pārbauda, vai iegūtā informācija ir pamatota un ticama, 26,3% no tiem atbildēja, ka bieži, 30,8% – dažreiz, 20,8% – reti un 22% nepārbauda nekad. Sievietes informāciju pārbauda biežāk nekā vīrieši, respondenti ar augstāko izglītību – biežāk nekā tie, kuriem tās nav, Rīgas iedzīvotāji – biežāk nekā respondenti, kuru dzīvesvieta atrodas kādā citā republikas pilsētā, mazpilsētā vai laukos.

Lai pieņemtu kādus ar savu veselību saistītus lēmumus, iegūto informāciju bieži apkopo 31,2% respondentu, dažreiz – 29,6%, reti – 18,2%, bet nekad neapkopo 21%. Sievietes to apkopo biežāk nekā vīrieši, respondenti ar augstāko izglītību – biežāk nekā respondenti bez tās, bet mazpilsētu iedzīvotāji – ievērojami retāk nekā rīdnieki, lielajās pilsētās un laukos dzīvojošie. Kopumā ņemot, ir redzams, ka tikai nedaudz vairāk nekā puse respondentu cenšas izprast, pārbaudīt un turpmāk izmantot informāciju, kas ir saistīta ar viņu medicīnisko izmeklējumu vai diagnozi.

Analizējot respondentu atbildes uz jautājumiem par veselības informācijas sapratni, pārbaudi un lietošanu, secināms, ka starp visiem jautājumiem ir novērojamas pozitīvas, vidēji stipras vai stipras korelācijas. Visstiprākā korelācija vērojama starp informācijas ticamības novērtēšanu un informācijas pamatotības pārbaudīšanu ($r = 0,8$), informācijas ticamības novērtēšanu un iegūtās informācijas apkopošanu, lai pieņemtu lēmumus par savu veselību ($r = 0,73$), un starp informācijas pamatotības pārbaudīšanu un iegūtās informācijas apkopošanu ($r = 0,72$). Visvājākās korelācijas vērojamas šīs grupas jautājumam par to, vai tiek ievākta papildu informācija par izmeklējumu vai diagnozi un vai šī informācija ir saprotama ($r = 0,4$), un jautājumam par savu pārdomu

izklāstīšanu citiem ($r = 0,42$). Var secināt, ka tie respondenti, kuri novērtē informācijas ticamību, arī biežāk pārbauda tās pamatotību un ievāc papildu informāciju.

Šim ieradumam – iegūt papildu informāciju – piemīt ne visai stipra, bet pozitīva un statistiski nozīmīga korelācija (0,23) ar respondenta izglītības līmeni, kas tika mērīts pēc 10 rangu skalas (no nepabeigtās pamatzglītības līdz doktora grādam). Salīdzinot ieraduma vidējās vērtības vīriešiem un sievietēm, konstatējams, ka tas biežāk raksturīgs sievietēm (2,95) nekā vīriešiem (2,48) un ka šīs atšķirības ir statistiski nozīmīgas ($t = 9,25$, $p < 0,001$). Latviski runājošiem respondentiem ieraduma vidējā vērtība ir nedaudz augstāka nekā krievvalodīgajiem (resp., 2,78 un 2,67), un šī atšķirība ir statistiski nozīmīga ($t = -2,07$, $p = 0,04$). Salīdzinot ieraduma vidējās vērtības pilsētās un laukos dzīvojošiem, iezīmējas nelielas, bet statistiski nozīmīgas atšķirības starp rīdniekiem (2,87) un mazpilsētās (jebkura cita Latvijas pilsēta, kas nav Rīga, vai kāda cita no pārējām astoņām pilsētām) (2,57) dzīvojošajiem, kā arī starp lielpilsētu (2,75) un mazpilsētu iedzīvotājiem.

Ieraduma korelācija ar ienākumu līmeni ir vāja ($r = 0,106$, $p < 0,01$), lai arī pozitīva un statistiski nozīmīga. Salīdzinot ieradumu apsvērt un ņemt vērā iegūtās informācijas par izmeklējumu vai diagnozi vidējās vērtības pēc ienākumu grupām, novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp respondentu grupu, kurai ģimenes vidējie ikmēneša ienākumi pēc nodokļu un citu atskaitījumu atvilkšanas ir līdz 200 eiro, no vienas puses, un grupām, kurām vidējie ikmēneša ienākumi ir 501–600 eiro un vairāk nekā 901 eiro, no otrās puses. Zīmīgi, ka datu analīze neatklāja statistiski nozīmīgas atšķirības ieraduma vidējās vērtībās 201–300 eiro, 301–400 eiro, 401–500 eiro, 601–700 eiro, 701–800 eiro un 801–900 eiro grupu starpā. Visaugstākā vidējā vērtība (3) ir grupai ar ienākumiem virs 1500 eiro uz ģimeni, tai seko grupa ar 901–1000 eiro (2,94) un 1201–1300 eiro grupa (2,9). Zemākie rādītāji ir zem 200 eiro (2,54), 301–400 (2,69) un 401–500 eiro grupā (2,7).

Aptaujas gaitā tika uzdoti arī jautājumi par to, cik bieži vai reti slimnīcās un aptiekās pieejamās instrukcijas vai informatīvie materiāli ir saprotami, proti, cik bieži vai reti

- 1) iekļautā informācija ir pārāk maziem burtiem, lai to varētu izlasīt;
- 2) šī informācija satur simbolus un vārdus, kurus respondents nezina;
- 3) saturs respondentam šķiet pārāk sarežģīts;
- 4) ir nepieciešams ilgs laiks, lai informāciju izlasītu un saprastu;
- 5) nepieciešams lūgt kāda palīdzību, lai šo informāciju respondentam izlasītu.

Burtu nepietiekamo izmēru kā problēmu min izteikts vairākums – 55,7% respondentu atzīst, ka satopas ar to bieži (30,2%) vai dažreiz (25,7%). 16,5% norāda, ka šī situācija rodas reti, bet 27,5% atbildēja, ka ar to nekad nav sastapušies. Šim jautājumam ir

relatīvi augsta negatīva un statistiski nozīmīga korelācija ($r = -0,41$, $p < 0,001$) ar respondenta dzimšanas gadu. Tas liecina par to, ka šī problēma ir izteiktāka vecākā gadagājuma cilvēkiem un tā kļūst arvien aktuālāka, pieaugot vecumam. Tāpat kopumā 59,7% respondentu min viņiem svešu, nezināmu vārdu un simbolu esamību medicīniskajā informācijā – 24,8% jeb viena ceturtdaļa norāda, ka sastopas ar to bieži, 35,1% – dažreiz, bet viena piektdaļa atbildēja, ka reti (21,2%) vai nesastopas nekad (19,2%). Loģiski būtu pieņemt, ka atbilde uz šo jautājumu ir atkarīga no izglītības līmeņa, taču korelācija izrādās vāja un statistiski nenozīmīga ($r = -0,034$, $p = 0,28$). Samērā vienmērīgi sadalās viedokļi par to, cik bieži vai reti medicīniskās informācijas saturs šķiet pārāk sarežģīts: atbildi “bieži” izvēlējās 19,8% respondentu, “dažreiz” – 29,9%, “reti” – 27,8% un “nekad” – 22,5%. Tāpat kā iepriekšējam jautājumam, arī šim korelācija ar izglītības līmeni izrādās vāja un statistiski nenozīmīga ($r = -0,059$, $p = 0,061$). Diezgan vienmērīgi sadalās atbildes arī uz šīs grupas ceturto jautājumu, proti, cik bieži rodas situācija, ka nepieciešams ilgs laiks, lai informāciju izlasītu un saprastu. Bieži šī situācija rodas 20,3% respondentu, dažreiz – 27,7%, reti – 25,2% un nerodas nekad 26,8%. Šim jautājumam ir mērena, negatīva un statistiski nozīmīga korelācija ($r = -0,27$, $p < 0,001$) ar respondenta dzimšanas gadu, kas liecina par to, ka šī problēma biežāk rodas vecākā gadagājuma cilvēkiem un tā kļūst aktuālāka, pieaugot vecumam, tai pašā laikā statistiski nozīmīga sakarība ar izglītības līmeni šim jautājumam nav konstatēta ($r = -0,06$, $p = 0,057$). Visai maz ir to respondentu, kuriem kādreiz nepieciešams lūgt kāda palīdzību, lai izlasītu medicīnisko informāciju. Bieži šāda vajadzība rodas 10,1% respondentu, dažreiz – 17,6%, reti – 21,1%, bet nekad nerodas vairāk kā pusei jeb 51,2% respondentu. Vecākiem cilvēkiem šī vajadzība rodas biežāk ($r = -0,29$, $p < 0,001$).

Apkopotajam medicīnisko materiālu nesaprotamības rādītājam ir mērena, negatīva, statistiski nozīmīga korelācija ar respondenta dzimšanas gadu ($r = -0,35$, $p < 0,001$), tai pašā laikā vīriešiem un sievietēm rādītāja vidējās vērtības statistiski nozīmīgi neatšķiras (resp., 2,35 un 2,40; $t = 0,79$, $p = 0,43$). Jāatgādina, ka šī rādītāja augstākas vērtības nozīmē, ka informācijas saprašanas problēmas rodas biežāk, tādējādi, jo zemāks ir šis rādītājs, jo vieglāk respondentam ir saprast medicīniskajos materiālos iekļauto informāciju.

Latviski runājošiem respondentiem medicīnisko materiālu nesaprotamības rādītāja vidējā vērtība ir viszemākā (2,28), tiem seko krievvalodīgie (2,51) un kādā citā valodā runājošie (3,18). Visas atšķirības ir statistiski nozīmīgas vismaz 0,05 līmenī.

Salīdzinot rādītāja vidējās vērtības starp ienākumu grupām, secināms, ka tās ir nedaudz augstākas 201–500 eiro grupā nekā 601–700 eiro grupā, 901–1000 eiro grupā un grupā ar ienākumiem virs 1200 eiro.

Salīdzinot šī rādītāja vidējās vērtības apdzīvoto vietu tipu griezumā, secināms, ka nedaudz augstāk nesaprotamību vērtē Rīgā (2,48) un lauku teritorijās dzīvojošie (2,39), bet mazpilsētās dzīvojošie par to sūdzas visretāk (2,19). Atšķirības ir statistiski nozīmīgas 0,05 līmenī.

Apgalvojumam “Jums nav grūti saprast informāciju par veselības saglabāšanu vai uzlabošanu” pilnīgi piekritīti 29,3% respondentu, atbildi “drīzāk piekritīti” izvēlējās 50,3%, drīzāk tam nepiekrita 10,7% un nemaz tam nepiekrita vien 1,9%. Vēl 1,2% norāda, ka viņi nezina atbildi uz šo jautājumu, bet 6,6% sacīja, ka šāda informācija viņiem nav nepieciešama. Šim apgalvojumam ir vāja piekrišana, toties pozitīva un statistiski nozīmīga korelācija ar izglītības līmeni ($r = 0,2$, $p < 0,001$). Vidējā vērtība sievietēm ir nedaudz augstāka nekā vīriešiem (resp., 3,21 un 3,1), un šī atšķirība, lai arī maza, ir statistiski nozīmīga ($t = 2,4$, $p < 0,05$). Līdzīgas atšķirības ir starp latviski un krieviski runājošiem respondentiem ($t = -2,45$, $p = 0,015$), kur latviski runājošiem vidējā vērtība ir 3,21, bet krievvalodīgajiem 3,1. Piekrišana šim apgalvojumam mēdz pieaugt līdz ar ienākuma līmeņa pieaugumu, lai arī korelācija ir vāja ($r = 0,14$, $p = 0,0001$); grupām ar ienākumiem līdz 300 eiro ir manāmi zemāki vidējie piekrišanas rādītāji nekā grupām, kam ienākumi ir 601–900 eiro un virs 1201 eiro. Lauku iedzīvotājiem piekrišanas līmenis šim jautājumam ir nedaudz zemāks (3,02) nekā lielpilsētu (3,29), Rīgas (3,23) un citu mazpilsētu (3,20) iedzīvotājiem.

Iedzīvotāju plāni veselības uzlabošanā

Dzīves meistarība ietver cilvēka rūpes par savas veselības saglabāšanu un uzlabošanas aktivitātēm. Tas tika noskaidrots pētījumā, respondentiem uzdotot jautājumus par plānu esamību šādu aktivitāšu īstenošanai. Dzīves meistarība izpaužas arī spējā ietekmēt lēmumus makrolīmenī, ne tikai savu individuālo problēmu risinājumā.

Iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina, ka apgalvojumam “Man ir skaidrs darbības plāns, kā saglabāt vai uzlabot veselību” pilnīgi piekritīti (“noteikti, jā”) 18,9% jeb mazāk kā piektā daļa respondentu, daļēji piekritīti (“visdrīzāk, jā”) 56,8%, 12,9% norāda, ka viņiem visdrīzāk nav tāda plāna, un vēl 2,4% respondentu atbild, ka viņiem šāda plāna noteikti nav. 8,9% min, ka viņiem šāds plāns nav nepieciešams, līdz ar to aptaujāto īpatnsvars, kuriem nav skaidra veselības saglabāšanas vai uzlabošanas plāna, kopā sasniedz 11,3%.

Veselības saglabāšanas vai uzlabošanas plāna esamība pozitīvi un statistiski nozīmīgi korelē ar izglītības līmeni ($r = 0,2$, $p < 0,001$): jo tas ir augstāks, jo lielāka varbūtība, ka šāds plāns respondentam ir. Aplūkojot atbilžu sadalījuma vidējās vērtības pēc dzimuma, secināms, ka sievietes biežāk nekā vīrieši norāda, ka viņām ir šāds plāns (resp., 2,96 un 2,70; $t = 4,85$, $p < 0,001$). Korelācijai ar dzimšanas gadu/vecumu statistiski nozīmīgas atšķirības netika konstatētas, tāpat arī korelācijai ar ģimenē galvenokārt lietoto

valodu. Respondenti ar ienākumiem virs 500 eiro biežāk nekā aptaujātie ar ienākumiem līdz 200 eiro norāda, ka viņiem ir veselības saglabāšanas vai uzlabošanas plāns. Rīgas un lielpilsētu iedzīvotāji biežāk nekā respondenti, kas dzīvo mazpilsētās un lauku teritorijās, norāda uz veselības saglabāšanas vai uzlabošanas plāna esamību.

Kopumā 81,9% jeb četras piektdaļas respondentu uzskata, ka regulāri pievērš uzmanību tam, lai saglabātu vai uzlabotu veselību (atbildi "noteikti, jā" sniedza 27,3% un "visdrīzāk, jā" – 54,6% respondentu). 10,6% atbild, ka visdrīzāk nepievērš veselības saglabāšanai vai uzlabošanai regulāru uzmanību, un vēl 1,3% atzīmē atbildi "noteikti, nē". Atlikušie 6,3% norāda, ka, viņuprāt, tas nav nepieciešams. Pēdējos var pieskaitīt pie tiem, kas atbildējuši "noteikti, nē", tāpēc šo respondentu kopīpatsvars sasniedz 7,6%.

Regulāra uzmanības pievēršana veselības saglabāšanai vai uzlabošanai pozitīvi un statistiski nozīmīgi, lai arī vāji korelē ar izglītības līmeni ($r = 0,16$, $p < 0,001$). Salīdzinot vidējās vērtības šim apgalvojumam, redzams, ka sievietēm tā ir vērojami augstāka nekā vīriešiem (resp. 3,16 un 2,84), un šīs atšķirības ir statistiski nozīmīgas ($t = 6,06$, $p < 0,001$). Vecākā gadagājuma respondenti biežāk norāda, ka regulāri pievērš uzmanību tam, lai saglabātu vai uzlabotu veselību ($r = -0,22$, $p < 0,001$). Starp latviski un krieviski, kā arī kādā citā valodā runājošiem statistiski nozīmīgas atšķirības šajā jautājumā nav konstatētas. Ja atbildes uz šo jautājumu salīdzina pa ienākumu grupām, secināms, ka visbiežāk pozitīvi uz to atbild respondenti ar 601–700 eiro ienākumiem (3,24) un tie, kuriem

ienākumi pārsniedz 1500 eiro (3,25). Viszemākās vidējās vērtības šajā jautājumā ir grupā ar 1201–1300 eiro ienākumiem (2,83) un tiem, kam ienākumi ir mazāki par 200 eiro (2,94). Rīgā (3,1) un lielpilsētās dzīvojošie (3,06) nedaudz biežāk nekā mazpilsētās (2,93) un laukos dzīvojošie (2,95) norāda, ka regulāri pievērš uzmanību tam, lai saglabātu vai uzlabotu veselību.

Dzīves meistarība veselības jomā tika noteikta arī, vērtējot attieksmi pret apgalvojumu "Līdz šim man visneveiksmīgāk ir izdevies īstenot manas veselības saglabāšanu vai uzlabošanu". Kā patstāvīgs, izolēts jautājums tas nav īpaši derīgs, jo satur negatīvu pašvērtējumu un liek respondentiem nelabprāt izvēlēties šo apgalvojumu apstiprinošos atbilžu variantus, taču kopā ar pārējiem tas var būt kā kontroljautājums, lai uzzinātu, kā sadalās atbildes salīdzinājumā ar citiem jautājumiem par veselībpratību. Kopumā ņemot, šim apgalvojumam piekrita 38% respondentu (6,7% izvēlējās atbildi "noteikti, jā" un 31,3% "visdrīzāk, jā"). 50,6% šim apgalvojumam nepiekrita, bet atlikušie 11,4% norādīja, ka tādi plāni viņiem nav bijuši. Vīriešu un sieviešu atbildēm netika konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības. Krievvalodīgie nedaudz biežāk nekā latviski runājošie piekrita šim apgalvojumam – respektīvi, kritiskāk vērtēja savas veselības saglabāšanas vai uzlabošanas plāna īstenošanu ($t = -3,55$, $p < 0,001$). Salīdzinot respondentu grupas pēc ienākumiem, secināms, ka respondenti ar ienākumiem 801–900 eiro un vairāk par 1500 eiro retāk nekā pārējās grupas piekrita šim apgalvojumam. Rīdzinieki (2,5) kritiskāk vērtē savas veselības saglabāšanas vai uzlabošanas plāna īstenošanu nekā mazpilsētās (2,81) un laukos dzīvojošie (2,72).

Lielākie sasniegumi. Nopietnākās problēmas. Svarīgākie uzdevumi

Lielākie sasniegumi

Par nozīmīgu informācijpratības veicinātāju mūsdienās ir kļuvis internets. Tīmekļa vietnes piedāvā plašu informāciju par veselīgu uzturu, nopietnu slimību riska faktoriem, tās informē par rindām uz valsts finansētiem izmeklējumiem, nodrošina piekļuvi dažādiem pakalpojumiem, piemēram, pierakstam pie ārsta, veselības apdrošināšanas polises iegādi, pieeju elektroniskajai deklarēšanās sistēmai, lai atgūtu daļu veselības izdevumu. Pēc 2015. gada *Eurostat* datiem, 79% iedzīvotāju vecumā 16–74 gadi pēdējo trīs mēnešu laikā ir izmantojuši internetu, un tas ir līdzvērtīgs rādītājs ES 28 valstu vidējam rādītājam. Šis rādītājs Latvijā ir pieaudzis strauji – kopš 2010. gada par 13 procentpunktiem, kamēr vidēji ES pieaugums bijis par 11 procentpunktiem (*Eurostat*, 2015). Tādējādi Latvijai ir augsts potenciāls šī resursa efektīvā izmantošanā veselībpratības veicināšanā.

Veselības aprūpes reformas jautājumu ietveršana Māra Kučinska "Valdības rīcības plānā" norāda, ka sabiedrības vēlme mainīt, uzlabot veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību ir sadzirdēta. Valdības darbības rezultāti tiks vērtēti, pamatojoties uz lēmumiem veselības aprūpes finansējuma un pakalpojumu nodrošinājuma jomā. Daļa iedzīvotāju ir aktīvi un interesējas, kā var iegūt informāciju par veselības aprūpi, kā arī pievērš uzmanību valdības lēmumiem par veselības politikas reformu.

Nozīmīga daļa iedzīvotāju (katrs trešais) atzina informācijpratību un dzīves meistarību veselības jomā par īpaši neveiksmīgām, tāpēc jācer, ka tās ir iespējams uzlabot gan personīgajā, gan sabiedrības līmenī.

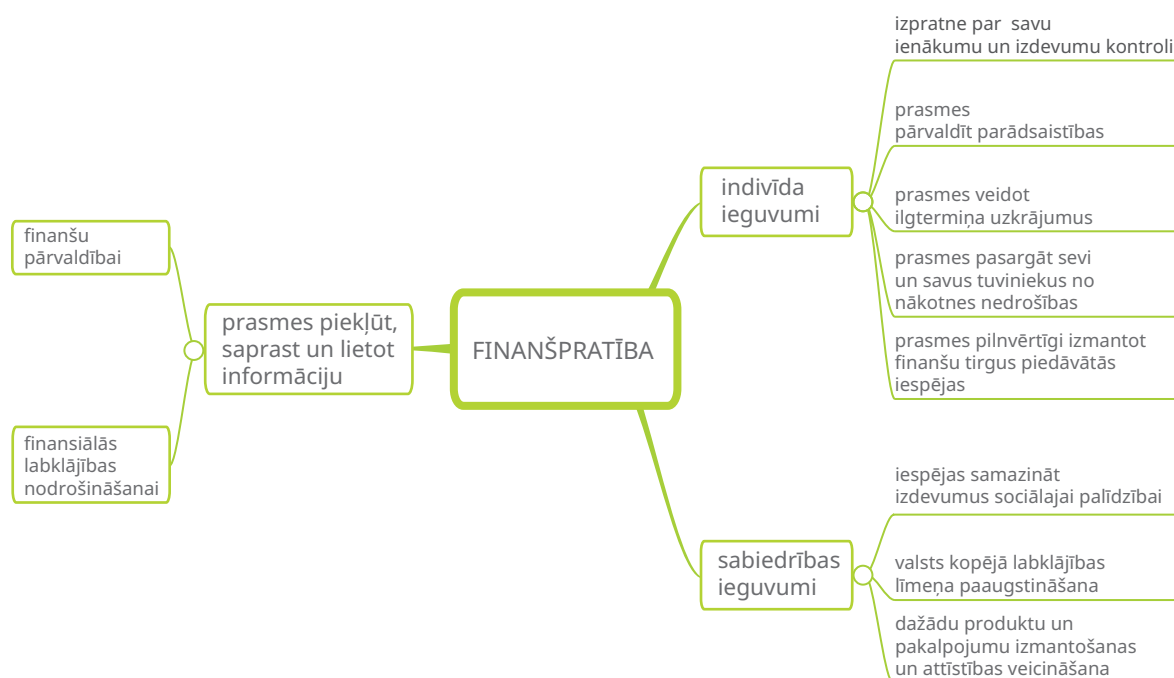
Nopietnākās problēmas

Latvijā mirstība no asinsrites slimībām uz 100 tūkst. iedzīvotāju pēdējo gadu laikā ir pieaugusi. 2010. gadā mirstības rādītājs bija 767,7 gadījumi uz 100 tūkst. iedzīvotāju, bet 2015. gadā tie bijuši 813,7 gadījumi. Pieaugusi ir arī mirstība no ļaundabīgiem audzējiem – 2010. gadā tie bija 284,8 gadījumi uz 100 tūkst. iedzīvotāju, kamēr 2015. gadā – 295,9 gadījumi (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2015).

Veselībpratības stiprināšanai nepietiekami ir izmantota izglītības sistēma. Vispārējās izglītības iestādēs maz tiek runāts par veselīgu dzīvesveidu, veselības profilaksi, nozīmīgākajām slimībām, to riska faktoriem un pazīmēm, veselības pakalpojumiem u. c. veselības aprūpē nozīmīgiem jautājumiem. Šajā jautājumā profesionālā izglītība ir soli priekšā, jo no 2016./2017. mācību gada profesionālās izglītības iestādēs ir ieviests mācību kurss "Sabiedrības un cilvēka drošība", kurā tiek apskatīti veselības riska faktori, preventīvie pasākumi, veselīgs dzīvesveids, uzturs u. c. jautājumi. Pagaidām nozīmīgāko darbu sabiedrības veselībpratības veicināšanā veic Slimību profilakses un kontroles centrs, sagatavojot dažādus informatīvus izdevumus un organizējot informatīvus pasākumus.

Svarīgākie uzdevumi

1. Nepieciešams stiprināt veselībpratību, jo, kā norāda ārvalstu pētījumi, zemāks iedzīvotāju pratības līmenis ir saistīts ar sliktākiem veselības rādītājiem, biežāku ārsta sniegtās informācijas pārprašanu vai nesaprašanu, biežāku stacionēšanu (Rowlands et al., 2014, p. 9).
Veselībpratība galvenokārt būtu stiprināma, uzlabojot informācijas iegūvi. Tāpēc
 - ārstiem u. c. medicīnas speciālistiem būtu jāsniedz pacientiem saprotamāka informācija;
 - jāveicina, lai cilvēki meklētu uzticamu, pārbaudītu un uz pētījumiem pamatotu papildu informāciju par nepieciešamajiem izmeklējumiem vai noteikto diagnozi;
 - jāmudina, lai cilvēki rūpīgāk izvērtētu meklēto, atrasto vai saņemto informāciju par veselības stāvokļa saglabāšanu un uzlabošanu;
 - jāveicina, lai medicīniskā informācija būtu pieejamāka un saprotamāka cilvēkiem, tai skaitā tiem, kuriem trūkst zināšanu medicīniskajā terminoloģijā, valodas zināšanu u. tml.;
 - jāmazina sociāli strukturālā nevienlīdzība (pēc dzimuma, vecuma, dzīvesvietas, etniskās un valodiskās piederības, ienākumu līmeņa, izglītības) kvalitatīvas medicīniskās informācijas pieejamībā un lietojamībā.
2. Nepieciešams mazināt iedzīvotājos nedrošības sajūtu, ka viņi vajadzības gadījumā nesaņems kvalitatīvus veselības aprūpes pakalpojumus. Latvijā ir visaugstākais to personu skaits, kas nav ieguvušas medicīniskos pakalpojumus to izmaksu dēļ. Pēc *Eurostat* datiem, 2014. gadā tādi bijuši 10,5% Latvijas iedzīvotāju vecumā virs 16 gadiem, tas ir četras reizes augstāks rādītājs nekā vidēji ES (2,4%) (*Eurostat*, 2014).
3. Risinot veselības aprūpes reformas jautājumus makrolīmenī (sabiedrības politikas līmenī), iespējams veicināt individuālo aktivitāti, ieinteresētību veselībpratības un dzīves meistarības jomā, jo vienkāršāka piekļuve veselības pakalpojumiem, veiksmīga sociālā pieredze neapšaubāmi ļaus Latvijas informatīvajā telpā izplatīties pārliecībai par katra iedzīvotāja iespējām veselībpratības un dzīves meistarības jomā.

2. nodaļa | Informācijpratība un dzīves meistarība finanšu un iepirkšanās jomā

Mūsdienu tirgus ekonomika ir devusi jaunas iespējas pelnīt un rīkoties ar savu naudu. Tomēr reizē ar šīm iespējām rodas liels vai pat nomācošs daudzums izvēļu, jo pieaug finanšu lēmumu skaits, kuri ir jāpieņem. Palielinās gan vietējo, gan ārvalstu finanšu produktu un pakalpojumu klāsts; tie bieži kļūst sarežģītāki, un var palielināties ar tiem saistītie riski. Vidējā dzīves ilguma pieaugums nozīmē ilgāku pensijas periodu, tādēļ laikus jāsāk rūpēties par nodrošinājumu vecumdienām. Šo un citu apstākļu dēļ lielākā atbildība par finanšu lēmumiem gulstas uz pašiem cilvēkiem, kuriem jābūt pietiekami izglītotiem, lai spētu izprast un orientēties plašajā finanšu tirgus piedāvājumā. Pretējā gadījumā tiek riskēts ar savu vai pat ģimenes ilgtermiņa labklājību.

Finanšpratības jēdziens

Lai uzzinātu, kāda ir iedzīvotāju attieksme pret finansēm, viņu uzvedība un pieredze, ir ieviests jēdziens “finanšpratība” (*financial literacy*). Pētnieku aprindās joprojām notiek debātes par to, kā labāk definēt finanšpratību un kā to izmērīt. Tiek lietoti tādi rādītāji kā spēja uzkrāt, veiksmīgi ieguldīt naudu vai pārvaldīt savas parādsaistības, tiek vērtētas matemātiskās zināšanas, kā arī galveno ekonomisko jēdzienu pārzināšana (Titko, Ciemeleja, & Lāce, 2014, 6. lpp.). Pieejamajā literatūrā finanšpratība tiek pārmaiņus definēta kā (a) konkrēta veida zināšanas, (b) spēja vai prasme lietot šīs zināšanas, (c) uztvertās zināšanas, (d) laba finanšu uzvedība un pat (e) pieredze finanšu jautājumos (Hung, Parker, & Yoong, 2009, p. 5). Pārdomāta savu finanšu resursu kontrole un pārvaldība sniedz labumu ne tikai individuālam vai māsājniecībai, bet arī valstij kopumā, piemēram, samazinās izdevumi sociālajai palīdzībai. Uzlabojoties iedzīvotāju maksātspējai, pieaug kopējais valsts labklājības līmenis, kas savukārt veicina dažādu produktu un pakalpojumu izmantošanu un attīstību.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas pētījumos termins "finanšpratība" tiek saprasts kā zināšanas un izpratne par finanšu jēdzieniem un risku. Tā ir prasme, motivācija un pārliecība izmantot šīs zināšanas praksē, lai pieņemtu efektīvus lēmumus, uzlabojot savu finansiālo labklājību (Hung et al., 2009, p. 5). Kā tiek secināts nodaļas turpinājumā, finanšprātīgi cilvēki spēj veiksmīgāk kontrolēt savus ienākumus un izdevumus, pārvaldīt parādsaistības, kā arī veidot ilgtermiņa uzkrājumus. Pieņemot efektīvus finanšu lēmumus pašlaik, mēs varam pasargāt sevi un savus tuviniekus no nākotnes nedrošības, piemēram, ekonomisko satricinājumu, ilgstošas slimības vai ienākumu zaudēšanas gadījumā, kā arī pilnvērtīgi izmantot finanšu tirgus piedāvātās iespējas.

Tādējādi finanšpratības jēdziens un tā sociālekonomiskā vērtība ir nokļuvusi daudzu sabiedrības interešu grupu, valsts iestāžu, banku, uzņēmumu un citu organizāciju uzmanības centrā. Kā patērētājiem mums ir divi sarežģīti uzdevumi: (1) pieņemt labus lēmumus un (2) pildīt tos. Lēmuma pieņemšanu apgrūtina mums pieejamās informācijas patiesums un daudzums, mūsu spējas apstrādāt un saprast šo informāciju, kā arī bieži vien – ierobežotais laika posms, kurā jāpieņem lēmums (Mullainathan & Thaler, 2005, p. 5). Šo un citu iemeslu dēļ politikas veidotāji un citas ieinteresētās personas ir sākušas aizdomāties, kādas ir iedzīvotāju praktiskās zināšanas par pamata finanšu jēdzieniem un instrumentiem, kuras nepieciešamas, lai pieņemtu pārdomātus lēmumus.

Finanšpratība Latvijā

Latvijas iedzīvotāju zināšanas par finanšu jomu un prasmes tajā darboties nenoliedzami ir ietekmējis vēsturiskais fons. Atšķirībā no Rietumeiropas, Latvijā dzīvo vairākas paaudzes, kuras ir pieredzējušas pāreju no plānveida ekonomiskās sistēmas uz tirgus ekonomiku, un šiem cilvēkiem nav iepriekšējas teorētiskās un praktiskās sagatavotības, lai pieņemtu lēmumus jaunajos apstākļos (Latvijas iedzīvotāju finanšu .., 2014, 5. lpp.). Tāpat arī vairākkārtēja valūtu maiņa un finanšu sektora nestabilitāte ir izaicinājums Latvijas iedzīvotāju uzticībai finanšu institūcijām. Saskaņā ar aptaujas rezultātiem kopumā 52% respondentu ir neitrāla un uzticības pilna attieksme pret finanšu pakalpojumu sniedzējiem Latvijas tirgū, kas ir 2% pieaugums, salīdzinot ar iepriekšējo gadu (FKTK: Latvijas iedzīvotāju finanšu .., 2016). Līdz ar uzticības pieaugumu aktīvāka kļūst finanšu pakalpojumu izmantošana. Piemēram, 2015. gadā apdrošināšanas pakalpojumu sniedzēju parakstīto bruto prēmiju apmērs gada laikā pieauga par 2,6% un sasniedza 531 milj. eiro (FKTK: Latvijas iedzīvotāju finanšu .., 2016). Cilvēki aizvien biežāk izvēlas apdrošināt savus riskus, un tas liecina par labāku pakalpojuma būtības izpratni, iespējamo risku apzināšanos un ilgtermiņa plānošanu. Tomēr, lai vērtētu Latvijas iedzīvotāju pašreizējo finanšpratību un iespējas to uzlabot,

nepieciešams apskatīt šī jautājuma attīstību, veiktos pētījumus un līdzšinējos secinājumus.

Īstenotās aktivitātes

Darbs pie Latvijas iedzīvotāju zināšanu uzlabošanas finanšu jomā aizsākās, pirmkārt, ar informācijas apkopšanu un nodošanu finanšu pakalpojumu patērētājiem. Kopš 2002. gada darbojas interneta vietne *www.manapensija.lv*, kas nodrošina informāciju par visiem trim pensiju sistēmas līmeņiem Latvijā. Latvijas Banka 2005. gadā izveidoja finanšu izglītības un informācijas centru "Naudas pasaule", kas interaktīvā veidā sniedz informāciju par naudas politiku, tās apriti un vēsturi, kā arī 2013. gadā interneta vietni "Naudas skola". Kopš 2011. gada darbojas Finanšu kapitāla tirgus komisijas izveidotā "Klientu skola" – interneta vietne, kas sniedz informāciju par dažādiem finanšu pakalpojumiem (noguldījumiem, aizņēmumiem, apdrošināšanu u. c.), piedāvā izglītojošus materiālus un testus, kā arī pētījumus par iedzīvotāju zināšanām finanšu jomā. Tirgus dalībnieki (komercbankas, apdrošināšanas kompānijas, nozares asociācijas) ir pilnveidojušas savas interneta vietnes, iekļaujot izglītojošu informāciju un budžeta plānošanas rīkus, kā arī veic pētījumus, organizē vieslekcijas un veido apmācības programmas.

Par iedzīvotāju zināšanām finanšpratības kontekstā tiek runāts tikai pēdējos gados, kad nostiprinājās apziņa par tās pozitīvo ietekmi uz reģionu un valsts kopējās labklājības pieaugumu ilgtermiņā, kā arī arvien redzamākas kļūva dažādu starpvalstu un nevalstisko organizāciju, piemēram, Pasaules Bankas un OECD, aktivitātes. Viens no pirmajiem pētījumiem šajā jomā bija Latvijas 9. klašu skolēnu (15–16 g. v.) dalība 2012. gada OECD PISA Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā finanšpratības modulī. Latvijas skolēni uzrādīja salīdzinoši augstus rezultātus, pārspējot OECD valstu vidējo rādītāju. Tika secināts, ka nepieciešama finanšpratības integrācija Latvijas izglītības sistēmā, izmantojot daudzpriekšmetu pieeju, piemēram, atsevišķu jautājumu iekļaušanu mājturības, matemātikas un ekonomikas mācību priekšmetos. Tāpat arī rezultāti norādīja uz ģimenes sociālekonomiskā stāvokļa (vecāku izglītības līmenis, profesija, materiālie resursi mājās u. c.) ietekmi uz skolēnu rezultātiem (Skolēnu kompetence finanšu jomā .., 09.07.2014.). Izstrādājot Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, tika paredzēts nodrošināt atbalstu izglītības satura pilnveidei un inovatīvu mācību līdzekļu izstrādei, ietverot finanšpratības kompetenci (Par Izglītības attīstības pamatnostādņu .., 22.05.2014.). Tomēr savu zināšanu pilnveidošana ir jāturpina arī pēc formālās izglītības iegūšanas.

Līdzšinējā Latvijas iedzīvotāju uzvedība finanšu tirgū liecina par atsevišķu zināšanu un prasmju trūkumu. Kā dažus piemērus var minēt straujo nepārdomātu aizņēmumu pieaugumu pirmskrīzes laikā, vienkāršu un likvidu finanšu pakalpojumu

izmantošanu (piemēram, krājkonti, depozīti) un ātro jeb īstermiņu kredītu izmantošanas ikgadējo pieaugumu. 2015. gadā nebanku sektora kredītēšanas pakalpojumu sniedzēji no jauna izsniedza kredītus 468,01 milj. eiro apmērā, kas ir par 80,63 milj. eiro (20,81%) vairāk nekā 2014. gadā. Trīs un vairāk reizi pagarināto kredītu līgumu īpatsvars pieaudzis līdz 38% (PTAC dati .., b. g.). Šādu īstermiņa aizņēmumu izmantošana var liecināt par iedzīvotāju nespēju nosegst savus patēriņa izdevumus ar esošajiem līdzekļiem, par augstās pakalpojumu cenas neapzināšanos, impulsīviem pirkumiem un īstermiņa plānošanu, bet kredītu pagarināšanas izmantošana – par nespēju novērtēt savas iespējas atdot parādu, kā arī patiesās pakalpojuma pagarināšanas izmaksas.

2015. gada sabiedriskajā aptaujā 91% respondentu piekrita, ka finanšpratība ir regulāri jāpapildina. No tiem 28% labprāt apgūtu zināšanas ar interneta palīdzību un 26% piedalītos klātienē semināros vai kursos. Tomēr 20% nav darījuši neko, lai uzlabotu savas zināšanas (FKTK pētījums .., 12.03.2015.). Līdz ar to var secināt, ka iedzīvotāji apzinās šādu zināšanu nepieciešamību un to vērtību, bet jūtams motivācijas vai iniciatīvas trūkums.

Tomēr atbildību par neizglītību nevajadzētu novelt tikai uz iedzīvotājiem – valstij, finanšu sektoram un darba devējiem būtu jāveicina cilvēku izglītība šajos jautājumos un iesaiste finanšu tirgū. 2014. gadā, sadarbojoties valsts pārvaldes iestādēm un finanšu pakalpojumu sniedzēju profesionālajām asociācijām, tika izstrādāta "Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības stratēģija 2014.–2020. gadam" (turpmāk – stratēģija), kas nosaka vienotu stratēģisku pieeju iedzīvotāju finanšpratības līmeņa pakāpeniskai paaugstināšanai (Latvijas iedzīvotāju finanšu .., 2014). Tika paredzēti daudzi uzdevumi un pasākumi dažādos darbības virzienos, piemēram, valsts izglītības satura pilnveide, izglītojošu interneta vietņu attīstība, pētniecisku projektu / semināru / praktisko apmācību organizēšana, normatīvo aktu pilnveide u. c. 2016. gadā publicētie dati liecina, ka īstenojas visu stratēģisko mērķu izpilde. Piemēram, pieaug iedzīvotāju skaits, kas salīdzina vairākus pakalpojumus pirms to pirkšanas, pieaug privāto pensiju fondu un uzkrājošās dzīvības apdrošināšanas pakalpojuma lietotāju skaits, kā arī līdzsvarojas izsniegto kredītu un noguldījumu attiecība (FKTK: Latvijas iedzīvotāju finanšu .., 21.06.2016.). Stratēģijas mērķu sasniegšanai nepieciešama daudzpusīga starpnozaru pieeja, kas paredz specifiskus pasākumus dažādām iedzīvotāju grupām.

Finanšu un kapitāla tirgus komisija kopš 2014. gada veic ikgadēju iedzīvotāju finanšpratības aptauju un nosaka finanšpratības indeksu, kura pamatā ir punktu piešķiršana par konkrētām respondentu atbildēm. Tiek vērtēta konkrētu pakalpojumu izmantošana, biežums, motivācija, uzkrājumu veidošana, spēja nosegst izdevumus u. c. Latvijas iedzīvotāju finanšpratības indekss pieauga par 0,6 punktiem 2015. gadā, sasniedzot 21,2 punktus

(2014. gadā – 20,6 punkti) (Finanšu pratības indekss, 2015). Rādītāji uzlabojās tādās jomās kā budžets un plānošana, uzkrājumi, informētība un e-drošība, kā arī finanšu pakalpojumi, bet sliktāki rezultāti vērojami kredītu jomā, kā arī finanšu uzdevumu risināšanā. Lai gan rezultāti ir skaidrojami dažādi, piemēram, kredītu jomā augstākais rādītājs ir pensionāriem, jo tie izmanto kredītēšanas pakalpojumus visretāk, indekss sniedz daudzpusīgu pārskatu par iedzīvotāju zināšanām un prasmēm rīkoties ar saviem finanšu līdzekļiem, kā arī faktisko rīcību.

Latvijas iedzīvotāju finanšpratības novērtējums

No **pētījumā** aplūkotajām pratībām finanšpratība Latvijas iedzīvotāju pašnovērtējumā ieņem vienu no zemākajām vietām – 6. vietu (sievietēm – 6. vietu, vīriešiem – 5. vietu).

Apskatot finanšpratības un tās atsevišķu rādītāju pašnovērtējumus, redzams (sk. 2.1. logu), ka respondenti visaugstāk novērtē iespējas sekot līdz saviem ienākumiem (vidējā balle 1,84) un tēriņiem (1,98), savukārt viszemāk – prasmi izmantot pabalstus un nodokļu atvieglojumus (2,80), kā arī aizstāvēt savas patērētāja tiesības (2,81).

Sievietes novērtē savu finanšpratību augstāk nekā vīrieši, izņemot prasmes izvērtēt līzinga finansējuma nosacījumus un nebanku kredītdevēju kredītu nosacījumus. Būtiskas atšķirības ir novērotas piecās no deviņām prasmēm: prasme sekot saviem ienākumiem un tēriņiem, prasme segt ikmēneša izmaksas, izmantot pabalstus un atvieglojumus un prasme aizstāvēt savas patērētāja tiesības, respektīvi, visur sievietes uzrāda labākus rezultātus.

Interesanti, ka vecākās vecumgrupas pārstāvji (51 gads un vairāk) novērtēja savas prasmes izmantot un izvērtēt finanšu pakalpojumus zemāk nekā citu vecumgrupu respondenti, savukārt labāk par citiem novērtēja prasmes sekot saviem ienākumiem un tēriņiem, kā arī segt ikmēneša izmaksas. Būtiskās atšķirības vecumgrupu starpā ir vērojamas prasmēs sekot saviem ienākumiem un tēriņiem, segt ikmēneša izmaksas, izvērtēt lombardu, cita veida ķīlas finanšu riskus, līzinga finansējuma nosacījumus un nebanku kredītdevēju kredīta nosacījumus. Kopumā labākus finanšpratības rezultātus uzrāda vecumgrupas "no 31 līdz 50" (vidējā balle 2,37).

Finanšpratības vērtējumi liecina, ka respondentu prasmes kontrolēt savas finanses un izmantot finanšu pakalpojumus galvenokārt nosaka respondentu izglītības līmenis – uz to norāda tiešā lineārā sakarība. Labākā finanšpratības vidējā balle ir respondentiem ar augstāko izglītību (2,24), respondentiem ar vidējo izglītību vidēja balle ir 2,40, savukārt sliktākos rezultātus uzrādīja respondenti ar izglītību, kas zemāka par vidējo (2,76). Būtiskas starpības prasmēs starp izglītības grupām uzrādās visos rādītājos, izņemot lombarda un nebanku kredītdevēju pakalpojumus.

2.1. logs

Finanšpratības un tās atsevišķu rādītāju vērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū
 (vidējā balle, kur 1 – ļoti labas, 2 – labas, 3 – viduvējas, 4 – sliktas, 5 – ļoti sliktas prasmes)

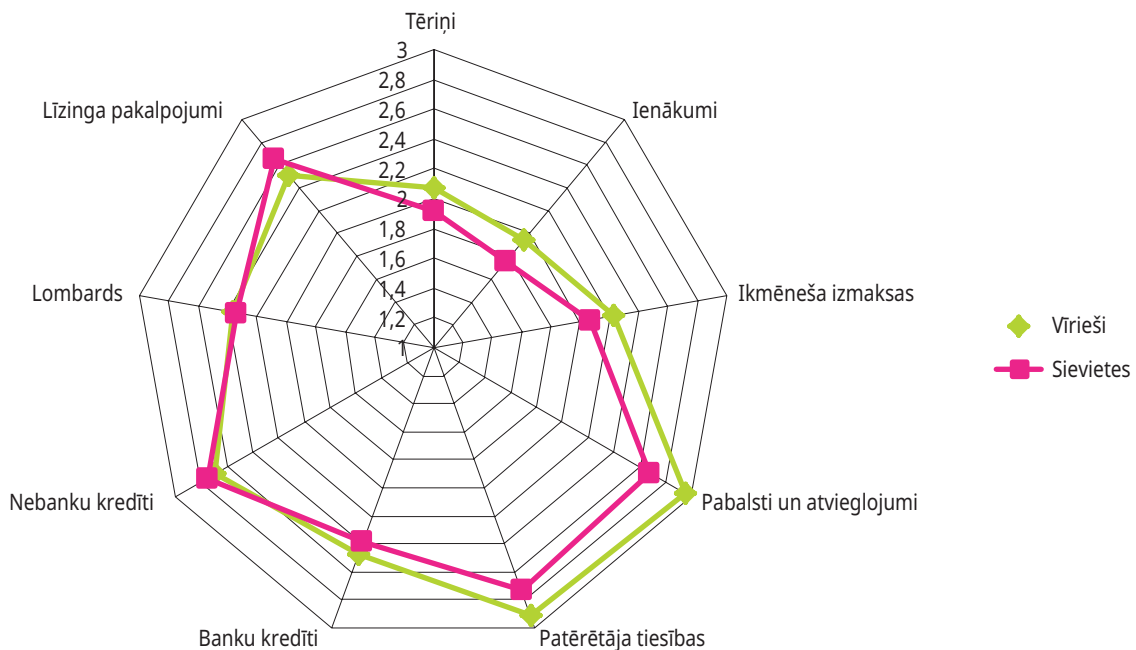
Finanšpratības rādītāja prasmju vērtējumi	Visi respondenti		Vīrieši		Sievietes	
	Vidējais	Rangs	Vidējais	Rangs	Vidējais	Rangs
Sekot līdz saviem ienākumiem	1,84	1	1,95	1	1,75	1
Sekot līdz saviem tēriņiem	1,98	2	2,07	2	1,91	2
Nosegt savas ikmēneša izmaksas	2,15	3	2,23	3	2,08	3
Izvērtēt lombardu un cita veida ķīlas finanšu riskus vai iespējamus zaudējumus*	2,35	4	2,37	4	2,34	4
Izvērtēt banku kredītu (studiju vai patēriņa kredīts, hipotēka u. c.) nosacījumus*	2,43	5	2,48	5	2,39	5
Izvērtēt preču/pakalpojumu līzīga finansējuma nosacījumus*	2,59	6	2,52	6	2,66	6
Izvērtēt nebanku kredītdevēju ("ātrie kredīti" u. tml.) kredīta nosacījumus*	2,72	7	2,69	7	2,75	9
Izmantot pabalstus, nodokļu atvieglojumus	2,80	8	2,95	9	2,68	7
Aizstāvēt savas patērētāja tiesības	2,81	9	2,91	8	2,73	8

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$

* Rādītāja aprēķinā ņemti vērā tikai to respondentu vērtējumi, kuri izmantoja šādu pakalpojumu.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

2.2. logs

Finanšpratības un tās atsevišķu rādītāju vērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū pēc dzimuma
 (vidējā balle, kur 1 – ļoti labas un 5 – ļoti sliktas)

2.3. logs

Latvijas respondentu ģimeņpratības sastāvdaļu pašvērtējumi (procentos)

Atsevišķās ģimeņpratības sastāvdaļas	Visi respondenti, n = 1018	fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312
Prasme risināt ģimenes budžeta jautājumus (ļoti labas un labas prasmes),	64	84	62	44
t. sk. ļoti labas prasmes	17	34	11	4
Prasme veikt iepirkumus vai pasūtīt pakalpojumus (ļoti labas un labas prasmes),	78	90	82	59
t. sk. ļoti labas prasmes	24	39	21	11

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

Nozīmīgas atšķirības starp dažādu ienākumu grupu pārstāvjiem ir novērotas tikai prasmēs nosegt ikmēneša maksājumus, aizstāvēt patērētāja tiesības un izvērtēt nebanku kredītdevēja kredīta pakalpojumus. Respondenti, kas ietilpst ienākumu grupā "800 eiro un vairāk", augstāk novērtē savas prasmes segt ikmēneša maksājumus (vidējā balle 2,01) un aizstāvēt patērētāja tiesības (2,72), savukārt respondenti no ienākuma grupas "līdz 400 eiro" augstāk par pārējiem novērtēja savas prasmes izvērtēt nebanku kredītdevēju kredīta nosacījumus (2,70).

Atkarībā no respondentu tautības būtiskākā starpība finanšpratības vērtējumos bija novērota prasmēs sekot saviem tēriņiem un ienākumiem, nosegt ikmēneša izmaksas un izvērtēt līzīga finansējuma nosacījumus. Latviešu tautības respondenti labāk par pārējiem novērtēja savas prasmes kopējā finanšpratības rādītājā ar vidējo balli 2,36, savukārt citu tautību pārstāvji atpaliek visās prasmēs (vidējā balle 2,60), izņemot prasmes kontrolēt ikmēneša tēriņus un izvērtēt nebanku kredītdevēju kredīta nosacījumus, kur viņi uzrādīja labākus rezultātus nekā krievu tautības respondenti (vidējā balle finanšpratībā kopā – 2,48).

Visos respondentu vērtējumos sadalījumā pēc apdzīvotās vietas ir vērojamas nozīmīgas atšķirības, izņemot prasmi sekot saviem tēriņiem un ienākumiem, kā arī prasmi izvērtēt banku kredītu nosacījumus. Rīgas reģiona iedzīvotāji augstāk novērtēja prasmes kontrolēt savas finanses. Visievērojamākā starpība prasmju vērtējumos ir novērota citu lielo pilsētu iedzīvotājiem, kas vissliktāk novērtēja savas prasmes izvērtēt lombardu un cita veida ķīlas finanšu riskus (vidējā balle 2,71), nebanku kredītdevēju kredīta nosacījumus (3,32) un līzīga finansējuma nosacījumus (2,92).

Pamatojoties uz **pētījumā** iegūtajiem datiem (pielikums 1A), redzams, ka visstiprākā korelācija ir finanšpratībai ar ģimeņpratību (Pīrsona korelācijas koeficients 0,425). Tālāk seko medijpratība (0,359) un izglītībpratība (0,343). Ir novērots, ka respondenti, kas augstu novērtē savas finanšu vadības prasmes, uzrādīja labākas prasmes risināt ģimenes budžeta

jautājumus un veikt iepirkumus vai pasūtīt pakalpojumus (2.3. logs).

Nosacīti var nodalīt trīs finanšpratību grupas ar apmēram vienādu respondentu skaitu: 1,00–2,00 balles – augsts pratības līmenis – pirmā finanšpratības grupa (apzīmējums *fgrup1*, n = 348), 2,10–2,75 balles – viduvējs pratības līmenis – otrā finanšpratības grupa (apzīmējums *fgrup2*, n = 358) un 2,76–5,00 balles – zems pratības līmenis – trešā finanšpratības grupa (apzīmējums *fgrup3*, n = 312).

Starp galvenajiem iemesliem, kas apgrūtina respondentu attiecības ģimenē, līdzekļu trūkums ieņem otro vietu (to norādīja 21%). Turklāt, jo zemāks ir finanšpratības līmenis, jo biežāk respondenti minēja šo iemeslu: pirmā finanšpratības grupa – 16%, *fgrup2* – 23% un *fgrup3* – 26%.

Finanšpratības zināšanas

Taču respondenti, kas savas finanšu prasmes novērtē ļoti augstu, atsevišķos gadījumos pārspilē savas spējas risināt dažādas problēmas, kas skar nodokļu atvieglojumus un iespēju atgūt iedzīvotāja ienākuma nodokļa maksātāja izdevumus par savu vai savu ģimenes locekļu izglītību vai ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu (sk. 2.4. un 2.5. logu).

Piemēram, tikai 60,1% respondentu no pirmās finanšpratības grupas pareizi atbildēja, ka iedzīvotāju *ienākuma nodokļa* maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu izglītības izdevumiem, bet tikai 23,8% ir pareizi informēti par to, ka izdevumus par to mācību maksas daļu, kas paredzēta transporta izdevumiem, lai nokļūtu uz mācību vietu un atpakaļ, mājokļa īrei un tajā izmantotajiem komunālajiem pakalpojumiem, kā arī ēdināšanas izdevumiem, mācību laikā no valsts atgūt nevar.

Līdzīga situācija ir vērojama arī ar zināšanām par *ārstniecības pakalpojumu* izdevumu atgūšanu. Diezgan daudz (74,4%) respondentu no pirmās finanšpratības grupas pareizi atbildēja, ka iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt

2.4. logs

Respondentu zināšanas par iespēju atgūt iedzīvotāja ienākuma nodokļa maksātāja izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu izglītības izdevumiem (procentos)

Jautājums	Visi respondenti, n = 1018	fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312
Filtrējošais jautājums. Vai iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu izglītības izdevumiem?				
Nezinu	37,5	30,5	35,5	47,8
Nē	10,5	9,5	10,3	11,9
Var atgūt, ja tiek aizpildīta iedzīvotāja gada ienākumu deklarācija	52,0	60,1	54,2	40,4
Respondentu īpatsvars, kas pareizi atbildēja uz jautājumu par to, ka var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par Jūsu vai Jūsu ģimenes locekļu izglītību pa atsevišķām pozīcijām:				
izdevumus par augstākās, visu pakāpju profesionālās izglītības un specialitātes iegūšanu Latvijas Republikas vai Eiropas Savienības dalībvalstu akreditētās izglītības iestādēs (ieskaitot arī izdevumus par mācībām sagatavošanas nodaļās) (<i>gan Latvijā, gan ES valstīs</i>)	36,8	43,1	37,7	28,8
izdevumus par apmācību darbā, profesijā, amatā vai arodā nepieciešamo iemaņu iegūšanai un uzlabošanai, kā arī zināšanu paplašināšanai (<i>Jāunu profesionālo iemaņu, profesijas iegūšana vai uzlabošana</i>)	25,7	33,6	22,9	20,1
izdevumus par profesionālās sagatavotības līmeņa paaugstināšanu (<i>Jāu iegūtā profesionālā līmeņa paaugstināšana</i>)	23,5	29,9	22,9	17,0
izdevumus par to mācību maksas daļu, kas paredzēta transporta izdevumiem, lai nokļūtu uz mācību vietu un atpakaļ, mājokļa īrei un tajā izmantotajiem komunālajiem pakalpojumiem, kā arī ēdināšanas izdevumiem mācību laikā	19,0	23,8	19,8	12,5

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu ārstniecisko pakalpojumu izmantošanas izdevumiem, bet tikai 23,8% ir informēti par to, ka var daļēji vai pilnīgi atgūt izdevumus par ārstniecības līdzekļu (ārstniecisko preparātu, zāļu un vitamīnu), medicīnas ierīču un preču iegādi, par ko nemaksā no slimokases līdzekļiem.

Protams, reālās zināšanas par šiem jautājumiem ir daudz sliktākas respondentiem no otrās un trešās finanšpratību grupas. Piemēram, tikai 12,5% respondentu no trešās grupas ir pareizi informēti par to, ka no valsts nevar atgūt izdevumus par to mācību maksas daļu, kas paredzēta transporta izdevumiem, lai nokļūtu uz mācību vietu un atpakaļ, mājokļa īrei un tajā izmantotajiem komunālajiem pakalpojumiem, kā arī ēdināšanas izdevumiem mācību laikā. Tikai 16% trešās finanšu grupas respondentu ir informēti par to, ka var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par ārstniecības līdzekļu (ārstniecisko preparātu, zāļu un vitamīnu), medicīnas ierīču un preču iegādi, par ko nemaksā no slimokases līdzekļiem.

Diemžēl starp respondentiem nav daudz tādu, kas, zaudējot savu galveno ienākuma avotu, spētu

segt visus savus izdevumus no uzkrājumiem ilgāk nekā sešus mēnešus. Protams, tiem, kam ir augstākā finanšpratība, šīs atbildes īpatsvars ir trīsreiz lielāks par tiem, kas pieder pie trešās finanšpratību grupas. Tomēr 12% ir relatīvi neliels respondentu īpatsvars kopējā pirmās finanšpratību grupas pārstāvju kopskaitā. Šāds novērojums vēlreiz apliecināja, ka par nopietnu vidusšķiru Latvijā pagaidām nav iespējams runāt (Menshikov, 2016).

Informācijpratība saistībā ar savu finanšu pārvaldību

Latvijas iedzīvotāju aptauja parādīja, ka respondenti diezgan augstu vērtē savu informētību **finanšu pārvaldībā**: 52% aptaujāto norādīja, ka viņiem ir ļoti laba un laba informētība (sk. 2.8. logu). Visaugstākie informētības rezultāti ir preču vai pakalpojumu iegādei (76%) un kultūras un izklaides iespējām (70%), savukārt zemāki rezultāti ir politiskajiem notikumiem pasaulē (30%) un notikumiem un procesiem Latvijas ekonomikā (26%).

2.5. logs

Respondentu zināšanas par iespēju atgūt iedzīvotāja ienākuma nodokļa maksātāja izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu izdevumiem (procentos)

Jautājums	Visi respondenti, n = 1018	fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312
<i>Filtrējošais jautājums.</i> Vai iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu ārstniecisko pakalpojumu izmantošanas izdevumiem?				
Nezinu	25,9	21,3	21,2	36,5
Nē	5,3	4,3	4,5	7,4
Var atgūt, ja tiek aizpildīta iedzīvotāja gada ienākumu deklarācija	68,8	74,4	74,3	56,1
Vai var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par Jūsu vai Jūsu ģimenes locekļu ārstniecību. Var atgūt:				
izdevumus par tiem veselības aprūpes pakalpojumiem, kurus nesedz slimokase	44,3	51,1	45,0	36,2
veiktās pacienta iemaksas	44,6	51,1	45,5	36,2
ar ārstēšanos rehabilitācijas iestādēs saistītos izdevumus	38,6	44,5	39,4	31,1
izdevumus par ārstniecības līdzekļu (ārstniecisko preparātu, zāļu un vitamīnu), medicīnas ierīču un preču iegādi, par ko nemaksā no slimokases līdzekļiem	19,6	23,8	18,7	16,0
zobārstniecības pakalpojumu, tajā skaitā pilnā apmērā kompensēt zobu protezēšanas izdevumus	50,4	59,5	51,7	38,8

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

2.6. logs

Atbildes uz jautājumu "Ja Jūs / Jūsu mājsaimniecība pēkšņi zaudētu savu galveno ienākumu avotu, cik ilgi Jūs spētu segt visus savus izdevumus no uzkrājumiem (neizmantojot aizņēmumus no radiem/draugiem, bezdarbnieka pabalstus u. c.)?" (procentos)

Ilgums	Visi respondenti, n = 1018	fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312
Aptuveni nedēļu	15	9	15	21
Vismaz nedēļu, bet ne mēnesi	16	14	13	20
Vismaz vienu mēnesi, bet ne trīs mēnešus	25	25	31	19
Vismaz trīs mēnešus, bet ne sešus mēnešus	14	20	14	9
Vairāk nekā sešus mēnešus	8	12	8	4
Nezinu	21	19	19	27

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

2.7. logs

Latvijas respondentu vērtējumi par savu informētību dažādos jautājumos, atbildes varianti "ļoti laba" un "laba" (procentos)

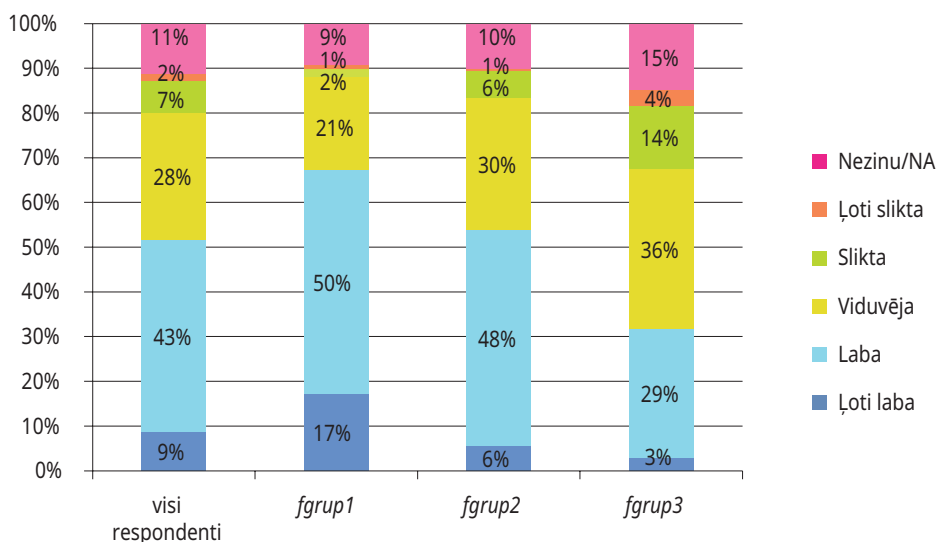
Kā respondenti kopumā vērtē savu informētību par	Visi respondenti, n = 1018	fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312
preču vai pakalpojumu iegādi	76	88	79	58
kultūras un izklaides iespējām	70	80	66	53
ģimenes attiecību veidošanu	54	70	53	36
veselības saglabāšanu vai uzlabošanu	53	70	54	32
savu finanšu pārvaldību	52	67	54	32
bērnu audzināšanu un izglītošanu	48	64	48	31
savas vai ģimenes labklājības veicināšanas iespējām	47	70	47	21
savas pašvaldības pakalpojumiem	42	58	42	24
valsts pārvaldes institūciju (<i>piem., Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras, Ceļu satiksmes drošības direkcijas, Valsts ieņēmumu dienesta</i>) pakalpojumiem	42	61	41	21
profesionālās karjeras veidošanas iespējām	41	57	43	22
izglītības iegūšanu vai papildināšanu (<i>par mācību iestādēm, kursiem, iespēju iegūt profesionālo kvalifikāciju u. tml.</i>)	40	55	42	22
politiskajiem notikumiem Latvijā	32	48	30	18
politiskajiem notikumiem pasaulē	30	43	27	17
notikumiem un procesiem Latvijas ekonomikā	26	42	24	11

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

2.8. logs

Respondentu finanšu pārvaldības informētības pašvērtējums pa finanšpratību grupām (procentos)

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

2.9. logs

Latvijas iedzīvotāju spējas sameklēt un izmantot informāciju par savu finanšu pārvaldību (procentos)

Atsevišķas spējas	Visi respondenti, n = 1018	fgrup1, n = 348
Zinu, kā izmantot atrasto informāciju ("pilnīgi piekrītu" un "drīzāk piekrītu"),	68	84
t. sk. "pilnīgi piekrītu"	25	42
Nav grūtības saprast informāciju ("pilnīgi piekrītu" un "drīzāk piekrītu"),	63	80
t. sk. "pilnīgi piekrītu"	23	40
Zinu, kur atrast informāciju ("pilnīgi piekrītu" un "drīzāk piekrītu"),	56	73
t. sk. "pilnīgi piekrītu"	17	31
Kopumā vērtēju savu informētību ("ļoti laba" un "laba"),	52	67
t. sk. "ļoti laba"	9	17

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

2.10. logs

Atbildes uz jautājumu "Kur pēdējā reizē ieguvāt Jums visnoderīgāko informāciju par savu finanšu pārvaldību?" (procentos)

Informācijas avoti	Visi respondenti, n = 1018	fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312
Pazīstami cilvēki – ģimenes, draugi, kolēģi (kuri nav speciālisti)	15,4	11,5	18,4	18,3
Valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju speciālisti (klātienē vai pa telefonu)	12,9	14,1	15,4	8,7
Plašsaziņas līdzekļi – radio, TV, prese	6,8	6,9	7,0	7,4
Valsts, pašvaldību organizāciju mājaslapas	3,1	3,4	3,9	1,9
Nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju mājaslapas	2,5	4,0	1,7	1,6
Interneta sociālie tīkli, ziņu portāli	9,9	15,2	7,8	6,4
Citi	8,3	11,2	7,3	6,4
Šādu informāciju nemeklēju	41,1	33,6	38,5	52,2

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

Raksturojot respondentu atbildes pēc finanšpratības līmeņiem, redzams, ka pirmās grupas pašvērtējums par savu finanšu pārvaldības informētību ir vairāk nekā divas reizes augstāks salīdzinājumā ar trešo jeb zemāko grupu: *fgrup1* – 67%, *fgrup2* – 54% un *fgrup3* – 32% (sk. 2.7. logu).

Detalizētāk analizējot Latvijas iedzīvotāju spējas strādāt ar informāciju par savu finanšu pārvaldību, var secināt, ka atkal visās šajās jomās pirmā finanšpratības grupa daudz augstāk novērtēja savu spēju atrast, saprast un izmantot informāciju (sk. 2.9. logu). Tomēr paradoksāli, ka visu triju grupu pārstāvji daudz

augstāk novērtēja savu spēju izmantot atrasto informāciju nekā saprast to un atrast. Piemēram, 84% pirmās finanšpratības grupas pārstāvju atzīmēja, ka viņi zina, kā **izmantot** atrasto informāciju, bet tikai 80% atbildēja, ka viņiem nav grūtību **saprast** šo informāciju, un tikai 73% norādīja, ka zina, kur to **atrast**.

Daļēji šo paradoksu var izskaidrot ar apstākli, ka diezgan daudz respondentu vispār šādu informāciju nemeklē – 41,1%, tajā skaitā pirmā finanšpratības grupa – 33,6% (sk. 2.10. logu). Diezgan maz ir tādu respondentu, kas par šo jautājumu konsultējās ar dažādiem speciālistiem vai šajā nolūkā izmantoja interneta

sociālos tīklus un ziņu portālus. Tieši šeit izceļas pirmās finanšpratības grupas pārstāvji, starp kuriem 15,2% respondentu izmantoja interneta sociālos tīklus un ziņu portālus (tikai 6,4% no trešās finanšpratības grupas).

Viens no svarīgākajiem dzīves meistarības nosacījumiem ir plānot un īstenot nodomu paaugstināt savu un savas ģimenes labklājību. Tāpēc nepieciešamas labas zināšanas par finanšu pārvaldību un labas finanšu pārvaldīšanas prasmes, kā arī augsta informētība šajā jomā un spēja strādāt ar šo informāciju. **Pētījuma** aptaujas rezultāti liecina, ka diezgan daudziem līdz šim nav izdevies īstenot plānu, proti, paaugstināt savu labklājību (sk. 2.11. logu). Tikai apmēram puse respondentu norādīja, ka viņiem ir izdevies īstenot šādu plānu. Lai gan 81% respondentu regulāri vēlas paaugstināt savu labklājību, tikai 58% ir skaidri darbības plāni šajā jomā. Protams, pirmās finanšpratības grupas pārstāvjiem ir labāki rezultāti šī mērķa īstenošanā, tomēr tikai 31% no viņiem regulāri cenšas paaugstināt savu labklājību un tikai 32% ir skaidri darbības plāni, kā to panākt.

Dzīves meistarība un informētība finanšu pārvaldībā ir tieši saistītas savā starpā, bet daudziem iedzīvotājiem vēl nepietiek racionalitātes, viņi nevelta pietiekamu uzmanību informācijai par finanšu pārvaldību. Daudziem respondentiem priekšstats par savu prātību šajā jomā ir pārspīlēts, un tas ietekmē viņu dzīvesveida kvalitāti un nespēju sasniegt vēlamu labklājības līmeni.

Respondentu atbildes uz jautājumu "Kura plāna īstenošana visbūtiskāk kavē citu plānu izpildi?" liecina, ka visnopietnāk paaugstināt dzīves kvalitāti kavē nespēja realizēt labklājību paaugstināšanas plānu (47%).

Izrādījās, ka tā ir raksturīga visiem trīs finanšpratību grupu pārstāvjiem: *fgrup1* – 45%, *fgrup2* – 47% un *fgrup3* – 48%.

Uzkrājumi un finanšu plānošana

Uzkrājumu veidošana ir ļoti svarīga no mājsaimniecības finanšu stabilitātes viedokļa. Laikos, kad personīgie ienākumi pārsniedz tēriņus un valstī notiek strauja izaugsme, ir iespējams atlikt naudu nebalstām dienām. Savukārt ekonomiskās lejupslīdes, pēkšņi satricinājumu, piemēram, darba zaudējuma vai veselības problēmu, gadījumā ir nepieciešami brīvie līdzekļi, ar kuriem segt radušos un pastāvīgos izdevumus. Pretējā gadījumā ir jāieslīgst parādos vai pat jāpaļaujas uz valsts sociālo palīdzību, līdz ar to tiek nelabvēlīgi ietekmēta ne tikai mājsaimniecības labklājība, bet arī valsts ekonomiskā attīstība. Ar finanšpratību uzkrājumu veidošanā tiek saprastas zināšanas par uzkrājumu veidošanu, prasmes novērtēt sev piemērotākos uzkrāšanas veidus, kā arī prasme plānot ilgtermiņā (Titko, Ciemeļa, & Lāce, 2014, 6. lpp.).

Latvijas mājsaimniecību uzkrājumu līmenis pēdējos 10 gados piedzīvojis ievērojamas izmaiņas. No 2007. gada ir vērojams straujš uzkrājumu pieaugums, jo, kritoties kredītēšanas tempam un tautsaimniecības attīstībai pārejot no kāpuma fāzes uz lejupslīdes fāzi, iedzīvotāji sāka ierobežot izdevumus, tāpēc uzkrājumu līmenis joprojām palielinājās (14,3% 2009. gadā). Turpinoties ienākumu samazinājumam, sekoja straujš kritums. 2011. gadā uzkrājumu līmenis kļuva negatīvs (-3,2%), kad tika tērēts vairāk, nekā saņemts regulāros ienākumos (Eurostat, n. d.).

2.11. logs

Latvijas iedzīvotāju vērtējumi par savas dzīves meistarību (spēja paaugstināt labklājību) pa dažādām finanšu prasmju grupām

Dzīves meistarības sastāvdaļas labklājības jautājumos	Visi respondenti, n = 1018	<i>fgrup1</i> , n = 348	<i>fgrup2</i> , n = 358	<i>fgrup3</i> , n = 312
Ir skaidrs darbības plāns , kā paaugstināt savu labklājību ("noteikti jā" un "visdrīzāk jā"),	58	86	78	63
t. sk. "noteikti jā"	15	32	14	13
Nav bijuši skaidri darbības plāni , kā paaugstināt savu labklājību	9	7	5	15
Es regulāri pievēršu uzmanību tam, lai paaugstinātu savu labklājību ("noteikti jā" un "visdrīzāk jā"),	81	87	84	70
t. sk. "noteikti jā"	25	31	25	20
Līdz šim man visneveiksmīgāk izdevies īstenot plānu paaugstināt manu labklājību ("noteikti jā" un "visdrīzāk jā"),	53	43	59	59
t. sk. "noteikti jā"	13	9	11	18

Bāze: visi respondenti, n = 1018

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

2.12a. logs

Atbildes uz jautājumu "Kā Jūs veidojat uzkrājumus (iespējama viena atbilde)?"

(procentos no atbildējušo skaita)

Atbilžu varianti	Visi respon- denti, n = 1018	Finanšu pratību grupas			Izglītības līmenis			Ģimenes ienākumi		
		fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312	Zemākā par vi- dējo, n = 171	Vidējā izgli- tība, n = 525	Augstākā izglītība n = 319	Līdz 400 eiro, n = 215	401- 800 eiro, n = 321	801 un vairāk eiro, n = 303
Uzkrāju regulāri, atliekot konkrētu naudas summu šim mērķim katru nedēļu/mēnesi	13,1	19,5	12,0	7,1	7,0	11,8	18,5	7,4	10,6	17,8
Uzkrāju neregulāri, atliekot dažādas naudas summas pēc saviem ieskatiem	15,7	18,7	18,7	9,0	7,0	13,7	23,5	11,2	13,7	21,8
Tērēju vienus ienākumus (piemēram, algu) un uzkrāju citus ienākumus (piemēram, ienākumus no dzīvokļa izīrēšanas)	1,7	1,7	2,5	0,6	1,8	1,3	2,2	1,9	1,6	2,6
Tiek uzkrāti viena ģimenes locekļa ienākumi un tērēti cita ģimenes locekļa ienākumi	2,2	3,2	2,0	1,3	2,9	1,5	2,8	0,0	2,2	4,3
Uzkrāju to, kas ir palicis pāri mēneša beigās	19,0	22,1	19,6	14,7	12,3	20,6	19,7	12,6	20,9	22,8
Uzkrājumus neveidoju	47,7	34,5	43,9	67,0	68,4	50,3	32,6	66,0	50,2	30,0
Cits variants (lūdzu norādīt)	0,7	0,3	1,4	0,3	0,6	0,8	0,6	0,9	0,9	0,7

2.12b. logs

Atbildes uz jautājumu "Kā Jūs veidojat uzkrājumus (iespējama viena atbilde)?" (procentos no atbildējušo skaita)

Atbilžu varianti	Visi respon- denti, n = 1018	Dzimums		Vecumgrupas			Tautība		
		Vīrieši, n = 448	Sievietes, n = 570	Līdz 30, n = 263	31-50, n = 372	51 un vairāk, n = 383	Latvie- ši, n = 636	Krievi, n = 331	Citi, n = 51
Uzkrāju regulāri, atliekot konkrētu naudas summu šim mērķim katru nedēļu/mēnesi	13,1	11,6	14,2	11,0	13,7	13,8	13,8	11,5	13,7
Uzkrāju neregulāri, atliekot dažādas naudas summas pēc saviem ieskatiem	15,7	15,2	16,1	17,5	16,7	13,6	18,6	10,9	11,8
Tērēju vienus ienākumus (piemēram, algu) un uzkrāju citus ienākumus (piemēram, ienākumus no dzīvokļa izīrēšanas)	1,7	1,3	1,9	0,8	2,2	1,8	1,6	1,8	2,0
Tiek uzkrāti viena ģimenes locekļa ienākumi un tērēti cita ģimenes locekļa ienākumi	2,2	2,7	1,8	1,9	1,6	2,9	1,7	2,7	3,9
Uzkrāju to, kas ir palicis pāri mēneša beigās	19,0	19,0	18,9	16,0	17,2	22,7	18,6	21,5	7,8
Uzkrājumus neveidoju	47,7	49,8	46,1	52,1	47,8	44,6	44,8	51,4	60,8
Cits variants (lūdzu norādīt)	0,7	0,4	0,9	0,8	0,8	0,5	0,9	0,3	0,0

Šis patēriņš tika segts, vai nu aizņemoties (veidojot parādus), vai ar peļņu no aktīvu (finanšu vai nefinanšu) pārdošanas, vai tērējot iepriekšējos uzkrājumus. Pašlaik situācija ir uzlabojusies un mājsaimniecību uzkrājumi 2015. gadā pieauguši par 0,5 mljrd. eiro kopš 2014. gada, sasniedzot 8,6 mljrd. eiro (FKTK: Latvijas iedzīvotāju finanšu ..., 21.06.2016.).

Pieaugot iedzīvotāju ienākumiem, pieaug iespēja veidot uzkrājumus, tomēr vienlaikus pieaug arī iedzīvotāju patēriņš. Piemēram, no 2005. līdz 2007. gadam bija vērojams mājsaimniecības neto algas pieaugums (+31,5% 2007. gadā), tomēr uzkrājumu līmenis šajā laikā samazinājās, tas liecina par iedzīvotāju patēriņa pieaugumu (Centrālā statistikas pārvalde (CSP), b. g.). Augstā inflācija, kreditēšanas attīstība un pārlietu optimistiskās ienākumu prognozes provocēja vidējās patērēšanas tieksmes kāpumu un attiecīgi vidējās uzkrāšanas tieksmes sarukumu.

Sakarība starp ienākumu pieaugumu un uzkrājumu līmeni raksturo uzkrājumu veidošanu Latvijā. Mājsaimniecības pieņem impulsīvus lēmumus, vairāk domājot par savu pašreizējo patēriņu, nevis ilgtermiņa finanšu plānu veidošanu. Spēja domāt ilgtermiņā un apzināties iespējamus riskus ir ļoti būtiska. Laika posms, kurā cilvēks plāno savu dzīvi (nākotni), ir atkarīgs no vairākiem faktoriem (personība, saistības, ienākumi, ģimenes stāvoklis u. c.). Vienlaikus svarīgi apzināties, ka uzkrājumus nevar veidot visas iedzīvotāju grupas. Nepieciešams sasniegt zināmu līdzsvara punktu, kurā tiek apmierinātas ikdienas patēriņa vajadzības un rodas naudas pārpalikums. Iedzīvotāji ar zemu ienākumu līmeni visbiežāk izvirza īstermiņa mērķus, jo ir spiesti domāt par pašreizējo situāciju.

Atbilstoši **pētījuma** aptaujas rezultātiem 51,6% respondentu veido uzkrājumus. Uzkrājumu struktūra un to īpatsvars ir šāds:

- 36,8% respondentu uzkrāj to, kas ir palicis pāri mēneša beigās;
- 30,5% uzkrāj neregulāri, atliekot dažādas naudas summas pēc saviem ieskatiem;
- 25,3% uzkrāj regulāri, atliekot konkrētu naudas summu šim mērķim katru nedēļu/mēnesi;
- 4,2% uzkrāj viena ģimenes locekļa ienākumus un tērē cita ģimenes locekļa ienākumus;
- 3,2% tērē vienus ienākumus (piemēram, algu) un uzkrāj citus ienākumus (piemēram, ienākumus no dzīvokļa izīrēšanas).

Uzkrājumu veidošana no līdzekļiem, kas paliek pāri mēneša beigās, neliecina par "proaktīvu" uzkrājumu veidošanu un neveicina uzkrāšanas paraduma rašanos, jo pastāv risks uzkrāto iztērēt nākamajā mēnesī vai, iztērējot visus ienākumus, neveidot uzkrājumus. Atliekot naudu atsevišķā kontā vai noglabājot drošā vietā, pastāv lielāka iespēja to neiztērēt.

Vēlmi **regulāri** veidot uzkrājumus raksturo gan finanšu resursu esamība, gan arī izglītības līmenis un finanšpratības līmenis:

- visi respondenti – 13,1%;
- t. sk. pirmā finanšu pratības grupa – 19,5%;

- respondenti ar augstāko izglītību – 18,5%;
- ienākumu līmenis 801 eiro un vairāk – 17,8%.

Faktori, kas visvairāk stimulē uzkrājumu veidošanu, ir **izglītības līmenis** – ar augstāko izglītību 66,7% respondentu veido uzkrājumus, savukārt ar vidējo 48,9% un ar izglītību, kas zemāka par vidējo, – 31% respondentu.

Nenoliedzami uzkrājumu veidošana ir atkarīga no **iedzīvotāju ienākumu līmeņa**, un to pierāda arī **pētījuma** aptaujas dati – tikai 33,1% respondentu ar vidējiem ģimenes ienākumiem, kas ir mazāki par 400 eiro, veido uzkrājumus. Uzkrājumu veidošana pieaug atbilstoši ienākumu līmenim: 49% respondentu veido uzkrājumus ienākumu grupā 401–800 eiro, 61,3% respondentu – ja ienākumi pārsniedz 801 eiro mēnesī. Salīdzinot uzkrāšanas tendenci trijās finanšpratības grupās, 65,2% respondentu no augstākās finanšpratības grupas veido uzkrājumus (*fgrup2* – 54,7%; *fgrup3* – 32,7%). Līdz ar to secināms, ka par finanšu jomu zināši cilvēki biežāk veido naudas uzkrājumus.

Vecumam arī ir sakarība ar vēlmi veidot uzkrājumus, tomēr ne tik ievērojama (līdz 30 gadiem – 47,1%; 31–50 gadi – 51,4%; 51 un vairāk gadu – 54,9%).

Savukārt no dažādu etnisko grupu pārstāvjiem latviešiem ir visaugstākā vēlme veidot uzkrājumus (54,3%), krieviem 48,4%, bet no citu etnisko grupu pārstāvjiem 39,2% veido uzkrājumus.

Iedzīvotāju finanšu prioritātes

Pamatojoties uz **pētījuma** aptaujas datiem, trīs galvenās finanšu prioritātes veido 70% no visām respondentiem piedāvātajām iespējām. Tās ir: (1) samaksāt rēķinus – 84,4%; (2) dzīvot pēc iespējas labāk no pašreizējiem līdzekļiem – 45%; (3) atlikt naudu ārkārtas situācijām (slimība, nelaimes gadījumi u. c.) – 36,6%. Tālāk seko savas ģimenes aizsargāšana slimības/darbnespējas gadījumā (21,6%), kā arī kredītu/parādu atmaksa (19,9%).

Pirmās piecas prioritātes veido 88% no kopējām piedāvātajām atbilžu iespējām. Līdz ar to atlikušās četras iespējas veido tikai 12%. Tās prioritātes, kas var būt attiecināmas uz dažāda veida uzkrājumiem, veido 74%:

- atlikt naudu ārkārtas situācijām (slimība, nelaimes gadījumi u. c.) – 36,6%;
- aizsargāt savu ģimeni slimības/darbnespējas gadījumā – 21,6%;
- iekrāt vecumdienām – 8,5%;
- nodot naudu/iekrājumus saviem bērniem/mazbērniem – 7,4%.

No šī atbilžu sadalījuma secināms, ka iedzīvotāji apzinās finanšu nodrošinājuma nepieciešamību un riskus, kas saistīti ar tā trūkumu. Tomēr visaktuālākās ir īstermiņa prioritātes – samaksāt rēķinus un dzīvot pēc iespējas labāk no pašreizējiem līdzekļiem.

Kā tika norādīts iepriekš, laicīga gatavošanās pensijas vecumam un vēlme būt neatkarīgam no valsts vecuma pensijas liecina par ilgtermiņa plānošanu.

2.13a. logs

Trīs galvenās finanšu prioritātes

Atbilžu varianti	Visi respon- denti, n = 1018	Finanšpratības grupas			Izglītības līmenis			Ģimenes ienākumi		
		fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312	Zemāka par vidējo, n = 171	Vidējā izglītība, n = 525	Augstākā izglītība n = 319	Līdz 400 eiro, n = 215	401– 800, n = 321	801 un vairāk eiro, n = 303
Samaksāt rēķinus	84,4	87,6	84,9	80,1	66,7	87,0	89,7	89,3	88,5	86,8
Atlikt naudu ārkārtas situācijām (slimība, nelaimes gadījumi u. c.)	36,6	40,2	38,5	30,4	32,7	37,0	37,9	40,5	36,4	38,3
Dzīvot pēc iespējas labāk no pašreizējiem līdzekļiem	45,0	48,6	43,6	42,6	38,0	45,9	47,3	47,9	48,6	43,6
Aizsargāt savu ģimeni slimības/darbnespējas gadījumā	21,6	24,1	22,6	17,6	12,3	23,4	23,5	15,8	21,2	28,7
Atmaksāt kredītus/parādus	19,9	17,2	23,2	19,2	13,5	19,4	24,5	17,2	20,6	25,1
Iekrāt vecumdienām	8,5	11,8	8,4	5,1	4,1	9,3	9,7	9,3	8,1	10,2
Nodot naudu/iekrājumus saviem bērniem/mazbērniem	7,4	10,9	6,4	4,5	8,2	7,6	6,6	7,0	7,5	6,6
Iegādāties īpašumu (dzīvokli, māju, zemi)	9,1	11,5	10,6	4,8	4,1	6,5	16,3	3,7	6,5	15,3
Citas (lūdzu norādīt)	3,8	2,9	4,2	4,5	4,1	3,6	4,1	3,3	3,7	4,0
Man nav prioritāšu	7,4	4,9	6,7	10,9	17,5	7,0	2,2	5,1	6,9	5,3
Nezinu	1,9	2,0	1,1	2,6	7,0	0,8	0,9	1,9	0,0	0,7

2.13b. logs

Trīs galvenās finanšu prioritātes

Atbilžu varianti	Visi respon- denti, n = 1018	Dzimums		Vecumgrupas			Tautība		
		Vīrieši, n = 448	Sievietes, n = 570	Līdz 30, n = 263	31–50, n = 372	51 un vairāk, n = 383	Latvieši, n = 636	Krievi, n = 331	Citi, n = 51
Samaksāt rēķinus	84,4	80,4	87,5	70,7	86,3	91,9	85,1	83,1	84,3
Atlikt naudu ārkārtas situācijām (slimība, nelaimes gadījumi u. c.)	36,6	33,9	38,8	30,0	28,8	48,8	37,4	36,0	31,4
Dzīvot pēc iespējas labāk no pašreizējiem līdzekļiem	45,0	41,7	47,5	44,9	47,6	42,6	43,4	48,6	41,2
Aizsargāt savu ģimeni slimības/darbnespējas gadījumā	21,6	19,9	23,0	16,3	23,9	23,0	20,8	22,7	25,5
Atmaksāt kredītus/parādus	19,9	22,3	18,1	22,1	27,7	11,0	21,4	19,3	5,9
Iekrāt vecumdienām	8,5	7,8	9,1	3,4	7,0	13,6	8,8	8,5	5,9
Nodot naudu/iekrājumus saviem bērniem/mazbērniem	7,4	5,6	8,8	3,4	7,3	10,2	7,9	5,7	11,8
Iegādāties īpašumu (dzīvokli, māju, zemi)	9,1	10,9	7,7	16,7	11,0	2,1	9,9	8,2	5,9
Citas (lūdzu norādīt)	3,8	3,3	4,2	5,7	3,6	2,9	4,9	2,4	0,0
Man nav prioritāšu	7,4	10,0	5,3	12,2	7,0	4,4	7,2	7,6	7,8
Nezinu	1,9	2,7	1,2	4,2	1,9	0,3	1,6	1,5	7,8

2.14. logs

Atbildes uz jautājumu: “Ja Jūs / Jūsu mājsaimniecība pēkšņi zaudētu savu galveno ienākumu avotu, cik ilgi Jūs spētu segt visus savus izdevumus no uzkrājumiem (neizmantojot aizņēmumus no radiem/ draugiem, bezdarbnieka pabalstus u. c.)?” (procentos)

Atbilžu varianti	Visi respon- denti, n = 1018	Finanšpratības grupas			Izglītības līmenis			Ģimenes ienākumi		
		fgrup1, n = 348	fgrup2, n = 358	fgrup3, n = 312	Zemāka par vidējo, n = 171	Vidējā izglītība, n = 525	Augstākā izglītība n = 319	Līdz 400 eiro, n = 215	401– 800 eiro, n = 321	801 un vairāk eiro, n = 303
Aptuveni nedēļu	15	9	15	21	25	15	9	27	16	6
Vismaz nedēļu, bet ne mēnesi	16	14	13	20	14	17	14	20	20	11
Vismaz vienu mēnesi, bet ne trīs mēnešus	25	25	31	19	15	27	29	24	28	29
Vismaz trīs mēnešus, bet ne sešus mēnešus	14	20	14	9	11	14	17	7	15	21
Vairāk nekā sešus mēnešus	8	12	8	4	4	9	8	5	5	17
Nezinu	21	19	19	27	31	19	21	18	16	16

Prioritāšu pozīciju “iekrāt vecumdienām” kopumā atzīmēja 8,5%, t. sk. visbiežāk šo atbildi atzīmējuši respondenti vecumgrupā “51 un vairāk” (13,6%). Šāds rezultāts ir loģisks, jo, tuvojoties pensijas vecumam, par nodrošinājumu vecumdienās tiek domāts arvien biežāk.

Piemēram, pensiju 3. līmenī uzkrāto kapitālu var saņemt no 55 gadu vecuma (visu uzreiz, pa daļām vai turpināt uzkrāt). Apziņa, ka uzkrāto naudu iespējams jebkurā laikā saņemt un tā nav iesaldēta, veicina šī pakalpojuma izmantošanu un vispārējo uzkrājumu veidošanu. 11,8% iedzīvotāju ar augstāko finanšpratību atzīmēja uzkrājumu veidošanu vecumdienām. Uzkrājumus vecumdienām veido arī grupa ar ienākumiem 801 eiro mēnesī un vairāk (10,2%) un ar augstāko izglītību (8,7%).

Respondenti, kuriem nav finanšu prioritātes (visi respondenti ar šādu atbildi veido 7,4%), ir no šādām grupām:

- izglītība zemāka par vidējo – 17,5%;
- vecumgrupa līdz 30 gadiem – 12,2%.

Pētījuma aptaujas dati rāda, ka respondenti neapspētu ilgi segt no uzkrājumiem visus savus izdevumus, ja tiktu zaudēts galvenais ienākuma avots. Tikai 8% respondentu atbildēja, ka var segt savas izmaksas ilgāk nekā sešus mēnešus. Paradoksāli, bet pat starp visaugstākās ienākumu grupas pārstāvjiem tādu ir tikai 17%, bet starp augstākās finanšpratības grupas pārstāvjiem – tikai 12%.

Līdz ar to jāsecina: lai gan iedzīvotāji veido uzkrājumus, tie ir mazi vai nav pietiekami likvīdi, lai tos varētu izmantot nepieciešamības gadījumā.

Lielākie sasniegumi. Nopietnākās problēmas. Svarīgākie uzdevumi

Lielākie sasniegumi

Par lielāko sasniegumu finanšpratības jomā uzskatāma "Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības stratēģija 2014.–2020. gadam" (Latvijas iedzīvotāju finanšu .., 2014), kas izstrādāta, sadarbojoties valsts pārvaldes iestādēm un finanšu pakalpojumu sniedzēju profesionālajām asociācijām. Tajā paredzēti daudzi uzdevumi un pasākumi, piemēram, valsts izglītības satura pilnveide, izglītojošu interneta vietņu attīstība, pētniecisku projektu / semināru / praktisko apmācību organizēšana, normatīvo aktu pilnveide u. c. 2016. gadā publicētie dati liecina, ka īstenojas visu stratēģisko mērķu izpilde: pieaug iedzīvotāju skaits, kas salīdzina vairākus pakalpojumus pirms to pirkšanas, pieaug privāto pensiju fondu un uzkrājošās dzīvības apdrošināšanas izmantotāju skaits, kā arī līdzsvarojas izsniegto kredītu un noguldījumu attiecība.

Veiksmīgi tika īstenotas dažādas nopietnas aktivitātes: 2005. gadā izveidots finanšu izglītības un informācijas centrs "Naudas pasaule", kas interaktīvā veidā sniedz informāciju par naudas politiku, tās apriti un vēsturi, 2013. gadā izveidota interneta vietne "Naudas skola". Kopš 2011. gada darbojas Finanšu un kapitāla tirgus komisijas izveidotā "Klientu skola" – interneta vietne, kas sniedz informāciju par dažādiem finanšu pakalpojumiem (noguldījumiem, aizņēmumiem, apdrošināšanu u. c.), piedāvā izglītojošus materiālus un testus, kā arī pētījumus par iedzīvotāju zināšanām finanšu jomā. Tirgus dalībnieki (komercbankas, apdrošināšanas kompānijas, nozares asociācijas) ir pilnveidojušas savas interneta vietnes, iekļaujot izglītojošu informāciju un budžeta plānošanas rīkus, kā arī veic pētījumus, organizē vieslekcijas un veido apmācības programmas.

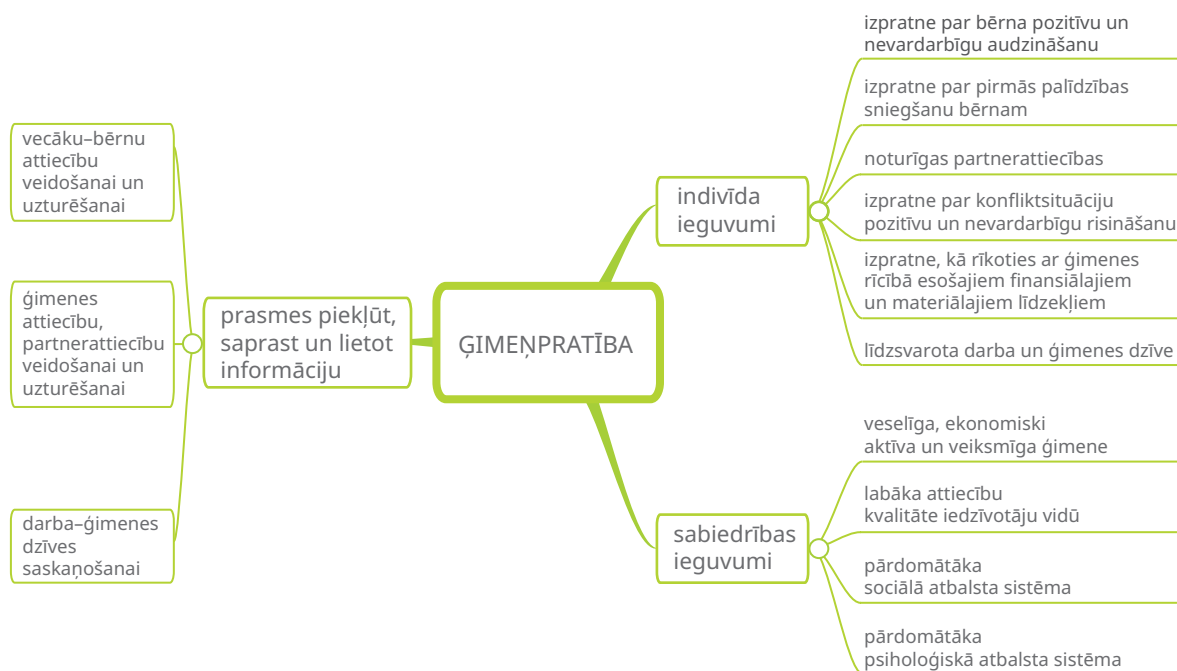
Nopietnākās problēmas

Pārejot uz tirgus ekonomikas prasībām, pieaug finanšu lēmumu skaits, kuri jāpieņem. Tomēr joprojām daudziem Latvijas iedzīvotājiem nav iepriekšējas teorētiskās un praktiskās sagatavotības finanšpratības jomā. Latvijas iedzīvotāju **pētījuma** aptaujas rezultāti parādīja labākā gadījumā vidējus rezultātus (iedzīvotāju pašvērtējuma vidējā vērtība finanšpratības jomā ir tikai 2,41 balle 5 balļu skalā). Lai gan vairāk nekā puse iedzīvotāju veido uzkrājumus, tie ir mazi vai nav pietiekami likvidi, lai tos varētu izmantot nepieciešamības gadījumā. Diezgan daudz respondentu (41,1%) vispār nemeklē informāciju par jautājumiem, kas skar viņu prasmi kontrolēt savas finanses un izmantot finanšu pakalpojumus. Dzīves meistarība un informētība finanšu pārvaldībā ir cieši saistītas, bet daļai iedzīvotāju vēl nepietiek zināšanu un iemaņu, lai pievērstu uzmanību informācijai par finanšu pārvaldību. Novērtējot dzīves kvalitātes rādītājus, redzams, ka daudzu respondentu priekšstats par savu prātību šajā jomā ir pārāk pārvērtēts.

Svarīgākie uzdevumi

Latvijas iedzīvotāju finanšpratības vērtējums liecina, ka viņu prasmes kontrolēt savas finanses un izmantot finanšu pakalpojumus galvenokārt nosaka izglītības līmenis. Līdz ar to svarīgākais "Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības stratēģijas 2014.–2020. gadam" uzdevums ir izglītības pilnveidošana un realizācija, pirmkārt, izglītības iestādēs – gandrīz no bērnudārza līdz augstskolai, kā arī ar dažādu vispārīzglītošu iestāžu, interneta vietņu u. tml. palīdzību. Ņemot vērā sociāli neaizsargāto iedzīvotāju īpatsvaru Latvijā, svarīgi nodrošināt tiem piemērotu izglītojošu informāciju par finanšu jautājumiem. Informācijas apmaiņai starp valsts iestādēm, finanšu sektoru, uzņēmumiem un iedzīvotājiem jābūt regulārai un visiem saprotamā valodā.

Visbeidzot, ļoti liela nozīme finanšpratības paaugstināšanā ir ģimenei. Iepriekšējie pētījumi pierādīja, ka jauniešu iesaiste, piemēram, ģimenes budžeta plānošanā, būtiski uzlaboja viņu izpratni par ienākumu un izdevumu sadalījumu, naudas lomu ekonomikā un dzīves kvalitāti.

3. nodaļa

Ģimeņpratība – starp publisko un privāto sfēru

Lai arī tradicionāli starp dažādiem pratības veidiem un formām ģimeņpratība jeb pratība ģimenes un sadzīves jautājumu risināšanā netiek minēta, tā ir aplūkojama kā atsevišķa pratības joma. Norobežojoties no ģimeņu rakstpratības plašāka iztirzājuma (piemēram, lasīšanas apguves ģimeņē), šajā **pārskatā** ģimeņpratībā tiek ietvertas trīs tematiskās grupas: vecākratība un vecāku kompetence, pratība partnerattiecību laukā, kas izpaužas kā pratība ģimenes attiecībās un to veidošanā un uzturēšanā, kā arī pratība darba un ģimenes dzīves saskaņošanā.

Vecākratība un vecāku kompetences loma

Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017. gadam (Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam, 2011) tiek atzīmēts, ka, neskatoties uz salīdzinoši ilgo laika posmu no bērniņa ieņemšanas līdz dzimšanai, kad vecākiem ir iespēja iegūt informāciju par bērna attīstību un audzināšanu, daļai vecāku, īpaši jauno vecāku, trūkst nepieciešamo zināšanu un izpratnes par bērna attīstību un audzināšanu, kā arī par nepieciešamību bērnam nodrošināt drošu un veselīgu vidi. Gan šajā dokumentā, gan Izglītības attīstības pamatnostādņēs (Izglītības un zinātnes ministrija, 2013) nav aktualizēta vecāku kompetences pilnveides nepieciešamība, kas tiek realizēta neformālajā un informālajā izglītībā. Jauno vecāku kompetences pilnveides jautājumi līdz šim nav bijuši izglītības politikas komponente, tie ir pastāvējuši ārpus formālās izglītības sistēmas. Arvien vairāk jauno vecāku papildus savai pieredzei un zināšanām izvēlas apgūt jaunas zināšanas par bērnu audzināšanu, tādējādi apzinoties nepieciešamību pilnveidot savu vecākratību. Vecāku kompetenču apgūšanā aizvien pastāvīgāku un nozīmīgāku vietu ieņem neformālā un informālā izglītība, kur tiek iegūtas nepieciešamās zināšanas ganursos, gan televīzijā, radio un sociālos tīklos internetā.

Pētījumos (piemēram, Skreiture-Pikše, 2010) konstatēts: ja mātes zināšanas par bērna attīstību ir augstas, viņas priekšstats par savu efektivitāti ir pozitīvi

saistīts ar viņas un bērna mijiedarbību, bet, ja viņas zināšanas ir zemas, šī saistība ir negatīva, t. i., viņa var augstu novērtēt savu efektivitāti, bet mijiedarbība ar bērnu var nebūt pozitīva. Ja vecāki ir pietiekami informēti par bērnu attīstību un audzināšanu, viņiem ir iespēja atbilstošāk novērtēt savu un bērna mijiedarbību un izvēlēties piemērotākas audzināšanas metodes. Kopējās tendences rāda, ka mūsdienās tēvi līdz ar plašo informatīvo izplatību ir daudz labāk sagatavoti tām pārmaiņām, ko rada bērna ienākšana ģimenē, un vairāk zina par aprūpes un audzināšanas procesu (Jansone-Ratinika, 2013). **Pētījuma** aptaujas dati liecina, ka subjektīvais vecākprātības vērtējums attiecībā uz prasmi aprūpēt savus bērnus ir ļoti augsts. No aptaujātajiem, kuriem ir nepilngadīgi bērni, 58,5% savas prasmes aprūpēt bērnus vērtē kā labas, bet 33,4% kā ļoti labas. Tikpat augstu novērtēta arī bērnu audzināšanas prasme (sk. 3.1. logu).

Pētījuma aptaujas dati arī parāda, ka vecāki kā labas un ļoti labas vērtē savas prasmes veidot sadarbību ar bērnu un ietekmēt bērna mijiedarbību ar citiem ģimenes locekļiem. Augstu vērtējumu vecāki piešķir arī savai prasmei sadarboties ar pārējiem ģimenes locekļiem, audzinot un aprūpējot bērnu. **Pētījumā** secināts, ka prasmes, kas nepieciešamas bērna aprūpei un audzināšanai ģimenes un tuvāko cilvēku vidē, vecāki vērtē kā labas, taču tās prasmes, kas nepieciešamas bērna aprūpes nodrošināšanā ārpus ģimenes, vērtē sliktāk – viduvējs un sliktāk vērtējums salīdzinoši biežāk piešķirts prasmei sadarboties ar bērna aprūpētājiem

izglītības iestādēs un vecāku prasmēm ietekmēt arī sava bērna sadarbību ar audzinātājiem, skolotājiem un vienaudžiem.

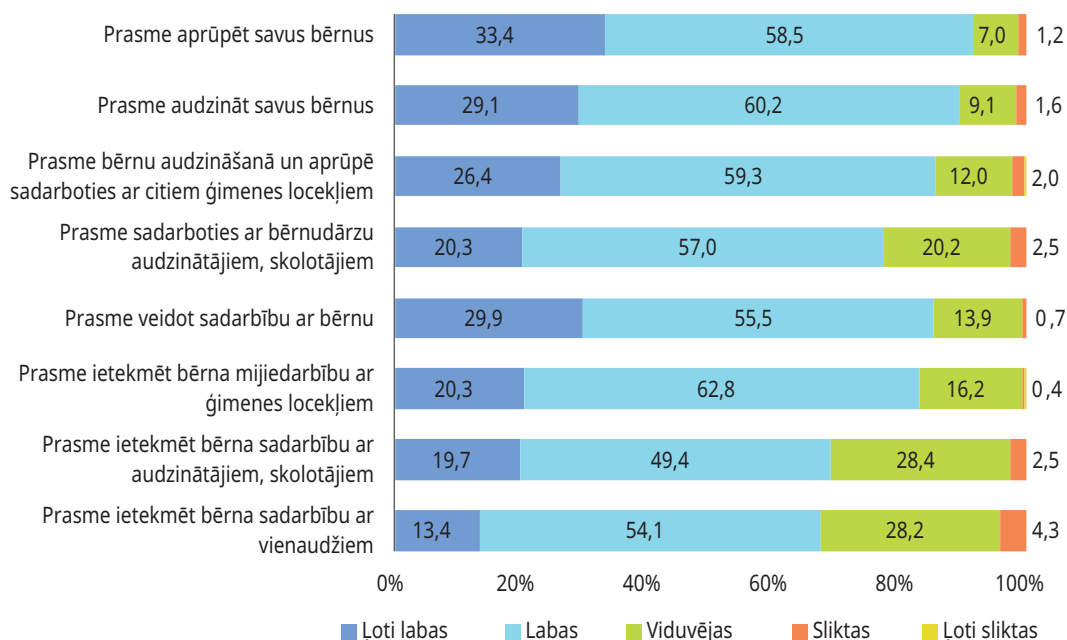
Tomēr vecākprātības augsto pašnovērtējumu var likt apšaubīt fakti, kas atklājas citos pētījumos. Putniņa un Linde (Putniņa & Linde, 2011) identificējušas dažādas vardarbības formas, kas tiek lietotas bērnu audzināšanā Latvijā. Tāpat pētījumā norādīts, ka izglītības un citiem speciālistiem ir salīdzinoši zema prasme atpazīt vardarbību. Tātad vecākiem vardarbības formas atpazīt var būt vēl grūtāk. Tas var liecināt arī par atšķirībām starp pašnovērtējumu un reālām bērnu audzināšanas praksēm.

Vecāku kompetenci paaugstina vecāku pieredze šajā lomā, tā ir pozitīvi saistīta ar saņemto sociālo atbalstu un vecāku spēju pieņemt un pielāgoties grūtībām, bērna audzināšanā. Piedaloties vecāku mācību grupās, vecākiem ir iespēja papildināt savas zināšanas par bērnu attīstību un audzināšanu, iespēja saņemt atbalstu un iedrošinājumu mainīt savu mijiedarbību ar bērnu. Tas var veicināt to, ka attīstās pozitīvāks vecāku priekšstats par savu lomu bērnu audzināšanā.

Vairumā pilsētu tiek organizētas vecāku apmācības, ko sauc arī par *vecāku skoliņām*, kur kā mērķgrupa pārsvarā ir vecāki. Topošo vecāku un jauno ģimeņu neformālā izglītība visbiežāk tiek realizēta pašvaldības un nevalstisko organizāciju līmenī. Kā norāda vairāku pašvaldību sociālie dienesti, tiek organizētas nodarbības par bērnu emocionālo audzināšanu, kā

3.1. logs

Bērnu aprūpes un audzināšanas prasmju pašnovērtējums

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

arī kursi par bērnu aprūpi un audzināšanu topošajiem vecākiem.

Tomēr ne katrā Latvijas pašvaldībā notiek šādas izglītošanas aktivitātes. Mācību programmas topošajiem vecākiem un vecākiem ar maziem bērniem galvenokārt pieejamas tiem, kas paši spēj maksāt un uzskata tās par nepieciešamām. Problēmas rada reģionālā un finansiālā pieejamība, līdz ar to vecāki ir spiesti iesniegt sūdzības par to, ka valsts nodrošina ģimenes dzemdības, bet dzemdību iestādes nosaka kritēriju, ka jāapmeklē maksas vecāku skolas (Putniņa & Linde, 2011). Situāciju vecāku izglītības jomā pasliktina vairāki apstākļi: valsts politika līdz šim vairāk orientēta uz pakalpojumiem atsevišķiem indivīdiem, bet ne ģimenēm kopumā; ģimenēm pieejamie pakalpojumi ir fragmentāri un ne visiem pieejami; finansiālais nodrošinājums preventīvajiem pasākumiem ir mazs, vai tā nav vispār; nav noteikts atbildības sadalījums starp valsti, pašvaldībām un nevalstisko sektoru šo pakalpojumu organizēšanai un finansēšanai. Institūciju darbība vairāk vērsta uz bērnu krīzes situācijā, nelabvēlīgu, trūcīgu ģimeni, nevis veselīgu ģimeni kopumā.

Visplašāk pieejamie ir topošo vecāku kursi. Tos piedāvā ārstniecības iestādes (slimnīcas, poliklīnikas, veselības centri, klīnikas un ģimenes ārstu privātprakses), ģimeņu un bērnu attīstības centri, vecāku apvienības, pieaugušo izglītības un uzņēmējdarbības atbalsta centri, veselības un sociālās aprūpes centri. Piedāvājums galvenokārt koncentrējas Rīgā un pārējās Latvijas lielajās pilsētās. Lielākajā daļā novadu topošajiem vecākiem nav iespēju tuvu dzīvesvietai apmeklēt viņiem domātas nodarbības. Daudz plašākas izglītības iespējas ir zīdaiņu vecākiem – viņiem tiek rīkoti kursi un individuālas konsultācijas. Tautas valodā šo vecāku izglītības lauku visbiežāk apzīmē ar jēdzienu “bēbišu skola”, kas arī ir izplatītākā vecāku izglītības forma Latvijā. Ar nosaukumu “bēbišu skola” parasti saprot vietu, kur satiekas mazuļi, kas vēl neapmeklē bērnu dārzu. Viņi kopā ar saviem vecākiem, vecvecākiem vai auklītēm satiek vienaudžus, lai iepazītos, kopīgi padarbotos, iemācītos ko jaunu un attīstītu prasmes.

Latvijā arvien pazīstamākas kļūst dūlu un pirmās emocionālās palīdzības (PEP) mammu jeb PEP mammu kustības, kas apvieno sievietes, kuras ieguvušas specifisku izglītību un kuras vēlas atbalstīt jaunos vecākus (primāri – mammas) laikā, kad viņu dzīvē ienāk jaundzimušais. Pirmā emocionālā palīdzība tiek sniegta vecākiem no bērna dzimšanas brīža līdz trīs gadu vecumam. PEP mamma ir apguvusi īpašas zināšanas un prasmes un kopā ar sirdsgudrību sniedz palīdzību citiem vecākiem. PEP mammas palīdzība pārsvarā notiek, dodoties mājas vizītēs pie ģimenes. Palīdzība tiek sniegta atbalstot, informējot un iedrošinot vecākus pirmajās dienās un nedēļās pēc mazuļa dzimšanas, palīdzot vecākiem apgūt savu jauno mammas vai tēta lomu. PEP mammas pastāsta, kā palīdzēt mazulim adaptēties pasaulē pēc piedzimšanas, kā mazināt stresu. Viņas konsultē zīdīšanas problēmu jautājumos un palīdz risināt grūtības, kas saistītas

ar bērna pārmērīgu raudulīgumu, nemieru un sliktu miegu, pārrunā ar vecākiem jautājumus, kas saistīti ar mazuļa ikdienas aprūpi, kā arī ikdienišķus audzināšanas u. c. jautājumus. Šobrīd sertificētu PEP mammu mājvizītes, kā arī attālinātas konsultācijas ir par maksu, kas lielā mērā ietekmē pieejamību un iespējas.

Informālās vecāku izglītības jomā Latvijā ir iesaistīti relatīvi daudzi aģenti, tāpēc tas noved pie sadrumstalotas un fragmentāras, bieži vien arī pretrunīgas informācijas publiskajā telpā. Kā salīdzinoši jaunu informācijas ieguves un apmaiņas kanālu vecāki izmanto sociālās vietnes *Facebook domubiedru grupas*, kuras izveido vecāki paši, lai neformālā gaisotnē paustu savu viedokli, dalītos pieredzē un ieteikumos. Turklāt novērojama arī jauna tendence šo grupu izveidē – sākotnēji vecāku domubiedru grupas tika veidotas pēc reģionālā iedalījuma vai konkrētas dzīvesvietas, piemēram, grupas *Jelgavas mammas*, *Mārupes māmiņas*, *Tukuma mammas* u. c., bet pēdējos gados aktuāli ir veidot tematiskas grupas par atsevišķiem bērnu aprūpes vai veselības jautājumiem. Tādas, piemēram, ir grupas *Sadzīvot ar alerģiju*, *Atopiskais dermatīts*, *Bērna vadīta ēšana* u. c. Vecāku uzmanības lokā ir arī domubiedru grupas par izglītošanās, vingrošanas vai izklaidēšanas iespējām kopā ar mazuli, piemēram, *Nodarbības māmiņām Siguldā*, *Pasākumi un nodarbības bērniem Jelgavā* u. c. Lai arī vecāku kompetences līmenis ir audzis, tomēr ir vairāki būtiski problēmaspekti, kas liek satraukties par vecāku kompetenci un tās iegūšanas ceļiem mūsdienās. Virtuālā vide dod plašas iespējas vecāku pieredzes apmaiņai un sekmē sociālās izolētības sajūtas mazināšanos. Pastāv risks, ka vecāki iegūst informāciju no nepārbaudītiem kanāliem. Grūti ir arī pārbaudīt pieejamās informācijas uzticamību. Vecākiem nepieciešamas kritiskās domāšanas prasmes, taču ne visiem tādas ir. Problemātiska ir jauno vecāku pārliekā uzticēšanās diskusiju forumiem, kad vecāki tiecas risināt nopietnus jautājumus internetā, prasot padomu citām māmiņām, nevis ejot pie ārsta.

Pētījumā par tēva lomu ģimenē (Sedlenieks, 2016) secināts, ka pieaug tēvu iesaiste bērnu audzināšanā. Bez finansiālā nodrošinājuma tēvi arvien vairāk pievēršas arī citiem jautājumiem, kas saistīti ar bērnu un ģimeni. Tomēr bērnu aprūpe un audzināšana joprojām tiek uzskatīta par sievietes kompetences un atbildības jomu. Tāpat būtiska ietekme ir arī tam, ka informatīvā telpa attiecībā uz bērnu audzināšanu joprojām ir vērsta uz sievieti-māti, kamēr vīriešu-tēvu publikācijas, atbalsta grupas tēviem, diskusiju forumi tēviem drīzāk ir izņēmumi, nevis vispārpieņemta un visiem pieejama iespēja.

Ir nepieciešams attīstīt tādu izglītības piedāvājumu, kas atbilst pieprasījumam pilnveidot vecāku kompetences, ņemot vērā dažādas vecāku kategorijas un viņu finansiālās iespējas. Šobrīd tie, kas ir iesaistīti vecāku izglītības piedāvājuma nodrošināšanā, ir bažīgi gan par jauno vecāku maksātspēju, gan par savām spējām piesaistīt finansējumu, lai nodrošinātu kvalitatīvu vecāku izglītības pakalpojumu sniegšanu,

kas sekmētu vecāku kompetenci. Vecākprātības jomā ievērojama loma ir pediatriem un ģimenes ārstiem, tāpēc būtu svarīgi meklēt un rast iespējas ģimenes ārstu institūta stiprināšanai un plašākai iesaistei vecāku kompetences pilnveidē.

Runājot par vecāku kompetences pilnveides saturiskajām jomām, jāakcentē, ka ļoti būtiski ir jautājumi par bērna audzināšanu, disciplīnu, par to, kā vecāki izprot dažādus bērna attīstības posmus, emocionālo audzināšanu. Lielāka uzmanība jāpievērš bērnu drošības jautājumiem – tāpat kā tiek prasīta obligāta izglītība pirmās palīdzības sniegšanā autovadītājuursos, būtu nepieciešams valsts finansēts kurss pirmās palīdzības sniegšanai bērnam. Diemžēl informēšana par bērnu traumatisma veidiem un pamācības internetā nav efektīvas – šeit jābūt nopietnākai valsts programmai, jo bērnu traumatisma dati Latvijā vairāku gadu laikā nesamazinās.

Vecāku izglītība daudzviet pasaulē tiek uzskatīta par svarīgu priekšnoteikumu tam, lai ģimene būtu veselīga, ekonomiski aktīva un veiksmīga. Vecāki vēlas iegūt zināšanas, kas, no vienas puses, sniedz atbildes uz viņus interesējošiem jautājumiem, bet no otras puses, – iespēju uzzināt citu vecāku pieredzi.

Pratība ģimenes attiecību veidošanā un uzturēšanā

Eiropas valstu demogrāfiskie dati rāda stabilu laulības popularitātes kritumu un šķiršanās īpatsvara palielināšanos visā Eiropā. *Eurostat* skaidro – ģimenes jēdziens ir kļuvis mainīgs, un nav iespējams tam atrast vienotu definīciju (*Marriage and divorce statistics*, 2015). Arī sociālo procesu pētnieki Latvijā saskārušies ar izaicinājumiem, veidojot ģimenes definīciju. Šis izaicinājums var tikt risināts, ja ģimenes definīciju rada, balstoties uz zinātnisko literatūru vai meklējot risinājumus, iedziļinoties empīriskajā realitātē. Aplūkojot Latvijā populārākos publicētos elektroniskos medijus (*apollo.lv*, *delfi.lv*), divas bieži apspriestas ģimenes formas ir laulība un partnerattiecības.

“Pētījuma par laulību neregistrēšanas problemātiku” dati liecina, ka notiek pārliecinoša ģimenes modeļu maiņa, neregistrētai kopdzīvei kļūstot par populāru un atzītu ģimenes organizācijas formu Latvijā. Pētījumā tiek arī pierādīts, ka kopdzīvei, attiecības oficiāli neregistrējot, ir līdzīgas funkcijas kā uz laulību balstītai ģimenei (emocionāla un materiāla atbalsta sniegšana, veselības un izglītības izdevumu atmaksa) (Putniņa, Dupate, Mileiko, & Brants, 2015). Arī sabiedrības attieksme pret laulību un neregistrētu kopdzīvi ir nepārprotama, jo tiek akceptēti abi ģimenes modeļi, kas pastāv paralēli un savstarpēji neizslēdz viens otru, bet drīzāk ir vienu attiecību dažādi posmi. Tomēr pārus, kas dzīvo laulībā, valsts institūcijas aizsargā, bet cilvēkus, kas dzīvo faktiskā kopdzīvē, tikai daļēji, neatzīstot to kā leģitīmu attiecību formu. Šajā pētījumā tiek identificēti pierādījumi nevienlīdzīgai attieksmei pret dažādām ģimenes

formām. Nevienlīdzība identificēta, jau aplūkojot ģimenes definīciju, kas sniegta Civillikuma 214. pantā: “Pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā.” (Civillikums, pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.09.1992.) Šajā gadījumā kopdzīve neiekļaujas ģimenes definīcijā, lai arī nodrošina tās pašas funkcijas. Lietojot apzīmējumu “ģimeņpratība”, šajā pārskatā tiek ietverti abi ģimenes modeļi, balstoties uz to funkcionālo līdzību, nevis valsts oficiālo pieeju.

Kopdzīve ir visai izplatīta parādība arī Latvijā, taču ar to saistītā regulējuma attīstība patlaban nenodrošina kopdzīves partneru tiesību vispusīgu aizsardzību. Pagaidām likumdevējs ir izšķīries noregulēt kopdzīves partneru tiesisko statusu tikai atsevišķās tiesību normās, nepielīdzinot to laulības jēdzienam. Turklāt ir novērojama tendence paredzēt ar kopdzīvi saistīto regulējumu publiskajās tiesībās, nevis civiltiesībās, nosakot tiesības kopdzīves partneru statusa gadījumos, ja tas uzliek ierobežojumus. Izņēmums ir attiecināms uz kriminālprocesuālajām un administratīvā procesa normām, kad tiek nodrošināta kopdzīves partneru tiesību aizsardzība (Beinaroviča, 2014). Sociālā palīdzība Latvijā jau šobrīd tiek sniegta, izvērtējot māsaimniecībā faktiski dzīvojošo personu attiecības. Savukārt vairākos citos likumos un noteikumos uzmanība tiek piešķirta tieši attiecību statusam. Argumenti, kas izmantoti, lai nemainītu situāciju, kad daļa ģimeņu netiek aizsargātas, tiek pamatoti (1) ar nepieciešamību stiprināt laulības institūtu, kas atzīts kā vērtība Satversmē, un ar to, ka (2) kopdzīve, attiecības neregistrējot, ir cilvēku pašu izvēle, ko iespējams novērst, noslēdzot laulību. Pētījumā (Putniņa & Linde, 2015) secināts, ka speciālisti nevēlēšanos laulāties saista ar pāru neinformētību vai ar to, ka trūkst zināšanu par grūtībām, kas var rasties dažādās krīzes situācijās, tātad kopdzīvē dzīvojošie tiek skatīti kā neizglītoti un stigmatizēti. Tas liecina, ka laulību neslēgšana valsts skatījumā pozicionēta kā ģimeņpratības trūkums, ko iespējams novērst, informējot par riskiem. Būtiski, ka pētījumā norādīts – arī paši pāri atzina, ka nepieciešama informēšana par riskiem, tomēr tas vienlaikus norāda, ka nepieciešams atrast gaumīgu veidu, kā to darīt. Cilvēki, kuri izvēlas dzīvot kopā, attiecības neregistrējot, min citus iemeslus laulību neslēgšanai, piemēram, Latvijas Zvērinātu notāru padomes un Tīrgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS 2014. gadā veiktajā aptaujā parādās arī uzskats, ka laulība attiecības nemaina (LZNP, SKDS, 2014). Šo kā biežāko iemeslu kopdzīves neregistrēšanai minēja 41% aptaujāto, kas dzīvo neregistrētās attiecībās. 32% iedzīvotāju no laulību reģistrācijas attur laulību ceremonijas finansiālais un organizatoriskais ieguldījums, kā arī tikpat bieži iedzīvotāji norāda, ka nav nonākuši situācijās, kad laulāto statuss ir bijis nepieciešams. Vīrieši gandrīz divreiz biežāk nekā sievietes kopdzīvi neregistrētās attiecībās pamato ar uzskatu, ka laulības attiecības neietekmēs. Savukārt neregistrētās attiecībās dzīvojošas sievietes intervijās atzina,

ka labprāt precētos, tomēr pastāvošās dzimtes lomas neļauj izteikt bildinājumu. Ceturtā daļa jeb 26% respondentu norādījuši, ka neregistrētās attiecībās dzīvo tikai pagaidām un drīzumā plāno laulāties. 20% aptaujāto iedzīvotāju ir saskārušies ar situāciju, kad attiecībām beidzoties, partneris ir izlikts no kopīgās dzīvesvietas vai atstāts bez kopīpašuma daļas, kas bija reģistrēts uz otra vārda.

Līdz šim tādu kopdzīvi, kurā attiecības netiek reģistrētas, valsts uzskatījusi par sociālu problēmu, kurai ir meklēti risinājumi, kas bijuši mazāk vai vairāk veiksmīgi. Viens no risinājumiem ir laulību procesa atvieglojums, ļaujot tam notikt pie notāra. Ieviesta arī pirmslaulību apmācība personām, kas vēlas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā, tomēr šī apmācība publiski daudz kritizēta. Šie risinājumi pierāda, ka galvenais valsts ģimenes politikas mērķis pašlaik ir atbalstīt monogāmu laulību mūža garumā. Pētījumā (Putniņa u. c., 2015) secināts, ka attiecību veidošana balstās uz savstarpēju mīlestību, kas ir emocionāla un tāpēc nav racionāla. Racionāla attiecību izvērtēšana ļauj apšaubīt to patiesumu. Būtiski, ka arī vēlme laulāties šajā pētījumā tiek raksturota drīzāk kā emocionāls lēmums, kas nozīmē, ka valstij nav veidu, kā to ietekmēt.

Cits aspekts, ko iespējams saistīt ar ģimeņpratību, ir attiecību noturība. Par to liecina dažādi rādītāji, piemēram, šķiršanās tiešā veidā liecina par laulību noturību. Šķiršanās rādītāji krīzes laikā pieaug un tagad nedaudz ir samazinājušies. Atkārtotu laulību skaits pieaug. Arī šie rādītāji valsts politikas līmenī skatīti kā sociāla problēma, ko nepieciešams ietekmēt, tos samazinot. Problemātiskāk ir identificēt attiecību noturību pāriem, kas nav reģistrējuši attiecības, jo nav oficiālu veidu, kā iegūt datus par to. Arī vientuļo vecāku lielais īpatsvars liecina par attiecību noturības trūkumu Latvijā. Pētījuma dalībnieki attiecību stabilitāti apraksta kā mainīgu attiecību dinamikas rezultātu, kas mainās dažādos kopdzīves posmos, ietekmējot arī attiecību statusu.

Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku (Putniņa u. c., 2015) rāda, ka visām ģimenēm neatkarīgi no statusa ir jaunas problēmas un izaicinājumi, kurus neļauj risināt valsts atbalsta politikas. Piemēram, vairākas kopdzīves ar dažādiem statusiem, bērni no iepriekšējām attiecībām, sarežģīti attiecību modeļi ir tikai daļa no ģimeņu realitātes. Dažādas jaunas situācijas rada nepieciešamību rast risinājumus, kam nepieciešamas iemaņas un prasmes. Viens no piedāvātajiem risinājumiem, kas izskanējis publiski, ir organizēt mācības par riskiem, ko rada attiecību neregistrācija. Taču šis risinājums neapmierina ģimeņu reālās vajadzības, jo mācību mērķis ir iedabūt ģimenes vēlamajā attiecību formā. Informēšana par problēmām, kas var rasties, attiecības neregistrējot, nav īstais veids, kā ģimeņpratību veicināt, bet drīzāk tā tiek uztverta kā valsts iejaukšanās privātajā dzīvē.

Pētījums apliecina, ka stabilitāte un drošība attiecībās saistītas nevis ar attiecību statusu, bet attiecību kvalitāti, savstarpējām attiecībām un mīlestību.

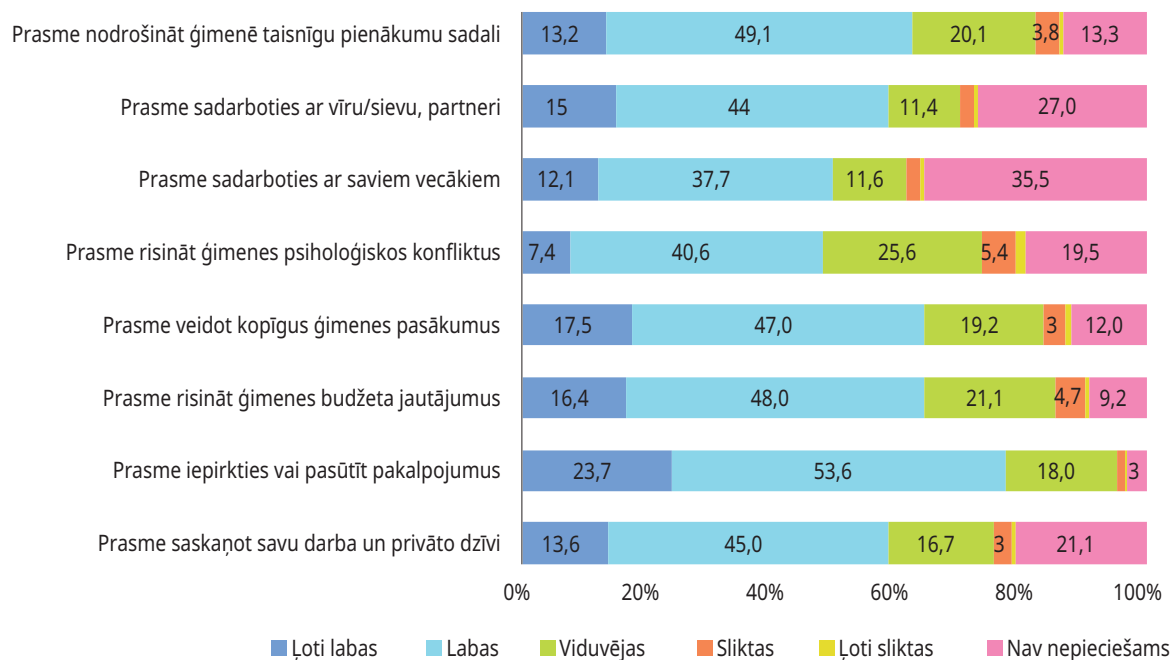
Pētījumā arī norādīts, ka attiecību drošība balstās uz pāra kopīgiem pārdzīvojumiem un spēju vienam uz otru palauties, tāpēc kopīgs bērns var tikt skatīts kā attiecību noturīguma pārbaude (Putniņa u. c., 2015). Vienlaikus pētījumā skaidrots, ka daļā gadījumu tieši bērna radīšana ir attiecību šķiršanas cēlonis. Īpaši tad, kad ģimenē dominē tradicionāls darbu dalījums, kur vīrietis pelna naudu, bet sieviete veic mājas darbus. Šāds darbu sadalījums parasti sievietei nav bijis problemātisks pirms bērna nākšanas pasaulē, bet problēmas rodas, kad sievietei jāatgriežas darbā, apvienojot to ar mājas darbiem. Pētījumā pamatots, ka neapmierinātību raisa situācijas, kad šis sadalījums, pēc viena no partneru domām, nav vienlīdzīgs. Respektīvi, kādam no pāra, visbiežāk tomēr sievietei, jāstrādā vairāk nekā otram. Nevienlīdzīgs pienākumu sadalījums minēts arī kā viens no attiecību iziršanas cēloņiem. Līdztiesīgākas attiecības un kopīga mājas darbu veikšana, balstoties nevis uz tradicionālo lomu sadalījumu, bet uz nepieciešamību, ir būtiska ģimeņpratības kompetence, kas ietekmē ģimenes stabilitāti, īpaši gadījumos, kad ģimenē ir mazi bērni. Tāpēc ir svarīgi veicināt zināšanas par līdztiesību ģimenē stabilitātes veicināšanai. Būtiski, ka, arī kopdzīvei beidzoties, ģimenes, kurās ir bijušas līdztiesīgākas attiecības, veiksmīgāk spēj risināt bērnu aprūpes jautājumus, nodrošinot bērnam labvēlīgāku ikdienas dzīves organizāciju. Ģimenēs, kur attiecības ir tradicionālākas, arī pēc šķiršanās bērna aprūpe tiek deleģēta mātei, bērnam atsvešinoties no tēva.

Pētījuma aptaujas dati liecina, ka subjektīvais prātības vērtējums attiecībā uz prasmi nodrošināt ģimenē taisnīgu pienākumu sadali ir labs – teju puse aptaujāto norāda, ka taisnīgi sadalīt pienākumu ģimenē spēj labi, bet 13% – ka ļoti labi. Labu vērtējumu aptaujātie piešķir arī prasmei sadarboties ar savu partneri – kā ļoti labu to novērtējuši 15% respondentu un kā labu – 44% (sk. 3.2. logu).

Otrs aspekts, kas identificējams dažādos pētījumos un skar prātību partnerattiecību laukā, ir saistīts ar konfliktu risināšanu. **Pētījuma** aptaujas dati parāda, ka tikai 7,4% respondentu savu prasmi risināt ģimenes psiholoģiskos konfliktus vērtē kā ļoti labu. Būtiski arī atzīmēt, ka tieši šī prasme no visām ar ģimeņpratību saistītajām un aptaujā minētajām prasmēm saņēmusi visvairāk vērtējumu "slikta", ko tai piešķirušī 5,4% respondentu. Viens no indikatoriem, kas liecina par konfliktu risināšanas prasmju zemo līmeni, ir arī vardarbības rādītāji, kas savukārt liecina, ka cilvēki nespēj risināt attiecības miermīlīgi. Pētījumā par iedzīvotāju reproduktīvo veselību (Iedzīvotāju reproduktīvā veselība .., 2011) skaidrots, ka traumu reģistrācija dati uzrāda identificēto vardarbības upuru skaita pieaugumu – biežākie varbūkas ir laulātie draugi un partneri. Latvijā ir nepilnīga vardarbības uzskaitē un daudzus gadījumos cilvēki neziņo par vardarbības gadījumiem. Reprodukīvās veselības pētījumā konstatēts, ka 49,7% zinājuši, kur meklēt palīdzību, bet nav vēlējušies to darīt. Būtiski, ka ir veiktas izmaiņas

3.2. logs

Ģimenes veidošanas un uzturēšanas prasmju vērtējums

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

jēdziena *vardarbība ģimenē* definēšanā, to skatot kā vardarbību, kas veikta pret cilvēkiem, kam ir vienota mājsaimniecība. 2016. gada 18. maijā Latvija parakstīja Eiropas Padomes Konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Lai gan pirms konvencijas parakstīšanas tika veikti vairāki normatīvo aktu grozījumi, kā arī ieviesti jauni elementi policijas darbā, lai novērstu un apkarotu vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē kopumā, joprojām novērojams, ka (1) sabiedrībā pastāv augsta tolerance pret vardarbību pret sievieti un vardarbību ģimenē; (2) saglabājas vairāki stereotipi un normas, kas veicina dzimumu nevienlīdzību un vardarbību; (3) vairums vardarbībā cietušo sieviešu neziņo par to attiecīgajiem dienestiem un nevēršas pēc palīdzības (kopumā novērojams, ka policijas un citiem dienestiem reti tiek ziņots par vardarbību pret sievieti). Minētās problēmas pamato tas, ka līdz šim Latvijā nav īstenotas aktivitātes, kas vērstas uz sabiedrības informēšanu par vardarbību pret sievieti – tās novēršanu, apkarošanu un cietušo motivēšanu ziņot par pārkāpumiem.

Kā atbalsta resurss vardarbības novēršanai ģimenē ir arī biedrība "Skalbes", NVO "Marta", kas sniedz bezmaksas konsultācijas sievietēm, un "Centrs Dardede", kas specializējies vardarbības pret bērniem novēršanā. Pašlaik trūkst nevalstisko organizāciju, kas specializētos un sniegtu atbalstu vīriešiem, kuri cieš no vardarbības ģimenē.

Šķiršanās tiek pieminēta kā augstākais krīzes punkts, kas var radīt emocionālus un veselības traucējumus visām iesaistītajām personām. Arī emocionālai vardarbībai attiecībās var tikt pakļauti visi šķiršanās attiecībās iesaistītie neatkarīgi no dzimuma. Nespēdami risināt savas attiecības, šķiroties vecāki tās bieži risina, iesaistot bērnus, un tas var radīt ilgstošas veselības problēmas. Pašlaik valsts nav sniegusi atbalsta pakalpojumus pāra attiecību saglabāšanā vai šķiršanas mediācijā. Pētījumā "Biedrības mediācija un ADR mediācijas statistika" (Kāpiņa, 12.05.2014.) norādīts, ka 2014. gadā 425 gadījumos biedrībā izmantoti mediācijas gadījumi, no tiem piecos gadījumos pārrobežu ģimeņu mediācija, tomēr tikai 150 gadījumos mediācijas pakalpojumi sniegti ģimenes jautājumos, no tiem 129 pēc bāriņtiesas vai citu institūciju iniciatīvas, bet 68 gadījumos – pēc pašu laulību partneru iniciatīvas. Aplūkojot biedrības "Mediācijas padome" mājaslapu, var identificēt vēl trīs biedrības, kas sniedz mediācijas pakalpojumus, tomēr apkopotā veidā informācija par viņu sniegtajiem pakalpojumiem ģimenes mediācijā nav pieejama.

Pētījumā (Kāpiņa, 12.05.2014.) norādīts, ka 27 no 37 biedrības biedriem mediāciju sniedz Rīgā vai Pierīgā. Tas liecina par ierobežotu mediācijas pakalpojumu pieejamību citos Latvijas reģionos. Mediācijas pakalpojumi bez maksas pieejami tikai tajos gadījumos, ja ģimenē ir bērni. Ģimenēm bez bērniem bezmaksas mediācija netiek piedāvāta, tas rada nevienlīdzību tiem

pāriem, kam kaut kādu iemeslu dēļ bērnu nav vai nevar būt, bet mediācijas pakalpojumi ir vajadzīgi, piemēram, partnerattiecību šķiršanas gadījumā. Mediācija drošina iespēju vienoties par kopīgiem risinājumiem, un plašāka pakalpojumu pieejamība veicinātu ģimeņu stabilitāti, ļaujot risināt problēmas ģimenēm, kas nonākušas krīzes situācijā.

Svarīga nozīme ģimenes veidošanā un uzturēšanā ir arī prasmēm rīkoties ar ģimenes rīcībā esošajiem finansiālajiem un materiālajiem līdzekļiem. **Pētījuma** aptaujā iegūtie dati liecina, ka subjektīvā pratība attiecībā uz prasmi iepirkties un pasūtīt pakalpojumus tiek vērtēta augstu, taču attiecībā uz prasmi risināt ģimenes budžeta jautājumus kopumā ir salīdzinoši zemāka – tikai 16,4% aptaujāto šo savu prasmi novērtējuši kā ļoti labu. Tāpēc nepieciešams skatīt plašāk ienākumu gūšanas iespējas un skaidrot, kāda ir Latvijas iedzīvotāju prasme saskaņot darba dzīvi ar ģimenes dzīvi un nodrošināt ģimenes vajadzības.

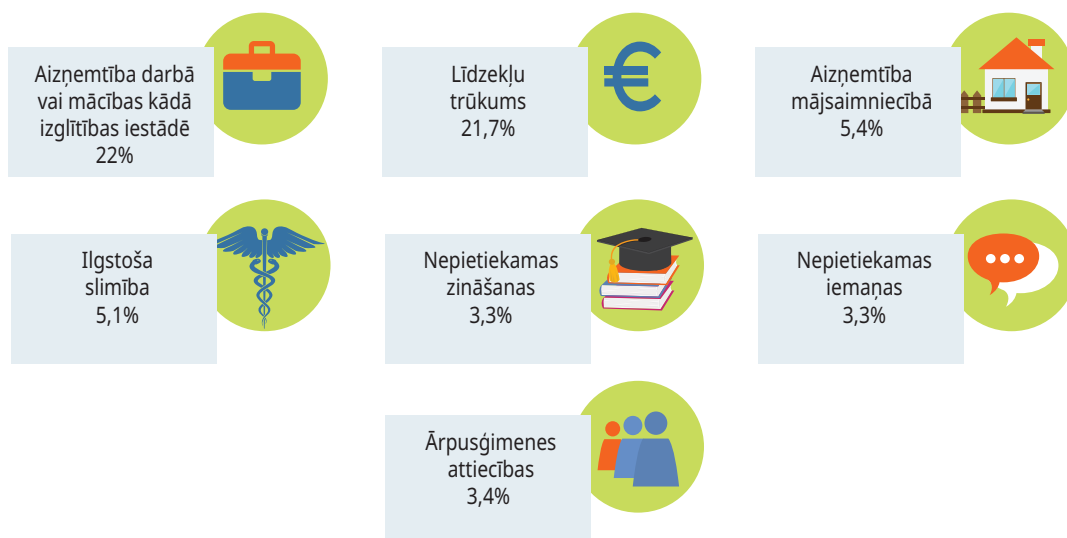
Pratība darba un ģimenes dzīves saskaņošanā

Cits aspekts, kas saistīts ar ģimeņpratību, ir darba un ģimenes dzīves saskaņošana. Tā izriet no indivīdu un viņu ģimeņu vajadzībām un iespējām noteiktā laika posmā. Darba un ģimenes dzīves saskaņošana saistāma ar notikumiem vai gadījumiem, kas ir nozīmīgi cilvēka dzīvē, kur mēdz būt noteiktas vajadzības, piemēram, saistībā ar ģimenes veidošanu, bērnu dzimšanu, aprūpi un audzināšanu, nepieciešamību

nodrošināt aprūpi un atbalstu ģimenes locekļiem un tuviniekiem slimības, nāves vai krīzes gadījumā, nepieciešamību nodrošināt aprūpi un atbalstu vecāka gadagājuma tuviniekiem, nepieciešamību pilnībā iesaistīties un piedalīties ģimenei svarīgos notikumos vai pasākumos (Hein, 2005). Ja darbu un ģimenes dzīvi neizdodas savienot, veidojas darba un ģimenes dzīves konflikts. Dažkārt konflikta pamatā ir laika sadalījums. Laika resursi un laika pārvaldības prasmes tiek izvirzītas priekšplānā. Laiks, kas tiek ieguldīts, lai izpildītu vienu lomu, kaut kādā mērā tiek atņemts otras lomas veikšanai. Konflikta iespējamība pastāv gadījumos, kad vienas lomas laika noslogojums ir pretrunā ar gaidām attiecībā uz laiku, kas jāvelta otras lomas īstenošanai. Citkārt konflikts rodas, ja uzvedība, kas nepieciešama vienas lomas pildīšanai, nav savienojama ar to, kāda uzvedība tiek sagaidīta otras lomas izpildē. Lomu konflikta iespējamība palielinās tādos gadījumos, kad indivīds nav spējīgs savu rīcību pielāgot dažādo lomu izpildes gaidām. Spriedze vienā no lomām ietekmē otras lomas izpildi. Šo lomu konfliktu netieši ietekmē darba un ģimenes laika konflikta cēloņi, t. i., nepietiekami laika resursi lomas pildīšanai. Darba un ģimenes dzīves līdzsvars rodas, ja tiek atrasts balanss starp mainīgajām prasībām un vides un personiskajiem resursiem, tas saistāms ar spēju sabalansēt darba un ģimenes dzīves prasības un pienākumus. Darba un ģimenes dzīves veiksmīgu saskaņošanu ietekmē gan ģimenes veids, gan citu ģimenes locekļu atbalsts. Tas ir saistīts gan ar darbu dalīšanu ģimenē, gan arī ar darba devēja attieksmi un piedāvājumiem

3.3. logs

Ģimenes attiecību veidošana un uzturēšana: apgrūtinātie iemesli

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

risinājumiem, gan valsts un pašvaldības iespējām, sniedzot atbalstu bērnu pieskatīšanai un izglītošanai.

Pētījuma aptaujā aizņemtība darba dzīvē vai mācībās ir visbiežāk minētais iemesls, kas apgrūtinājis ģimenes attiecību veidošanu un uzturēšanu – to norādījuši 22% aptaujāto (sk. 3.3. logu). Otrs biežākais iemesls, kas atstājis negatīvu ietekmi uz ģimenes attiecībām, ir līdzekļu trūkums, ko pieredzējuši 21,7% aptaujāto, un arī tas ir saistīts ar prasmi saskaņot darbu un ģimenes dzīvi.

Pētījuma aptaujā atbilstoši respondentu ģimenes pieredzei minēti arī citi apstākļi, kas apgrūtināta ģimenes attiecību veidošanu, piemēram *darbs ārzemēs, alkohola lietošana, slimā cilvēka aprūpešana* u. c.

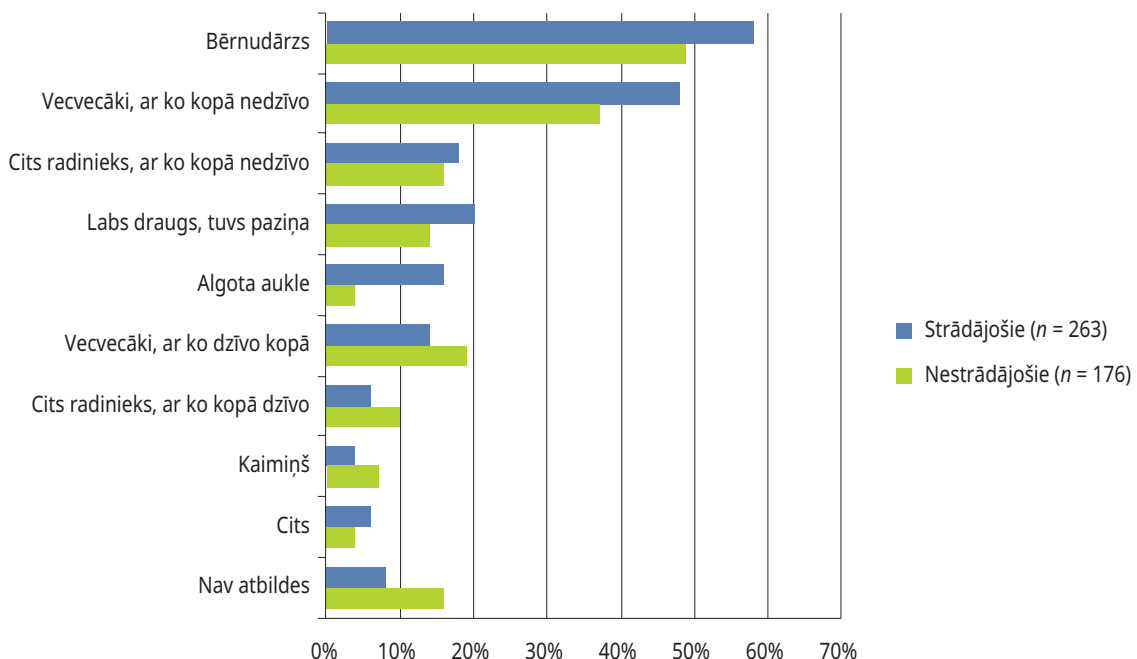
Ģimenes un darba dzīves nesaskaņotība ietekmē ne tikai konkrētos individuus. Tā var radīt frustrāciju un problēmas pienākumu veikšanā gan darbā, gan ģimenē. Nodarbinātie, kas saskārušies ar ģimenes un darba dzīves nesabalansētību, var izšķirties par labu mazākam bērnu skaitam, bērnu plānošanai vēlākā dzīves posmā vai pat atteikties no bērnu radīšanas vispār. Pētījumā "Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte" (Eglīte, Putniņa, Brants, Mileiko, & Laizāne, 2013) norādīts uz pozitīvu korelāciju starp sieviešu nodarbinātības un bērnu dzimstības rādītājiem, t. i., bērnu aprūpes pakalpojumu eksternalizācija veicina tautas ataudzi, ļaujot sievietēm būt ekonomiski neatkarīgām (kas ir būtiski, ņemot vērā augsto attiecību izjukšanas risku un nepieciešamību audzināt bērnus viena vecāka ģimenēs). Sieviešu ekonomiskā

neatkarība palielina iespēju piedzimt otrajam un trešajam bērnam, ja pieredze ar pirmo bērnu (tai skaitā bērnu aprūpes pakalpojumu pieejamību kā ļoti būtisku ietekmējošo faktoru) bijusi pozitīva.

Cilvēka spēja salāgot darbu ar ģimenes dzīvi ir atkarīga no cilvēka ģimenes organizācijas. Viens no būtiskiem aspektiem ir bērnu skaits, vecums un to pieskatīšanas organizēšana. Jo vairāk bērnu ir ģimenē, jo sarežģītāka ir ģimenes ikdienas organizācija, kas ir saistīta ar katra bērna vajadzību nodrošināšanu. Iespējas darbu apvienot ar ģimeni ietekmē arī pieaugušo skaits mājāsaimniecībā un to gatavība iesaistīties bērnu aprūpē. Pētījumos norādīts, ka problemātiski nodrošināt bērnu vajadzības ir daudz bērnu ģimeņu vecākiem un gadījumos, kad bērnu audzina viens pieaugušais, kurš vienlaikus ir gan pelnītājs, gan bērna aprūpētājs. Pētījumā "Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru analīze" (Eglīte u. c. 2013) identificēts, ka vislielāko atbalstu vientuļajiem vecākiem sniedz tuvinieki – mātes, tēvi vai nākamie partneri, palīdzot finansēt bērnu vajadzības, kā arī nodrošinot aprūpi. Vientuļajiem vecākiem īpaši svarīgs ir arī darba devēju atbalsts, kas ļauj bērnu audzināšanu savienot ar darbu. Darba un ģimenes dzīves saskaņošanu ietekmē arī pienākumu sadalījums ģimenē gan ikdienas situācijās, gan krīzes laikā, piemēram, bērnam saslimstot. Tātad šajā gadījumā prasme salāgot darbu un ģimenes dzīvi ir saistīta ar cilvēka spēju veidot ģimenes attiecības, kas darbojas arī kā atbalsta mehānisms.

3.4. logs

Izmantotās bērnu aprūpes iespējas pēdējā gada laikā (Eglīte u. c., 2013)

Bāze: vecāki, kuriem ir bērni līdz 6 gadu vecumam.

Darba un ģimenes dzīves saskaņošana ne mazāk ir atkarīga arī no darba devēja vēlmes atbalstīt savus darbiniekus, piedāvājot dažādus atbalsta mehānismus. Būtiski, ka atbalsta veidi atšķiras mazos un lielos uzņēmumos, kur atbalsts bieži vien ir formālāks. Mazos uzņēmumos ne vienmēr darba devēju sniegtais atbalsts ir formāls, tāpēc svarīga ir prasme sarunāties ar darba devēju un vienoties par risinājumiem, kuri ir izdevīgi abām pusēm.

Ne mazāk būtiska ģimenes un darba dzīves labākai saskaņošanai cilvēkiem ar bērniem ir to pieskatīšanas nodrošināšana. Biežāk izmantotais bērnu aprūpes iespēju klāsts strādājošajiem un nestrādājošajiem vecākiem atšķiras. 2013. gadā pēc Valsts kancelejas pasūtījuma SIA "Projektu un kvalitātes vadība" veica pētījumu par tautas ataudzi. Kā liecina šī pētījuma dati (sk. 3.4. logu), strādājošie vecāki vairāk izmantojuši ārējus pakalpojumus (bērnodārzi, algotas aukles, vecvecāki, ar ko nedzīvo kopā, labi draugi, tuvi paziņas), kamēr nestrādājošie vecāki – iekšējus (vecvecāki un citi radnieki, ar ko dzīvo kopā) vai ģeogrāfiski tuvus (kaimiņi) pakalpojumus. Tā kā strādājošie vecāki retāk dzīvo paplašinātās ģimenēs, viņiem biežāk nepieciešami pakalpojumi bērnu uzraudzībā, un šos pakalpojumus visbiežāk nodrošina bērnodārzi. Aukļu izmantošana ir ievērojami retāka, tas var būt skaidrojams ar šī pakalpojuma salīdzinoši augstākajām izmaksām.

Tomēr bērnodārza pakalpojumi ir pieejami tikai standarta darbalaikā vai nedaudz pirms/pēc tā (dažādās pašvaldībās un bērnodārzos situācija nedaudz atšķiras, tomēr parastais darbalaiks ir aptuveni no pulksten 7.00 līdz 19.00). Atsevišķos gadījumos ir pieejami bērnodārzi nakts stundās, tomēr šis pakalpojums ir rets, turklāt tas netiek sniegts brīvdienās un svētku dienās.

Atšķirīgas vajadzības ir cilvēkiem, kas strādā nestandarta darbalaikā. Pašlaik statistikas dati rāda, ka aptuveni 30% visu nodarbināto ir atšķirīgs darbalaiks. Bērnu pieskatīšanu cilvēkiem ar standarta darbalaiku pārsvarā nodrošina pašvaldības bērnodārzi, un savi risinājumi viņiem ir jāmeklē tikai krīzes situācijās,

bet cilvēkiem ar nestandarta darbalaiku bērnu pieskatīšanas pakalpojumi tikai daļēji atrisina situāciju, tāpēc viņiem nākas meklēt individuālus risinājumus. Nepieciešamība pēc atšķirīgi organizētiem bērnu pieskatīšanas pakalpojumiem ir saistīta ne tikai ar ļoti atšķirīgiem darbalaikiem, bet arī ar ģimenes struktūru un citu ģimenes locekļu darbalaiku. Divu strādājošo ģimenēs, kur viens vecāks strādā nestandarta darbalaiku, bet otrs standarta, biežāk rūpes par bērnu uzņemas tas, kurš strādā standarta darbalaiku, vai arī bērnu aprūpē tiek iesaistīti radnieki – vecvecāki, vecākie bērni, kaimiņi un draugi. Sarežģītāk ir organizēt bērnu pieskatīšanu tajās ģimenēs, kur abi vecāki strādā nestandarta darbalaiku. Tad tiek veidoti saskaņotie darba grafiki, tomēr vecāki satiekas maz, un tas var radīt riskus ģimenes stabilitātei ilgtermiņā. Šādā gadījumā cilvēki ar nestandarta darbalaiku norāda arī uz pārgurumu, jo viņiem nav laika, lai pēc darba izgūlētos, tas savukārt var radīt veselības problēmas. Arī šajā gadījumā bērnu aprūpē tiek iesaistīti radnieki – vecvecāki, vecākie bērni, kaimiņi un draugi. Tomēr visgrūtāk salāgot bērnu pieskatīšanu ar darbu izdodas cilvēkiem, kas audzina bērnus vieni. Viņi ir arī nabadzības riskam visvairāk pakļautā grupa. Vairākos gadījumos šie vecāki atzīst, ka ir bērnus atstājuši bez pieskatīšanas un, tā kā ir arī vienīgie ģimenes pelnītāji, baidās zaudēt darbu.

Pētījuma aptaujas dati liecina, ka Latvijas iedzīvotāji, neraugoties uz problēmām darba un ģimenes dzīves saskaņošanā, savas prasmes saskaņot darba un privāto dzīvi kopumā vērtē kā labas (45,0%).

Ģimeņpratība ir saistīta ar cilvēku prasmi veidot attiecības – ne tikai vecākiem ar bērniem un savā starpā, bet arī plašākā ģimenē, kur attiecību kvalitāte ir būtiska daļa no savstarpēja atbalsta, tomēr vienlaikus attiecības arī pašas par sevi ir vērtība. Kopumā var secināt, ka ģimeņpratības dažādu aspektu pašnovērtējums ir augstāks, nekā par to liecina vairāki indikatori, piemēram, šķiršanās, bērnu traumatisms, vardarbība ģimenē u. c. Arī kvalitatīvajā pētniecībā gūtie dati liecina, ka izpratne par ģimeņpratību ir vāja un bieži balstās uz pieņēmumiem un paradumiem.

Lielākie sasniegumi. Nopietnākās problēmas. Svarīgākie uzdevumi

Lielākie sasniegumi

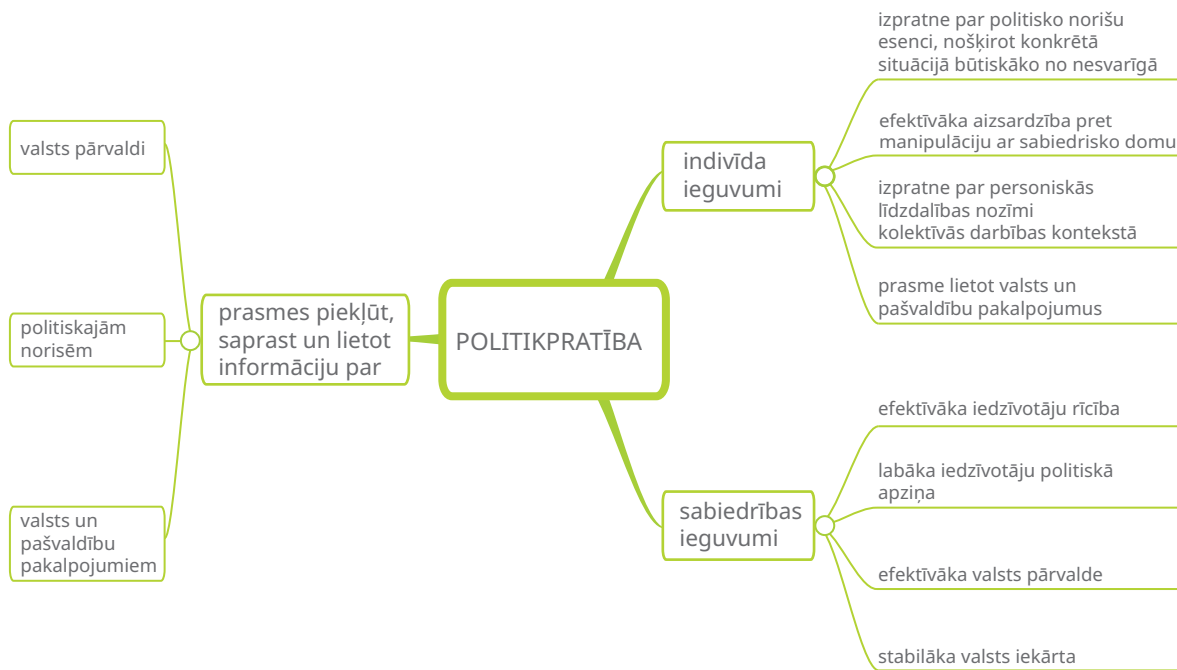
- Apzināšanās, ka šī ir nozīmīga dzīves joma, kurā nepieciešams gūt zināšanas un attīstīt prasmes, lai labāk izprastu ģimenes attiecības un risinātu praktiskus jautājumus.
- Par bērna agrīno attīstību vecāki tiek informēti, sagatavojot viņus nākotnes izaicinājumiem. Šo izglītošanu atbalsta gan jaunie vecāki, gan pārējā sabiedrība.
- Vecāku interneta portāli un to nodrošinātās iespējas sekmē ģimeņpratību apguvi un ātru apmaiņu ar informāciju.
- Ģimenes konfliktu risināšanai ir pieejami mediācijas pakalpojumi.

Nopietnākās problēmas

- Mainījies skatījums uz bērnu audzināšanu un ģimenes attiecībām. Tradicionāli pieņemtie veidi un jaunais skatījums konfrontē un bieži vien nesniedz konkrētus tūlītējus risinājumus. Atbalsts ģimeņpratības veicināšanai tiek atzīts saistībā ar jauno vecāku kompetences stiprināšanu, taču bērna vēlākos vecumos līdzīga atbalsta meklējumus vairāk saista ar krīzi vai ģimenes disfunkciju.
- Vecāku interneta portāli un to nodrošinātās iespējas arī noved pie sadrumstalotas un fragmentāras, bieži vien pretrunīgas informācijas publiskajā telpā. Vērojama pārlieta uzticēšanās informācijai, kas pausta diskusiju forumos.
- Sabiedrībā pastāv augsta tolerance pret vardarbību pret sievieti un vardarbību ģimenē.

Svarīgākie uzdevumi

- Izstrādāt efektīvus veidus, kā sasniegt mērķauditoriju, lai veicinātu ģimeņpratību.
 - Izstrādāt apmācību programmas (kursus), lai nodrošinātu vecākpratību bērna vēlākos vecumos, piemēram, uzsākot skolas gaitas, tīņa un pusaudža gadus.
 - Pilnveidot sabiedrības zināšanas par vardarbības ģimenē riskiem un pazīmēm, kā arī informēt par iestādēm, kurās ir iespējams saņemt atbalstu vardarbības gadījumos. Nepieciešams attīstīt instrumentus, kā vairojot sabiedrības izpratni un veicināt nulles tolerances izplatību pret dažāda veida vardarbību ģimenē.
-

4. nodaļa | Informācijpratība un dzīves meistarība politikā un valsts pārvaldē

Informācijpratība politikā palīdz vairot politisko apzināšanos un iedzīvotāju rīcības efektivitāti. Par apzināšanos liecina tas, vērojot notikumus, cilvēks spēj nolasīt dažādu problēmu jautājumu un notikumu politisko būtību. Savukārt par efektivitāti – tas, ka politikpratība palīdz orientēties dažādās problēmsituācijās, piemēram, meklēt un izmantot informāciju no dažādiem avotiem, formulēt pamatotu viedokli, lietot dažādus valsts pārvaldes un pašvaldību pakalpojumus gan klātienē, gan arī tiešsaistē.

Politikpratība un tās ieguvumi

Politikpratība uzlabo zināšanas par politikas un pārvaldes institucionālajām struktūrām – Satversmi, likumdevējvaru, izpildvaru, tiesām, valsts pārvaldes institūcijām un politisko procesu kopumā. Politikpratība ietver arī dažādas līdzdalības prasmes, sākot ar pašvaldību rīkotajām sabiedrības apspriešanām un dažādiem līdzdalības forumiem un beidzot ar līdzdalību ministriju darba grupās un iesaistīšanos politisko un pilsonisko kampaņu aktivitātēs.

Diskusijas par politikpratību parasti noris pirms un pēc politiski jutīgu lēmumu pieņemšanas (piemēram, pirms 2012. gada referenduma par krievu valodu kā otro valsts valodu), vai arī kritizējot sabiedrības nepietiekamo informētību par izlemjamo jautājumu (piemēram, Lielbritānijas iedzīvotāju balsojums par izstāšanos no Eiropas Savienības jeb *Brexit*). Bieži politikpratību min arī kā pretlīdzekli sabiedrības zemajai interesei un zināšanām par politiku, kā arī vājo kolektīvo valstisko apziņu. Samazinoties sabiedrības interesei par politiskajām norisēm, pastāv risks, ka iedzīvotāji kļūst aizvien vieglāk manipulējami.

Politikpratība sniedz vairākus būtiskus ieguvumus.

Labāka politikpratība palīdz labāk izprast politisko norišu esenci, nošķirot konkrētā situācijā būtiskāko no nesvarīgā. Politikas izpratnei būtu

4.1. logs

Politikprātības skaidrojums

Politikprātība – spēja atklāt īstenos varas konfliktus

90. gadu beigās tapušais britu zinātnieka, Lordu palātas pārstāvja, DNS līdzatklājēja Bernarda Krika vadībā izstrādātais ziņojums par politikprātību un pilsonisko izglītību apskata trīs izglītības jomas – sociālo un morālo atbildību, iesaistīšanos kopienas aktivitātēs un politikprātību (Advisory Group on Citizenship, 1998). Krika ziņojums veicināja pilsonības izglītības iekļaušanu Lielbritānijas mācību standartā. Jāuzsver, ka Krika ziņojumā politikprātība tiek saistīta ne tikai ar zināšanām par valsts pārvaldes mašīnēriju. Politikprātības uzdevums ir daudz dziļāks. Politikprātībai jāļauj, lai cilvēks pats “atklāj īstenos varas konfliktus” (Crick & Porter, 1978). Tādēļ augstākajos politikprātības līmeņos mums būtu jāmeklē atbildes uz fundamentālajiem politikas jautājumiem – kurš saņem, cik daudz un pēc kādiem principiem. Uzdodot šos jautājumus, mēs nekautrējamies izaicināt esošo politisko un ekonomisko iekārtu. Tā, piemēram, mēs vēršam uzmanību uz pieaugošo ienākumu nevienlīdzību pasaulē, cenšamies atsegt dažādu iesaistīto pušu patiesās intereses, pievēršam uzmanību populāru politikas jēdzienu nozīmju konstruēšanai un veicam citas darbības, kas sociālos, ekonomiskos un politiskos procesus paliek zem lupas.

4.2. logs

Vai saprotat, kas notiek politikā?

Vai saprotat, kas notiek politikā?

Bieži valda uzskats, ka ikdienas rūpju nomāktam cilvēkam politika nav saprotama. To zināmā mērā apstiprina arī sabiedrības uztvere Latvijā. Uz jautājumu “Cik bieži Jums politiskā situācija Latvijā šķiet tik sarežģīta, ka Jūs īsti nesaprotat, kas notiek?” atbildi “bieži” vai “gandrīz vienmēr” sniedza vairākums – t. i., 53,6% respondentu. No tiem biežāk apstiprinoši atbildēja gados jaunāki iedzīvotāji, bet 33,7% nešķiet, ka politiskā situācija Latvijā ir sarežģīta. Kā galvenos iemeslus grūtībām labāk saprast šādas norises Latvijā iedzīvotāji ir minējuši to, ka politika viņiem vienkārši neinteresē (46,3%), savukārt 21,9% kā iemeslu ir minējuši zināšanu trūkumu. Vēl 20,9% atzīst, ka viņiem nav grūti iegūt labāku sapratni par politisko procesu.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016)

jāpaglābj mūs no Platona alā ieslodzīto gūstekņu likteņa, kuri nespēja atšķirt ēnas no to veidojošajiem tēliem. Bezprecedenta informācijas pieejamības laikmetā mums daudz vairāk nekā jebkad ir nepieciešami filtri, kas palīdzētu atsijāt saturiski pilnvērtīgu informāciju no mazvērtīgas, kas daudziem rada vilšanos un skepsi politikā. Mēs dzīvojam laikmetā, kurā politiskā informācija tiek pasniegta formātā, kas garantē vieglu tās uztveri, bet ne saturisko dziļumu. Plašsaziņas līdzekļos pasniegtajai informācijai bieži vien raksturīga pārlieka politikas personalizācija (piemēram, slavenību politika) un trivializācija (orientēšanās uz skandāliem, populistu retorika u. tml.). Šāds politikas atspoguļojums veicina priekšstatu, ka politikas procesu nosaka nevis pārdomāti spriedumi, bet gan emocijas, drāma, manipulācijas un savtīgas intereses (Valtenbergs, 2011). Tas veicina to, ka veidojas izvairīga un noraidoša iedzīvotāju attieksme pret politiskajiem procesiem un negatīvs uztveres konteksts citām ziņām, kas saistītas ar sabiedriskām norisēm. Lai izvairītos no nevajadzīga trokšņa, zināma sabiedrības daļa izvēlas ignorēt politiskās informācijas plūdus vai samierināties ar to, ka politika nav domāta viņiem. Šāda tendence īpaši spēcīga ir jauniešiem (Russell, 2004).

Politikprātība var būt efektīva aizsardzība pret manipulāciju ar sabiedrisko domu. Mūsdienās valstis savstarpējo konfliktu risināšanā aizvien vairāk

izmanto informatīvās telpas ietekmēšanas paņēmienus, mazāka sabiedrības interese un sliktākas zināšanas par politiku palielina iespēju, ka politiskās līdzdalības nišu varētu ieņemt antidemokrātiski spēki – populisms, radikālais nacionālisms, kas savu ietekmi nostiprina arī informatīvajā telpā. Izplatīta informatīvā stratēģija ir iedzīvotāju bezspēcības apziņas un baiļu vairošana par notiekošo, reizē konstruējot ilūziju par alternatīvu drošības avotu – līderi, lielvalsti, ideju, kas ātri vien atrisinās visas problēmas. Lai arī Latvijas sabiedrības pilsonisko vērtību orientācijā ir izteiktas demokrātijas un plurālisma vērtības, piemēram, atbalsts dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus, un likumu ievērošana, pat ja tie šķiet netaisni, iedzīvotāju vidū nesenaļos gados ir pieaudzis atbalsts arī autoritārām vērtībām; pieaug “stingrās rokas” atbalstītāju skaits (Nikišins, Rozenvalds, & Zepa, 2014, 246.–247. lpp.). Tāpēc politikprātības jautājums lielā mērā ir arī jautājums par valsts iekārtas stabilitāti.

Politikprātība vairo izpratni par personiskās līdzdalības nozīmi kolektīvās darbības kontekstā.

Viens no mūsdienu demokrātijas izaicinājumiem ir sabiedrības intereses mazināšanās arī par līdzdalību – it īpaši līdzdalību vēlēšanās un politiskajās partijās (Blais & Rubenson, 2013). Valsts pētījumu programmas *SUSTINNO* projekta *Sabiedrības vērtīborientācijas*

un sabiedrības atjaunošanās aptaujā tika noskaidrots, ka iedzīvotāju vidū izteiktāka ir tieši politiskā atsvešinātība salīdzinājumā ar sociālo atsvešinātību, atbalsta trūkumu un citām sociālo saišu un normu izīršanas (anomijas) pazīmēm. Politiskā atsvešinātība tika noteikta, izmantojot respondentu atbildes uz apgalvojumiem par to, ka politikas interesē "tādi cilvēki kā es", "Lietas Latvijā attīstās pareizajā virzienā", kā arī respondentu vērtējumus par uzticēšanos valdībai, Saeimai un partijām (SUSTINNO aptauja, 2015).

Politiskās atsvešinātības līmenis ir augstāks māj-saimniecībās, kuras izjūt sevi kā trūcīgas, kā arī ne-latviešiem. Politiski atsvešinātāki vairāk jūtas gados vecāki cilvēki, savukārt jaunieši vairāk jūtas sociāli un kulturāli atsvešinātāki (SUSTINNO aptauja, 2015).

Kaut arī gandrīz puse Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka vēlēšanas ir visefektīvākais veids, kā ietekmēt politiķu lēmumus (2014. gadā tā uzskatīja 48% iedzīvotāju), kopš 2002. gada iedzīvotāju līdzdalība vēlēšanās ir sarukusi par aptuveni 10%. Saskaņā ar šī tautas attīstības pārskata pētījuma aptaujas rezultātiem vairāk nekā puse iedzīvotāju (58,3%) uzskata, ka viņu līdzdalība Saeimas vai pašvaldību vēlēšanās neietekmēs to iznākumu. Šādu iedzīvotāju ir vairāk reģionos nekā Rīgā un Pierīgā, tālab var apgalvot, ka reģionālā nevienlīdzība negatīvi atsaucas arī uz iedzīvotāju politisko attieksmi. Savai līdzdalības ietekmei vairāk tic iedzīvotāji ar augstiem ienākumiem un augstāku izglītības līmeni, kā arī tie, kuri ģimenē runā latviešu valodā. Vecumam un dzimumam vēlēšanu ietekmes apziņā nav izšķirošas nozīmes.

Politikpratība ir saistīta ar medijpratību. Pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp to, kā (1) cilvēki vērtē savu spēju spriest par mediju satura kvalitāti un žurnālistu darbu, no vienas puses, un (2) spēju atrast ticamu informāciju par politisko lēmumu

pieņemšanas procesu, spēju izvērtēt kandidātus un partijas pirms vēlēšanām, no otras puses. Piemēram, tie cilvēki, kas uzskata, ka spēj izvērtēt mediju sniegto faktu ticamību, uzskata, ka spēj atrast ticamu informāciju par to, kā atsevišķi politiski lēmumi ietekmēs Latvijas attīstību ($r_s = 0,39$; $p \leq 0,01$). Līdzīgas vidēji ciešas korelācijas ir arī starp citiem apskatītajiem mainīgajiem lielumiem, kas mēra mediju darba vai politikas procesa izvērtējumu (sk. 4.3. logu). Tas parāda, ka šīs jomas ir saistītas. Taču iedzīvotāju medijpratības pašvērtējums ir jāinterpretē kritiski. Kā rāda aprēķini, pārliecība par spēju izvērtēt mediju un politisko informāciju vāji, bet tomēr korelē arī ar apgalvojumu, ka respondents tiešsaistes meklēšanā parasti izvēlas kādu no pirmajiem trīs rezultātiem. Tas nozīmē, ka tie cilvēki, kas augstāk vērtē savu spēju atrast un kritiski izvērtēt informāciju, biežāk atzīst, ka paļaujas uz vieglāk pieejamo informāciju tiešsaistes meklētājā. Lai gan, prasmīgi izvēloties meklēšanas frāzes, tiešsaistes meklētājos meklēto atbildi vairumā gadījumu nūdien ir iespējams atrast jau pirmajā rezultātu lapā, nav pamata paļauties, ka vietnes, kas iekļautas pirmajā rezultātu lapā, ir ticamākas nekā tās, kas norādītas nākamajās.

Politikpratība veicina alternatīvas politiskās līdzdalības formas. Pētījumi par politisko līdzdalību nereti parāda dažādu iedzīvotāju grupu – īpaši jauniešu – pasivitāti. Tomēr, mērot šos procesus, dažkārt tiek ignorēts tas, ka iedzīvotāji aizvien biežāk izmanto alternatīvas politiskās līdzdalības formas, piemēram, petīciju parakstīšanu, viedokļu paušanu tiešsaistē, dažādu preču boikotu (Harris, Wyn, & Younes, 2013). Šīs līdzdalības formas pēc satura ir daudz individuālākas, specializētas, tematiskas un mazāk saistītas ar tradicionālām līdzdalības formām, un jaunieši tām piešķir pavisam citu nozīmi nekā politikas pētnieki.

4.3. logs

Saistība starp iedzīvotāju vērtējumu par medijpratību un politikpratību

	Spēju izvērtēt medija kvalitāti	Spēju izvērtēt atsevišķus žurnālistus	Spēju izvērtēt mediju publiskoto faktu ticamību	Parasti izvēlos kādu no pirmajiem trim tiešsaistes meklētāja piedāvātajiem ierakstiem
Pirms vēlēšanām spēju izvērtēt partiju kandidātus	0,36**	0,35**	0,35**	0,11**
Spēju atrast uzticamu informāciju par to, kā atsevišķi politiski lēmumi ietekmēs Latvijas attīstību	0,41**	0,38**	0,39**	0,16**
Spēju atrast uzticamu informāciju par politisko lēmumu sagatavošanu un pieņemšanu	0,42**	0,34**	0,39**	0,12**
Pirms vēlēšanām spēju izvērtēt partiju programmas	0,38**	0,33**	0,33**	0,09**
Meklējot ar interneta meklētājiem, parasti izvēlos kādu no pirmajiem trim piedāvātajiem ierakstiem	0,21**	0,20**	0,19**	1,00

Piezīme. ** Korelācija ir statistiski nozīmīga $p \leq 0,01$ līmenī (divpusēja).

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

Starptautiskā pētījumā *MyPlace*, kurā piedalījās arī 1200 Latvijas jaunieši, tika noskaidrots, ka jauniešu politiskā aktivitāte un pasivitāte ir daudzdimensionāla un ka arī jaunieši, ko formāli var raksturot kā politiski pasīvu, var aktīvi domāt un vērtēt, un būt sabiedrības problēmās un attīstībā ieinteresēti pilsonis. Arī jauniešiem ģimenes pārticība un laba izglītība ir spēcīgi faktori, kas nosaka politisko aktivitāti (Mieriņa, 2015). Labāka politikpratība uzlabotu zināšanas un prasmes arī tiem iedzīvotājiem, kas sevi saskata ārpus institucionalizētām līdzdalības formām.

Politikpratība un institūcijas

Pamatzināšanas par valsts pārvaldes darbību joprojām ir nozīmīga politikpratības sastāvdaļa, jo institūcijas ietekmē iedzīvotāju dzīvi, pat ja viņi paši tām lielu nozīmi nepiešķir.

Aplūkojot politikpratību institūciju kontekstā, svarīgi ir novērtēt

- iedzīvotāju informētību par politiskajiem notikumiem;
- iedzīvotāju pašvērtējumu par vēlēšanu izvēli nepieciešamās informācijas iegūvi, kā arī viņu spēju atrast informāciju par politisku lēmumu ietekmi uz sevi un savu ģimeni;
- iedzīvotāju pieredzi, izmantojot dažādus valsts pārvaldes un pašvaldību pakalpojumus, īpašu uzmanību pievēršot arī e-pakalpojumu augošajam piedāvājumam un iedzīvotāju spējai šos e-pakalpojumus lietot.

Tradicionālo politisko institūciju noriets mūdiņa mūs aplūkot politikpratību arī ārpus institūcijām. Vērtējot politikpratību ārpus institucionālā konteksta, var aplūkot

- individualizētās līdzdalības platformas – piemēram, tādas parakstu vākšanas (petīciju) vietnes kā *Manabalss.lv* lietojumu;
- iedzīvotāju sociālo mediju lietojumu politiskajā līdzdalībā un pašorganizācijā;
- dažādus tiešsaistes mobilizācijas piemērus, kas liecina par iedzīvotāju spēju apvienoties mazās grupās, lai risinātu aktuālas problēmas savā apkaimē vai arī interešu sfērā.

Kopumā politikpratība iedzīvotājiem ir viens no dzīves meistarības elementiem. Dzīves meistarība attiecas uz indivīda spēju organizēt dzīves norises jēgpilnā kārtībā (Savolainen, 1995). Līdzdalība un pieejamo instrumentu, tai skaitā e-pakalpojumu un sociālo mediju, lietojums savu ideju formulēšanai, interešu realizācijai un pārstāvēniecībai gan institūciju līmenī, gan ārpus tām ir šādas meistarības izpausme.

Informētība par politiskajiem notikumiem

Latvijas iedzīvotāji savu informētību par politikas notikumiem Latvijā lielākoties vērtē kā viduvēju. Tā uzskata 40,8% iedzīvotāju, bet kā labu vai ļoti labu savu informētību vērtē 32,1% iedzīvotāju. Vēl 24,6% savas zināšanas vērtēja kā sliktas un ļoti sliktas. Iedzīvotāji līdzīgi vērtē savu informētību par politiskajiem notikumiem pasaulē (sk. 4.4. logu).

Informācija par vēlēšanu izvēli un politiskajiem lēmumiem, kas skar personīgi. Tās iegūšana

Savas spējas iegūt nepieciešamo informāciju, kas palīdz izdarīt izvēli vēlēšanās, un spējas atrast informāciju par personiski svarīgiem politiskiem lēmumiem iedzīvotāji visbiežāk raksturo kā viduvējas. Piemēram, 66,6% respondentu šādi novērtē savas spējas pirms vēlēšanām izvērtēt partiju kandidātus, 57,3% – savas spējas atrast uzticamu informāciju par to, kā atsevišķi politiski lēmumi ietekmēs Latvijas attīstību, 64,5% – savas spējas atrast uzticamu informāciju par to, kā respondentu vai viņa ģimeni ietekmēs pašvaldības lēmumi.

Vienlaikus savas spējas izvērtēt pašvaldību lēmumus visvairāk respondentu (26,2%) ir novērtējuši kā labas vai ļoti labas. Otrs optimistiskākais vērtējums ir par kandidātu izvērtēšanu pirms vēlēšanām – par labām vai ļoti labām savas spējas uzskata 24,6% respondentu. Savukārt tikai 15,8% iedzīvotāju kā labas vai ļoti labas vērtē savas spējas atrast uzticamu informāciju par politisko lēmumu sagatavošanu un pieņemšanu.

4.4. logs

Kā kopumā vērtējat savu informētību par šādiem jautājumiem

	Ļoti laba	Laba	Viduvēja	Slikta	Ļoti sliktā	Nav atbildes
Politiskie notikumi Latvijā	4,2%	27,9%	40,8%	17,7%	6,9%	2,6%
Politiskie notikumi pasaulē	4,2%	25,2%	41,9%	18,1%	7,8%	2,8%
Savas pašvaldības pakalpojumi	7,5%	34,5%	38,6%	14,0%	2,2%	3,2%
Valsts pārvaldes institūciju pakalpojumi	7,2%	34,7%	36,7%	13,8%	4,1%	3,5%

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

4.5. logs

Pamatināšanu pārbaude. Kas var atcelt Satversmes tiesas lēmumu

Pamatināšanu pārbaude. Kas var atcelt Satversmes tiesas lēmumu?

Lai novērtētu iedzīvotāju zināšanas par politiku, viņiem tika uzdots jautājums par to, kas var atcelt Satversmes tiesas lēmumu, minot atbilstošos variantus – Ministru kabinets, Valsts prezidents, neviena no Latvijas iestādēm (pareizā atbilde). Uz jautājumu pareizi atbildēja vien 27,2%, bet lielākā daļa vai nu nezināja atbildi (45,2%), vai arī atbildēja nepareizi (27,6%). Jo augstāks izglītības līmenis, jo vairāk pareizu atbilžu. Jo augstāks ir iedzīvotāju izglītības līmenis, jo lielāka ir viņu interese par politiku un augstāks savas līdzdalības ietekmes novērtējums.

Dati: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

4.6. logs

Kā iedzīvotāji novērtē ar valsts pārvaldes pakalpojumiem saistītas informācijas atrašanu un izmantošanu

	Zina, kur atrast uzticamu informāciju par valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem	Nav grūtību atrast šādu informāciju	Zina, kā izmantot šādu informāciju
Pilnībā piekrīt	19,6%	22,7%	25,2%
Drīzāk piekrīt	48,2%	45,4%	50,5%
Drīzāk nepiekrīt	18,3%	17,9%	11,8%
Nemaz nepiekrīt	2,2%	3,0%	1,3%
Nezina / nav atbildes	2,4%	1,5%	1,4%
Nav nepieciešamās informācijas	9,3%	9,5 %	9,8%

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

Iedzīvotāju pieredze valsts pārvaldes un pašvaldību pakalpojumu izmantošanā

Iedzīvotāji uzskata, ka par savas pašvaldības un valsts pārvaldes pakalpojumiem viņi ir informēti vidēji un labi. Lielākā daļa respondentu uzskata, ka ir labi vai ļoti labi informēti par valsts pārvaldes (41,8%) un savas pašvaldības pakalpojumiem (41,9%), lai arī visbiežākā atbilde ir "vidēji" (par valsts pārvaldes pakalpojumiem – 36,7%, par pašvaldības – 38,6%). Zīmīgi, ka 67,8% respondentu pilnībā piekrīt vai drīzāk piekrīt tam, ka zina, kā atrast informāciju par valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem, taču vēl vairāk aptaujāto (75,7%) pilnībā vai drīzāk uzskata, ka atrasto informāciju spēj izmantot. Jāuzsver, ka indivīdi paši par savu informācijpratību var būt augstākās domās, nekā to parāda viņu reālais sniegums (Ķevere, 2016).

E-pārvalde, valsts un pašvaldību e-pakalpojumu piedāvājums

E-pārvaldes un e-pakalpojumu piedāvājums un izmantojums ir būtiska informācijpratības un plašākā kontekstā arī dzīves meistarības daļa. Lai to

izceltu, tiek lietots arī jēdziens "pratība e-pārvaldē" (Eroglu, 2015). Tas, vai indivīdam piemīt minētās prasmes strādāt ar informāciju, tajā skaitā izmantojot informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, būtiski ietekmē to, cik ātri un veiksmīgi viņš var risināt gan ikdienišķas, gan sarežģītākas dzīves situācijas. Tas tieši attiecināms arī uz indivīda mijiedarbību ar valsts institūcijām. No vienas puses, e-pārvalde paver plašas iespējas uzlabot sadarbību starp indivīdu un valsti, kas tradicionāli uzskatīta par vājāku pakalpojumu sniedzēju nekā privātais sektors, bet, no otras puses, šo procesu izdošanās atkarīga gan no e-pārvaldes piedāvājuma kvalitātes, gan indivīdu prasmēm un gatavības tos izmantot.

Latvijā ir sastopami piemēri un centieni, kas ilustrē prasmīgu jauno tehnoloģiju izmantojumu dzīves atvieglošanai. Latvija izceļas ar labi attīstītu IKT infrastruktūru, īpaši interneta pieejamību un ātrumu, kā arī ar šo tehnoloģiju izmantojumu valsts institūciju darba atspoguļošanai – piemēram, translējot internetā Saeimas un Ministru kabineta sēdes. Taču netrūkst arī izaicinājumu un problēmu, kas neļauj pilnībā izmantot mūsdienās pieejamās iespējas. E-pārvaldes attīstība un ieviešana Latvijā notiek ar mainīgām sekmēm. Piedāvāto un izmantoto pakalpojumu klāsts laika gaitā

pieaug, bet ne vienmēr tam līdzīgi aug kvalitāte, un ir zināmi vairāki gadījumi, kad dažādi dārgi e-risinājumi ir bijuši neveiksmīgi. Kā spilgtākos piemērus var minēt projektu *Skolas.lv* un e-veselības platformas izstrādi un ieviešanu (Kinca & Bērtule, 2015). Ir pamats uzskatīt, ka problēmas, kas saistītas ar e-pārvaldes vai atsevišķu e-pakalpojumu ieviešanu, sakņojas ne tik daudz šīs jomas specifiskā, bet gan horizontālās valsts pārvaldes problēmās, kas ir profesionāļu un starpnozaru sadarbības trūkums, darbinieku mainība, nepilnības iepirkumu un citā normatīvajā regulējumā u. c. Pakāpeniski risinot šīs problēmas, uzlabosies arī e-pakalpojumu izstrāde un to kvalitāte, kas ir galvenais to izmantojuma priekšnosacījums iedzīvotājiem.

Latvijā valsts institūciju un pašvaldību piedāvātie e-pakalpojumi vienoti ir pieejami portālā *Latvija.lv*. Šī portāla izmantojums ir viens no rādītājiem tam, cik aktīvi Latvijas iedzīvotāji kopumā izmanto e-pakalpojumus. Portālā ir pieejami vairāk nekā 400 dažādi e-pakalpojumi, un to skaits laika gaitā ir audzis. Tas norāda uz e-pakalpojumu piedāvājuma dažādošanos, tādējādi ļaujot aizvien vairāk ikdienas jautājumu risināt ātrāk elektroniskajā vidē. No portāla darbības uzsākšanas līdz 2017. g. februārim to apmeklējuši 721 tūkstotis unikālu lietotāju (VRAA, 03.03.2017.). Par to, vai šis skaits ir vai nav liels, var diskutēt, bet, kā atzīst portāla veidotāji, būtiska problēma ir tā, ka daudzi lietotāji portālā neatgriežas un neizmanto to atkārtoti (LETA, 2015). Turpmākos pētījumos ir nepieciešams skaidrot, vai šāda tendence ir saistīta ar portāla funkcionalitātes un ērtības problēmām vai arī *Latvija.lv* piedāvāto pakalpojumu izmantojums lietotājiem nav aktuāls citu iemeslu dēļ.

Saskaņā ar ANO e-pārvaldes attīstības indeksā Latvija ir starp valstīm ar augstu rādītāju (United Nations, 2014, p. 17). Indeksam ir trīs dimensijas – tiešsaistes pakalpojumu pieejamība, telekomunikāciju infrastruktūra un cilvēkkapitāls (United Nations, 2014). Taču Eiropas Komisijas Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksa (*Digital Economy and Society Index*) sadaļā, kas mēra tieši cilvēkkapitāla dimensiju, Latvija ierindota starp ES valstīm ar vājākajiem rezultātiem. Tieši cilvēkkapitāla dimensija ir būtiska, analizējot e-pārvaldes izmantojumu no informācijpratības viedokļa – tā akcentē, ka nepietiek ar e-pakalpojumu izstrādi, bet ir jāpievērš uzmanība prasmēm tos izmantot.

Minētā indeksa cilvēkkapitāla dimensija sastāv no divām daļām. Pirmā ir pamatprasmes un to izmantojums, un tā mēra, vai cilvēkiem ir pieejams internets un vai piemīt prasmes lietot digitālās tehnoloģijas. Šajā daļā Latvijas rezultāts ir labāks. Taču otrā daļa, kas mēra augstākas prasmes un attīstību (informācijas un komunikācijas tehnoloģiju speciālistu skaitu un dabaszinātņu, tehnoloģiju, inženierijas un matemātikas (*STEM*) nozaru absolventu skaitu), uzrāda sliktus rezultātus (European Commission, 2016a). Tātad saskaņā ar šo indeksu informācijpratības pamata izpratne, proti, jebkura nespēcīga

gatavība e-risinājumiem, nav vājākais punkts. Problēmas vairāk saistāmas ar speciālistu trūkumu, kas, iespējams, netieši ietekmē arī valsts e-pakalpojumu izstrādes kvalitāti, jo neļauj to izveidēt vai uzraudzīt ar valsts resursiem piesaistīt labākos speciālistus.

Institūciju tiešsaistes vietņu un e-pakalpojumu lietojums

2012./2013. gada pārskatā par tautas attīstību tika secināts, ka, neskatoties uz interneta pieejamību, plašo e-pakalpojumu klāstu Latvijā un arī visai lielo iedzīvotāju informētību par tiem, daudzi no šiem e-pakalpojumiem netiek izmantoti. Vispopulārākie ir e-pakalpojumi, kas saistīti ar praktisku jautājumu risināšanu, piemēram, komunālo rēķinu maksāšana, ko tajā laikā tiešsaistē regulāri veica 64% respondentu. Taču vairums no pieejamajiem pakalpojumiem ir krietni retāk izmantoti. Piemēram, elektroniskus iesniegumus valsts vai pašvaldību iestādei regulāri iesniedza 10% iedzīvotāju, un vēl 14% to ir darījuši kaut reizi; ienākumu deklarācijas regulāri iesniedza 17%, bet 11% – kaut reizi; dzīvesvietu elektroniski deklarēja 10%, un 20% to ir darījuši vismaz vienu reizi (Holma, Krūmiņa, & Pakalna, 2013). Kopumā bija redzams, ka e-pakalpojumi netiek lietoti tik plaši, cik būtu iespējams. Tomēr rezultātu interpretēšanā ir nepieciešams ņemt vērā iemeslu un apstākļu kopumu, kas veido šādu situāciju.

Saskaņā ar šī tautas attīstības pārskata vajadzībām veiktā pētījuma aptaujas rezultātiem pēdējo sešu mēnešu laikā e-pakalpojumus izmantojis 48,1% respondentu. Tas norāda uz zemāku e-pakalpojumu izmantojumu nekā Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas 2015. gadā veiktajā pētījumā. Saskaņā ar tā rezultātiem e-pakalpojumus izmanto 69% iedzīvotāju (Sabiedriskās domas izvērtējums par e-pakalpojumu pielietojumu, 2015). Atšķirības iedzīvotāju skaitā, kas izmantojuši e-pakalpojumus, abās aptaujās varētu būt saistītas ar jautājumu formulēšanas metodoloģiju. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas pasūtītās aptaujas jautājums ir "Vai Jūs pēdējo 6 mēnešu laikā esat lietojuši jebkādas elektroniskos pakalpojumus?". Šis jautājuma formulējums ir plašāks nekā pētījuma ietvaros veiktās aptaujas jautājums, kas izslēdz banku u. c. privātā sektora e-pakalpojumus, kurus lieto samērā daudz iedzīvotāju. Pētījuma sagatavošanas laikā veiktās aptaujas jautājums bija formulēts šādi: "Vai pēdējo sešu mēnešu laikā esat izmantojis valsts vai pašvaldību iestāžu e-pakalpojumus (piemēram, portālā *Latvija.lv* vai CSDD pakalpojumus; VID elektroniskās deklarēšanas sistēmu, nosūtījis elektroniski parakstītu citus dokumentu, pieprasījis izziņas, elektroniski deklarējis dzīves vietu)?"

Lai spriestu, vai e-pakalpojumu izmantojuma līmenis ir saistīts tieši ar to, ka tie ir valsts vai pašvaldību e-pakalpojumi, vai tomēr ar vispārēju gatavību

izmantojot elektroniskās saziņas iespējas, ir vērts apskatīt, cik daudz Latvijas iedzīvotāju izmanto dažādus privātos e-pakalpojumus. Saskaņā ar jau minētā Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksa rezultātiem privāto e-pakalpojumu izmantojums Latvijā atšķiras dažādās jomās. Piemēram, preces un pakalpojumus tiešsaistē iegādājas gandrīz 40% iedzīvotāju, kas ir ievērojams kāpums kopš 2010. gada, kad to darīja mazāk nekā 20% iedzīvotāju. Savukārt iedzīvotāju skaits, kas izmantojuši internetu tiešsaistes banku pakalpojumu saņemšanai, sasniedz 80%, kas ir viens no augstākajiem rādītājiem ES (European Commission, 2016b). Banku e-pakalpojumu izmantojuma apmērs norāda uz samērā augstu gatavību un prasmēm lietot internetu ikdienas jautājumu risināšanai e-vidē. Tas liek domāt, ka, uzlabojot valsts un pašvaldību e-pakalpojumu kvalitāti un uzticēšanos tiem, ir iespējams panākt plašāku to izmantojumu.

Ar e-pārvaldes ieviešanu un izmantojumu tiek cerēts uzlabot pārvaldes pakalpojumu pieejamību, ātrāk nodot informāciju un nodrošināt atgriezenisko saiti ar lietotājiem. Taču, izstrādājot e-pakalpojumus un veidojot e-pārvaldi kopumā, ir jāņem vērā sabiedrības dažādo grupu atšķirīgās zināšanas un prasmes. Kā rāda šī ziņojuma vajadzībām veiktā pētījuma aptauja, no tiem cilvēkiem, kas nav izmantojuši e-pakalpojumus, 17,6% norāda, ka viņiem ir nepietiekamas zināšanas vai nepietiekamas iemaņas (16,3%) e-pakalpojumu izmantošanai. Vēl 8,9% respondentu atbildēja, ka nelietošana ir saistīta ar neuzticēšanos, 13,3% uzskata, ka e-pakalpojumi nav ērti, bet 13,8% nav pieejams internets. Šos cilvēkus e-pakalpojumi nesaņem, un politikas veidotājiem ir ne vien jādomā par e-pakalpojumu efektivitāti, bet arī jārisina problēmas, kas saistītas ar nepietiekamo pratību šos pakalpojumus izmantot.

Zīmīgi, ka 41% cilvēku, kas nav izmantojuši e-pakalpojumus, norāda, ka tam nav bijis īpašu šķēršļu – šī ir populārākā neizmantotāju sniegtā atbilde. Tas saucas arī ar 2012./2013. gada tautas attīstības pārskatā secināto, ka nelietotāji neredz vajadzību pēc šādiem pakalpojumiem (Holma u. c., 2013). Saskaņā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas pasūtītās aptaujas rezultātiem var secināt, ka aizvien daudz (47%) cilvēku dod priekšroku pakalpojumu saņemšanai klātienē. Kā galvenie iemesli tam tiek minēti izvairīšanās no pārpratumiem un kļūdām, un tas norāda uz neuzticēšanos e-pakalpojumiem (Sabiedriskās domas izvērtējums ..., 2015). Šos rezultātus var interpretēt dažādi. No vienas puses, e-pakalpojumu neizmantotāji, iespējams, nav gatavi šādām pārmaiņām, bet, no otras puses, šie rezultāti zināmā mērā arī slēpj piesardzību pret e-pakalpojumiem vai pret vispārējo valsts spēju tos nodrošināt saprotami, pietiekamā kvalitātē un droši.

Analizējot e-pakalpojumu neizmantošanu, ir jāņem vērā arī katra konkrētā pakalpojuma aktualitāte iedzīvotāja dzīvē. Salīdzinoši nelielai daļai cilvēku ir, piemēram, nepieciešams reģistrēt uzņēmumu vai

nosūtīt iesniegumu valsts vai pašvaldības iestādei. Līdz ar to arī šādi e-pakalpojumi būs mazāk populāri nekā tie, ar kuriem saskaras vairums iedzīvotāju, – rēķinu maksāšana, dažāda veida biļešu iegāde, nekustamā īpašuma nodokļa nomaksa.

Populārākās informācijas sniedzējas ir bankas un pašvaldības. 2014. gadā SKDS veiktajā iedzīvotāju aptaujā (SKDS, 2014) tika konstatēts, ka no tām institūcijām, kurās iedzīvotāji meklē informāciju, vai nu apmeklējot tīmekļa vietnes, vai arī vērsties tajās personīgi, līdera pozīcijas ieņēma bankas (36,2%). No pārvaldes institūcijām popularitātes ziņā pirmo vietu ieņēma katra respondenta pašvaldība (29,2%), Valsts ieņēmumu dienests (VID) (26,4%) un bibliotēkas (18,5%). Pārējās institūcijās iedzīvotāji vērsušies ievērojami retāk (sk. 4.7. logu). No specializētajām valsts pārvaldes interneta vietnēm populārākais bija Latvijas tiesību aktu portāls *Likumi.lv* (16,2%), vienotais valsts un pašvaldības pakalpojumu portāls *Latvija.lv* (12,8%), uzņēmumu datubāzes (piemēram, *Lursoft* vai *Mazie un vidējie uzņēmumi Latvijā – mvu.lv*), *Latvijas statistika (csb.gov.lv)* (6,5%). Lai gan specializētos portālus izmanto salīdzinoši maz iedzīvotāju, starp populārākajiem bija arī valsts amatpersonu deklarāciju datubāze, kuru uztur VID (6%) (sk. 4.8. logu). Pārsvārā pēc informācijas internetā biežāk vēršas gados jaunāki, izglītotāki cilvēki, publiskā sektorā strādājošie un vadītāji.

Jaunāki, izglītotāki un turīgāki iedzīvotāji e-pakalpojumus izmanto biežāk. Būtiskākās atšķirības e-pakalpojumu lietojumā vērojamas starp dažāda vecumgrupām. E-pakalpojumus vairāk izmantojuši jaunāki cilvēki, visbiežāk vecumā no 25 līdz 34 gadiem (67,2%) un no 18 līdz 24 gadiem (57%). Vecumgrupā no 55 līdz 64 gadiem e-pakalpojumus bija izmantojuši 38,7%, bet vecumā no 65 līdz 74 gadiem tikai 14,4%. Tāpēc e-pakalpojumus vairāk bija izmantojuši strādājošie (60%), retāk tie, kuri agrāk strādāja (28,2%).

Cieša saistība vērojama starp e-pakalpojumu lietošanu un izglītības līmeni. Jo augstāks izglītības līmenis, jo lielāka varbūtība, ka respondents izmantos kādu e-pakalpojumu. E-pakalpojumus bija izmantojuši 81% iedzīvotāju ar bakalaura grādu vai līdzcietīgu izglītību, bet tikai 42,7% ar vidējo un 46,6% ar vidējo speciālo vai arodizglītību.

Vairāk e-pakalpojumus lieto arī iedzīvotāji ar augstākiem ienākumiem. Tā, piemēram, no iedzīvotājiem, kuru vidējie ikmēneša ienākumi pēc nodokļu nomaksas ir no 200 līdz 500 eiro, e-pakalpojumus lieto 20–40% iedzīvotāju. Visvairāk e-pakalpojumus lietoja iedzīvotāji, kuru ienākumi bija starp 1200 un 1500 eiro (76,2%) un vairāk nekā 1500 eiro (75%).

Politikpratība ārpus institūcijām

Pilsoniskajā sabiedrībā būtiska ir iedzīvotāju spēja pašorganizēties un mobilizēties dažādu jautājumu apspriešanai un ideju virzīšanai ārpus valsts nodrošinātā institucionālā satvara. Dažādas tiešsaistes komunikācijas platformas mūsdienās nodrošina saziņas

4.7. logs

Institūcijas, kurās pēdējo 3 gadu laikā iedzīvotāji ir meklējuši informāciju (interneta vietnē vai vēršoties tieši), 2014. g. aprīlis

	Institūcija	%
1.	Bankas	36,2
2.	Sava pašvaldība	29,2
3.	Valsts ieņēmumu dienests (VID)	26,4
4.	Bibliotēka	18,5
5.	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP)	10,4
6.	Policija	9,9
7.	Lauku atbalsta dienests (LAD)	6,7
8.	Ministrijas	5,1
9.	Centrālā vēlēšanu komisija	3,4
10.	Latvijas Republikas Saeima	2,8
11.	Latvijas Republikas Ministru kabinets / Valsts kanceleja	2,5
12.	Nevienā	41,9

Avots: SKDS, 2014. Demokrātijas audits, aprīlis (Latvijas iedzīvotāju aptauja).

4.8. logs

Vai esat izmantojis(-usi) šādas interneta vietnes?

	Vietne	%
1.	<i>Likumi.lv</i>	16,2
2.	Vienotais valsts un pašvaldību pakalpojumu portāls <i>Latvija.lv</i>	12,8
3.	Latvijas statistika (<i>csb.gov.lv</i>)	6,5
4.	Valsts amatpersonu deklarāciju datubāze	6,0
5.	Dažādas vietnes par ES, piemēram, ES oficiālā tīmekļa vietne Latvijā	5,1
6.	Valsts tiešās pārvaldes iestāžu datubāze	2,0
7.	Politikas plānošanas, pētījumu un publikāciju datubāzes	1,1
8.	Partiju finanšu datubāze	0,7
9.	Neviena no minētajām	69,9

Avots: SKDS, 2014. Demokrātijas audits, aprīlis (Latvijas iedzīvotāju aptauja).

infrastruktūru, kas ļauj atrast domubiedrus un veidot ģeogrāfiski izkliedētas grupas, kuras ir ieinteresētas kādā tēmā vai problēmjaudājumā. Šīs nodaļas turpinājums ir veltīts tieši šādu līdzdalības iespēju izmantojumam. Tomēr, lai būtu iespējams lietot tiešsaistes saziņas līdzekļu potenciālu, ir nepieciešamas ar politikpratību saistītas iemaņas.

Iedzīvotāju sociālo mediju lietojums politiskajā līdzdalībā un pašorganizācijā

Mūsdienās sociālo tīklu vietnes un citi sociālie mediji tiek izmantoti daudzveidīgā saziņā. Individīdi tos lieto, gan lai sekotu līdzī masu mediju, politiķu, valsts pārvaldes institūciju un citu publisko komunikatoru vēstījumiem, gan sazinātos ar personiski pazīstamiem

4.9. logs

Manabalss.lv – alternatīvās līdzdalības platforma

Alternatīvu institucionalizētajiem līdzdalības veidiem Latvijā piedāvā iniciatīvu parakstu vākšanas portāls *Manabalss.lv*, kurā iniciatīvas ierosināt un parakstīt var ikviens Latvijas pilsonis, kas sasniedzis 16 gadu vecumu. Katra iniciatīva, ko paraksta vismaz 10 tūkstoši pilsoņu, tiek nodota izskatīšanai Saeimā. 2015. gada beigās portālā tika publicēta 31 iniciatīva un kopā atvērtas bija 113 iniciatīvas. 2015. gadā Saeimā tika iesniegtas četras iniciatīvas un divas tika iesniegtas pašvaldībās. Līdz šim astoņas no 14 Saeimā iesniegtajām iniciatīvām ir pārtapušas kādā normatīvajā aktā. Saeima noraidīja iniciatīvas par kažokzvēru aizsardzību, PVN likmes samazināšanu apkurei un marihuānas dekriminalizāciju. Svarīgākie vietnes *Manabalss.lv* panākumi saistāmi ar pilna finansējuma piešķiršanu C hepatīta ārstēšanai un iedzīvotāju kampaņu *Mans prezidents*, kuras laikā vairāk nekā 15 tūkstoši cilvēku izteica savu viedokli par to, kuram jākļūst par Latvijas prezidentu.

Manabalss.lv kļūst par atpazīstamu tiešās līdzdalības platformu, tomēr tās lietojums nav plašs un ietekme nav liela. Saskaņā ar projekta *Inovācija un ilgtspējīga attīstība: Latvijas pēckrīzes procesi globālā kontekstā (SUSTINNO)* laikā notikušās aptaujas rezultātiem (aptauja veikta projekta *Sabiedrības vērtīborientācijas un sabiedrības atjaunošanās vajadzībām*) iniciatīvas *Manabalss.lv* portālā 2014. gadā bija parakstījuši tikai 4,7% iedzīvotāju, lai gan portāla statistika liecina par to, ka platformas lietotāju skaits pieaug strauji (SUSTINNO aptauja, 2015). No parakstītājiem vairāk ir bijis cilvēku vecumgrupās līdz 34 gadu vecumam. Biežāk par *Manabalss.lv* iniciatīvām ir parakstījušies cilvēki ar augtāko izglītību nekā aptaujātie ar pamatizglītību vai vidējo, vidējo profesionālo izglītību. Arī aplūkojot, kāds ienākumu līmenis ir respondentiem, kas parakstījuši vietnes *Manabalss.lv* iniciatīvas, var secināt, ka personas ar augstāku ienākumu līmeni to ir darījušas biežāk nekā personas ar zemiem, vidēji zemiem, vidējiem vai vidēji augstiem ienākumiem. Interesanti, ka platformā vairāk parakstās sievietes, bet 70,8% iniciatīvu pieteicēju pārstāvju bija vīrieši.

Avoti: SUSTINNO aptauja, 2015; *Manabalss.lv* sniegtā informācija par 2015. gadu. Izgūts no <https://manabalss.lv/page/progress>.

un nepazīstamiem citiem cilvēkiem, gan veidotu un izplatītu savus vēstījumus, kuriem ir potenciāls nonākt arī publiskajā telpā.

Saskaņā ar 2015. gada rudenī projekta *Sabiedrības vērtīborientācijas un sabiedrības atjaunošanās* (SUSTINNO aptauja, 2015) vajadzībām veiktās aptaujas datiem vispopulārākie sociālie mediji Latvijā ir *Facebook* (to izmanto 56,9% iedzīvotāju), *Draugiem.lv* (55,4%) un *YouTube* (60,9%). Vietni *Twitter* lieto 16,6%, *Odnoklassniki* – 19,3%, *Instagram* – 14,1% un *Vkontakte* – 8,5% iedzīvotāju.

Sociālo mediju lietojums ne vienmēr ir saistīts ar politisku aktivitāti. Par sociālo tīklu vietņu lietojumu, lai pašorganizētos un veidotu neformālas grupas, publiskajā komunikācijā tiek runāts bieži. To veicina nereti pārspīlētās interpretācijas un nekritiskie apgalvojumi par sociālo mediju it kā galveno lomu arābu pavasarī un citās pēdējo gadu laikā notikušajās politiskajās un sociālo pārmaiņu kustībās. Tomēr tas vien, ka kādu pasākumu vai kustību dalībnieki aktīvi lieto sociālos medijus, neļauj šiem medijiem pierakstīt kādas unikālas īpašības šķirti no plašākas politiskās vides un masu mediju darba; svarīgi ir ņemt vērā arī pašu lietotāju klātienē attiecībās veiktos priekšdarbus, viņu ieceres un komunikācijas prakses (Wolfsfeld, Segev, & Sheaffer, 2013; Aday, Farrell, Lynch, Sides, & Freelon, 2012; Dewey, Kaden, Marks, Shun, & Zhu, 2012). Iniciatīva lietot kādu komunikācijas platformu noteiktiem mērķiem, izplatīt un iegūt noteikta veida saturu nāk no pašiem lietotājiem, kas savu mērķu sasniegšanai izmanto viņu rīcībā esošos efektīvākos un ērtākos saziņas

līdzekļus – mūsdienās, protams, arī sociālos medijus. Taču šādas platformas var tikt izmantotas, gan lai sasniegtu politiskus mērķus, gan lai izvairītos no politiskiem procesiem.

Jāuzsver, ka izplatītākās darbības sociālo tīklu vietnēs ir saziņa ar draugiem un paziņām un sekošana līdzi viņu gaitām, spēļu spēlēšana, attēlu galeriju un videomateriālu skatīšanās un komentēšana, dažādas, bieži vien praktiskas informācijas ieguve un izplatīšana. TNS 2013. gada pētījumā tikai 19% sociālo tīklu vietņu lietotāju atbildēja, ka raksta komentārus forumos un piedalās diskusijās (Hokonena, 2014) – šī bija nepopulārākā mērītā aktivitāte, turklāt šādi mērīta aktivitāte tematiski var ietvert ne tikai politisku saziņu, bet arī vēl dažādas citas tematikas jomas. Savukārt pēc Rīgas Stradiņa universitātes pētnieku pasūtījuma veiktās SKDS aptaujas dati rāda, ka tikai 5% sociālo tīklu vietņu lietotāju Latvijā šinīs vietnēs kaut dažas reizes gadā paraksta peticijas vai ar savu parakstu atbalsta kādus projektus un tikai 7% kaut dažas reizes gadā sniedz juridiskus padomus, dalās ar kontaktinformāciju un citām noderīgām ziņām (Rožukalne & Skulte, 2016). Vairāk izplatīta ir dažādu praktisku ikdienas problēmu risināšana, pakalpojumu sniedzēju un saņēmēju meklēšana.

Pašorganizācijai sociālo tīklu vietnes Latvijā tiek izmantotas, bet ne masveidīgi. Portālos *Draugiem.lv* un *Facebook* darbojas domubiedru grupas, kas paredzētas informācijas apmaiņai par dažādām tēmām un apvieno ieinteresētos cilvēkus. Turpinājumā sniegts īss pārskats par tām.

Tiešsaistes pašorganizēšanās piemēri

Sociālo tīklu vietnes *Draugiem.lv*, *Facebook* un citas piedāvā lietotājiem izveidot tā dēvētās domubiedru grupas – sadaļas, kurās dalībnieki, kam ir saistoša kāda kopēja tēma, var veidot ierakstus un tādējādi apmainīties ar informāciju. Šādas grupas darbojas kā tiešsaistes forumi, vienlaikus izmantojot sociālo tīklu vietņu nodrošinātās funkcijas – tai skaitā ļaujot veidot aptaujas un izziņot pasākumus, kā arī identificēt lietotājus pēc viņu profiliem.

Viena no jomām, kurā pašorganizēšanās tiešsaistes sociālo tīklu vietnēs ir bijusi nozīmīga, ir saistīta ar Latvijas emigrantiem. Sociālo tīklu vietnes plaši izmanto ārzemēs mītošie latvieši, un dažādās valstīs, reģionos un pilsētās dzīvojošie latvieši ir izveidojuši daudzas grupas, kas apvieno tautiešus. Portālā *Draugiem.lv* dažādām valstīm un to daļām domātu grupu, kuru dalībnieku skaits pārsniedz tūkstoti, ir vismaz 60 (Buholcs, 2014). Visvairāk dalībnieku ir grupās, kas ir veltītas valstīm ar vislielāko latviešu diasporu – tās ir Lielbritānija, Īrija, Dānija, Norvēģija un Vācija (Hazans, 2013). Vispopulārākās *Draugiem.lv* emigrantu grupas ir *Anglija • England* – tai ir apmēram 33 tūkstoši dalībnieku, *Latvieši Anglijā un Īrijā* (11,4 tūkstoši), *Latvieši Norvēģijā* :) (10,7 tūkstoši). Līdzīga pašorganizēšanās notiek arī portālā *Facebook*. Tur starp populārākajām grupām ir *Latvians Worldwide – Latvieši pasaulē* * *The Embassy of Latvians on Facebook* (vairāk nekā 10 tūkstoši dalībnieku), *Latvieši UK* (aptuveni 8700 dalībnieku) un *Latvieši Anglijā forums* (vairāk nekā 7200 dalībnieku).

Daudzas no šīm grupām darbojas kā praktiskas informācijas un palīdzības apmaiņas punkti, kā arī dalība tajās ir veids, kā sameklēt tuvumā dzīvojošos tautiešus. Emigrantu savstarpējā solidaritāte, viņu interese par kontaktiem ar citiem latviešiem un tiešsaistes sociālo tīklu vietņu plašais lietojums veicina to, ka šādās grupās ir iespējams atrast svarīgu atbalstu emigrācijas sākumposmā, bet arī pēc tam dalība šādās grupās noder tiešsaistes vai klātienē kontaktu veidošanā un uzturēšanā. Tomēr šajās grupās ārpus sabiedrisku un praktisku tēmu apspriešanas salīdzinoši maz ir novērojamas sociālpolitiskas diskusijas – par procesiem un norisēm Latvijā vai mītnes zemē. Tā nav šo grupu funkcija. Tanī pašā laikā šīs grupas kā viens no elementiem, kas apvieno tuvumā dzīvojošos latviešus un palīdz uzturēt kontaktu ar Latviju, ļauj apliecināt un veidot viņu nacionālo identitāti (Buholcs & Tabuns, 2015).

Lokālā mērogā līdzīgu funkciju pilda arī grupas, kurās apvienojas kādā Latvijas pilsētā vai tās apkaimē dzīvojošie. Šādās grupās dalībnieki apmainās ar informāciju par aktualitātēm savā apkaimē, pazaudētām vai atrastām lietām, ieteikumiem. Piemēram, *Facebook* grupā *Hospitāļu ielas un Brasas apkaimes kaimiņi* ir vairāk nekā 740 dalībnieku, *Vecmilgravis* darbojas vairāk nekā 5200 dalībnieku, *Плявниеки (Pljavniki)* – vairāk nekā 4600. Šādās grupās dalībnieki apmainās

ar informāciju par aktualitātēm savā apkaimē, pazaudētām vai atrastām lietām, ieteikumiem. Vairāk šādu grupu ir par Rīgu, taču tādas ir arī saistībā ar daudzām citām pilsētām. Piemēram, *Draugiem.lv* grupā *Valmiera* ir aptuveni 5,7 tūkstoši dalībnieku, *Veeju pilseeta...* 2,9 tūkstoši, bet *Jelgavniekiem* – 2,2 tūkstoši.

Pašorganizēšanās veids ir arī grupas, kas tiek veidotas par kādu sociālpolitisku tēmu. Piemēram, *Feministu forumā* (vairāk nekā 700 dalībnieku) tiek apspriesti ar feminismu un dzimti vai dzimumu saistīti jautājumi, *Latvijas Mediju atklātais forums* (vairāk nekā 450 dalībnieku) veltīts ar žurnālistiku un mediju darbību saistītu jautājumu kritiskai apspriešanai, bet grupu *Latvijas humanitāro un sociālo zinātņu aizstāvībai* (aptuveni 100 dalībnieku) ir izveidojusi neformāla kopiena, kuras pārstāvji – akadēmiskajā un pētnieciskajā jomā strādājošie – vēlas panākt pārmaiņas politikā Latvijā.

Viena no lielākajām *Facebook* sociālpolitiskajām grupām ir *Gribu palīdzēt bēgļiem*, kuras dalībnieki (vairāk nekā 2800) vēlas sniegt dažādu palīdzību patvēruma meklētājiem un bēgļiem. Grupas dalībnieki lielākoties apmainās ar informāciju par konkrētiem bēgļiem un patvēruma meklētājiem vai par situāciju vispār, kā arī izplata aicinājumus palīdzēt konkrētiem cilvēkiem vai piesakās palīdzēt. Starp populārākajām vismaz formāli politiskajā tematikā ieskaitītajām grupām vietnē *Draugiem.lv* ir *Armija* (vairāk nekā 2600 dalībnieku), *Konspiroloģija* (vairāk nekā 1000 dalībnieku), *Politologi* (vairāk nekā 1200 dalībnieku). *Draugiem.lv* ir atrodamas ir arī dažādas grupas, kuru interešu lokā ir reliģijas, kultūras un mākslas, sporta tēma. Tomēr biežāk šādu grupu dalībnieku skaits gan ir salīdzinoši neliels, un arī dalībnieku mijiedarbība – kaut vai ierakstu komentēšanas formā – tur nenotiek intensīvi, nemaz nerunājot par kādām reālām ietekmēm uz procesiem bezsaistē.

Citi politiskās pašorganizēšanās piemēri ir saistīti ar situatīvām, kādam notikumam veltītām iniciatīvām. Kad 2016. gadā Latvijā Saeimas darba kārtībā nonāca jautājums par olšūnu ziedošanu, *Facebook* bija viens no komunikācijas kanāliem, kur tika izplatīta informācija par plānoto piketu pret iecerētajiem grozījumiem Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā. Uz vietnē izziņoto pasākumu (*event*) bija uzaicināti 3,6 tūkstoši lietotāju, no kuriem 499 izrādīja interesi, bet 277 atzīmēja, ka pasākumu apmeklēs. Atzīmējušos lietotāju skaits pats par sevi nav liels, turklāt šādi dati ir slikts indikators tam, cik no šiem cilvēkiem patiešām uz pasākumu devās (2016. gada 16. jūnija piketā piedalījās virs 100 dalībniekiem (Saeima vēl pārskatīs likumprojektu ..., 2016. gada 16. jūnijs). Tomēr šie interesi izrādījušie bija cilvēki, kuri informāciju par šo pasākumu portālā saņēma, tādējādi komunikatīvo funkciju vietne ir pildījusi.

Kopumā sociālo tīklu vietņu lietojumā grupās krietni populārākas ir tēmas, kas ir saistītas ar praktisku jautājumu risināšanu. Vairāk nekā 36 tūkstošus dalībnieku ir piesaistījusi *Facebook* grupa *Atbrīvojes*

no lietām Rīga, kuras dalībnieki meklē vai piedāvā dažādas mantas, par to neprasot atlīdzību, bet nekustamajam īpašumam veltītajā grupā *Nekustamie īpašumi Latvijā* ir gandrīz 48 500 dalībnieku. *Draugiem.lv* bez emigrantiem veltītajām grupām starp līderiem dalībnieku skaita ziņā ir *Māmiņu tusiņš* (23,5 tūkstoši), *Anekdotas* (69,4 tūkstoši) un *Audi fanu klubs* (10,6 tūkstoši).

Pilsoniskās sabiedrības konteksts

Sociālo tīklu vietņu lietojums ir jāskata kontekstā ar pilsoniskās sabiedrības procesiem. Dažādās sabiedriskajās organizācijās, draudzēs, arodbiedrībās, mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos, politiskajās partijās, profesionālajās un citās organizācijās Latvijā darbojas mazāk nekā 30% Latvijas iedzīvotāju, un to skaitam ir tendence sarukt (Ījabs, 2014). Ivars Ījabs (2014) gan vērš uzmanību uz to, ka pastāv liela atšķirība starp iesaistīšanos institucionalizētās līdzdalības formās un tajās, kurās solidaritāte un cita veida atbalsts tiek pausts individuāli. Kā individuālas iesaistīšanās piemērus viņš min iedzīvotāju atbalstu dažādiem labdarības projektiem. Tomēr šīs kā populārākās sabiedriskās iesaistīšanās aktivitātes vēl vairāk pasvīturo to, cik maz iedzīvotāju iesaistās kādās kustībās, kas saistītas ar politisku pašorganizēšanos un dalību, vai tādas veido. Latvijas iedzīvotāju

sociālo tīklu vietņu lietošanas prakses ilustrē līdzīgas tendences.

Jebkurš politiskais vai sabiedriskais aktīvisms prasa ieguldīt pūliņus un citus resursus satura veidošanā un izplatīšanā un cilvēku uzrunāšanā. Tiešsaistes komunikācijas kontekstā īpaši bieži ir runāts par aktīvo auditoriju un līdzdalības iespēju veicinātajām izmaiņām mediju un satura saņēmēju attiecībās. Tomēr tas nemaina to, ka satura radītāju ir mazāk nekā satura patērētāju (Bird, 2011) un aktīvistu ir mazāk nekā vērotāju. Šīs proporcijas apvērst nespēj arī tiešsaistes saziņas līdzekļi, neskatoties uz to spējām ietekmēt komunikācijas dinamiku un atvieglot citu cilvēku uzrunāšanu un piesaistīšanu un apmaiņu ar informāciju. Tikai 19% Latvijas iedzīvotāju piekrīt, ka dalība sociālo tīklu vietnēs ir iespēja ietekmēt valsts un pašvaldību politisko darbību (Rožukalne & Skulte, 2016).

Pilsoniskas aktivitātes uzplūdu laikā sociālo tīklu vietnes ir viens no primārajiem līdzekļiem, ko cilvēki mūsdienās izmanto saziņā un sadarbībā. Jau tagad šīs vietnes pilda būtisku funkciju dažādu sociālo un interešu grupu saziņā. Tomēr būtiskākais priekšnoteikums šajos procesos ir nevis konkrēta veida komunikācijas infrastruktūra, bet gan cilvēku spēja un māka iesaistīties un organizēties. Ja pilsoniskās aktivitātes līmenis sabiedrībā ir zems, šo spēju un māku trūkumu nespēj kompensēt sociālo mediju un citu saziņas līdzekļu pieejamība.

Lielākie sasniegumi. Nopietnākās problēmas. Svarīgākie uzdevumi

Lielākie sasniegumi

Latvijas iedzīvotājiem ir pieejami daudzveidīgi tiešsaistes rīki un pakalpojumi, kas noder gan politiskajā līdzdalībā, gan savu ikdienas praktisko situāciju risināšanā. Lai arī dažādu e-pakalpojumu lietotāju skaits būtiski atšķiras, populārāko pakalpojumu lietojums pieaug. Tas liecina par iedzīvotāju pieaugošo gatavību izmantot tādus rīkus, kas balstās uz tiešsaisti, ir izstrādāti atbilstošā kvalitātē un ļauj indivīdiem apmierināt aktuālas vajadzības.

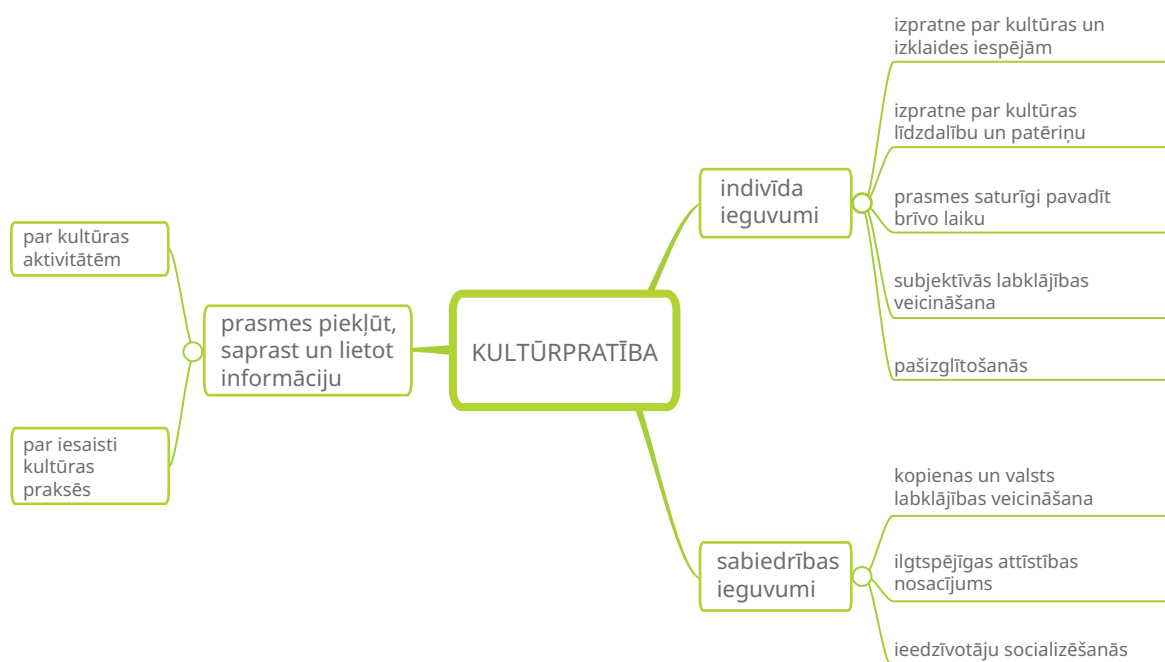
Nopietnākās problēmas

Tiešsaistes komunikācijas infrastruktūras un pakalpojumu pieejamība pati par sevi nenozīmē, ka iedzīvotāji tos izmantos un ka to pieejamība nesīs noteiktus sociāli vai politiski vēlamus iznākumus. E-pakalpojumu un tiešsaistes līdzdalības platformu pieejamība iesaistīšanos var atvieglot, tomēr šī pieejamība nav vienīgais vai galvenais iedzīvotāju pasivitātes iemesls. Svarīgs faktors ir arī lietotāju zināšanas un prasmes, kā arī indivīdu pašu nospraustie rīcības mērķi un saskatītie ieguvumi. Tiešsaistē pieejamās informācijas un e-pakalpojumu izmantošanā pastāv plaša starp iedzīvotājiem ar augstu un zemu izglītības un ienākumu līmeni. Tas liecina, ka informācijpratība politikā kopumā ir cieši saistīta ar sociālās un ekonomiskās nevienlīdzības kopējo fonu. Iedzīvotāju izpratne un interese par politiskajiem procesiem kopumā ir viduvēja. Arī kopumā pilsoniskā aktivitāte Latvijā biežāk izpaužas individuālā solidaritātes izteikšanā grūtībās nonākušajiem, bet pašorganizēšanās ap kādiem politiskiem jautājumiem, lai panāktu kādas izmaiņas, ir reti sastopama.

Svarīgākie uzdevumi

Šinī nodaļā ir identificēti divi galvenie uzdevumi. Pirmkārt, ir jāturpina e-pakalpojumu izstrāde un to kvalitātes uzlabošana. Daudzi e-pakalpojumi, kas izstrādāti pēc valsts pasūtījuma, ir neveiksmīgi, neadekvāti dārgi, vai arī daudzi pirmreizējie lietotāji to vietnēs vairs neatgriežas. Tas liecina par izstrādātāju un pasūtītāju trūkumiem gan projektu realizācijā, gan e-pakalpojumu lietotāju vajadzību izpratnes jomā. Risinājumi, kuru plānošanā un realizācijā nav ņemta vērā lietotāju perspektīva, iecerēto mērķi var nesasniegt.

Otrkārt, ir jāturpina stiprināt pilsonisko sabiedrību, veicinot sabiedrisko aktivitāti, iedzīvotāju iesaistīšanos nevalstiskajās organizācijās, mazinot atsvešinātību starp iedzīvotājiem un valsts pārvaldi. Aktīvākas pilsoniskās sabiedrības pārstāvji savu interešu realizācijā efektīvāk spētu izmantot arī dažādos e-pakalpojumus un sociālās mijiedarbības un politiskās līdzdalības platformas.

5. nodaļa | Kultūrpratības pašnovērtējums un sabiedrības nevienlīdzība. Kultūrpratības jēdziens

Šajā nodaļā tiek analizēta Latvijas pieaugušo iedzīvotāju kultūrpratība un kultūras līdzdalība, galvenokārt izmantojot **pētījuma** aptaujas datus. Pamatojoties uz informācijas meklēšanas teorētisko pieeju un atsaucoties uz kultūras socioloģijas kvantitatīvās izpētes tradīciju, mērķis ir noskaidrot, kā iedzīvotāji vērtē savu informētību par noteiktām kultūras aktivitātēm un cik meistarīgi viņi jūtas savu kultūras prakšu īstenošanā; kuri ir tie cilvēki, kuros viņi ieklausās, izvēloties to vai citu kultūras aktivitāti; kāda ir dažādu sociālo grupu līdzdalība (un nelīdzdalība) noteiktās kultūras aktivitātēs. Aptaujas dati sniedz iespēju arī nedaudz pietuvināties dažu kultūras prakšu, ieskaitot informācijas ieguves un izvērtēšanas, loģiku izpratnei. Lielāka uzmanību analizē pievērsta diviem tematiem: kultūras informācijas avotiem un dzimumu atšķirībām. Nodaļu caurvij divi pieņēmumi par kultūras praksēm: (1) tās ir sociālas ne tikai pēc satura, bet arī pēc formas; (2) spēcīgākais kultūras līdzdalības determinants ir izglītība, arī atšķirīgajā sieviešu un vīriešu kultūras patēriņā.

Indivīdiem ir daudz brīvā laika, un Rietumu pasaulē tā kļūst arvien vairāk (Robinson, 2001; Coulangeon, 2015), un, raugoties no sociālās inženierijas un veiksmīgas valsts pārvaldes skatpunkta, joprojām ir svarīgi, lai tā izlietojums būtu pēc iespējas saturīgāks, lai iedzīvotāji brīvajā laikā turpinātu izglītoties, kā arī uzlabotu savu fizisko un sociālo stāvokli. Sabiedrības locekļi it kā pašsaprotami pieņem, ka šajā sabiedrībā akceptētām un pozitīvi vērtētām kultūras aktivitātēm, piemēram, grāmatu lasīšanai vai teātru apmeklēšanai, ir jābūt nepieciešamām ikdienas vai vismaz svētku un brīvdienas sastāvdaļām. Tāpēc kultūras līdzdalība un patēriņš ir arvien leģitīms un aktuāls sociālās pētniecības lauks.

Mūsdienu pētniecībā un sociālajā politikā ir visai liela vienprātība par to, ka aktīva kultūras līdzdalība, piemēram, amatieru kordziedāšana vai sportošana, un arī pat pasīvāks kultūras patēriņš, piemēram, koncertu apmeklēšana, var sekmēt gan indivīda, gan kopienas un visas sabiedrības valsts labklājību, subjektīvo labklājību un kohēziju (Dunphy, 2009; Silvano et al., 2008; Davidson & Faulkner, 2010; Jeannotte, 2005; Kiwan, 2007 u. c.). Tāpēc iedzīvotāju kultūras prakšu un attieksmju izpēte, kā arī to valstiskā pārvaldība un plānošana pēdējās desmitgadēs ir kļuvusi par vienu no attīstības politikas pamatelementiem, īpaši Rietumu pasaulē, kur kultūra kļūst jau par praktiski neatņemamu ilgspējīgas attīstības vīzijas ceturto pīlāru līdzās sākotnējiem trim: ekonomikai, ekoloģijai, sociālai vienlīdzībai (Daugavietis, 2015).

Vispirms nodaļā tiek definēta teorētiskā pieeja un apskatīti līdzšinējo pētījumu rezultāti un problēmas. Tad analizēti **pētījuma** aptaujas dati, t. i., respondentu atbildes, – viņi vērtē savu kultūrpratību salīdzinājumā ar citu jomu pratībām (apakšnodaļa "Latvijas iedzīvotāju kultūrpratības un meistarības pašnovērtējums salīdzinājumā ar citām jomām"). Nākamā apakšnodaļa ("Kultūrpratības un meistarības pašnovērtējums dažādos sociāldemogrāfiskos dalījumos") veltīta kultūrpratības, kultūras meistarības un kultūras līdzdalības pašnovērtējuma analīzei. Tajā tiek salīdzinātas dažādu sociāldemogrāfisko grupu (piemēram, vecuma, izglītības, rocības) respondentu atbildes, mēģinot rast likumsakarības, kas nosaka tās vai citas atšķirības kultūras un izklaides praksēs. Pēdējā apakšnodaļā ("Kultūrpratības un meistarības atšķirības dzimumu dalījumā") uzsvars likts uz kultūras prakšu un attieksmju atšķirībām dzimumu dalījumā. Praktiski katrs kultūras pētījums uzrāda būtiskas atšķirības sievietes un vīriešu starpā, taču rezultātā ir sniegti apmierinoši šo atšķirību skaidrojumi. Nobeigumā apkopoti svarīgākie secinājumi un rezultāti un tie kritiski sintezēti.

Teorija

Pārskata izpētes lauks ir informācijas meklēšana (*information seeking*), fokuss – iedzīvotāju prasmes strādāt, lai iegūtu informāciju un to izmantotu dažādās ikdienas situācijās un dažādās jomās. Saistot kultūras un izklaides jomu ar informācijas meklēšanas pamatnostādņem, teorētiskie pamatjēdzieni ir **kultūrpratība** un **kultūras meistarība**. Tie ir somu pētnieka Reijo Savolainena (*Reijo Savolainen*) ieviesti termini. Savolainens pamatā pēta indivīdu informācijas meklēšanas ikdienas prakses, kuras viņš interpretē kā "dabisku ikdienas dzīves sastāvdaļu" (Savolainen 1995, p. 261). Šīs savas pieejas un teorijas izveidē viņš atsaucas uz franču sociologa Pjēra Burdjē (*Pierre Bourdieu*) teorētiskiem jēdzieniem un izmanto tos, piemēram, jēdzienu *habitus*. Burdjē interpretācijā *habitus* ir "mehānisms", kas veidojies socializācijas gaitā un ražo

pareizas ("loģiskas" un "saprātīgas") prakses, kuras bieži vien ir it kā neapzinātas reakcijas uz noteiktām dzīves situācijām (1995).

Savolainens izšķir divas pratības dimensijas: orientāciju un praktisko dimensiju. Tāpēc **kultūrpratība** šajā nodaļā tiek definēta ne tikai kā indivīda spēja atrast un izmantot informāciju par kultūru (piemēram, par notikumiem, faktiem, mākslas darbiem), bet arī kā attiecīga viņa orientācija, kas liek indivīdam, pašam varbūt neapzinoties, to darīt. Savukārt ar **kultūras meistarību** mēs saprotam kultūrpratības augstāko pakāpi, kad indivīds šīs savas prasmes jau pacēlis nākamajā līmenī, no vienkārša informācijas lietotāja pārtopot par meistarīgu informācijas pārvaldītāju.

Šajā nodaļā turpmāk tiks pieminēts arī cits Pjēra Burdjē izmantots pamatjēdziens – "kultūras kapitāls". Tas ir kapitāla veids, kas pamatā tiek iegūts zināšanu veidā ģimenē un izglītības institūcijās, un tā galvenais indikators ir izglītības līmenis. Praktiski tā ir zināšanu kopsomma par fiziskās un sociālās pasaules uzbūvi un funkcionēšanu, kā arī par normām, vērtībām, pieņemtajiem uzvedības modeļiem. Burdjē izmanto plašāko jeb tā dēvēto antropoloģisko kultūras interpretāciju, kur ar kultūru tiek saprastas ne tikai tādas prakses kā dziedāšana, grāmatu rakstīšana vai lasīšana, bet praktiski jebkas, kas ir pieņemts konkrētajā sabiedrībā, kultūrā vai civilizācijā. Tāpēc, izmantojot jēdzienu "kultūras kapitāls", runa nav tikai par šaurām kultūras vai mākslas aktivitātēm, bet pamatā par izglītošanās un mācīšanās procesu vispār.

Balstoties uz šiem pieņēmumiem, ka kultūrpratība ir indivīda ikdienas dzīves prakšu daļa, ko viņš ir apguvis un regulāri lieto, var pieņemt, ka viņa agrākajā dzīvē bijis kāds veiksmīgs kultūras socializācijas process, kura gaitā viņš (1) pieņēmis, ka noteiktu veidu kultūras patēriņš ir akceptējams (nepieciešams), kā arī (2) akumulējis noteiktu kultūras kapitāla apjomu.

Operacionalizācija jeb kā izmerīt kultūru (kultūrpratību)

Kultūra, kultūras līdzdalība, kultūras patēriņš, kultūrpratība ir grūti operacionalizējami un izmērāmi jēdzieni tāpēc, ka tos vajadzētu mērit gan "tieši" (piemēram, uzskaitot pasākumu apmeklējumus), gan "netieši" (jautājot pašiem cilvēkiem par viņu praksēm un attieksmēm), un katrs no tiem slēpj daudz metodoloģisku un praktisku grūtību. Operacionalizējot kultūrpratību jeb pārvēršot to empīriski izmērāmās "sastāvdaļās", lietderīgi to dalīt divās iepriekš minētajās dimensijās: orientāciju un praktiskajā dimensijā. Pirmajā (orientāciju) gadījumā ir jāmeģina identificēt indivīdu attieksmes, un par tām var liecināt gan viņu prakses, t. i., tas, ko viņi izvēlas darīt (un nedarīt), gan viņu verbāli paustās un varbūt bieži vien tikai hipotētiskās attieksmes, vērtējumi. Empīriski nosakot otro kultūrpratības dimensiju (praktisko), jāidentificē kultūras produktu patēriņš un noteiktu kultūras

prakšu līdzdalības formas un intensitāte. Šis dalījums (attieksmēs un praksēs), dažviet saukts atšķirīgi, ir klasisks kultūras prakšu socioloģiskā izpētē.

Vieglāk ir mērāmas indivīdu prakses, īpaši tad, kad tās var uzskaitīt neatkarīgi no paša cilvēka, t. i., novērojot un piefiksējot. Tā būtu "fiziski" fiksēta līdzdalības statistika, piemēram, teātra izrādes apmeklējums, saskaitot vai reģistrējot visus zālē esošos skatītājus. Grūtāk un metodoloģiski nedrošāk ir iegūt informāciju no paša indivīda, vaicājot viņam (tā dēvētais pašnovērtējums). Tomēr joprojām tā ir plaši izplatīta prakse pat valstu oficiālajā statistikā. Piemēram, 2015. gada ES centrālās statistikas institūcijas Eurostat visu dalībvalstu iedzīvotāju aptaujas "Eiropas Savienības statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem (EU-SILC)" modulis "Līdzdalība sociālajā un kultūras dzīvē", <http://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions>; 2007. un 2011. gada "Pieaugušo izglītības apsekojuma (AES)" aptauju kultūras moduli, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/adult-education-survey>.

Atsevišķa problēma kultūras izpētē ir tā, ka kultūras patēriņam un līdzdalībai joprojām ir salīdzinoši augsts sociālais prestižs un indivīdiem ir tieksme atbildēs pārspīlēt savu līdzdalību šādās praksēs. Vēl vairāk šis sociālā prestiža faktors ietekmē respondentu atbildes uz to, kāda ir viņu attieksme pret dažādiem kultūras fenomeniem, hipotētiskām viņa rīcībām un vērtīborientācijām kopumā.

Kultūrpratība un izglītība (kultūras kapitāla hipotēze)

Vienkāršotā veidā šis nodaļas hipotēze ir šāda: jo lielāks indivīda kapitālu apjoms (šajā gadījumā iespējams arī izmantot kopkapitāla jēdzienu (Menšikovs, 2009)), jo lielāka ir indivīda kultūrpratība un kultūrmeistarība.

Balstoties uz kultūras un vispār uz kapitālu teoriju, ir jāpieņem, ka kultūrpratību tieši ietekmē kultūras kapitāla apjoms: jo tas lielāks, jo pratīgāks ir indivīds. Ne velti Salvolainens un citi informācijas pētnieki nereti izmanto tādu terminu kā "rakstpratība (*literacy*)", kas ir tieša atsauce uz izglītību un attiecas ne tikai uz prasmi lasīt ar burtiem rakstītu tekstu. Protams, ir arī citi apstākļi, ieskaitot citus kapitāla veidus (ekonomisko, simbolisko, sociālo, veselības kapitālu), kas var ietekmēt prasmes un meistarību, piemēram, indivīda fiziskā un garīgā veselība, konkrētās kopienas vai valsts ekonomiskā labklājība, vietējās tradīcijas, tomēr šoreiz uzmanība ir vērsta uz iespējamo ietekmi, ko uz kultūrpratību atstāj individuālo kapitālu apjomi, pirmkārt, kultūras. Tātad empīriskās izpētes uzdevums ir šī kapitāla apjoma un kultūrpratības saistības novērtēšana.

Šāda hipotēze nav oriģināla, un tā tiek apstiprināta praktiski katrā emīriskā pētījumā (Nagel, 2010 u. c.). Visdrīzāk arī šie dati apliecinās, ka izglītotākie iedzīvotāji ir kultūrā aktīvāki, ka viņu kultūras patēriņa formas un saturs ir "augstāks" jeb sociāli akceptējamāks. Tomēr ir dažas jomas, kurās tradicionāli konstatētās atšķirības kultūras praksēs nav tik pašsaprotamas un tik viennozīmīgi skaidrojamas ar kapitālu pieeju, vai arī tas nav pietiekami argumentēti un pārliecinoši darīts. Piemēram, atšķirības dažādu vienas sabiedrības etnisko grupu vai dzimšu starpā.

Metodoloģija

Pētījuma aptaujas anketas jautājumi galvenokārt tika veidoti par informācijas meklēšanu, lietošanu un spējām to novērtēt. Samērā tradicionāli, ka respondentu atbildes uz jautājumiem par viņu informācijpratību netieši liecina gan par viņu (1) kultūras līdzdalību, piemēram, par grāmatu lasīšanu, mācīšanos un kultūras pasākumu apmeklēšanu; gan par viņu (2) kultūras kompetenci un informācijas prasēm, piemēram, informācijas atrašanu, novērtēšanu, izprašanu un vispār kultūras un izklaides prakšu plānošanas pašnovērtējumu. Šādi dati ir pieejami arī citos pētījumos un to ietvaros veiktajās aptaujās, un tāpēc var salīdzināt, kādi tie bijuši citos laikos un citās vietās. Netieši iedzīvotāju atbildēs parādās arī viņu kultūras orientācijas un vērtības. Pārfrāzējot Burdjē tēzi par estētisko nepatiku (*distaste*) kā stipru gaumes indikatoru, arī dati par kultūras nelīdzdalību (piemēram, grāmatu nelasīšanu, kultūras pasākumu neapmeklēšanu) var tikt izmantoti kā nozīmīgi līdzdalības raksturotāji.

Par zināmu šīs aptaujas inovāciju var uzskatīt specifiskos jautājumus, ar kuru palīdzību var identificēt, kādi cilvēki mūs (3) ietekmē gadījumos, kad mēs izvēlamies to vai citu kultūras un izklaides veidu. Šie jautājumi par to, kurš ieteica pēdējo no izlasītajām grāmatām vai pēdējo no apmeklētajiem kultūras vai izklaides pasākumiem, ļauj nedaudz vairāk pietuvoties noteiktu kultūras prakšu loģikas izpratnei un interpretācijai. Pirmkārt, tajos atklājas tradicionālā kultūras līdzdalības dimensija (grāmatu lasīšana/nelasīšana un kultūras pasākumu apmeklēšana/neapmeklēšana); otrkārt, datu analīze iezīmē tos indivīdiem tuvos cilvēkus (varam teikt – sociālo tīklu mezglpunktus), kuriem ir lielāks simboliskais kapitāls un lielāks prestižs kultūras jautājumos, t. i., tos, kuros ieklausās (te var izšķirt divas pamata kategorijas – radniecības un dzimšu kategoriju). Datu analīze var parādīt arī to, kurā no šiem kultūras veidiem indivīdi vēlas būt autonomāki un uzskata sevi par pietiekami kompetentiem, lai izvēli izdarītu paši. Tas arī parāda tos kultūras patērēšanas un līdzdalības veidus, kuri ir "sociālāki", t. i., kuros lielāka ietekme ir mūsu līdzcīvēkiem.

Latvijas iedzīvotāju kultūrpratības un meistarības pašnovērtējums salīdzinājumā ar citām jomām

Salīdzinot respondentu atbildes uz vieniem un tiem pašiem jautājumiem par astoņām definētajām jomām (veselības saglabāšanu vai uzlabošanu, savu finanšu pārvaldību, kultūras un izklaides iespējām, valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem, ģimenes attiecību veidošanu, bērnu audzināšanu un izglītošanu, profesionālās karjeras veidošanas iespējām, izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām), viszinošākie un **vispratīgākie** viņi jūtas tieši kultūrā. Aptaujātie iedzīvotāji, spriežot pēc viņu atbildēm, faktiski būtu jāuzskata par kultūras ekspertiem. Tā, piemēram, 80% aptaujāto apgalvo, ka *zina, kur atrast uzticamu informāciju par kultūras un izklaides iespējām*, un tas ir augstākais rādītājs (par veselības saglabāšanu vai uzlabošanu jūtas kompetenti 74%, bet par valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem – 68% (sk. tabulu "Pašnovērtējums par spējām atrast uzticamu informāciju dažādās jomās" pielikumā 129. lpp.). Arī savas spējas saprast un izmantot atrasto informāciju par kultūras un izklaides iespējām kā labas vai ļoti labas nosauc vairāk iedzīvotāju nekā pārējās jomās. No visām jomām tikai veselības saglabāšanā vai uzlabošanā sasniegta gandrīz tikpat augsta kompetence.

Par ekspertiem parasti dēvē cilvēkus ar īpašu izglītību un zināmu profesionālu pieredzi noteiktā laukā. Šādi interpretējot, iedzīvotāju absolūtais vairākums nevar būt eksperti kultūras un izklaides jomā, bet šī viņu pārliecība par savām zināšanām šajā jomā vedina pieņemt, ka viņi visumā ir ļoti apmierināti ar savu kultūras patēriņu (izvēlēm, paradumiem, gaumēm). Tas savukārt norāda uz to, ka šajā jomā cilvēkiem ir izveidojies samērā stabils priekšstats par savām kultūras un izklaides vajadzībām (*Es taču ļoti labi zinu, kāda mūzika un romāni man patīk!*), kas ir salīdzinoši noturīgs un grūti maināms. Tieši šādi arī ir jāinterpretē šīs un citas respondentu atbildes: tie ir viņu pašu dzīves un viņu subjektīvo attieksmju pašnovērtējumi, uz kuriem tiek izdarīts arī zināms sociālā prestiža spiediens. Kultūra noteikti ir viena no jomām, kurā sabiedriskais vērtējums ietekmē (tādējādi paaugstinot) iedzīvotāju atbildes – gan savās, gan citu acīs mēs vēlamies būt lasošāki, gudrāki, izglītotāki, kulturālāki.

Analizējot atbildes uz jautājumiem, kuri veidoti, lai noskaidrotu cilvēku **meistarību** dažādās jomās, var secināt, ka respondenti biežāk par citām jomām regulāri pievērš uzmanību tam, lai paaugstinātu labklājību, saglabātu vai uzlabotu veselību, veidotu vai nostiprinātu ģimeni. Labklājības un veselības jautājumiem vērību nepievērš 4–6%, bet ģimenei – vairāk nekā ceturtdaļa respondentu, savukārt tālākizglītībai un karjerai – vairāk nekā trešdaļa (sk. pielikumu 131. lpp.). Lielākajam iedzīvotāju īpatsvaram ir skaidrs darbības plāns divās jomās: veselībā un kultūrā (sk. pielikumu 131. lpp.). Savukārt atbildes par savu plānu

īstenošanos iezīmē šādas likumsakarības: kā izdevušies tiek vērtēti tie plāni, kurus ir vieglāk īstenot; kuri nav svarīgi salīdzinoši lielai iedzīvotāju daļai (trešdaļai–ceturtdaļai), vai arī tie, kurus neīstenojot lielākajai cilvēku daļai praktiski nav iespējams (piemēram, izglītības, jaunu iespaidu un sociālo kontaktu iegūšana, ģimenes veidošana, kultūras kompetences paplašināšana). Tātad tie plāni, kuri bijuši svarīgi vislielākajai daļai respondentu (ap 90%) un kuriem viņi pievērsuši lielāko uzmanību, t. i., paaugstināt labklājību, veidot darba karjeru un saglabāt vai uzlabot veselību, īstenojušies relatīvi retāk (sk. pielikumā tabulas 131. lpp. par plāniem, to īstenošanu).

Kultūras kompetences paplašināšana noteikti nav tas plāns, kurš ir pašsaprotams vai neizbēgams dzīves uzdevums, tāpēc šajos jautājumos cilvēki vairs nav tik droši un pārliecinoši, kā vērtējot savu kultūras kompetenci. Varbūt šāda plāna un mērķa vairumam cilvēku nemaz nav. Mūsdienu sabiedriskajā diskursā šis humānisma laikmeta imperatīvs – "nemitīgi izglītoties un augt garā" – vairs nav tik spēcīgs, to daļēji apliecina arī **pētījuma** aptaujas dati: kultūras kompetence kā joma vispār nav svarīga piektdaļai iedzīvotāju, bet izglītības ieguve vai papildināšana – aptuveni 40%. Tai pašā laikā un varbūt tieši tādēļ politiskajā retorikā tā dēvētā kultūras cilvēka (izglītota un spējīga izprast un baudīt augstās mākslas) ideāls joprojām ir dzīvs. Ja skatāmies uz kultūru plašāk, arī kā uz izglītošanos, tad tā joprojām ir viena no ES sociālās politikas svarīgām komponentēm, ieskaitot mūžizglītību (sk. "ES politika pieaugušo izglītības jomā", http://ec.europa.eu/education/policy/adult-learning_lv, skatīts 02.04.2017.). Šai pieejai un ticībai atbilst arī, piemēram, Latvijas Republikas Kultūras ministrijas "skolas kultūras somas" iniciatīva – *Tās mērķis ir izstrādāt sistēmu, kas no 2018. gada piedāvātu iespēju bērniem un jauniešiem piedzīvot dažādus profesionālās mākslas un kultūras notikumus valsts garantētās izglītības iegūšanas ietvaros.* ("Kultūras skolas soma – dāvana bērniem un jauniešiem Latvijas valsts simtgadē", Latvijas Republikas KM, 15.10.2015., http://www.km.gov.lv/lv/jaunumi/?news_id=6907, skatīts 02.04.2017.)

Salīdzinot dažādu jomu meistarības pašnovērtējumu, iezīmējas ekonomiskā determinisma tendences – iedzīvotāji vēlas būt pratīgāki, bet viņiem biežāk neizdodas būt meistarīgiem divu tādu plānu īstenošanā, kas nepieciešami "bāzes" jeb fiziskās izdzīvošanas un labbūtības vairošanas vajadzībām: savas veselības un savas labklājības uzlabošanai. Kopsavelkot respondentu atbildes par kultūras un izklaides prātībām un meistarībām salīdzinājumā ar citām jomām, var izšķirt trīs galvenos secinājumus. Pirmkārt, indivīdu kultūras un izklaides informācijpratības ļoti augstais pašnovērtējums liecina par to, ka šajā jomā viņi ir izteikti individuālistiski un subjektīvi: indivīdi savu gaumi vērtē augstu un ar savām kultūras patēriņa praksēm viņi ir apmierinātāki nekā ar citām jomām. Otrkārt, tas varētu liecināt par to, ka kultūras

vajadzības ir vieglāk apmierināmas. Treškārt, relatīvi zemāks savas kultūras meistarības vērtējums liecina par to, ka daļai tā nav aktuāla un akūta prioritāte.

Kultūrpratības un meistarības pašnovērtējums dažādos sociāldemogrāfiskos dalījumos

Vecums

Ja pieņemam, ka jaunākiem cilvēkiem ir mazāks kultūras kapitāla apjoms nekā gados vecākiem, tad varētu gaidīt, ka vecāki iedzīvotāji ir aktīvāki kultūrā. Tādu tendenci, ka atsevišķās elitārās kultūras praksēs samazinās jaunu cilvēku aktivitāte, bet pieaug vecāku, konstatē flāmu pētnieki, salīdzinot vairāku desmitgažu ASV, Nīderlandes, Dānijas un Beļģijas kultūras līdzdalības aptauju datu kopas (Roose & Daenekindt, 2015).

Tomēr **pētījuma** aptaujas dati parāda, ka līdz ar vecumu nozīmīgi un pakāpeniski dilst praktiski visu kultūras un izklaides prasmju pašnovērtējums. Tas liek pieņemt, pirmkārt, ka zināšanas un prasmes, kuras ir uzkrātas dzīves gaitā un kurām cilvēkiem gados vajadzētu būt vairāk nekā jauniešiem, nav stiprākais kultūras aktivitāšu, ieskaitot informācijas meklēšanu, faktors visās vecumgrupās. Otrkārt, kultūras kapitāla nozīme ir lielāka tajās kultūras patēriņa un līdzdalības jomās, kuras ir sarežģītākas un prasa lielāku un aktīvāku indivīda garīgo un fizisko iesaisti.

Jautājumos par **kultūrpratību** (prasmēm izvērtēt informāciju kultūras un izklaides jomā) respondenti ir snieguši ļoti augstu pašnovērtējumu – vidēji 80% pilnībā vai daļēji piekrīt, ka viņiem piemīt attiecīgas zināšanas, sapratne un izmantošanas iemaņas. Vidēji savu informācijpratību kā ļoti labu vai labu vērtē 4/5 18–24 g. v. respondentu un tikai puse 65–74 g. v. aptaujāto. Lielākās atšķirības ir divu prasmju novērtējumā: “izvēlēties nopirkšanai mūzikas ierakstu” (visjaunākajā respondentu grupā 80% tās uzskata par ļoti labām vai labām, bet vecākajā grupā – 27%) un “atrast uzticamu informāciju par kultūras pasākumiem” (attiecīgi 85% un 45%). Visdrīzāk tās ir norādes uz šāda veida kultūras līdzdalības nozīmi un intensitāti attiecīgajos vecumos. To apstiprina atbildes varianta “neapmeklēju kultūras pasākumus” izvēle jautājumos par kultūras praksēm, tā aug no 10% visjaunākajā grupā, līdz 40% vecākajā. Mazākas un statistiski nenožīmīgas atšķirības starp dažādām vecumu grupām ir prasmēs “izvēlēties, kuru filmu noskatīties” (attiecīgi 88%; 69%) un “izvēlēties nopirkšanai grāmatu”. Jaunākajai un vecākajai paaudzei šīs prasmes ir līdzīgas, puse tās vērtē kā labas vai ļoti labas, optimistiskākā ir vecumgrupa 45–54 gadi (65%). Tas norāda, ka šīs kultūras un izklaides nodarbes varētu būt vienlīdz praktizētas visās vecumgrupās, to apliecina arī tas, ka nav būtisku atšķirību grāmatu nelasīšanā – to atzīmēja 1/3 visu vecumgrupu respondentu.

Līdz ar vecumu pakāpeniski pieaug to īpatsvars, kuri izvēlas atbilstošus variantus “nevaru novērtēt” un “nav nepieciešama informācija” (no dažiem procentiem jaunākajā grupā līdz pat piektdaļai vecākajā). Izslēdzot šos kultūrai indiferentos respondentus, vairumā jautājumu nav būtisku atšķirību dažādās vecumgrupās.

Atbildēs uz jautājumu *Pēdējā reizē visnoderīgāko informāciju par kultūras un izklaides iespējām ieguvu no ...* dominē trīs **informācijas avoti**, ko nosauc katrs ceturtais: *No pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes, draugiem, kolēģiem; Plašsaziņas līdzekļos; Interneta sociālajos tīklos*. 16% izvēlējās variantu “šādu informāciju nemeklēju” (te saglabājas iepriekš novērotā tendence – vismazāk šo variantu izvēlas visjaunākie, t. i., 7%, divreiz vairāk – vecākas grupas un vairāk nekā trīsreiz biežāk – visvecākās grupas respondenti). Būtiski atšķiras pēdējo divu avotu nozīme kultūras un izklaides iespēju izziņošanā: interneta sociālo tīklu nozīme rūk līdz ar respondentu vecumu, bet pieaug tradicionālo plašsaziņas līdzekļu nozīme. Pārējie informācijas avoti (valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju speciālisti; valsts, pašvaldību organizāciju mājaslapa; nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju mājaslapa) minēti ne vairāk kā 3% gadījumos. Tas liek secināt, ka respondentu galvenie informācijas kanāli kultūras un izklaides jomā ir pazīstami cilvēki un plašsaziņas līdzekļi, savukārt specifiskākiem informācijas kanāliem nav būtiskas nozīmes.

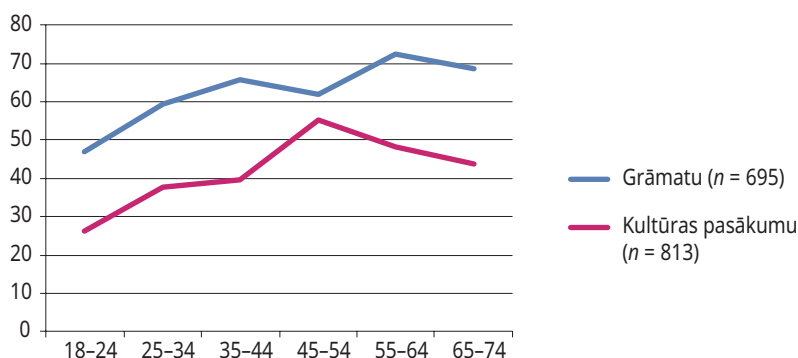
Kultūras meistarības jautājumos (*Man ir skaidrs darbības plāns, kā paplašināt kultūras kompetenci un Es regulāri pievēršu uzmanību tam, lai paplašinātu kultūras kompetenci*) iezīmējas līdzīga tendence – palielinoties iedzīvotāju vecumam, sarūk to īpatsvars, kuri apgalvo, ka viņiem ir plāns un ka viņi cenšas tam sekot. Sākot ar 3/4 respondentu ar plānu jaunākajā grupā, beidzot ar pusi visvecākajā. Tomēr šo atšķirību rada pieaugošais to iedzīvotāju īpatsvars, kuriem kultūras kompetence vispār nav aktuāla, sākot ar 10–15% jaunākajā grupā, līdz pat trešdaļai un vairāk vecākajā grupā. Tie, kuriem šī joma ir svarīga, jūtas vienlīdz meistarīgi visos vecumos.

Atbildot uz jautājumu *Kurš ieteica aiziet uz pēdējo no apmeklētajiem kultūras pasākumiem?*, no tiem, kuri apmeklēja šādus pasākumus, atbildi “Neviens neieteica” visretāk izvēlējās 18–24 g. v. jaunieši (26%), bet visbiežāk to apgalvo 45–54 g. v. respondenti (55%). Pēc šī vecuma atkal sarūk šī varianta izvēle līdz 44% vecākajā respondentu grupā (sk. 5.1. logu). Tas skaidri norāda uz to, kādos vecumos kultūras un izklaides pasākumiem ir lielāka socializējošā loma, proti, jaunībā un mūža otrajā pusē. Grāmatu izvēle iedzīvotāji ir patstāvīgāki.

Analizējot respondentu atbildes uz jautājumu, kurš konkrēti viņiem ieteica pēdējo lasīto grāmatu / apmeklēto kultūras pasākumu, mazākais indivīdu īpatsvars, kuri nosauca kādu no **radiem** (piemēram, māti, tēvu, sievu, vīru), bija visjaunākajā vecumgrupā (20%), pārējās vecumgrupās sadalījums bija samērā

5.1. logs

Respondenti, kuriem neviens neieteica pēdējo lasīto grāmatu / apmeklēto kultūras pasākumu: dalījums vecumgrupās, %

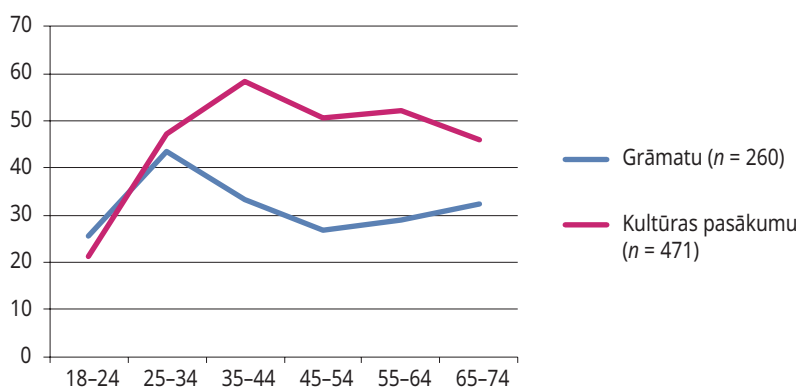

Bāze: īpatsvars rēķināts tikai no tiem respondentiem, kuriem kāds bija to ieteicis.

Avots: Pārskats par tautas attīstību Latvijā (LU SZF, 2016).

5.2. logs

Respondenti, kuriem pēdējo lasīto grāmatu / apmeklēto kultūras pasākumu ieteica kāds no radiem: dalījums vecumgrupās, %

Bāze: īpatsvars rēķināts tikai no tiem respondentiem, kuriem kāds bija to ieteicis.

Avots: Pārskats par tautas attīstību Latvijā (LU SZF, 2016)

vienlīdzīgs (sk. 5.2. logu). Tas parāda, kurās vecumgrupās kuram līdzcīvēku lokam ir kāda ietekme. Jauniešiem kultūras un izklaides jomā ģimenei noteikti ir daudz mazāka autoritāte nekā citā vecumā.

Atbildot uz jautājumu *Kurš man ieteica pēdējo no manis izlasītajām grāmatām?*, arī apmēram 4/5 jauniešu domāja, ka tie nav radi, kas ieteica, bet, atšķirībā no kultūras pasākumu ieteikumiem, citu vecumu grupu respondentu atbildes tik krasi neatšķiras no jauniešu atbildēm (sk. 5.2. logu). Daļēji to var skaidrot ar to, ka grāmatu lasīšana ir intīmāka un ne tik publiska nodarbe kā pasākumu apmeklēšana, kas bieži notiek grupā vai pāri, tāpēc arī nepieciešams saskaņot šo savu izvēli ar citiem, var arī pieņemt cita(-u) piedāvājumu.

Izglītība

Respondentus esam dalījuši trīs grupās pēc viņu sasniegtā izglītības līmeņa: ar pamata vai zemāku izglītību; ar vidējo izglītību; ar augstāko izglītību. Kultūras kapitāla tēze vislabāk apstiprinās tieši izglītības kapitāla jomā: izņemot filmas izvēli, visos citos kultūrpratības un kultūras meistarības veidos ne tikai pastāv atšķirības starp mazāk un vairāk izglītotajiem, bet tās ir arī statistiski nozīmīgas. Apgriezta sakarība ir kultūras nelīdzdalības gadījumos, piemēram, kultūras pasākumu neapmeklē 43% iedzīvotāju ar pamata vai zemāko izglītību; 17% ar vidējo; 11% ar augstāko. Grāmatas nelasošo grupas veido vēl lielāks īpatsvars

(attiecīgi 51%; 33%; 14%). Izglītotākie ir arī patstāvīgāki savās kultūras aktivitāšu izvēlēs, lielāks viņu īpatnsvars apgalvo, ka *neviens man neieteica aiziet uz pēdējo no manis apmeklētajiem kultūras pasākumiem vai neviens man neieteica pēdējo no izlasītajām grāmatām.*

Konkrētu kultūras produktu izvēlē izglītotākie biežāk par padomdevējiem izvēlas medijus un ekspertus, nevis draugus un ģimenes locekļus. Lielāks kultūras kapitāls droši vien saistībā ar citiem kapitāliem indivīdam kultūras lietās liek iemācīties vai ir iemācījies vairāk pajauties arī uz citiem, kas ir ārpus ģimenes un ikdienas paziņu loka, masu medijiem un tajos paustajiem ekspertu viedokļiem (vai arī reklāmām).

Iespējams, ka kultūras kapitāla apjoms (šajā apaukā par to liecina tikai sasniegtais izglītības līmenis) tik spēcīgi korelē ar kultūras līdzdalības intensitāti arī tadēļ, ka attiecīgās iedzīvotāju grupās ir augstāks kultūras prestižs. Te vietā atgriezties pie Savolainena definētās otrās pratību dimensijas – vērtībām. Dažādos izglītības līmeņos mācāmās vērtības mēdz atšķirties, un attieksme pret “kultūras nelīdzdalību” ir viena no tām.

Tautība

Ja salīdzina latviešu un krievu respondentu atbildes (citu tautību iedzīvotāji statistiskai analīzei izlasē pārstāvēti nepietiekami), tad pirmie savas kultūrprasmes un meistarības vērtē nedaudz augstāk un retāk izvēlas atbilžu variantu “nevaru novērtēt”, tomēr šīs atšķirības nav nozīmīgas. Līdzīga ir tendence, ja respondentus dalām pēc to runātās valodas ģimenē – latviešu un krievu. Izņēmumi ir filmu, mūzikas ierakstu un grāmatu izvēle, tur par savām prasmēm Latvijas krievu valodas kopiena ir pat nedaudz pārliecinātāka par latviešiem. Iespējams, ka tas skaidrojams ar šo kultūras produktu klāstu, kāds ir pieejams latviešu un krievu valodā, un vispār ar attiecīgo kultūras industriju samēru. Krievijas grāmatas, filmas un mūzikas ieraksti ir pieejami plašākā izvēlē nekā šie Latvijas kultūras produkti, kas ir latviešu valodā. Tas lieku reizi atgādina, ka kultūras un mākslas patēriņš nav universāls, bet drīzāk lokāls (Tabuns 2006) un noteikti piesaistīts tādām satura elementam kā valoda.

Mājsaimniecības lielums

Pieaugot mājsaimniecības locekļu skaitam (respondentus dalījām četrās grupās atkarībā no viņu mājsaimniecības locekļu skaita: viens, divi, trīs, četri vai vairāk), pieaug respondentu kultūrprasmju pašnovērtējums un kultūrā un izklaidē samazinās pasīvo īpatnsvars. Lai arī šīs atšķirības vairumā gadījumu nav statistiski nozīmīgas, šī tendence ir stabila. Izņēmums atkal ir filmas un grāmatas. It kā pārsteidzoši, ka cilvēki, kuriem ir lielākas ģimenes, savu informētību un kultūras aktivitāti vērtē augstāk nekā tie, kuri dzīvo vieni vai divatā – viņiem šķietami

vajadzētu būt mazāk brīvā laika. Tas atkal norāda, ka kultūras patēriņš ir ne tikai personiska, bet arī kolektīva (arī ģimeniska) un izteikti sociāla aktivitāte. Ja indivīds dzīvo saimē, viņš tiek iesaistīts kultūras patēriņā tīklā, ko organizē arī citi viņa ģimenes locekļi, un, jo lielāka saime, jo bagātāks informācijas lauks apkārtējā vidē, tādā veidā šim indivīdam lielākas iespējas kļūt kompetentākam kultūras informācijā un aktīvākam kultūras praksēs. Otrs vispārīgs secinājums, ko labi apliecina šis gadījums, ir kultūras patēriņa (ne)sasaistītība ar brīvā laika apjomu. Laika trūkums nav arguments, lai nepiedalītos kultūras aktivitātēs, ja vien indivīdam piemīt šāda acīmredzot ieaudzināta, iemācīta nepieciešamība, drīzāk tā ir tikai attaisnošanās: *[.] tie, kuri nevēlas apmeklēt kultūras aktivitātes biežāk, kā pamatojumu visbiežāk min laika trūkumu un aizņemtību.* (Klāsons, Tjarve, Laķe, Spuriņš, & Asare, 2014, 38. lpp.).

Dzīvesvieta

Pilsētnieki biežāk nekā laucinieki ir pārliecināti, ka viņu kultūrprasmes un meistarības ir labas vai ļoti labas. Visdrīzāk tas izriet gan no pilsētnieku kultūras kapitāla – viņi ir izglītotāki (Iedzīvotāji ar augstāku izglītības .., 26.02.2015.), kā arī viņiem ir lielākas un daudzveidīgākas kultūras un izklaides iespējas lielākajās apdzīvotajās vietās. Reģionālajā dalījumā būtiski pratīgāki jūtas vidzemnieki. Tas apstiprina arī citu pētījumu datus un tiek skaidrots gan ar relatīvu tuvumu Rīgai (plašākas kultūras un izklaides iespējas), gan labāku sociālekonomisko situāciju nekā citiem reģioniem, kā arī ar to, ka Vidzemes iedzīvotāji ir etniski homogēnāki un Vidzemē ir senas un noturīgas pilsoniskās kultūras tradīcijas (Tisenkopfs u. c. 2002, Daugavietis 2015). Pēc vidzemniekiem nākamie ar augstāko kultūrpratību pašnovērtējumu ir rīdnieki, toties meistarību vērtējumā situācija ir apgriezta.

Faktiski respondenti sadalās divās grupās, kur “otrajā” pusē atrodas Latgale un Zemgale, arī Kurzeme (Pierīgas iedzīvotāju vērtējumi ir tuvāki Vidzemes un Rīgas respondentu uzskatiem). Latgales iedzīvotāji apgalvo, ka interesējas par kultūra pasākumiem, apmeklē kultūras un izklaides pasākumus un lasa grāmatas vairāk nekā vidēji Latvijā, tomēr viņu pašvērtējums par pratībām un meistarībām ir krietni zemāks nekā citiem. Latgaliešu vidū ir arī mazāk dzīvespriecīgo, varbūt lielāks pesimisms kopā ar reģiona depresīvo sociālekonomisko attīstības līmeni ietekmē arī kultūras un izklaides pratību un meistarību pašvērtējumu.

Nodarbinātība

Tie respondenti, kuri šobrīd strādā, labāk novērtē praktiski visas savas kultūras prasmes un meistarības nekā tie, kuri pašlaik nestrādā. Viņi ir arī aktīvāki kultūras patērētāji, un šīs atšķirības ir statistiski

nozīmīgas gandrīz visos gadījumos. Izņēmums atkal ir filmu un grāmatu izvēle, tur atšķirību praktiski nav.

Rocība

Analizējot respondentu atbildes pa grupām pēc to rocības (pēc to ienākumiem uz vienu ģimenes locekli respondenti sadalīti četrās grupās: nabadzība (līdz ~ 150 eiro); trūcība (~ 200–250 eiro); labklājība (~ 250–350 eiro); pārticība (~ 450 un vairāk eiro)), izēmējas tendence, ka līdz ar rocību pieaug gan kultūrpratība (izņēmums ir prasme izvēlēties filmu, te kompetentākie jūtas tieši trūcīgākie), gan kultūras meistarība, kā arī samazinās kultūrā pasīvo īpatsvars (piemēram, to, kas nelasa grāmatas, neapmeklē un neinteresējas par kultūras pasākumiem), bet ne visos gadījumos atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Tas netieši apstiprina kultūras kapitāla tēzi, jo izglītības līmenis ir cieši saistīts gan ar nodarbinātību, gan ar ienākumu līmeni, ekonomiski labāk situētie iedzīvotāju slāņi ir izglītotāki (Aleksejeva, 2012; Krasnopjorovs, 2016 u. c.).

Nozīmīgas atšķirības ir prasmē izvēlēties, kurš no kultūras pasākumiem būtu jāapmeklē, kuru grāmatu vai mūzikas ierakstu nopirkt. Krasas atšķirības ir

atbilžu varianta “nevaru novērtēt” izvēlē – divu turīgāko iedzīvotāju grupu atbildes ir līdzīgas, bet katras “zemākās” grupas respondenti šo atbildi izvēlas divas reizes biežāk (mazākas atšķirības ir grāmatas un mūzikas izvēlē, un to tikpat kā nav filmas izvēlē), un galējās atšķirības jau veido 4–5 reizes. Trešdaļa zemāko ienākumu grupas respondentu apgalvo, ka neapmeklē kultūras un izklaides pasākumus vispār, kamēr lielāko ienākumu grupā tādu ir tikai 13%.

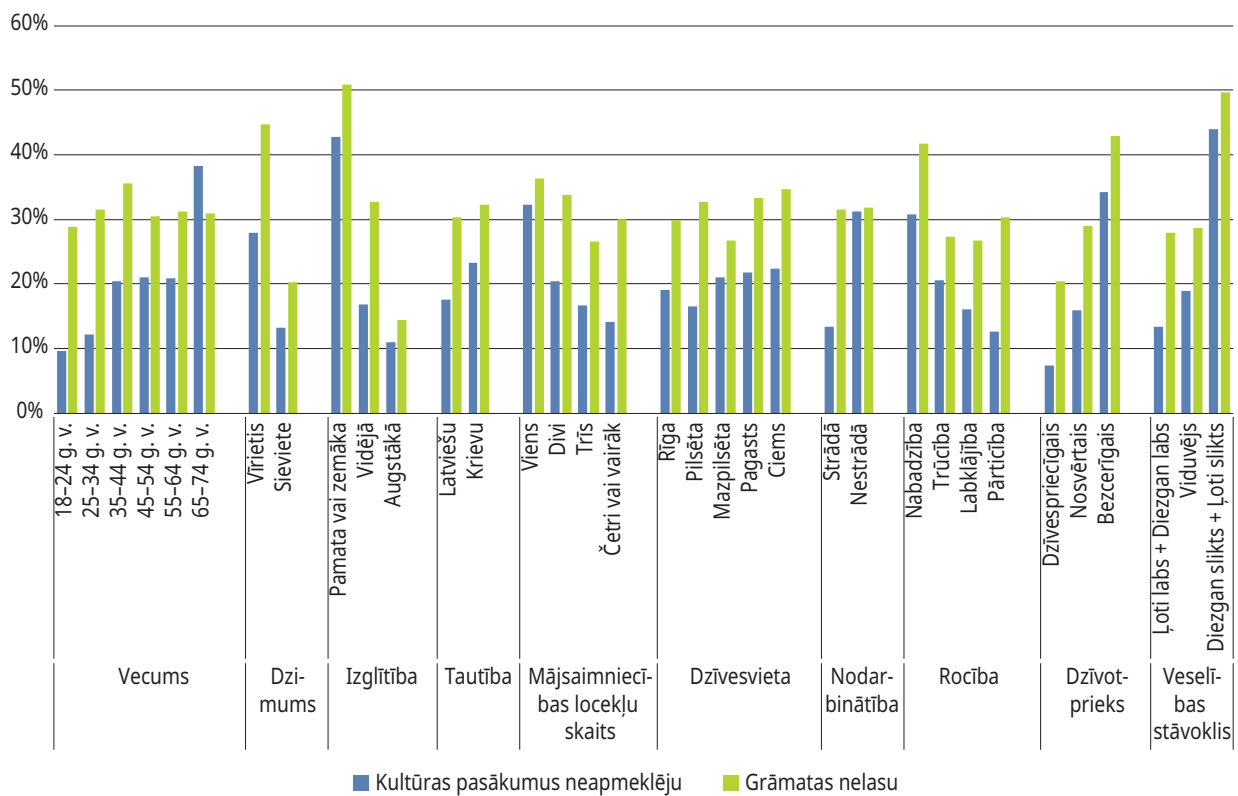
Faktiski vienīgais izņēmums ir prasmju pašnovērtējumā “izvēlēties, kuru filmu noskatīties”, kur ir gandrīz pretēja tendence. Lai gan atšķirības nav statistiski nozīmīgas, tomēr viskompetentākie (82%) jūtas trūcīgākie. Tas liecina par to, ka šāds kultūras patēriņš (filmu skatīšanās) ir visu slāņu izklaide (variantu “nevaru izvēlēties” atzīmē tikai 1–3% no visu slāņu respondentiem), tiesa, atšķirties varētu konkrētu filmu un kino žanru izvēle.

Dzīvotprieks

Dzīves jēgas jeb mērķa (*Purpose in Life*) testu 20. gadsimta 60. gados izstrādāja amerikāņu psihiatri Džeimss Krambahs (*James C. Crumbaugh*) un Leonards Maholiks (*Leonard T. Maholick*), lai empīriski pētītu

5.3. logs

Iedzīvotāju kultūras nelīdzdalība: kultūras pasākumu neapmeklēšana un grāmatu nelasīšana

Avots: Pārskats par tautas attīstību Latvijā (LU SZF, 2016).

uz austriešu psihiatra un neirologa Viktora Frankla (*Viktor Frankl*) idejām balstītu jauna tipa neurozi (Adler, 1997). Tā rodas galvenokārt no dzīves bezmērķīguma, bezjēdzīguma un tukšuma izjūtas un rezultējas eksistenciālā frustrācijā (Crumbaugh & Maholick, 1964, p. 200). Testa skalu veido 20 jautājumi, bet ir zināmas arī skalas ar reducētu jautājumu skaitu, un ar to mēra cilvēka dzīvotprieka un dzīvotgribas izjūtas amplitūdu. Šoreiz tika izmantota testa 10 jautājumu versija (skatīt tos pielikumā – aptaujas anketā 132. lpp.). Atkarībā no respondentu atbildēm tie sadalīti trīs grupās: dzīvespriecīgajos, nosvērtajos un bezcerīgajos.

Pētījuma aptaujas psiholoģiskā testa atbildes parāda stabilu un statistiski nozīmīgu tendenci: līdz ar dzīvesprieka mazināšanos mazinās iedzīvotāju kultūraktivitāte (un palielinās kultūras pasivitāte, kultūras nelīdzdalība), krit prasmju un meistarības pašnovērtējums. Piemēram, kultūras pasākumus neapmeklē tikai 7% no dzīvespriecīgajiem, 16% no nosvērtajiem un 34% no bezcerīgajiem (sk. 5.3. logu). Grāmatas nēlasa attiecīgi 20%, 29% un 43%. Trešā grupa izceļas arī ar būtiski lielāku to respondentu īpatsvaru (aptuveni 1/5), kuri izvēlas atbildi variantu “Man nav nepieciešama informācija”. Protams, balstoties tikai uz šīs aptaujas datiem, mēs nevaram runāt par dinamiku vai tendencēm laikā un kauzālām attiecībām, tomēr šī statiskā aina ir visai skaidra un pārliecinoša – dzīvespriecīgāki indivīdi jūtas pārliecinātāki par savām kultūras prasmēm un ir aktīvāki personīgā līdzdalībā kultūrā.

Kopsavilkumu par kultūras līdzdalības atšķirībām un tendencēm dažādās sociāldemogrāfiskās grupās uzskatāmi ilustrē kultūras nelīdzdalības rādītāji 5.3. logā. Lielākās atšķirības rada kultūras kapitāls (izglītība), dzimums, vecums, nodarbinātība un materiālā labklājība, kā arī fiziskā un garīgā veselība un stabilitāte. Loģika te ir vienkārša: jo mazāks attiecīgais kapitāls, jo pasīvāka ir indivīda kultūras līdzdalība. Mēs esam pieraduši runāt par ekonomisko kapitālu, arī par cilvēkkapitālu, sociālo kapitālu un pat veselības un valodas kapitālu jeb vērtību. Mazāk mēs esam pieraduši dzirdēt par to kapitālu, kas tiek attiecināts uz dzimumu, kaut gan tieši to mums nemitīgi atgādina feministiskā doma: mūsu sabiedrībā būt par vīrieti jeb pārstāvēt dominējošo dzimumu ir izdevīgāk, jo tās ekonomiskā un sociālā vērtība ir lielāka. Šī temata iztirzāšanai kultūrpratības kontekstā veltīta nākamā apakšnodaļa.

Kultūrpratības un meistarības atšķirības dzimumu dalījumā

Dzimumu dimensija allaž bijusi būtiska tautas attīstības pārskatu tēma, un pamatā tās galvenais temats bijis dzimumu līdztiesība. 1999. gadā pat tika veidots īpašs ANO Attīstības programmas (UNDP) izdevums “Dzimums un tautas attīstība Latvijā” (Neimanis, 1999). Tradicionāli dzimumu līdztiesība skatīta tādās jomās kā ekonomika, veselības aizsardzība,

izglītība, politika un valsts pārvalde, retāk – kultūrā. Šajā pētījumā padziļināti analizētas sievietes un vīriešu atšķirības kultūrpratībā un meistarībā tāpēc, ka šī problēma – būtiskas atšķirības kultūras līdzdalībā dzimumu dalījumā, kas Latvijas gadījumā ir vēl lielākas nekā citās ES valstīs, – nav pietiekami pētīta un līdz galam skaidra. Visdrīzāk šīs atšķirības rada krass dzimumu nošķirums kultūras socializācijā, līdzdalībā un patēriņā, kas, savukārt, izriet no dzimumu nošķiruma un pretnostatījuma plašākā sociālā kontekstā. Nevienlīdzīgas dzimumu līdzdalības piemērs kultūras aktivitātēs nereti ir amatierdejošana, it kā tradicionālā pāru aktivitāte, kur uz vienu vīrieti praktiski vienmēr ir vairāk sievietes. Latvijā pēdējos gados arvien populārāks amatiermākslas žanrs ir tā dēvētās Eiropas dejas, kas it kā bezaizspriedumaini ignorē tradicionālo Rietumu deju ideju par to, ka tā ir pāru nodarbe, kurā piedalās vīrietis un sieviete. Citā populārā deju veidā – līnijdejās – gandrīz vienmēr piedalās tikai sievietes. Otrs piemērs nevienlīdzīgai dzimumu līdzdalībai ir sociālajā ikdienas dzīvē – nevienlīdzīgā sociālo lomu un pienākumu sadale ģimenē, bērnu audzināšanā (Sedlenieks & Rolle, 2016). Sabiedrībā tiek atrāzoti priekšstati, līdz ar to arī cilvēku uzvedības modeļi, kas noteiktas jomas un lomas it kā automātiski piedēvē vienam vai otram dzimumam. Lielā mērā kultūra un māksla ir “sieviešu lieta”, un tas nozīmē, ka arī segregēta kultūras līdzdalība un patēriņš faktiski nemitīgi piedalās permanentas dzimumu sociālās kohēzijas problēmas atražošanā.

Šīs nodaļas analīze, kas skaidro atšķirības sievietes un vīriešu kultūruzvedībā, t. sk. kultūrpratībā, kultūras meistarībā, kultūras līdzdalībā un kultūras patēriņā, ir balstīta uz Burdjē kultūras kapitāla un *habitus* koncepciju. Definējot *habitus* kā ilgstošas socializācijas rezultātu, indivīdam atrodoties vienā sociālajā pozīcijā (Бурдые, 1993), autors apgalvo, ka var runāt par šķiru jeb slāņu *habitus*. Marksistiskajā interpretācijā, kas ir viena no galvenajām Burdjē ietekmēm, ir divi šķiru pamattipi: subordinētāja un subordinētā. Apskatot citus sabiedrības dalījumus, kas tieši neizriet no ražošanas attiecībām, piemēram, visu cilvēku dalīšanu divās lielās sociālajās grupās – vīriešos un sievietēs, arī tos var analizēt, izmantojot grupas *habitus* jēdzienu. Dzimumu perspektīvā klasiski vīrietis ir subordinētājs un pakļauj sievietes – subordinētās – sev vēlamajai sociālajai kārtībai (West & Zimmerman, 1987). Tas ļauj pieņemt, ka sievietes *habitus* liek tām būt pakļāvīgākām un konformistiskākām, kamēr vīriešu *habitus* viņos “ražo” nonkonformistiskākas prakses. Kaut gan Rietumu pasaulē, arī Latvijā, šī tradicionālā patriarhālā sabiedrība arvien mainās dzimumu līdztiesības virzienā, vājinot šo pretējo *habitus* (pakļāvēja un pakļautās) varu, tā joprojām ir jūtama, un kultūras joma ir viena no tām, kurā šīs atšķirības ir novērojamas.

Atgriežoties pie kultūras kapitāla jeb zināšanu apjoma jēdziena un zinot, ka dažādām sociālajām grupām un slāņiem ir atšķirīgi kultūras kapitāli, var

pieņemt, ka viens no šo atšķirību iemesliem ir atšķirīgi pieņēmumi par izglītošanos, piemēram, par to, kas mums būtu jāapgūst un jāiemācās (kuras ir svarīgas zināšanas un kuras – mazāk svarīgas). Kultūras kapitāls mērāms ne tikai pēc apjoma (izglītības līmeņa), bet arī pēc struktūras (apgūto zināšanu jomas). Skaidrojot kultūras prakšu segregāciju pēc dzimumu pazīmes, tiek izvirzīta šāda apakšhipotēze: dažādām sociālajām grupām veidojas atšķirīgs vienu un to pašu zināšanu subjektīvais vērtējums, šajā gadījumā – vīriešiem un sievietēm ir atšķirīga attieksme pret kultūru. Šīs dzimumu atšķirības kultūras orientācijās un praksēs šeit tiek skaidrotas ar to, ka meitenēm agrīnās socializācijas dēļ *habitus* "licis" būt uzcītīgākām kultūras kapitāla (jo īpaši kultūras un mākslas zināšanu) krājējām, kas, savukārt, veicinājis kultūras un mākslas zināšanu labāku internalizāciju nekā puisiem.

Kultūras patēriņš ir viena no tām jomām, kurā preces vai pakalpojuma subjektīvā vērtība aug, to lietojot. Bērna brīvā laika aktivitātes bērībā un pēcāk jaunībā var ietekmēt arī brīvā laika pavadīšanas aktivitātes nākotnē (Yoesting & Burkhead, 1973), citiem vārdiem, tas, ko indivīds dara, apgūst un izbauda bērībā, var ietekmēt arī to, kas viņam patiks, jau esot pieaugušam. Ko līdzīgu apgalvo, piemēram, arī tā dēvētā kultūras atkarības pieeja (Ginsburgh, 2001).

Pieņēmums, ka meitenes ir uzcītīgākas zināšanu krājējas nekā puisi, balstīts uz atziņu, ka joprojām pastāv stereotipiskais un tradicionālais priekšstats mūsu samērā patriarhālajā sabiedrībā par dzimumu lomām: pakļautā un pakļāvēja, kurā pirmajai ir jābūt konformistiskai, otrajam – nonkonformistiskam. Kāpēc tas var būt izšķiroši kultūras un mākslas socializācijā? Tāpēc, ka tieši tajā posmā (sākumskola un pamatskola) bērnos tiek iedēstīta kultūras kapitāla "mākslas un kultūras" pamatkomponente, un tieši šajā vecumā bērni vairāk ietekmējas no sabiedrībā pastāvošajiem priekšstatiem un tradīcijām, ieskaitot šo: par kultūru un mākslu kā "sieviešu lietu". Nozīmīgai puīšu daļai neinteresē humanitārie un mākslas ievirzes mācību priekšmeti, jo viņi jau ir iemācījušies, ka tā drīzāk ir "meiteņu lieta", bet, atšķirībā no vairuma meiteņu, kurām arī varbūt vairāk par grāmatlasīšanu patīk gumijlēkšana vai kokā kāpšana, puīši ir noturīgāki pret sociālo spiedienu (piemēram, veiksmīgāk izvairās no dziedāšanas skolas korī, kaut arī parasti tiek teikts, ka tas ir obligāts pasākums), jo vīriešu dzimumam tiek piedots, pat prasīts dumpinieciskums un nepakļaušanās. Tātad, analizējot socializācijas atšķirības dzimumu starpā, var pieņemt, ka tajā izglītošanās un mācības posmā, kad bērni apgūst pamata zināšanas par kultūru un mākslu, ieskaitot to, kādai būtu jābūt sabiedrības attieksmei pret šo jomu, meiteņu sekmes ir labākas un viņu kultūras kapitāls – lielāks. Tas kombinācijā ar citiem veicinošiem faktoriem (piemēram, pieradumu un tradīcijām) visu turpmāko dzīvi sievietes padara par intensīvākām kultūras patērētājām.

Dzimums un izglītība

Izglītības procesā bērni iegūst un uzkrāj zināšanas par apkārtējo pasauli un tās procesiem, prasmes un iemaņas, citiem vārdiem, veidojas viņu kultūras kapitāls. Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā (OECD PISA) iegūtie rezultāti liecina, ka Latvijā meitenēm kopumā labāk veicas literatūrā un dabaszinātnēs, savukārt matemātikā atšķirības dzimumu griezumā nav statistiski nozīmīgas. Lai gan agrāk zēnu sasniegumi matemātikā bija augstāki nekā meitenēm, šīs atšķirības laika gaitā ir samazinājušās un dažviet meiteņu sasniegumi ir augstāki nekā zēniem, arī Latvijā. Kopš 2009. gada meiteņu sasniegumi dabaszinātnēs ir augstāki nekā zēniem, turklāt, šīs atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Dabaszinātnēs vidējie meiteņu sasniegumi bija par 11 punktiem augstāki, salīdzinot ar zēnu sasniegumiem. Savukārt OECD valstīs kopumā sasniegumi dabaszinātnēs dzimumu starpā ir līdzsvarotāki, zēniem pat nedaudz apsteidzot meitenes. Taču viziteiktākās atšķirības vidējos sasniegumos uzrāda PISA iegūtie rezultāti lasīšanā: 2015. gadā Latvijā meiteņu sasniegumi lasīšanā bija vidēji par 42 punktiem augstāki nekā zēniem (OECD PISA, 2016; Geske, Grīnfelds, Kangro, & Kiseļova, 2013). Arī valsts centralizētajos pārbaudes darbos 2015. gadā visos priekšmetos, izņemot ķīmiju, meitenēm bija augstāki rezultāti nekā zēniem. Vislielākās atšķirības meiteņu un zēnu rezultātos bija franču un latviešu valodā (Valsts pārbaudes darbi ..., 2016).

Lai gan sasniegumi matemātikā dzimumu griezumā neatšķiras, bērna paša refleksija par savām spējām spēlē samērā lielu lomu. Meitenes mēdz savas spējas un kompetenci matemātikā vērtēt zemāk, nekā to vērtē zēni (Simpkins, Davis-Kean, & Eccles, 2006). Šāda savu spēju nepietiekama novērtēšana var izrādīties dzinulis nākotnē meitenēm biežāk izvēlēties studiju virzienu, kurā eksakto zinātņu zināšanas nav nepieciešamas, vismaz ne augstākajā līmenī, tādējādi veidojot dzimumu disproporciju vairākos studiju virzienos (māksla, humanitārās zinātnes, matemātika, dabaszinātnes, datorzinātnes).

Zēnu un meiteņu izglītības sasniegumu atšķirībām nav viennozīmīga skaidrojuma. Latvijā izglītības procesā zēni no meitenēm teorētiski netiek nošķirti, kā arī abiem dzimumiem tiek nodrošināta vienāda piekļuve izglītībai. Tomēr jāņem vērā teorētiskais izglītības rāmis, kas noteic, ka nav atšķirības izglītības nodrošināšanā zēniem un meitenēm, kā arī jāapzinās, ka izglītošanas procesā bērnam/jaunietim tiek iemācītas dzimumu atšķirības un lomas (Situācijas analīze izglītības sistēmā ..., 2005; Eiropas Parlaments, 2012). Tas iekļauj arī stereotipu un vērtību pārnesi no skolotāja un mācību programmas satura uz bērnu (Pičukāne, Ķīkule, & Zemīte, 2001). Tādēļ Latvijā Labklājības ministrija 2005. gadā publicēja *Vadlīnijas mācību grāmatu veidotājiem: dzimumu līdztiesības principu integrēšana mācību grāmatās* (Bogdzeviča,

Celmaņa, Grigule, Ķīkule, & Rāta, 2005), lai vērstu uzmanību uz to, ka mācību materiālos ir stereotipisks dzimumu lomu attēlojums un ka tas ietekmē bērna izpratni par tām. Protams, stereotipu un vērtību pārnesē var notikt arī bērnu starpā gan skolā, gan ārpus tās, tāpat kā kultūras kapitāls veidojas arī ģimenē un ietekmējoties no medijiem un sabiedrības tradicionālajiem uzskatiem par dzimumu lomām (Eiropas Parlaments, 2012).

Socializācijas sākumposmā arī bērni daļa apkārtējos bērnus dažādās grupās, tajā skaitā meitenēs un zēnos. Turklāt bērni paši var izdarīt spiedienu (rodas tā saucamais *peer pressure*) uz citiem bērniem par to, kā jāuzvedas un par ko jāinteresējas meitenēm un kā – zēniem (tas nozīmē, ka bērnu dzimumu grupas paliek homogēnas).

Bērnu dzimumu lomām atbilstošu uzvedību socializācijas procesā lielā mērā veido bērna vecāki, biežāk sagaidot no meitenēm, ka viņas izrādīs prieku, nekā to sagaida no zēniem, kuriem savukārt tiek iemācīts, ka atklāti izrādīt vai apspriest savas emocijas nav pieņemts. Socializējot bērnus, meitas iemācās būt empātiskas pret citu nomāktību vai skumjām, līdz ar to situācijās, kad empātija būtu loģiska reakcija, meitenes jūtas drošāk un dabiskāk nekā zēni, kuriem ir iemācīta emociju apspiešana un neizrādīšana. Turpretī zēnu agresijas un dusmu izpausmes tiek uztvertas ar lielāku toleranci nekā tad, ja šādas jūtas pauž meitenes (Garnerb & Estep, 2001). Tādējādi meitenes jau bērnībā apgūst to, ka jābūt pakļāvīgām, saprotošām un centīgām, jāatsaucas uz savām un citu emocijām, savukārt zēni biežāk nekā meitenes iemācās reaģēt ar agresivitāti. Tas varētu arī daļēji izskaidrot to, kādēļ skolā zemāki sasniegumi ir zēniem, nevis meitenēm. Mācību sasniegumus skolā sekmē tādas īpašības kā uzcītība un pakļāvība skolotāju prasībām, kas rezultējas augstākās sekmēs meitenēm, savukārt zēnu agresivitāte veicina nepakļaušanos vecākiem, skolotājiem un kārtībai skolā, līdz ar to viņu sekmes ir zemākas par meiteņu sekmēm. Augstākus meiteņu sasniegumus izglītībā ietekmē arī potenciāli iegūstamā popularitāte skolā vienaudžu vidū, jo meitenēm, atšķirībā no zēniem, labas sekmes ir viens no popularitātes kritērijiem (vēl bez fiziskās pievilcības, vecāku labklājības). Savukārt popularitāti skolā vieglāk iegūt tiem zēniem, kuri tiek asociēti ar spēku, fiziskiem sasniegumiem un pretošanos autoritātēm, sasniegumi izglītībā paliek kaut kur fonā (Adler, Kless, & Adler, 1992).

Noteikumos par valsts pamatzglītības standartu, pamatzglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatzglītības programmu paraugiem tiek noteikts, ka bērnam izglītības procesā līdz 9. klasei jāiegūst *Izpratne par cilvēka un sabiedrības attīstības norisēm un likumsakarībām* (Noteikumi par valsts pamatzglītības ..., 12.08.2014.). Tā ietver arī izpratni ne tikai par dzimumu līdztiesības vērtību, bet arī par dzimumu lomām. Tomēr zēnu un meiteņu izglītošana pamatskolā (5.–9. klase) joprojām atšķiras. Meitenēm skolā

māca ēst gatavošanas, šūšanas, adīšanas un tamlīdzīgas prasmes, kamēr zēniem tiek mācīta kokapstrāde, metālapstrāde un rasēšana (sk. mācību grāmatu "Mājturība un tehnoloģijas. 5. klase. Tekstila tehnoloģijas" (Kazaka & Moroza, 2009)). Laika gaitā gan ir zudis obligātums apgūt savam dzimumam tradicionāli ierastās un atbilstošās prasmes (meitenēm – ar māju saistītos pienākumus, zēniem – darbmācību), tomēr grupas šajās mācību stundās sadala tieši pēc dzimuma, un pārsvarā tikai atsevišķi izrādītas vēlmes dēļ bērnam ir iespējams apgūt to, ko apgūst pretējais dzimums. Līdz ar to šādas atšķirīgas dzimumu prakses un stereotipi tiek reproducēti nākamajās paaudzēs ar formālās izglītības palīdzību. Tas varētu arī ietvert ne tikai to, kuram nākotnē būs jāgatavo maltītes, bet arī citas jomas, piemēram, ka zēni primāri ir tie, kuri ir naudas pelnītāji ģimenē. Tas var ietekmēt viņu (un viņu vecāku) prioritātes un novērst uzsvāru no, piemēram, literatūras mācībām, par prioritāti izvirzot jomas, kuras nākotnē būs nepieciešamas "naudas pelnīšanai". Rakstā *Dzimumu atšķirības matemātikā: kultūras loma* autori secinājuši, ka sabiedrības kultūrai ir ietekme uz meiteņu un zēnu matemātikas sasniegumu atšķirībām: sabiedrībā, kurā par vērtību tiek atzīta dzimumu līdztiesība un sieviešu loma sabiedrībā tiek vērtēta tikpat augstu, cik vīriešu loma, imigrantu kopienās meiteņu matemātikas sasniegumi paaugstinās (Nollenberger, Rodrigues-Planas, & Sevilla, 2014). Tas liecina, ka svarīga nozīme socializācijas procesā ir ne tikai vecākiem, bet arī kultūrai, kas ietekmē arī socializācijas procesu skolā laikā, kad bērni apgūst dzimumu lomas. Kultūrai ir ietekme uz vecāku uzskatiem par dzimumu lomām. Par dzimumu lomu gan mātēm, gan tēviem ir dažādi stereotipiski (apzināti vai neapzināti) uzskati, ko viņi pauž saskarsmē ar bērniem. It īpaši tēvi sagaida no saviem dēliem izpratni, kas vairāk tendēta uz zinātņi un matemātiku, tai pašā laikā vecāki sagaida, ka meitām būs lielākas grūtības izprast eksaktās zinātnes vai arī viņas vienkārši nebūs ieinteresētas zinātnē (Tenenbaum & Leaper, 2003).

Lielā mērā tieši sievietes pašas piedalās šo dzimumu stereotipu reproducēšanā. *Latvijai raksturīgs ir augsts bērnu un jauniešu izglītošanā nodarbināto sieviešu īpatsvars. 2015./2016. mācību gadā 88,3% skolotāju vispārējās izglītības iestādēs bija sievietes. Arī profesionālās un augstākās izglītības iestādēs sieviešu skolotāju pasniedzēju bija vairāk nekā puse (attiecīgi 72,3% un 55,4%). Vismazāk vīriešu iesaistījušies pirmsskolas izglītības pakalpojumu sniegšanā, tur sieviešu īpatsvars bija 99,6%. Skolās ir gados jaunu skolotāju trūkums. Tikai 7,3% skolotāju ir vecumā līdz 30 gadiem.* (Centrālā statistikas pārvalde (CSP), 2016b, 17. lpp.)

Augstāki meiteņu sasniegumi izglītībā (pamatskolā, vidusskolā) atspoguļojas arī studenšu īpatsvarā visu studentu kopskaitā. Latvijā 2015./2016. mācību gadā 59,1% studentu bija sievietes (Centrālā statistikas pārvalde, 2016a). Taču skolas laiku dzimumu lomu zināmas socializācijas iezīmes ir manāmas studentu

skaita sadalījumā pa izglītības tematiskajām grupām. Par spīti tam, ka meiteņu sasniegumi dabaszinātnēs ir augstāki nekā zēniem, un arī tam, ka sasniegumi matemātikā zēniem un meitenēm neatšķiras, dabaszinātnes, matemātiku un informācijas tehnoloģijas 2015./2016. mācību gadā studēja 2138 sievietes un 4540 vīrieši (jeb 32% sieviešu un 68% vīriešu). Savukārt mākslu un humanitārās zinātnes studē 5109 sievietes (74,1%) un 1857 vīrieši (25,9%) (Centrālā statistikas pārvalde, 2016a).

Izvēloties, kādā augstākās izglītības jomā studēt, par spīti līdzvērtīgiem vai pat augstākiem izglītības sasniegumiem zemākos izglītības līmeņos arī citās jomās, sievietes daudz biežāk izvēlas humanitārās zinātnes vai mākslu, retāk – eksaktās zinātnes. To lielā mērā ietekmē gan sabiedrības attieksme pret noteiktām cilvēka darbības sfērām kā izteikti femīnām vai maskulīnām, gan arī pamatskolas vecuma posmā akumulētais meiteņu kultūras un mākslas kapitāls, kas ir lielāks nekā puīšu. Rezultāts ir būtiskas sieviešu un vīriešu kultūras kapitāla atšķirības, kuras veido ne tikai izglītības kvantitāte, bet arī tās struktūra. Sieviešu kultūras kapitāla struktūrā būtiski lielāku apjomu veido humanitārās un mākslas zināšanas.

Dzimums un kultūras patēriņš

Kultūrpratības un kultūrmeistarības rādītājus būtiski ietekmē respondenta dzimums: analizējot datus, redzams, ka sievietes savas prasmes gandrīz visos kultūrpratības un kultūrmeistarības veidos vērtē ievērojami augstāk nekā vīrieši. Dzimumu atšķirības samazinās datus par filmu izvēlēm, turklāt šajā gadījumā nevis samazinās sieviešu vērtējums

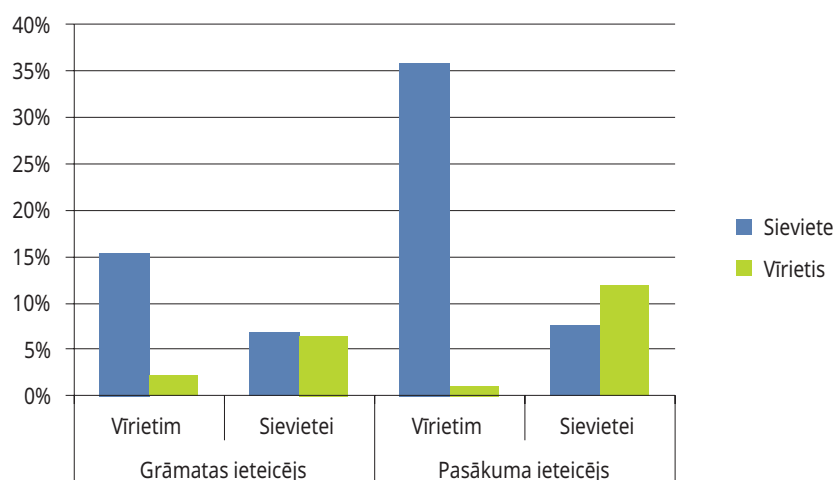
par savām prasmēm izvēlēties filmu, ko noskatīties, bet gan palielinās vīriešu prasmju pašvērtējums. Vēl viens rādītājs, kurā dati dzimumu dalījumā izlīdzinās, ir prasme izvēlēties iegādei mūzikas ierakstus. Šajā gadījumā ir krities sieviešu, nevis audzis vīriešu pašvērtējums. Atšķirības šajos divos kultūras līdzdalības veidos (filmu skatīšanās un mūzikas ierakstu iegādāšanās) ir visnenožīmīgākās arī vairumā citu analizēto sociāldemogrāfisko grupu starpā (skatīt apakšnodaļu "Kultūrpratības un meistarības pašnovērtējums dažādos sociāldemogrāfiskos dalījumos").

Vīrieši biežāk nekā sievietes ir norādījuši, ka viņiem nav nepieciešams paplašināt savu kultūras kompetenci par spīti zemākam kultūrpratības un kultūras meistarības pašvērtējumam. Pirmkārt, tas norāda uz to, ka viņi visumā ir apmierināti ar savu kultūras patēriņu un kultūras paradumiem. Otrkārt, var pieņemt, ka viņu kultūras patēriņš ir citādāks nekā sieviešu, un atšķirību veido "vieglie žanri".

Pētījuma aptaujas dati rāda, ka grāmatu lasīšanā un kultūras pasākumu apmeklēšanā vīrieši ir krietni pasīvāki nekā sievietes, un vienīgie žanri, kuru patēriņā nav atšķirību, ir kino un mūzika. Visdrīzāk, atbildot uz jautājumiem par filmām un mūzikas ierakstiem, vairums respondentu atbildējis par savu gaumi, kurā dominē masu kultūras populārākie grāvēji. Šo vīriešu noslieci populārākas, masveidīgākas un "vieglākas" kultūras virzienā apliecina arī citi pētījumi, piemēram, par vīriešu un sieviešu aktivitātēm internetā, kas attiecas uz kultūras vai izklaides patēriņu. Eurobarometra 2013. gada aptaujas dati par kultūras patēriņu (European Commission, 2013) atklāj, ka vīrieši internetu biežāk izmanto aktivitātēm, kas vairāk saistītas ar izklaidi (lejuplādējot/skatoties filmas vai klausoties mūziku,

5.4. logs

Grāmatu un pasākumu ieteicēji: dzimums

Avots: Pārskats par tautas attīstību Latvijā (LU SZF, 2016).

Bāze: n1 (grāmatu lasītāji) = 695; n2 (pasākumu apmeklētāji) = 813.

klausoties radio tiešsaistē), savukārt sievietes – “augstākas” kultūras patēriņam: iegādājoties grāmatas vai kultūras pasākumu biļetes vai arī meklējot informāciju par kultūras pasākumiem. Var pieņemt, ka vīriešu vēlmu trūkums uzlabot savu kultūrpratību var būt saistīts ar to, ka vīrieši vairāk ir tendēti uz “vieglākiem” un izklaidējošākiem kultūras patēriņa veidiem, līdz ar to viņiem, salīdzinot ar sievietēm, trūkst motivācijas vai ikdienas prakses pieredzes nopietnākiem un hierarhiski augstāk vērtētiem kultūras patēriņa veidiem pratības un meistarības veicināšanai.

Par lielāku sieviešu kultūrkapitālu un kultūrmeistarību liecina arī dati par to, kurš respondentam ieteicis aiziet uz pēdējo apmeklēto kultūras pasākumu: 46% sieviešu norādījušas, ka neviens viņām to nebija ieteicis, kamēr vīrieši vidū tādu bija 36% (no tiem, kuri apmeklēja kultūras pasākumus). 1/3 vīriešu uz kultūras pasākumu aiziet ieteica sieva, turpretī tikai 1/10 sieviešu uz pēdējo apmeklēto kultūras pasākumu aiziet ieteica vīrs. 36% gadījumu vīriešiem ieteica sievietes un tikai 1% – vīrieši; sievietēm šīs attiecības ir pavisam citādākas, attiecīgi 8% un 12% (sk. 5.4. logu). Šie dati atspoguļo to, ka sievietes ir aktīvākas kultūras patēriņa organizētājas. Iespējams, ka šajā jomā viņas tiek vērtētas vai arī viņas pašas sevi vērtē augstāk nekā vīrieši (viņām retāk iesaka vai vispār neiesaka pasākumus, viņas pašas izvēlas, ko apmeklēt, viņas biežāk to iesaka citiem). Sieviete daudz lielākā mērā nekā vīrietis ir motivators un dzinulis citiem apmeklēt kultūras pasākumus.

Grāmatu izvēlē apmēram 60% sieviešu un vīriešu jūtas neatkarīgāki no citu ieteikumiem. Būtiskas atšķirības veido tas, kā rekomendācijās biežāk ieklausās katra dzimuma pārstāvji. Savu grāmatas

izvēli sievietes biežāk nekā vīrieši balsta uz rekomendācijām, kas iegūtas ārpus radu loka, savukārt vīrieši daudz biežāk nekā sievietes par rekomendētājam izvēlas sievietes (sk. 5.5. logu).

Vīrieši kultūras pasākumu apmeklēšanā un grāmatu lasīšanā ir kūttrāki par sievietēm, jo 28% vīriešu norādījuši, ka neapmeklēja kultūras pasākumus, bet 45% apgalvo, ka vispār nelasa grāmatas; sieviešu vidū šādu respondentu bija attiecīgi 13 un 20% (sk. 5.3. logu).

Jau iepriekš tika minēts, ka līdz ar dzīvesprieķa mazināšanos mazinās arī kultūraktivitāte. Vīrieši biežāk izjūt dzīvesprieķa trūkumu un jūtas bezcerīgi, bet sievietes biežāk ir dzīvesprieķīgas. Sievietes biežāk nekā vīrieši interesējas par iespējām aktīvi un kulturāli pavadīt savu brīvo laiku, tādējādi turpinot attīstīt savu kultūrpratību un intensīvāk audzēt savu kultūras kapitālu.

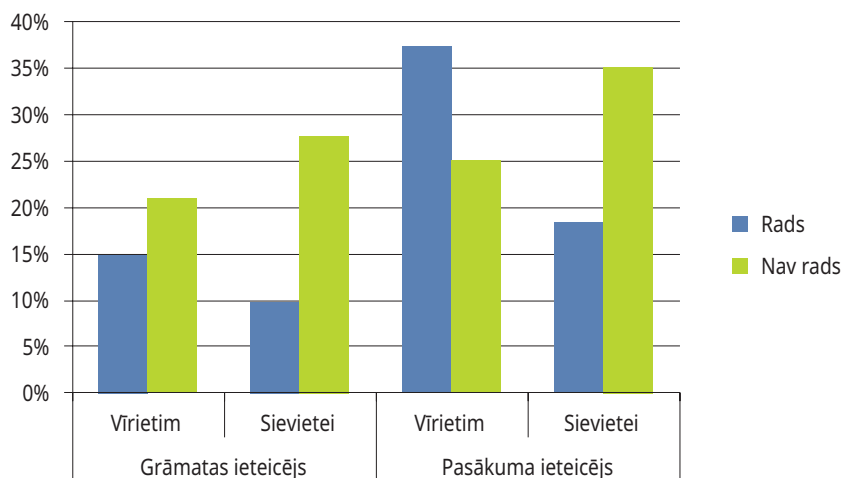
Kopsavilkums, diskusija, secinājumi

Veicot iedzīvotāju kultūrpratības un kultūras līdzdalības pašvērtējumu analīzi, apstiprinājās kultūras kvantitatīvā socioloģiskā izpētē iepriekš zināmais: aktīvāki kultūras līdzdalībā (piemēram, grāmatu lasīšanā, kultūras pasākumu apmeklēšanā) un informācijpratīgāki ir tie iedzīvotāji, kuriem ir lielāks kapitāls. Tradicionāli lielāka nozīme ir kultūras kapitālam. Svarīgs ir arī veselības un ekonomiskais kapitāls.

Ne visas kultūrpratības atšķirības iespējams skaidrot kapitālu pieejas ietvaros, piemēram, atšķirīgos sieviešu un vīriešu kultūras prakšu paradumus. Sociālpolitiskas pārdomas raisa būtiskas senioru daļas pasivitāte, īpaši saistībā ar mūsu sabiedrības novecošanu un no tās izrietošo sociālās politikas arvien

5.5. logs

Grāmatu un pasākumu ieteicēji: radniecība

Avots: Pārskats par tautas attīstību Latvijā (LU SZF, 2016).

Bāze: n1 (grāmatu lasītāji) = 695; n2 (pasākumu apmeklētāji) = 813.

lielāku pievēršanos pensijas vecuma iedzīvotāju vajadzībām, un viņu lielāku reintegrēšanu sabiedrībā. Senioru relatīvi zemā kultūras līdzdalība liecina drīzāk par tādām iemācītām praksēm un pārmantotiem stereotipiem kā, piemēram, "veciem cilvēkiem jāsež mājās un jāskatās televīzija".

Vienīgais izņēmums, kurā praktiski pazūd nošķirums starp dažādām sociālajām grupām un to kapitālu apjomiem un struktūrām, ir filmu un mūzikas ierakstu patēriņš. Tas ir kārtējais apstiprinājums pagaidām pēdējam lielajam teorētiskajam pienesumam kultūras socioloģijā, tā dēvētajai visēdāju tēzei – vidusšķira un augstākie sabiedrības slāņi savā kultūras patēriņā no "vienēdājiem" jeb ekskluzīvi "augstās" mākslas un kultūras patērētājiem ir kļuvuši par "visēdājiem", savā kultūras diētā iekļaujot arī daudz ko no tautas, populārās un masu kultūras (Peterson & Kern, 1996). Tieši šī kultūras daļa mūsdienās var vienot tautu un pat dažādas etniskās kopienas.

Atsevišķas analīzes vērts ir respondentu netipiski augstais savu kultūras prasmju un meistarību pašnovērtējums salīdzinājumā ar citu jomu prasmēm. Tas, ka iedzīvotāji savu gaumi vērtē augstu un ar savām kultūras patēriņa praksēm ir izteikti apmierināti, var liecināt par divām tendencēm: pirmkārt, kultūra un izklaide ir neatņemamas ikdienas dzīves sastāvdaļas un regulāra kultūras līdzdalība ir radījusi rutinizētas un skaidras informācijas iegūšanas un izvērtēšanas prakses; otrkārt, šīs prakses īstenot ir vieglāk nekā citas, piemēram, uzlabot savu materiālo labklājību vai veselību. Zinot, ka vairuma iedzīvotāju estētiskās gaumes apmierināšanai pilnīgi pietiek ar masu kultūras piedāvājumu, jo īpaši viegli saprotams, kāpēc informācijpratība kultūras jomā ir sasniedzama vieglāk nekā citās jomās, kur nepieciešams lielāks individuālais ieguldījums, lai ievāktu, novērtētu un lietotu attiecīgo informāciju.

Padziļinātai kultūras prakšu analīzei noderīgi bija rādītāji, kas ir netradicionāli kultūras empīriskai pētniecībai. Respondentu atbildes uz jautājumiem par to,

kādi cilvēki ir ietekmējuši viņu pēdējās lasītās grāmatas un pēdējā apmeklētā kultūras un izklaides pasākuma izvēli, deva iespēju nedaudz vairāk pietuvoties kultūras patēriņa loģikas detalizētākai izpratnei. Tas ļāva secināt, pirmkārt, ka kultūras jomā liela nozīme ir neformālajiem informācijas kanāliem. Otrkārt, lieku reizi apstiprinās pieņēmums par to, ka viena no svarīgākajām kultūras funkcijām ir socializējošā funkcija. Kultūras līdzdalībai ir izteikti sociāls raksturs, kas dominē pār estētisko. Tāpēc kultūras nelīdzdalība ir uzskatāma par aktuālu sociālo problēmu. Atsevišķās sociāldemogrāfiskajās grupās puse respondentu vispār nelasa grāmatas un vairāk nekā 1/3 neapmeklē kultūras un izklaides pasākumus (sk. 5.3. logu). Jautājums nav tikai par viņu estētiskajām vai garīgajām vajadzībām. Pamatā tas ir jautājums par viņu pašizolēšanos un noslēgšanos no sabiedrības, kopienas, sociālās dzīves, kas bieži ir saistītas nevis ar laika trūkumu, bet gan drīzāk ar sabiedrībā valdošajiem stereotipiem.

Sieviešu un vīriešu atšķirības kultūrpratībā un kultūras līdzdalībā šajā nodaļā skaidrotas no kultūras kapitāla skatpunkta, apgalvojot, ka sievietes ir kulturālākas tāpēc, ka viņām ir labāka izglītība, īpaši humanitāro zinātņu un mākslas jomā. Citiem vārdiem – sievietes ir uzkrājušas lielāku kultūras un mākslas kapitālu. Tas noticis tādēļ, ka sievietes viņām piedēvētās dzimumu lomas dēļ (kas paredz konformistiskāku uzvedības modeli nekā vīriešiem) skolas laikā ieguvušas lielāku kultūras kapitālu, bet augstākās izglītības pakāpē daudz biežāk nekā vīrieši izvēlējušās humanitārās un mākslas studijas. Šādas no vīriešu izglītības jeb kultūras kapitāla atšķirīgas zināšanas un prasmes veicina aktīvāku sieviešu līdzdalību kultūrā, ne tikai tās patēriņu. Šāda dzimumu sistēmas socializēšana kopš formālās izglītības agrīnajiem posmiem sekmē arī biežāku sieviešu iesaistīšanos profesionālās kultūras jomā. Latvijā sieviešu īpatsvars kultūras industrijā ir vēl lielāks nekā vidēji ES (Eurostat, 2016).

Lielākie sasniegumi. Nopietnākās problēmas. Svarīgākie uzdevumi

Lielākie sasniegumi

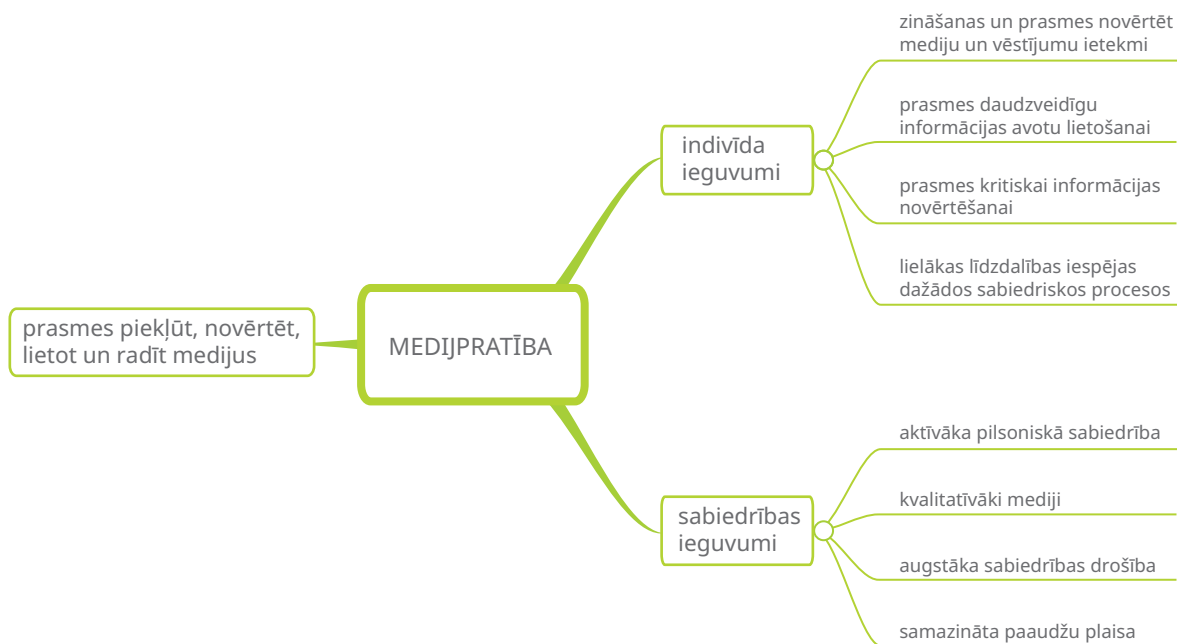
Latvijas iedzīvotāji visumā ir ļoti apmierināti ar savu kultūrpratību un kultūras meistarību – gan ar informētību par kultūras un izklaides iespējām, gan savu kultūras līdzdalību un patēriņu (izvēlēm, paradumiem, gaudēm), un šis viņu pašvērtējums ir augstāks nekā citās jomās (veselības, finanšu, valsts pārvaldes, ģimenes, karjeras, izglītošanās jomā). Cilvēkiem ir izveidojies samērā stabils priekšstats par savām kultūras un izklaides vajadzībām, un viņiem ir skaidrs plāns un arī rutīna to apmierināšanā.

Nopietnākās problēmas

Relatīvi liela Latvijas iedzīvotāju daļa kultūrā ir pasīva vai pat neiesaistās. Piemēram, atsevišķās sociāldemogrāfiskajās grupās puse nelasa grāmatas un vairāk nekā 1/3 neapmeklē kultūras un izklaides pasākumus. Lielai daļai pieaugušo nav svarīgi tālākizglītoties vai papildināt savas zināšanas kultūrā. No kultūras dzīves izslēgto īpatsvars lielāks tajās iedzīvotāju grupās, kuras apveltītas ar mazākiem izglītības un veselības kapitāliem. Divas specifiskas grupas, kuras kultūras līdzdalībā un patēriņā ir daudz pasīvākas par citiem, ir pensijas vecuma iedzīvotāji un vīrieši.

Svarīgākie uzdevumi

Kultūra mūsdienu ilgtspējīgas attīstības politikā arvien noteiktāk kļūst par vienu no tās četriem pamatelementiem līdzās ekonomikai, sociālai integrācijai un ekoloģijai. Veiksmīga kultūras politika tiek mērīta pēc iedzīvotāju iesaistes līmeņa dažādos kultūras procesos, sākot ar pasīvu kultūras un mākslas patēriņu un beidzot ar aktīvu kultūras līdzdalību. Ņemot vērā sabiedrības novecošanu, nav pieļaujama lielas vecākās iedzīvotāju daļas desocializācija (kultūras nelīdzdalība par to spilgti liecina). Savukārt liels vīriešu kultūras nelīdzdalības īpatsvars liecina par mūsu sabiedrības sašķeltību pēc dzimuma pazīmes. Dzimumu integrācija, kas faktiski iekļaujas dzimumu līdztiesības problemātikā, turpina būt aktuāls attīstības virziens.

6. nodaļa

Medijpratība. Vai Latvijas ilgtspējīgas attīstības kods postpatiesības laikmetā?

Ierasti medijpratību definē kā indivīda prasmi piekļūt drukātajiem un elektroniskajiem medijiem, tos analizēt, vērtēt un radīt (Aufderheide, 1992). Līdzās šim skaidrojumam pastāv daudzi citi, kas to papildina vai arī konkrētizē atbilstīgi noteiktai situācijai. Pēdējā desmitgadē medijpratība visā pasaulē ir kļuvusi par vienu no visaktuālākajām un sociāli pieprasītākajām mediju, izglītības zinātnes, socioloģijas, kultūras un citu jomu pētniecības tēmām, kurai tiek veltīts plašs un skaitliski strauji augošs literatūras klāsts. To nosaka medijpratības ietekme uz sabiedrības un indivīdu dzīvi, zināšanām, labklājību, veselību, drošību u. c., kā arī straujās un kardinālās transformācijas masu mediju jomā, kas saistītas ar informācijas digitalizāciju un tās pārraides kanālu konverģenci. Mūsdienās mediju piedāvātais informācijas apjoms ir kļuvis neiedomājami milzīgs un saturs – daudzveidīgs, tomēr vienlaikus arī mazinājusies tās kvalitāte un ticamība (Potter, 2010, p. 673; Hobbs, 2011, p. 419–420; Koltay, 2011, p. 211). Medijpratības nozīmes pieaugums saistāms arī mūsdienu laikmetā t. s. postpatiesības pasaulē (*post-truth world*) plaši izplatīto praksi – publisko domu daudz vairāk ietekmē nevis objektīvi fakti, bet gan tīkamas un pievilcīgas emocijas un personiskā pārlicība. Tās spilgtākie 2016. gada piemēri – vēlēšanu uzvedība *Brexit* referendumā un balsojot par Donaldu Trampu (*Donald Trump*) ASV prezidenta vēlēšanās (Peters, 2017, p. 1). Turklāt mediju lietošanas paradumos un medijpratībā vērojama aizvien izteiktāka paaudžu plaisa, kas iezīmē mediju izglītības pieprasījuma palielināšanos. Medijpratības lomas pieaugums ir saistāms arī ar to būtisko nozīmi demokrātijas esamībā un kvalitātē, sabiedrības līdzdalības un pilsonisko aktivitāšu veicināšanā. Mediju piedāvātās izklaides un populārās kultūras vēstījumi ir būtisks jauniešu un bērnu socializācijas aģents. Informācijas

lietošana, izmantošana un radišana internetvidē ir lielas daļas sabiedrības ikdienas dzīves neatņemama sastāvdaļa (Koltay, 2011, p. 212). Medijpratības fundamentālais mērķis ir indivīda kritiska autonomija attiecībās ar visiem medijiem (Aufderheide, 1992).

Mediju lietošana ir viena no cilvēku dzīves ierasītām praksēm, lielai daļai sabiedrības plašsaziņas līdzekļu pieejamība, izmantošana un to klātesamība pieder pie dzīveskārtības un dienas rituāla. Tajos

parasti tiek rasta liela daļa ikdienā nepieciešamās informācijas un gūta atpūta no realitātes. Prasmīga medijpratība veido cilvēku dzīves meistarību, kas rada priekšnoteikumus dzīves kvalitātei un spējai risināt problēmas (Savolainen, 1995, pp. 288–291).

Pētot medijpratību, jāņem vērā, ka tā kā sociālā fenomena struktūra ir daudzslāņaina. To veido divas pamatdimensijas: (1) medijpratības vides faktori un (2) indivīda mediju lietošanas prasmes

6.1. logs

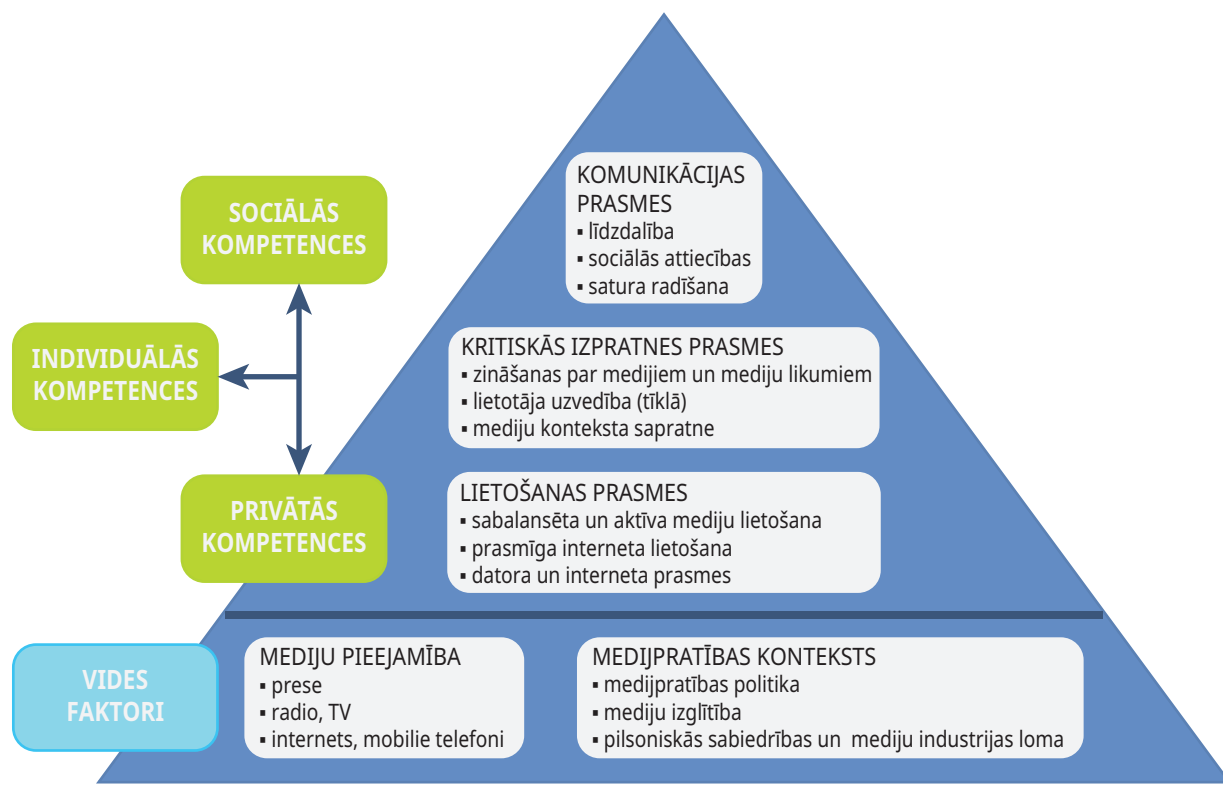
Medijpratības komponentes:

- 1) kritiskas domāšanas prasme, kas ļauj veidot neatkarīgu mediju satura vērtējumu un arī nosaka mediju izvēli un iegūtās informācijas interpretāciju;
- 2) masu komunikācijas procesa izpratne, kas ietver zināšanas par mediju darbību, mērķiem, funkcijām un auditoriju, kā arī dažādu mediju salīdzināšanu;
- 3) mediju ietekmes uz indivīdiem un sabiedrību apzināšanās;
- 4) mediju vēstījumu analīzes un apspriešanas stratēģijas;
- 5) mediju saturs kā sava laika sabiedrības kultūras (vērtību, attieksmju, uzvedības, problēmu, domāšanas veida, mītu) atspoguļotājs;
- 6) prasme saprast, novērtēt un baudīt medijos kultivēto izklaidi;
- 7) efektīva un atbildīga mediju vēstījumu radišanas prasmju attīstība;
- 8) mediju praktiķu ētikas un morālo pienākumu izpratne.

(Silverbaltt, Smith, Miller, Smith, & Brown, 2014, pp. 4–6; Baran, 2014, pp. 23–24.)

6.2. logs

Medijpratības vērtēšanas kritēriju struktūra (Celot, 2015, p. 14)

un to mijiedarbība ar cilvēku dzīves kompetencēm (sk. 6.2. logu) (Celot, 2015, p. 13). Šajā nodaļā iztirzātas šīs abas Latvijas iedzīvotāju medijpratības dimensijas.

Medijpratības vides faktori

Pie medijpratības vides faktoriem, kas vai nu veicina, vai arī traucē individuālo mediju kompetenču attīstību, pieder (a) mediju pieejamība, (b) medijpratības politika, (c) mediju izglītība un (d) pilsoniskās sabiedrības un mediju industrijas loma (Celot, 2015, p. 13).

Mediju pieejamība un lietošana Latvijā

Latvijas, tāpat kā citu valstu, mediju kopaina pēdējos gados piedzīvo būtiskas pārmaiņas, kas ietver arī daļas sabiedrības atteikšanos no vairākām tradicionālām plašsaziņas līdzekļu izmantošanas praksēm un jaunu lietošanas paradumu veidošanos. To nosaka jaunu komunikācijas un informācijas tehnoloģiju ienākšana ikdienā, transformācijas mediju saturā un formā, kā arī robežu iziršana starp mediju profesionāļu un lietotāju radītajiem vēstījumiem. Pārmaiņas plašsaziņas līdzekļu kopainā sekmē Latvijā norisošie ekonomiskie un sociālie procesi, piemēram, iedzīvotāju dzīves līmenis, ekonomiskā krīze, migrācija, sabiedrības novecošana. Laikposmu līdz 2008. gada ekonomiskajai krīzei, it īpaši t. s. treknos gadus, var apzīmēt kā mediju un to lietotāju labklājības un

patērniecības uzplaukuma laiku, kas radījis plašsaziņas līdzekļu kvantitatīvo kāpumu, piedāvājuma sortimenta un patēriņa daudzveidošanos (arī daļēju trivializāciju) un vienlaikus fragmentāciju, tādējādi cenšoties izdabāt visām patērnieciskajām vēlmēm (Brikše & Zelče, 2008, p. 110). Ekonomiskās krīzes laikā reklāmas tirgus saruka par 46%, tika slēgti vairāki mediji, sašaurinājās žurnālistikas profesionāļu darba tirgus, saruka auditorija. Mainījās arī lietošanas paradumi, daļa auditorijas atteicās no medijiem, kuru pieejamībā bija jāiegulda naudas līdzekļi, un pārgāja uz bezmaksas formātiem (Rožukalne & Skulte, 2016, 175.–177. lpp.). Aplūkojot Latvijas plašsaziņas līdzekļu lietošanas kopainu, jāņem vērā, ka mediju patērētāju potenciāls ir ļoti ierobežots (neliels iedzīvotāju skaits un auditorijas dalīšanās pēc latviešu un krievu valodas lietojuma). Šādos apstākļos plašsaziņas līdzekļi cenšas sasniegt maksimāli lielu lasītāju skaitu, kas veicina vienveidību un stereotipizāciju mediju formātos un saturā (Brikše, 2002, 92. lpp.).

Pēdējā desmitgadē visai būtiski ir transformējusies drukāto mediju loma Latvijas plašsaziņas līdzekļu kopainā. Statistikas dati vēsta, ka žurnālu un laikrakstu nosaukumu kopskaits nav izteikti mainījies, turklāt laikrakstu skaits ir audzis (sk. 6.3. logu). Tomēr vairāk nekā divarpus reižu mazinājusies to kopējā gada tirāža. Tā pirms ekonomiskās krīzes 2007. gadā Latvijā izdoto laikrakstu kopējā tirāža bija 211 miljoni eksemplāru, 2012. gadā – 100 miljoni un

6.3. logs

Latvijas grāmatu, preses izdevumu, TV un radio raidorganizāciju kopaina (2000–2015)

Gads	Grāmatas, brošūras		Žurnāli		Laikraksti		TV raidorganizācijas		Radio raidorganizācijas	
	Nosaukumu kopskaits	% pret 2000. gadu	Nosaukumu kopskaits	% pret 2000. gadu	Nosaukumu kopskaits	% pret 2000. gadu	Kopskaits	% pret 2000. gadu	Kopskaits	% pret 2000. gadu
2000	2546	100,0	325	100,0	227	100,0	24	100,0	27	100,0
2005	2371	93,1	366	112,6	261	115,0	22	91,7	28	103,7
2007	2767	108,7	412	126,8	259	114,1	23	95,8	34	125,9
2008	2855	112,1	431	132,6	262	115,4	22	91,7	35	129,6
2009	2244	88,1	370	113,8	244	107,5	25	104,2	43	159,3
2010	2035	79,9	368	113,2	197	86,8	19	79,2	42	155,6
2011	2128	83,6	339	104,3	208	91,6	17	70,8	37	137,0
2012	2083	81,8	329	101,2	251	110,6	18	75,0	37	137,0
2013	2223	87,3	308	94,8	242	106,6	18	75,0	36	133,3
2014	2177	85,5	318	97,8	254	111,9	-*	-	-	-
2015	2187	85,9	322	99,1	252	111,0	-	-	-	-

Avots: CSP dati.

* CSP ir pārtraucis reģistrēt šādus skaitlisko datus, jo, notiekot mediju konverģencei, televīzijas un radio raidorganizācijas ne vienmēr ir nošķiramas.

6.4. logs

Mediju lietošana Latvijā

Mediju veids	2005	2008	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Drukātie preses izdevumi (rudeni)								
Preses izdevumu lasīšana (regulāra vai neregulāra jebkura preses izdevuma lasīšana, %)	98,2	95	94	90	87	87	85	87
Dienas laikraksti, %	48	39	26	19	15	14	12	11
Reģionālie laikraksti, %	48,5	47	42	36	36	34	34	33
Nedēļas izdevumi, %	52	43	66	59	57	51	53	49
Divnedēļu žurnāli, %	-	17	19	17	18	18	17	17
Mēneša žurnāli, %	44	38	43	41	39	42	43	43
Ceturkšņa žurnāli, %	9	11	9	12	15	13	15	15
Televīzija (gadā)								
Viena TV skatītāja pavadītais laiks pie televizora dienā, stundas	4:46	4:58	5:10	5:10	5:00	5:09	5:10	4:48
Radio (rudeni)								
Vidējais klausīšanās laiks dienā, stundas	4:49	4:26	4:39	4:29	4:12	4:16	4:16	4:29
Klausījušies vismaz reizi nedēļā, %	85	75	81	78	79	79	79	81
Klausījušies vismaz reizi dienā, %	66	48	61	59	59	60	59	62
Internets								
Lietojuši gada laikā, %	48,9	66,4	71,1	75,8	77,9	79,4	81,8	82,6
Lieto regulāri, %	36,3	57,0	62,5	70,3	71,2	71,8	7,9	77,0
Mobilās ierīces								
Lieto viedtālruni, %					27	38	47	55
Lieto planšetdatoru, %					9	17	19	22

Avots: CSP un TNS Latvia dati.

2015. gadā – 80 miljoni eksemplāru. Žurnālu un citu periodisko izdevumu 2007. gada kopējo tirāžu veidoja 53,5 miljoni eksemplāru, 2010. gadā – 39,8 miljoni un 2015. gadā – 29,3 miljoni. Grāmatas 2007. gadā tika izdotas 5,3 miljonu eksemplāru koptirāžā, 2010. gadā – 3,3 miljonu un 2015. gadā – 3,1 miljonu (CSP un TNS Latvia dati).

Lejupslidoša tendence raksturo arī lasīšanas paradumu kopainu (sk. 6.4. logu). 2010. gadā preses izdevumos regulāri vai neregulāri ielūkojās 94% Latvijas iedzīvotāju, bet 2016. gadā – 89% (TNS Latvia). Pēc Eurobarometer datiem, 2015. gadā Latvijā katru dienu drukāto presi lasīja 22% iedzīvotāju (Eiropā vidēji – 31%), dažas reizes nedēļā – 43% (Eiropā vidēji – 32%), bet to pilnībā nelietoja – 14% (Eiropā vidēji – 18%) (EK, 2015, 13.–14. lpp.). 2016. gadā 57% (Eiropā vidēji – 68%) Latvijas iedzīvotāju atzina, ka pēdējā gada laikā ir izlasījuši vismaz vienu grāmatu, savukārt 41% aptaujāto atzina, ka grāmatas nelasa vispār (Klāsons, 2016, 34. lpp.).

Auditorija izteikti zaudējusi interesi par laikrakstiem. Pēdējos gados mazinājusies arī reģionālo avīžu lietošana. Tiem ilgstoši – turpat vai 50 gadus – bija stabils lasītāju loks, un šie izdevumi kalpoja kā nozīmīgs lokālās kultūridentitātes simbols. Liela daļa laikrakstu drukāto versiju lasītāju ir kļuvuši par to elektroniskā formāta lietotājiem. Vietējo laikrakstu pozīcijas vājinājusi Latvijas administratīvi teritoriālā reforma, kas arī izjauc vairākus gadu desmitus pastāvējušo rajonu laikrakstu sistēmu, būtiska ir arī iedzīvotāju migrācijas ietekme un pašvaldību bezmaksas izdevumu plašā izplatība. Samērā noturīga pēdējā desmitgadē ir žurnālu lasītāju auditorija. Vadošo vietu ieņem patērētāju žurnāli – uz plašu auditoriju orientētie nedēļas un mēneša izdevumi, kas piedāvā publikācijas par lasītājiem interesējošām aktuālām tēmām, sniedz dzīvesveida un patēriņa rekomendācijas un piedāvā problēmsituāciju risinājumus. Nemainīgi daudzus gadus lasītākie izdevumi ir žurnāli "Ieva" (tirāža 61 590) un "Privātā Dzīve" (47 211).

2016. gadā pieprasītākie latviešu izdevumi ir arī "Kas Jauns" (56 000), "Ievas Stāsti" (49 046), "Ievas Virtuve" (53 800), "Ilustrētā Pasaules Vēsture" (21 800), "Ievas Veselība" (37 235), "Ievas Māja" (34 719) un "Ievas Dārzs" (42 025), savukārt krievu valodā iznākošās preses līderi ir *МК-Латвия*, *Телевизор / МК-Латвия* un *Латвийская ТВ-программа (TNS Latvia)*. Salīdzinoši mazākas ir intelektuālo un kultūras uzdevumu auditorijas, piemēram, pēc Latvijas Preses izdevēju asociācijas datiem, žurnāla "IR" tirāža ir 17 000, "Rīgas Laiks" – 7000 un "Teātra Vēstnesis" – 1000 eksemplāru. Preses izdevumus lielākoties iegādājas lielveikalos, preses kioskos un citās tirdzniecības vietās tāpat kā citas patēriņa preces. Plašu neaktuālo žurnālu (arī Krievijā izdoto) klāstu ir iespējams nopirkt *outlet* tipa veikalos vai stendos. 2016. gadam Latvijā tika noformēti 416 353 preses abonementi, bet 2017. gadam – 398 722 abonementi, kas salīdzinājumā ar 2012. gada rezultātiem ir vairāk nekā par 10% zemāki. Preses iepriekšpasūtīšanu vairāk izvēlas lauku iedzīvotāji, kur laikrakstu un žurnālu pieejamība tirdzniecības vietās ir daudz mazāka nekā pilsētās. Reģionos 2016. gadā tika noformēti 67%, bet 2017. gadā – 76% visu abonementu, savukārt Rīgā 2017. gadā vien 16% (Latvijas Pasts, 2016; 2017). Drukātos preses izdevumus Latvijas iedzīvotāji galvenokārt lieto kā atpūtas lasāmvielu, izklaidējošas ievirzes izglītības līdzekļus, viņi tajos meklē arī ikdienas dzīvei noderīgus padomus par attiecību veidošanu, ēdienu gatavošanu, veselību, mājas un dārza iekārtošanu, mājas mīļuliem, kā arī cenšas rast receptes problēmu risinājumam ar dažādu nozaru, tostarp slavenību un ezotērikas speciālistu, palīdzību. Drukāto mediju lietošanā vērojama izteikta paaudžu plaisa. Visai neliela jauniešu daļa sevi identificē ar preses lasītāju auditoriju. Viņi pārsvarā lasa slavenību žurnālus, kuros gūstamā informācija tiek izmantota socializācijā, kā arī sarunu uzturēšanā un laika kavēklī. Savukārt laikrakstos jaunieši ielūkojas galvenokārt darbavietās, ja šie izdevumi tur ir pieejami, bet paši avīzes neiegādājas (Rožukalne, 2010, 106.–111. lpp.).

Salīdzinājumā ar drukāto presi televīzijas pozīcijas ir daudz noturīgākas, tā Latvijā joprojām ir ļoti ietekmīgs medijs. Tieši televīzijas skatīšanos 67% iedzīvotāju atzīst par savu visiemīļotāko brīvā laika pavadīšanas laiku (Klāsons, 2016, 13. lpp.). Pēc *Eurobarometer* datiem, 2015. gadā Latvijā katru dienu televīziju skatījās 77% aptaujāto iedzīvotāju (Eiropā vidēji – 82%), vairākas reizes nedēļā – 12% (Eiropā vidēji – 13%), dažas reizes mēnesī – 6% (Eiropā vidēji – 3%); 4% (Eiropā vidēji – 2%) iedzīvotāju atzinās, ka televīziju neskatās, bet 1% (Eiropā vidēji – 0%) šis medijs nav pieejams (EC, 2015, p. 5). Skatītākie kanāli pēdējos gados ir TV3 (2015. gadā skatīšanās laika daļa – 11,7%, 2016. gadā – 12,1%), LTV1 (9,7% un 10,2%) un PBK (8,7% un 9,8%), tiem seko LNT (8,1% un 7,9%), NTV Mir Baltic (7,6% un 8,1%), RTR Planeta (6,7% un 3,7%). Pārējo kanālu skatīšanās daļas ir samērā niecīgas (TNS Latvia, 2016, 2017). Latvijas auditorijas

skatītāko kanālu līderu sarakstā ir vērojamas arī īslaicīgas sezonālas izmaiņas. Piemēram, 2016. gada jūlijā vislielāko auditorijas daļu iemantoja krievu valodā raidošie PBK (10,2%) un NTV Mir Baltic (9,8%), nākamajās vietās kanāli TV3 (9,1%), LTV1 (8,7%) un LNT (7,9%). Lielāko skatītāju atzinību gūst izklaides šovi, nozīmīgu sporta sacensību un koncertu (piemēram, Raimonda Paula, Laimas Vaikules, "Dziesmu sirdij rodi Ventspīlī", Dailes teātra svētku koncerts, "Es mīlu tevi, Latvija", "Kāpēc man dziedāt svešu dziesmu?", Jāņa Streiča jubilejas lielkoncerts) translācijas, vietējie seriāli (piemēram, "Ugunsgrēks" (TV3), "Viņas melo labāk" (TV3), "Saplēstā krūze" (LTV1)), laika ziņas, informatīvie raidījumi. 2015. un 2016. gada visvairāk skatīto programmu topu veidoja rituālas un mediju notikumu pārraides, kuras atkārtojas no gada gadā un rada klātbūtnes efektu, vērojot kādu svarīgu norisi – Eurovīzijas dziesmu konkursu, valsts svētku salūtu, gadumijas uguņošanu, Latvijas Valsts prezidenta Jaungada uzrunu un svarīgākās spēles pasaules meistarsacīkstēs hokejā (TNS Latvia, 2016, 2017).

Par nopietnu Latvijas drošības apdraudējumu ir kļuvusi Krievijas televīzijas kanālu ietekme, ko nosaka to samērā lielā popularitāte skatītāju vidū. Priekšnoteikumus Krievijas kanālu lielajai auditorijai veido Latvijas iedzīvotāju labās krievu valodas prasmes un interese par Krievijas populārās kultūras produktiem un slavenību dzīvi. Tādējādi Latvijas mediju vide jau daudzus gadus tiek izmantota, lai izplatītu Krievijā radītu vai Krievijas iniciētu tendenciozu informāciju par Latviju, Eiropas Savienību, ASV, Ukrainu un citām pasaules daļām. Tās nolūks ir veicināt Latvijas sabiedrības etnisko šķelšanos, veidot pārliecību par Latviju kā neizdevušos valsti, kultivēt šaubas par valsts suverenitāti, kā arī radīt priekšstatu par Krievijas politikas kursa pareizību, Krievijas kā valsts izcilību, leģitimēt agresiju Ukrainā un militāra spēka lietošanu (Ločmele, 2015, 8.–9. lpp.; Rožukalne, 2014, 81.–82. lpp.; Bērziņa, 2016, 14.–19. lpp.). 2015. gadā veiktas aptaujas dati vēsta, ka Krievijas televīzijas kanālus katru vai gandrīz katru dienu skatās 32,8% Latvijas iedzīvotāju, bet vispār neskatās – 26,1%. Latvijas krievu tautības auditorijā šos kanālus skatās vairāk nekā 90%, un 62,5% tos lieto katru vai gandrīz katru dienu. Arī etnisko latviešu vidū Krievijas televīzijas kanāli ir samērā populāri, tos skatās apmēram 66% aptaujāto, turklāt 20,6% – katru vai gandrīz katru dienu (SUSTINNO, 2015). 2015. gadā Latvijā retranslēto Krievijas kanālu iecienītāko raidījumu sarakstā ir atrodami seriāli "Sasisto lukturu ielas 15", "Jūras velni. Viesulis 2", "Snaiperis. Pēdējais šāviens" un filma "Saniperis. Atmaksas ierocis", šovs "Jaungada zvaigžņu parāde", festivāla "Jaunais vilnis 2015" translācija no Sočiem, kā arī Krievijas Federācijas Valsts prezidenta Vladimira Putina Jaungada apsveikums (TNS Latvia, 2016). Krievijas televīzijas kanāli savu auditoriju paplašina, piedāvājot savus populārākos raidījumus arī ar subtitriem latviešu valodā. Kaimiņvalsts televīzijas produkcija (galvenokārt seriāli un izklaides šovi)

vērojama arī Latvijas sabiedriskās televīzijas LTV7 un komerctelevisiju kanālos. Latvijas pierobežas rajonu apsekojumi liecina, ka šajā zonā ne vienmēr ir pieejami Latvijas televīzijas kanāli, tādējādi austrumu pierobežas iedzīvotāji nereti dzīvo Krievijas un Baltkrievijas informatīvajā telpā (Skudra u. c., 2014, 198. lpp.). Latvijas skatītājiem kabeļtelevīzijas kanālu paketēs ir iekļauti arī Rietumu televīziju kanāli, arī *BBC News*, *CNN*, *ARTE*, tomēr to auditorijas ir mazas. Latvijas iedzīvotāji aizvien vairāk izmanto interaktīvās televīzijas iespējas un savas iemīļotās pārraides skatās sev ērtākos laikos, ārpus TV kanālu noteiktā ētera laika. Piemēram, 2016. gada maijā tam veltīti 6,4% no visa kopējā TV skatīšanās laika (*TNS Latvia*, 2016). Raidījumus ir iespējams skatīties arī internetā, pieejami arī populārāko televīzijas kanālu pārraižu arhīvi, piemēram, *LTV1* un *LTV7* raidījumi rodami interneta vietnē *replay.lv* un *TV3* un *LNT – skaties.lv*, vairāku kanālu programmas piedāvā *TVPlay.lv*. Pēc *Eurobarometer* datiem, 2015. gadā Latvijā katru dienu televīziju internetā skatījās 12% aptaujāto iedzīvotāju (Eiropā vidēji – 8%), vairākas reizes nedēļā – 15% (Eiropā vidēji – 13%), bet dažas reizes mēnesī – 17% (Eiropā vidēji – 14%), turpretim 50% (Eiropā vidēji – 57%) televīziju internetā vispār neskatās un 6% (Eiropā vidēji – 18%) šāds pakalpojums nav pieejams (EK, 2015, 7.–8. lpp.).

Tāpat kā televīzijas, arī radio pozīcijas ir stabilas. Pēc *Eurobarometer* datiem, 2015. gadā Latvijā katru dienu radio klausījās 55% aptaujāto iedzīvotāju (Eiropā vidēji – 50%), vairākas reizes nedēļā – 20% (Eiropā vidēji – 26%), dažas reizes mēnesī – 11% (Eiropā vidēji – 10%). Radio Latvijā vispār neklausās 12% (Eiropā vidēji – 13%) aptaujāto, un 2% (Eiropā vidēji – 1%) šis medijs nav pieejams (EK, 2015, 10.–11. lpp.). Jau vairākus gadus ir trīs klausītāko radiostaciju

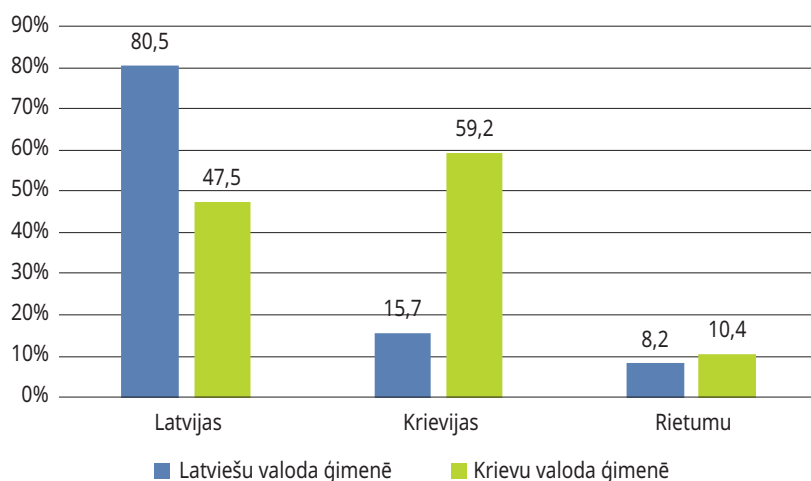
līderi – “Latvijas Radio 2”, kas raida mūziku latviešu valodā un kam veltīti apmēram 20% no visa kopējā radio klausīšanās laika. Otrajā vietā pēc klausīšanās laika sadalījuma ierindojas “Radio Skonto” ar 10–12,0% lielu klausīšanās laika daļu. Savukārt trešā klausītākā radiostacija ir “Latvijas Radio 1” (apmēram 10%) (*TNS Latvia*).

Mediju lietošanas statistikas dati liecina, ka pakāpeniski aug interneta lietotāju skaits. 2015. gadā Latvijā katru vai gandrīz katru dienu internetu lietoja 63% (Eiropā vidēji – 59%) iedzīvotāju (EK, 2015, 16.–17. lpp.). 2016. gadā regulāro lietotāju skaits pārsniedz 80%, bet kopējais lietotāju skaits tuvojās 83% (sk. 6.4. logu). Visapmeklētākā interneta vietne pēc vidējās vienas dienas auditorijas rādītājiem Latvijas iedzīvotāju vidū ir *Google*, kuru vidēji dienā apmeklē 56,6% Latvijas iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem. Otrajā vietā ar 39,6% lielu auditoriju ierindojas pašmāju portāls *Inbox* (latviešu un krievu val.), bet trešo vietu ar 36,4% ieņem video koplietošanas interneta vietne *Youtube*. Nākamajās vietās – *Facebook.com* (36,2%), portāls *Delfi* (latviešu un krievu valodā) (33,3%), *Draugiem.lv* (24%) un *TVNET* (latviešu un krievu valodā) (22,7%) (*TNS Latvia*, 2016). 2017. gada janvārī, pēc *GEMIOUS Latvia* datiem, skatītāko interneta lapu piecnieku veidoja *Delfi.lv*, *Inbox.lv*, *tvnet.lv/apollo.lv*, *draugiem.lv* un *kasjauns.lv*. 2015. gadā Latvijā tiešsaistes sociālos tīklus regulāri lietoja 44% (Eiropā vidēji – 35%) iedzīvotāju, bet tos vispār neizmantoja 33% (Eiropā vidēji – 36%) (EK, 2015, 19.–20. lpp.). 2016. gadā sociālajos tīklos bija iesaistīties 71% no visiem interneta lietotājiem (CSP, 2016, 4. lpp.).

Interneta lietojumā konstatējama izteikta paaudžu plaisa. 2016. gadā vecumgrupā no 16 līdz 24 gadiem internetu lieto 99%, bet vecumgrupā no 55 līdz 74 gadiem – vien 49% (CSP, 2016, 3. lpp.). Telekomunikāciju

6.5. logs

Regulārs mediju lietojums 2015. gadā (%) (Bērziņa, 2016, 15. lpp.)

Avots: CSP un *TNS Latvia* dati.

uzņēmuma *Baltcom* pārdošanas jaunākie dati demonstrē, ka interneta pārdošanas apjomi turpina pieaugt un pārsniedz televīzijas pārdošanas rādītājus. Turklāt 70% jauno klientu vecumā līdz 30 gadiem iegādājas vienīgi interneta pieslēgumu, tādējādi arī televīzijas kanālu saturu skatot ar interneta starpniecību (Borovikovs, 2016).

Latvijas mediju lietojuma kopainas sastāvdaļa ir arī augstais pirātisma līmenis. 2016. gada vasarā skaļi izskanēja ziņa, ka, pēc tīkla datu analīzes kompānijas *Muso* datiem, Latvija, ņemot vērā interneta lietotāju skaitu un nelegālo torentu izmantošanas intensitāti, ir globālā pirātisma līderis. 46,33% interneta lietotāju globālajā tīmeklī zog ar autortiesībām aizsargātu saturu (Delfi Business, 2016). Konstatēts arī, ka vismaz 100 tūkstoši mājsaimniecību jeb piektā daļa no visām, kurās ir TV aparāti, Latvijā savos televizoru ekrānos skatās nelegālu saturu, ko tiem piegādā pirātiskie operatori. Tādējādi nelegālās televīzijas saturu ikdienā skatās teju ceturtdaļmiljons jeb apmēram 12,5% Latvijas iedzīvotāju. Šajā situācijā Valsts policija atzīst, ka tās kapacitāte cīņā pret interneta un televīzijas pirātismu ir zema (Cielava, 2016). Turklāt Latvijas iedzīvotājiem pret pirātismu ir iecietīga attieksme. Aptauju dati liecina, ka gandrīz puse iedzīvotāju attaisno audio, video ierakstu un datorprogrammu pirātismu (LETA, 2015). Šī rīcība ir iesakņojusies Latvijas mediju lietotāju paradumos. Tā var mazināties, vien mainoties attieksmei pret mediju produktiem un pieaugot godīgumam. Tomēr eksperti norāda, ka viens no iemesliem ir arī tas, ka trūkst iespēju legāli iegūt filmas vai mūziku. Cerības, ka pirātisms vājināsies, tiek saistītas ar video straumēšanas servisa *Netflix* un mūzikas straumēšanas servisa *Spotify* neseno ienākšanu Latvijā. Tie par samērā lētu cenu piedāvā plašu mūzikas, filmu un seriālu klāstu (Krieviņš, 2016). Attieksme pret autortiesībām un pirātismu arī ir viens no rādītājiem, kas raksturo medijpratības līmeni.

Latvijas, tāpat kā daudzu citu valstu, medijpratības situācija ir ironiski dihotomiska. No vienas puses, vērojama pieejamo plašsaziņas līdzekļu pārpilnība un daudzveidība, bet, no otras puses, to prasmīgā, saprātīgā un zinošā lietošanā ir nopietnas problēmas (Celot, 2015, p. 13).

Medijpratības un izglītības politika

Medijpratības un izglītības politika ir nonākusi daudzu nozīmīgu institūciju dienaskārtībā. Jau 2006. gadā šajā virzienā sāka strādāt arī Eiropas Komisija. Vairāku valstu ekspertu darbs rezultējās Eiropas Komisijas 2007. gadā pieņemtajā dokumentā par medijpratību un tās nozīmi digitālajā vidē (EK, 2007). Tajā uzsvērts, ka medijpratība ir kļuvusi par nozīmīgu faktoru Eiropas un nacionālo valstu mediju un komunikācijas politikas jomā, jo, lai gan mediju lietošana mainās, tie Eiropas pilsoņiem ļauj labāk saprast pasauli, piedalīties demokrātiskajos procesos

un kultūras dzīvē. Mobilitāte, lietotāju pašu veidotā komunikācija, interneta un digitālo produktu pieejamības uzplaukums ir radikāli mainījis mediju ekonomiku, kas rada nepieciešamību pēc daudz labākām zināšanām par mediju darbu jaunajā digitālajā pasaulē, tās piedāvātajām iespējām, izaicinājumiem un digitālo mediju patērēšanu. Medijpratība tiek definēta kā lietotāja prasme (1) piekļūt dažāda veida medijiem; (2) izmantot sava laika modernos plašsaziņas līdzekļus, piemēram, interaktīvo televīziju un iesaistīšanos virtuālajās kopienās, kā arī lietot mediju piedāvātas izklaides iespējas, tostarp kultūras un izglītojošo saturu, starpkultūru dialogu un ikdienas dzīvei noderīgo informāciju; (3) saprast un kritiski vērtēt plašsaziņas līdzekļu sniegtās informācijas kvalitāti un precizitāti, piemēram, reklāmu saturu, un darboties ar meklētājprogrammām; (4) izmantot jauno tehnoloģiju piedāvāto iespēju mediju lietotājiem pašiem veidot to saturu – radīt un izplatīt attēlus, ziņas un citu saturu; (5) zināt mediju ekonomikas principus, atšķirt medijos pārstāvēto uzskatu plurālismu no plašsaziņas līdzekļu īpašnieku ietekmētā saturs; (6) izprast autortiesību jautājumus (EK, 2007).

Medijpratības problēmas tiek iztirzātas arī citās Eiropas Savienības institūcijās. 2008. gadā Eiropas Parlamenta Kultūras un izglītības komisija aplūkoja medijpratības digitālajā vidē problēmas, īpašu uzmanību veltot dažāda vecuma cilvēku mediju izglītībai (European Parliament, 2008). Viens no nozīmīgākajiem dokumentiem ir 2009. gadā tapušais – Eiropas Komisijas ieteikumi, lai veicinātu plašsaziņas prātības digitālajā vidē un stiprinātu audiovizuālās un satura industrijas konkurētspēju un iekļaujošu zināšanu sabiedrību (EK, 2009). Kopš 2011. gada Eiropas Komisijas paspārnē norisinās medijpratības ekspertu grupas darbs, kuras uzdevums – analizēt mediju izglītību, plašsaziņas līdzekļu pieejamību, prātības līmeņus un iniciēt šiem jautājumiem veltītus pētījumus visās Eiropas valstīs, kā arī izziņāt ES politikas dažādu virzienu, programmu un prātības iniciatīvu sinerģiju. Ekspertu grupa īpašu vērību velta prātībai digitālā vidē un medijpratības skolotāju sagatavošanai. 2016. gadā ir sākta Eiropas Parlamenta akcijas "Medijpratība visiem" sagatavošana (EC, 2016).

Mūsdienās ES institūciju pašreizējo interesi par medijpratību nosaka tās (1) nozīme veselīgas demokrātijas pastāvēšanā; (2) nepieciešamība mainīgajā un aizvien sarežģītākajā mediju kopainā un (3) svarīgums cilvēku pamattiesību veicināšanā un cīņā pret pēdējā laikā pieaugušo sabiedrības atsevišķu grupu radikalizāciju. Medijpratība ietver visas tehniskās, kognitīvās, pilsoniskās un radošās prasmes, kas cilvēkiem ļauj piekļūt medijiem, tos kritiski izprast un mijiedarboties ar tiem. Visas šīs prasmes ļauj pilsoņiem iesaistīties sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē, kā arī aktīvi piedalīties demokrātijas procesos (Viola, 2016).

Medijpratības jautājumi jau vairākus gadu desmitus ir arī ANO ietekmīgās starptautiskās organizācijas

UNESCO uzmanības lokā. Jau 1982. gadā Grīnvaldes deklarācijā tika atzīta nepieciešamība veidot "komunikācijas fenomena" kritiskas izpratnes politisko un izglītības sistēmu. Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju faktiskā eksplozija un pasaules globalizācija lika no jauna definēt medijpratības veicināšanas uzdevumus. 2007. gadā Parīzē, tiekoties mediju un izglītības profesionāļiem, zinātniekiem, politiķiem un NVO pārstāvjiem no visiem pasaules reģioniem, tika izstrādāta jauna stratēģija, kurā apvienota mediju un informācijas joma kā kombinētu kompetenču kopums (zināšanas, prasmes un attieksme), kas ikdienā un darba tirgū nepieciešams mūsdienu cilvēkam. UNESCO izstrādātās rekomendācijas mediju izglītībai un plašsaziņas līdzekļu darbam, mediju un izglītības politikas vadlīnijas, mediju un informācijas pētniecības metodoloģijas, kā daudzie konkrētie pasākumi un akcijas, ir devušas būtisku ieguldījumu šās jomas kvalitātes veidošanā. Šī starptautiskā organizācija ir izvirzījusi misiju – "radīt mediju un informācijas izglītotu sabiedrību, izmantojot visaptverošu stratēģiju, kas ietver visas mērķgrupas – informācijas radītājus un patērētājus, izglītotājus, valstu valdības un lēmumu pieņēmējus". Mediju un informācijpratību UNESCO definē kā Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 19. pantā, kas nosaka cilvēku tiesības uz pārliecības un izteiksmes brīvību, un arī citu pantu īstenošanas obligātu priekšnoteikumu. Kopš 2015. gada UNESCO organizācijām vai indivīdiem par izcilu starptautisku veikumu mediju un informācijpratības jomā pasniedz globālo Mediju un informācijpratības balvu (*Global Media and Information Literacy Award*) (EC, 2016).

UNESCO vairākus nozīmīgus medijpratības attīstībai veltītus pasākumus ir īstenojusi arī Latvijā. Piemēram, starptautiskie eksperti par to diskutēja 2015. gada maijā, kad Latvijas Nacionālajā bibliotēkā notika UNESCO Pasaules preses brīvības dienai veltīts pasākums. 2016. gada jūnijā Rīgā notika Otrais Eiropas medijpratības un informācijpratības forums (*Second European Media and Information Literacy Forum*), ko organizēja UNESCO sadarbībā ar citām institūcijām. Tajā īpaši tika uzsvērts, ka medijpratība un informācijpratība ir dzīves kods (*life code*), kas ir ilgtspējīgas attīstības pamats. Starptautiskajā forumā tika fiksētas vairākas samilzušas medijpratības problēmas un īpaši tika akcentēta nepieciešamība veicināt skolēnu kritisko domāšanu. Rīgas forumā pieņemtajās rekomendācijās tika uzsvērtā medijpratības un informācijpratības ārkārtīgi lielā nozīme mūsdienu pasaulē, savukārt politiķi, viedokļu līderi, izglītības darbinieki, mediju profesionāļi, informācijas un komunikācijas tehnoloģiju speciālisti u. c. tika aicināti darīt visu, kas ir viņu spēkos, lai iedibinātu mediju un informācijas piekļuves un izmantošanas labu praksi, kas sekmētu indivīdu un visas sabiedrības dzīves kvalitāti, veicinātu demokrātiju un miermīlīgu dzīvesveidu atbalstošu sabiedrību, kura, piemēram, vērsas pret naida runu un kiberuzbrukumiem, iestājas par digitālo privātumu un digitālo drošību (UNESCO, 2016).

2015. gadā Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas studiju nodaļā ir izveidota UNESCO Mediju un informācijas pratības katedra (*Chair on Media and Information Literacy*). Tās uzdevums ir veikt pētījumus, izstrādāt politikas vadlīnijas digitālās pratības un medijpratības jomā dažādām mērķgrupām – politikas veidotājiem, izglītotājiem, ģimenēm, privātajam sektoram –, kā arī veidot mācību programmas un praktiskus materiālus bērniem un jauniešiem, kas veicinātu viņu kompetences digitālo mediju, informācijas un komunikācijas tehnoloģiju lietošanā.

Medijpratības jautājumi ir kļuvuši arī par Latvijas politikas sastāvdaļu. Tie ietverti Kultūras ministrijas Mediju politikas nodaļas izstrādātajās "Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.–2020. gadam" un to īstenošanas plānā, kas paredz medijpratības pētījumu veikšanu, skolotāju sagatavošanu, izglītības programmu veidošanu, pašu plašsaziņas līdzekļu izmantošanu medijpratības apgūvē un daudzus citus pasākumus. Tiek plānots, ka līdz 2020. gadam medijpratības līmenis pieaugušo auditorijā palielināsies par 7%, bet bērnu un jauniešu auditorijā – par 15% (KM, 2016, 11. lpp.).

Mediju izglītība

Medijpratība sakņojas kvalitatīvā mediju izglītībā, kas Latvijā pieder pie jaunām pedagoģijas jomām. Pirmās mērķtiecīgās zinātniskās mediju izglītības izpētes sākums Latvijas Universitātē datējams ar 2004./2005. akadēmisko gadu (Pļaviņa, 2011, 1. lpp.). Šo pētījumu rezultātā tika secināts, ka Latvijā par vispiemērotāko mediju izglītības īstenošanas veidu atzīstama "integrētā pieeja vispārējā izglītībā un autonomās un integrētās pieejas apvienojums augstākās izglītības pakāpē, īpašu uzsvāru liekot uz augstākās izglītības iestādēm, kas sagatavo topošos pedagogus" (Rubene, Krūmiņa, & Vanaga, 2008, 178. lpp.).

Pieprasījumu pēc īpašas mediju izglītības skolās nosaka dzīvesveida un mediju lietošanas paradumu izmaiņas. Tradicionāli plašsaziņas līdzekļu izmantošanu bērni apguva mājās, ģimenes locekļiem kopīgi lietojot vienus un tos pašus medijus. Vecāku ziņā bija plašsaziņas līdzekļu iegāde un savu bērnu attiecību ar medijiem kontrole. Modernās tehnoloģijas, kas piedāvā personalizētu mediju izmantošanu, šo situāciju ir kardināli mainījušas. Turklāt nereti bērni datorus pārziņā daudz labāk nekā viņu vecāki, un jau no pirmajiem dzīves gadiem datori, planšetes un viedtālruni kļūst par iemīļotākajām rotaļlietām. Bērni un jaunieši ir dzimuši un auguši pasaulē, kas piesātināta ar komunikācijas tehnoloģijām, tāpēc tos mēdz dēvēt par "digitālajiem iedzīmtajiem". Viņu dzīvē modernajās tehnoloģijās pieejamajiem medijiem ir daudz lielāka loma nekā vecāku paaudžu cilvēkiem, kurus apzīmē ar jēdzienu "digitālie imigranti" (Clark, 2009; Westlund & Bjur, 2014; Taipele, 2016; Rubene, 2016).

6.6. logs

Fragments no klases stundu programmas parauga

KLASES STUNDĀS IZMANTOJAMĀS
METODES UN PAŅĒMIENI

Nosaukums	Īss raksturojums	Norises plānojums
Darbs ar masu medijiem	Skolotājs piedāvā skolēniem kādu no mediju sniegtajām informācijām uzdevumu veikšanai. Masu mediji veido skolēnu redzesloku vēl vairāk nekā izglītības sistēma. Svarīgi skolēniem ir iemācīties saprast mediju valodu, pasniegto realitātes atspoguļojumu, saprast atspoguļoto notikumu cēloņus, atpazīt piedāvātās informācijas mērķus. Skolēni mācās izteikt savu viedokli par informāciju TV, radio, avīzēs, žurnāos utt. Nozīmīgi iekļaut arī filmu skatīšanos, lai mācītos tās vērtēt.	<u>Sagatavošanās.</u> Skolotājs ir rūpīgi saplānojis uzdevumus pirms atbilstošām aktivitātēm. Sagatavo skolēnus, piemēram, filmas tematikai, pastāsta par jautājumiem, kurus uzdos pēc filmas skatīšanās, kam jāpievērš uzmanība, skatoties filmu. <u>Analīze.</u> Skolēni atbilstoši izvirzītajiem uzdevumiem veic kritisku skatīšanos/klausīšanos vai skatīšanos. Iegūst informāciju – analizē, veido jautājumus vai atbild uz jautājumiem. <u>Saruna.</u> Tiek apspriesti skolēnu veiktie uzdevumi, viņu secinājumi par uztverto un saprasto.

Avots: Valsts izglītības satura centrs, 2016.

Latvijas Drošāka interneta centrs sadarbībā ar citām organizācijām kopš 2007. gada informē un izglīto bērnus, jauniešus, skolotājus un vecākus interneta satura drošības jomā un rīko pasākumus, piemēram, atzīmē Pasaules drošāka interneta dienu. 2016. gadā šajā dienā dažādos pasākumos (kinoseansos, spēlēs, diskusijās, praktiskajās nodarbībās) skolās un bibliotēkās tika iesaistīti 5000 bērnu. Latvijas Drošāka interneta centrs laidis klajā izglītojošos materiālus medijpratībā. 2015. gadā tas izdeva un pirmsskolas izglītības iestādēs un skolās izplatīja lasāmgrāmatu par internetu 5–7 gadus veciem bērniem “Vaifija skola”. Kopš 2016. augusta pieejama grāmata medijpratības mācībai “Pasaule tīmeklī” 5.–9. klašu skolēniem. Sadarbībā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju Latvijas Drošāka interneta centrs skolām bez maksas piedāvā starpdisciplināru mācību līdzekli “Pasaule tīmeklī” skolēna medijpratības pilnveidei pamatskolā. Tas palīdz apgūt kritiskās domāšanas, mācību, lasīšanas un rakstīšanas, diskutēšanas un argumentēšanas prasmes, kā arī sadarbības prasmes. Mācību līdzeklis izmantojams dažādos mācību priekšmetos un klases audzināšanas stundās, tādējādi sekmējot mācību procesa kopveselumu un kompetenču pieejas īstenošanu. Šis mācību materiāls ir brīvi pieejams vietnē www.drossinternets.lv, un katra skola kā dāvanu saņem 5–10 grāmatas eksemplārus. 2017. gadā Latvijas Drošāka interneta centrs veica sociālos eksperimentus “Viltus kastinga sludinājums” un “Cik daudz par bērnu var uzzināt internetā”, kuru uzdevums bija veicināt vecāku atbildīgu attieksmi pret savām un savu bērnu attiecībām ar internetu. Centrs ir arī sagatavojis padomus vecākiem, kā rīkoties, ja viņu bērns ir iesaistījies internetā izplatītajā spēlē “Zilais

valis” (jeb “Nāves spēle”), kas mudina bērnus veikt destruktīvas darbības ar savu ķermeni un internetā izplatīt tā foto un video.

Bērnu un jauniešu drošība internetā ir arī citu organizāciju uzmanības lokā. 2016. gadā “Centrs Dardedze” uzsācis informatīvu kampaņu “Es tikai pārsūtīju”, kas vērsta pret jauniešu kailfoto izplatīšanu mobilajās ierīcēs. Tās nolūks – atgādināt pusaudžiem par viņu atbildību un riskiem, ko rada sekstings (intīmu attēlu sūtīšana draugiem un paziņām), kas uzskatāms par vardarbīgu rīcību virtuālajā vidē. “Centra Dardedze” veiktā aptauja liecina, ka gandrīz katrs otrais respondents ir pārsūtījis vai parādījis cita vienauzdža kailfoto un ka ar vecākiem šī tēma pārrunāta reti (Avena, 2016).

Būtiska institūcija medijpratības veicināšanā Latvijā ir Valsts izglītības satura centrs (VISC). 2016. gada maijā Tiesībsarga birojā notikušajā diskusijā, kas veltīta kritiskās domāšanas sekmēšanai, VISC vadītājs Guntars Catlaks skaidroja, ka “2016. gadā atrodamies principiāli citā situācijā, jo dzīvojam sociālo mediju pasaulē, kur katrs pats var būt medijs. VISC domājam, kā stiprināt kritisko domāšanu, lai arī daļēji tā ir iekļauta izglītības satura standartos. Turpmāk tai ir jāklūst par vienu no caurviju kompetencēm, kura skolēniem ir jāmācās gan matemātikā, gan dabaszinībās, gan sporta stundās utt.” (Brinkmane, 2016). VISC vietnē ir pieejami arī paraugi, kā veidot audzināšanas stundas 1.–12. klasei, iekļaujot tajās medijpratību.

Savukārt Nacionālais kino centrs (NKC) 2015. gadā ir sagatavojis metodiskos materiālus, lai veicinātu Latvijas kino un Latvijā radīto filmu integrāciju vispārīgā izglītības skolā mācību procesā. Tajos apkopoti mācību stundu plāni, darbalapas, ko skolotāji var

6.7. logs

Cik lielu nozīmi stundās pievēršat medijpratības jautājumiem?

Skolotājs Mārtiņš Geida (Ogres Valsts ģimnāzijā pasniedz sociālās zinības 7.–9. klasei):

“Reizi nedēļā vai reizi divās nedēļās uzdošu skolēniem analizēt kādu tēmu, kas aktuāla plašsaziņas līdzekļos. Tiek dota virstēma, piemēram, dzīvības cena. Kritiski izvērtējot medijos pieejamo informāciju, jāizveido individuāla prezentācija, kas jāizstāsta klases priekšā. Turklāt jāspēj iekļauties trīs minūtēs. Prezentācijas sākumā jāsniedz galveno lietoto jēdzienu skaidrojums. Obligātais nosacījums šajās prezentācijās ir, ka tajās jāietver savs viedoklis par noteikto tēmu, citu viedokļi (plašsaziņas līdzekļos pieejamo ekspertu u. tml. viedokļi) un fakti, lai attiecībā pret tiem skolēns kritiski izvērtētu šo informāciju. Šiem trim nosacījumiem jābūt prezentācijā. Arī faktu bāzi skolēni meklē lielākoties internetā, tāpēc viņiem jāspēj izvērtēt, kas tie ir par faktiem un cik kvalitatīvs ir avots. Skolēniem obligāti prezentācijas beigās jāsniedz izmantoto mediju/avotu saraksts, pretējā gadījumā darbs netiek ieskaitīts un es skaidroju, ka tas ir plaģiāts un par to izslēdz no augstskolām. Viņi saņem arī klases vērtējumu un atgriezenisko saiti. Tad, kad vairāki skolēni pastāsta par vienu un to pašu tēmu, jau veidojas saruna un kopsaucējs par to, kas ir labi un kas slikti avoti. Nākamajā reizē jau viņi spēj labāk izvērtēt, no kurienes var ņemt informāciju. Ja to dara sistemātiski, man vairs nav jāstāsta, kas ir labi un slikti avoti. Skolēni iemācās paši atšķirt, kuros avotos ātri var atrast iespējami patiesu informāciju.

Man ir labs piemērs attiecībā uz Vikipēdijas izmantošanu, ko bieži rādu skolēniem. Lūk, citāts no šī avota: “Kontracepcija ir dažādas metodes, ar kurām var novērst grūtniecību.” Prezentācijā parādu šo citātu un jautāju: “Vai tur viss ir pareizi?” Skolēni lasa, lasa, lasa, lasa. Tad es vaicāju: “Vai teikumā uzrakstītais apliecina, ka grūtniecība vēl nav iestājusies vai jau ir iestājusies?” Un faktiski sanāk, ka šī ir aborta definīcija. Demonstrēju šo piemēru, lai parādītu, cik kritiski ir jāizvērtē informācija.”

Avots: Intervija ar Mārtiņu Geidu 2016. gada 26. augustā Ogrē.

izmantot mācībstundās, kā arī plašāki apraksti par tām filmām, kuru fragmentus NKC rekomendē lietot mācību procesā. Skolotāji 21 filmu var izmantot savos mācību priekšmetos, atverot vietni www.filmas.lv un iegūstot pieejas paroli.

Latvijā ir izskanējusi arī ideja par medijpratības mācībspriekšmeta ieviešanu skolu programmās, tomēr priekšroka ir dota caurviju medijpratības kompetenču apmācībai vairākos priekšmetos.

2017. gadā vairāki Latvijas mediji sāka savā saturā iekļaut īpašus medijpratības izglītību veicinošus raidījumus. Kanāla TV3 programma “Nekā personīga” janvārī un februārī piedāvāja projektu “Melu teorija”, kurā tika atmaskotas medijos izplatītās daudzās viltus ziņas (piemēram, par Ukrainā notriekto Malaizijas lidmašīnu, bērnu atņemšanu krievu ģimenēm Eiropā, fašisma atdzimšanu Latvijā, Latgales republikas izveidi un tās vēlmi atdalīties no Latvijas, Latvijas iedzīvotāju labo dzīvi Padomju Savienībā) un to radīšanas tehnoloģija. “Latvijas Radio 1” programmā iekļauts raidījums “Tīri fakti”, kas ik nedēļu piedāvā ekspertu sarunas par medijos izplatītās informācijas drošību un ticamību. “Latvijas Radio 1” skan arī infoklipi, kas māca, kā atšķirt melīgas un izklaidējošas ziņas no patiesas informācijas. Viltus ziņu atmaskojumiem un medijpratībai lielu uzmanību velta arī pētnieciskās žurnālistikas organizācija *Re:Baltica*. Sadarbībā ar Britu padomi Kultūras ministrija sākusī īstenot medijpratības izglītības programmu, kas adresēta žurnālistiem, skolotājiem, bibliotekāriem, vietējo pašvaldību darbiniekiem un studentiem. Par medijpratības jautājumiem izglītojoši materiāli tiek ievietoti arī sabiedrisko mediju portālā lsm.lv un drukātajā presē. Šādiem regulāriem izglītojošiem raidījumiem un publikācijām ir būtiska loma auditorijas medijpratības līmeņa paaugstināšanā.

Pilsoniskās sabiedrības un mediju industrijas loma

Medijpratības līmeni būtiski ietekmē arī citi faktori – politiskais un sociālais klimats, pilsoniskā līdzdalība, attieksme pret vārda brīvību, žurnālistikas un mediju industrijas kultūra. Pētījumi liecina, ka jau ilgstoši vērojams Latvijas pilsoniskās sabiedrības vājums. Par to vēsta sabiedrības ievērojamas daļas atsvešinātība no valsts, arī demokrātiskajām institūcijām, norobežotāšanās no politiskās elites un zemā uzticēšanās valsts institūcijām. Nesēn pārdzīvotā ekonomiskā krīze sekmejšusi individualizāciju, paļaušanos uz savu, nevis kolektīvo rīcību. Sabiedrības lielākā daļa uzskata, ka viņa nespēj ietekmēt politisko lēmumu pieņemšanu, izskaust valsts varas ļaunprātīgu izmantošanu un nav gatava iesaistīties politiskās vides uzlabošanā. Latvijas iedzīvotāji spēj ātri mobilizēties kopīgu interešu aizstāvēšanai un palīdzībai, galvenokārt balstoties uz emocionāliem faktoriem, bet nespēj ilgtermiņā pašorganizēties pilsoniskajām aktivitātēm, kas vērstas uz politiskās vides un dzīves kvalitātes uzlabošanu. Šī situācija arī rada priekšnoteikumus pasivitātei plašsaziņas līdzekļu lietošanā, lejupejoša un vienvirziena mediju informācijas saņemšanas paraduma dominātei un zemām prasībām pret mediju industriju. (Lāce & Rungule, 2016; Kruks, 2016; Rožukalne & Skulte, 2016).

Latvijā samērā sekmīgi pastāv vārda brīvība, mediju un viedokļu daudzveidība. Pasaules preses brīvības indeksā, kurā ietvertas 180 valstis, 2015. gadā Latvija ieņēma 28. vietu, pakāpjoties par četrām vietām salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, bet salīdzinājumā ar 2010. gadu – par divām vietām. Šajā indeksā Latvija visaugstāk ir bijusi 2008. gadā, ieņemot

septīto vietu (RSF, 2016). Tomēr Latvijas mediju vidē pastāv vairākas nopietnas problēmas. To ilgstoši ir ietekmējusi pārdomātas valsts mediju politikas neesamība, mediju vides tiesiskā regulējuma neatbilstība faktiskajai situācijai. Uz mediju darba kvalitāti negatīvu iespaidu atstāj arī neskaidrās robežas starp sabiedriskajām attiecībām un žurnālistiku, pašvaldību administratīvo resursu izmantošana, lai ietekmētu medijus, politiku darbošanās žurnālistikā un žurnālistu – politikā, mediju uzraudzības nepietiekamās jaudas. Plašsaziņas līdzekļu satura pētījumi liecina par nopietnām satura kvalitātes problēmām, proti, mazais pētnieciskās žurnālistikas īpatsvars, mediju nespēja kvalitatīvi iztīrīt nacionālus, lokālus un starptautiskus problēmjautājumus un aktualitātes, drukāto laikrakstu un interneta portālu tabloidizācija (Skudra u. c., 2014; Ločmele, 2015).

Sabiedrībai nav publiski pieejama pilnīga un ticama informācija par mediju īpašniekiem un īpašumtiesību struktūru, un tas apgrūtina konkrēto plašsaziņas līdzekļu darbības mērķu, redakcionālās politikas un uzticamības novērtējumu. It īpaši skaudra šī problēma ir drukāto preses izdevumu jomā (Skudra u. c., 2014; Rožukalne, 2013). Vienlaikus konstatējams arī zināšanu trūkums, pasīva sabiedrības attieksme un vienaldzība par Latvijas plašsaziņas līdzekļu industrijas darbību, tostarp mediju patiesajiem īpašniekiem un viņu interesēm. Tas arī bija vērojams 2016. gada pavasarī, kad par SIA "Mediju nams", kas izdod laikrakstu "Neatkarīgā Rīta Avīze" un kam pieder arī vēl citi mediji, jauno īpašnieku kļuva mediju profesionāļu aprindās nepazīstamais uzņēmējs Nauris Kāpostiņš, kuru vieno radniecības saites ar politiķi Aivaru Lembergu. Šis notikums kļuva par dažu dienu mediju sensāciju, neraisot plašākas diskusijas par politiski ietekmētu mediju darbību, nepieciešamību publiskot patiesos īpašniekus un žurnālistiku, kurā tiek kombinēta politiski ietekmēta informācija ar profesionālu informāciju (IR, 2016).

Latvijas mediju telpai raksturīga arī vāja žurnālistu pašregulācijas kultūra. Žurnālistu profesionālajām organizācijām trūkst autoritātes, nedarbojas ētikas kodeksi, žurnālistikā pastāv atšķirīgas profesionālās vērtības. Daļa profesionāļu akceptē žurnālistu kā propagandistu lomu un mediju īpašnieku interešu paaugstināšanu, to arī realizējot savā darbā (Skudra u. c., 2014, 202.–203. lpp.). Mediju vides kvalitātes uzlabošanās tiek saistīta ar mediju ombuda izveidi.

2015. gadā Kultūras ministrijā ir uzveidota Mediju politikas nodaļa, kuras uzdevums ir izstrādāt plašsaziņas līdzekļu politikas vadlīnijas, veikt nozares situācijas juridisko auditu un piedāvāt konkrētas politikas iniciatīvas mediju nozares un Latvijas informatīvās telpas uzlabošanai. Liela uzmanība tiek veltīta sabiedrisko mediju – LTV, Latvijas Radio un portāla *lsm.lv* – kvalitātes, pozīciju nostiprināšanai mediju tirgū un to lomai sabiedriskā labuma vairošanā. Jauno "Latvijas mediju politikas pamatnostādņu 2016.–2020. gadam", kas Ministru kabinetā

apstiprinātas 2016. gada 8. novembrī, plānotās politikas rīcības virzieni ir orientēti uz (1) mediju vides daudzveidību; (2) mediju vides kvalitāti un atbildīgumu; (3) mediju nozares profesionāļu izglītību; (4) medijpratību un (5) mediju vides drošumspēju (KM, 2016). Tās īstenošanas pasākumu vidū ir arī Valsts kultūrkapitāla mērķprogrammas "Atbalsts medijiem sabiedriski nozīmīga satura veidošanai un nacionālās kultūrtelpas stiprināšanai latviešu valodā" (finansējums 490 000 eiro) un "Atbalsts medijiem sabiedriski nozīmīga satura veidošanai un nacionālās kultūrtelpas stiprināšanai latviešu valodā Latgales plānošanas reģionā" (finansējums 171 500 eiro). Pirmās mērķprogrammas galvenais mērķis ir "atbalstīt medijus sabiedriski nozīmīga satura veidošanā un nacionālās kultūrtelpas stiprināšanā latviešu valodā, atbalstot nekomerciālas, sabiedriski nozīmīgas žurnālistikas radīšanu medijos, kuras uzdevumi ir stiprināt Satversmē noteiktās vērtības, valstisko apziņu, latvisko kultūrtelpu, kritisko domāšanu, veicināt mediju atbildīgumu un kvalitāti, kā arī sabiedrības saliedētību uz latviešu valodas pamata ceļā uz Latvijas simtgadi", savukārt otrās – "stiprināt latvisko un latgalisko kultūrtelpu un valstisko apziņu ceļā uz Latvijas simtgadi, atbalstot sabiedriski nozīmīgas žurnālistikas radīšanu medijos Latgales plānošanas reģionā" (VKKF, 2017).

Medijpratība un dzīves kompetences

Indivīda medijpratība ietver: (a) mediju lietošanai nepieciešamās prasmes; (b) mediju kritiskas izpratnes un interpretācijas prasmes un (c) komunikācijas kompetences, kas ļauj ar mediju starpniecību veidot dažādas attiecības un saistības, risināt dzīves problēmas un sasniegt savus izvirzītos mērķus. Šīs medijpratības prasmes atrodas mijiedarbīgās attiecībās ar citām privātām, individuālām un sociālām cilvēku dzīvesdarbības kompetencēm (Celot, 2015, p. 13).

Mediju lietošanas prasmes

Mediju lietošanai nepieciešamās tehniskās prasmes, piemēram, lasītprasme, taustiņkompetence, datorika, tiek apgūtas ģimenē un skolā. Latvijas sabiedrībā drukāto mediju lietošanai nepieciešamās lasītprasmes problēmas tehniskā līmenī nepastāv, tomēr VISC uzmanības lokā ir jautājumi par bērnu un jauniešu spēju izprast lasīto. Tāpat bažas rada situācija, ka, iespējams, daudzi bērni vispār neapmeklē skolu. Piemēram, 2015./2016. mācību gadā 15 912 bērni nebija reģistrēti nevienā izglītības iestādē (IKVD, 2016, 10. lpp.).

Mūsdienu medijpratības priekšnoteikums ir arī datorpratība, pratība informācijas un komunikācijas tehnoloģijās un digitālā kompetence. Latvijas iedzīvotāju lielākā daļa lieto datorus un viedtālrunus (sk. 6.4. logu), kas viņiem nodrošina arī pieeju medijiem. Latvijas skolās liela uzmanība tiek pievērta datorikas priekšmeta pasniegšanai. No 2015. gada vairākās

6.8. logs

Latvijas iedzīvotāju mediju lietošanas prasmes (2016, %)

Prasmes	Ļoti labas un labas	Viduvējas	Sliktas un ļoti sliktas	Uz mani jautājums neattiecas (nelasu, neskatos, neizmantoju)
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu laikrakstu	69,2	7,6	2,1	21,2
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu žurnālu	74,3	8,3	1,8	15,6
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu radiostaciju	80,7	8,3	1,2	9,7
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu TV kanālu	89,7	4,9	0,7	4,7
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu ziņu portālu	73,0	10,2	3,4	13,5

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

6.9. logs

Mediju lietošanas valoda (2016, %)

Mediju lietošana	Respondenta tautība			Visi respondenti
	Latviešu	Krievu	Cita	
Tikai dzimtajā valodā	25,5	41,1	27,5	30,6
Biežāk izmantoju dzimtajā valodā un retāk svešvalodās	48,0	40,2	43,1	45,2
Vienlīdz bieži izmantoju dzimtajā valodā un svešvalodās	24,1	17,5	19,6	21,7
Biežāk izmantoju svešvalodās un retāk dzimtajā valodā	2,2	0,9	2,0	1,8
Tikai svešvalodās	0,3	0,3	7,8	0,7

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

skolās tiek aprobēts piecu dažādu līmeņu datorikas apguves mācību programmu pilotprojekts, kura mērķis ir izveidot uz kompetencēm balstītu datorprasmi apguvi. Tiek plānots 2018./2019. mācību gadā visās sākumskolās sākt īstenot šo datorikas mācību programmu (Valsts izglītības satura centrs, 2015). Savukārt mūžizglītības programmas piedāvā pieaugušajiem apgūt jaunākās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas. Datorzinības regulāri ir arī Nodarbinātības valsts aģentūras mācību programmās bezdarbniekiem un darba meklētājiem, vairākas pašvaldības un NVO piedāvā speciālus datoru apguves kursus vecākās paaudzes ļaudīm. Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju attīstība, jaunu tehnoloģiju parādīšanās nosaka regulāru tehnisko kompetenču mācīšanās nepieciešamību visām paaudzēm.

Pētījuma aptaujas dati vēsta, ka Latvijas iedzīvotāji savas mediju izvēles prasmes vērtē augstu (sk. 6.8. logu). Laikrakstu, žurnālu, radio un TV izvēles prasmju pašvērtējumā ir vērojamas atšķirības starp dažādām vecumgrupām. Piemēram, 83,2% no 18–24 gadus veciem respondentiem uzskata, ka viņiem ir labas un ļoti labas prasmes izvēlēties savām

interesēm atbilstīgu ziņu portālu, bet vecumgrupā no 65 līdz 74 gadiem šādi savas prasmes vērtē 51,6% aptaujāto. Savukārt savas laikrakstu izvēles prasmes par labām un ļoti labām uzskata 57% 18–24 gadus un 78,2% 65–74 gadus veci Latvijas iedzīvotāji. Žurnālu, radio un televīzijas kanālu izvēles prasmju pašvērtējumā konstatējamās atšķirības starp dažādām vecumgrupām jau ir mazākas.

Mediju lietošanas prasmju klāstā iekļaujamas arī valsts valodas un svešvalodu zināšanas, kas ļauj izmantot medijus ne tikai dzimtajā valodā, bet arī citās valodās. Pēc statistikas datiem, 95% Latvijas pieaugušo iedzīvotāju vecumā no 25 līdz 64 gadiem pārvalda vismaz vienu svešvalodu, kas ir augstāks rādītājs nekā Eiropas vidējais (65,7%). Latvijā 46% iedzīvotāju zina divas svešvalodas, bet trīs un vairāk svešvalodu zina 13% pieaugušo. Pirmajā vietā ir krievu valodas zināšanas (57%), nākamajās – angļu valodas (49%) un vācu valodas (18%) prasmes (CSP, 2013). Latviešu valodas aģentūras dati liecina, ka latviešu valodu pārvalda apmēram 90% Latvijā dzīvojošo nelatviešu (LETA, 2016). Neraugoties uz labajiem svešvalodu prasmju rādītājiem, 30,6% Latvijas iedzīvotāju plašsaziņas līdzekļus

6.10. logs

Kuri spriedumi labāk raksturo Jūsu masu mediju lietošanas paradumus? (2016, %)

Mediju lietošanas paradumi	%
Visbiežāk izmantoju (lasu, klausos, skatos) tikai savus iecienītos masu medijus	50,1
Pamatā izmantoju savu iecienīto, bet paretam iepazīstos arī ar citu masu mediju piedāvājumu	42,5
Man nav masu mediju, kurus es izmantotu regulāri, jo dodu priekšroku izmēģināt jaunus	7,4

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

6.11. logs

Latvijas iedzīvotāju mediju vērtēšanas prasmju pašnovērtējums (2016, %)

Prasmes	Ļoti labas un labas	Viduvējas	Sliktas un ļoti sliktas	Uz mani jautājums neattiecas (nelasu, neskatos, neizmantoju)
Izvērtēt medija kvalitāti	51,5	33,2	9,3	6,2
Izvērtēt atsevišķus žurnālistus	37,7	31,1	18,5	12,6
Izvērtēt plašsaziņas līdzekļu publiskoto faktu ticamību	48,1	36,5	14,9	9,4

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

lieto tikai dzimtajā valodā. Šī situācija veido priekšnoteikumus Krievijas valsts mediju propagandas labajām iespējām. Kopumā vairāk nekā 80% krievu tautības iedzīvotāju priekšroku dod plašsaziņas līdzekļiem krievu valodā un gandrīz 58% nelieto medijus ne valsts valodā, ne arī citās svešvalodās (sk. 6.9. logu).

Latvijas sabiedrībai raksturīgi diezgan iesīkstējuši mediju lietošanas paradumi (sk. 6.10. logu). 50,1% aptaujāto iedzīvotāju faktiski nemaina izmantoto plašsaziņas līdzekļu klāstu, un 42,5% to dara reti.

Latvijas iedzīvotāju mediju lietošanas prasmes vērtējamas kā salīdzinoši labas, tomēr daļā sabiedrības tās konfrontē ar iesīkstējušiem mediju lietošanas paradumiem un dzimtās valodas piedāvāto informatīvās telpas ikdienas komfortu. Tādējādi individuālās un sociālās kompetences pārsvarā tiek atražotas, nevis attīstītas. Tas arī negatīvi ietekmē viņu dzīves meistarību.

Kritiskas izpratnes un interpretācijas prasme

Mediju kritiskas izpratnes un interpretācijas kompetence ir sarežģīti operacionalizējama un grūti izmērāma, tomēr cilvēku paustās attieksmes un pašvērtējums ļauj to vērtēt.

Vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka viņu prasme novērtēt lietotā medija kvalitāti ir laba vai ļoti laba. Samērā liela daļa iedzīvotāju arī ir pārliecināti, ka spēj novērtēt konkrētu žurnālistu darbu un mediju sniegto faktu ticamību (sk. 6.11. logu). Šādu pašvērtējumu, domājam, nosaka arī konservatīvie

mediju lietošanas paradumi, kā arī iedzīvotāju pasīvā dzīves pozīcija, kas rosina izvēlēties tos plašsaziņas līdzekļus, kuru piedāvātais saturs atbilst konkrēto indivīdu pasaulredzējumam un vērtībām. Pētījumi liecina, ka attieksmi pret medijiem lielākoties nosaka etniskā piederība un ģimenē lietotā valoda, proti, latvieši uzticas plašsaziņas līdzekļiem latviešu valodā, nelatvieši – krievu valodā. 36% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju atzīst, ka lieto tikai tos medijus, kuru paustie politiskie uzskati atbilst paša uzskatiem (Rožukalne & Skulte, 2016, 187.–188. lpp.).

Pētījumi liecina, ka Latvijas iedzīvotāji samērā kritiski uztver mediju saturu. Gandrīz 60% aptaujāto ir pārliecināti, ka plašsaziņas līdzekļi ataino valdības viedokli, bet ne iedzīvotāju uzskatus, kā arī nevēsta par notikumu cēloņiem un neveido izpratni par notiekošo un ka žurnālistika ieguvusi pārāk dzeltenu nokrāsu. Tikai 46% respondentu norāda, ka mediju sniegtā informācija par iekšpolitiku viņiem ir skaidra, un 32% tā vērtē medijos pieejamo informāciju par ekonomiku. 69% respondentu atzīst, ka objektīvu mediju nav, tādēļ plašsaziņas līdzekļu lietotājam pašam ir jāizvērtē informācijas kvalitāte. 46% aptaujāto uzskata, ka žurnālisti nekritiski atspoguļo politiskās un saimnieciskās elites viedokli, 64% atzīst, ka ar žurnālistiem manipulē plašsaziņas līdzekļu īpašnieki (Rožukalne & Skulte, 2016, 187.–188. lpp.). Tikai aptuveni 30% atzīst, ka mediju vēstījumos ierauga savu ikdienas pieredzi un ka plašsaziņas līdzekļi palīdz plānot ekonomisko rīcību. Lielākā daļa pašnodarbināto, bezdarbnieku, strādnieku, māsaimnieču, studentu, nepilsoņu, Latgales

iedzīvotāju, cilvēku ar pamatizglītību un zemākiem ienākumiem uzskata, ka mediji nevēsta par viņiem (Kruks, 2016, 160. lpp.).

2014. gada aptaujā 54% respondentu norādīja, ka cenšas sekot līdzi vairāku mediju saturam. Pārsvartie ir publiskajā sektorā strādājošie, vadītāji, speciālisti un ierēdņi. Savukārt vienam medijam vairāk uzticas 18–24 gadus veci Latvijas iedzīvotāji, cilvēki ar pamatizglītību, rīdnieki un pensionāri (Rožukalne & Skulte, 2016, 188. lpp.). 2016. gadā veiktā **pētījuma** aptaujas rezultāti vēsta, ka dažādos plašsaziņas līdzekļos sniegto informāciju vispār nesalīdzina vai reti salīdzina 58,2% respondentu, vienmēr informācijas salīdzina 8,7% aptaujāto. Biežākas salīdzināšanas priekšnoteikums ir iegūtās izglītības līmenis.

Mediju lietošanas paradumi ietekmē arī notikumu interpretācijas prasmes. 2015. gadā veiktā aptauja vēsta, ka Krievijas plašsaziņas līdzekļiem uzticas 21,2% iedzīvotāju, kuru sarunvaloda ģimenē ir latviešu, un 65,3% aptaujāto, kuri ģimenē runā krievu valodā. Spilgts piemērs ir viedokļu atšķirības par notikumiem Ukrainā, par kuriem lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju

informāciju gūst ar mediju starpniecību. Aprakstot notikumus Dienvidaustrumukrainā, 65% latviski runājošo notiekošo konfliktu uzskata par Krievijas karu ar Ukrainu, 53% vērtē to kā karu starp Ukrainas valdību un separātistiem, bet 45% uzskata, ka notiek pilsoņu karš. Savukārt vairākums krievvalodīgu – 66% – konfliktu Ukrainā vērtē kā pilsoņu karu, 49% aptaujāto uzskata, ka notiekošais ir konflikts starp Ukrainas valdību un tās pilsoņiem, bet 48% atzīst, ka Krievija Ukrainas teritorijā cīnās ar Rietumiem. 72% latviski runājošo un 36,7% krieviski runājošo ir pārliecināti, ka krīzi Ukrainā izraisīja Krievijas iejaukšanās. Turpretī Rietumu iejaukšanos par notikumu cēloni uzskata 34% latviski runājošo un 63,9% krievvalodīgo (Bērziņa, 2016, 16.–18. lpp.).

Latvijas iedzīvotāju plašsaziņas līdzekļu kvalitātes un satura ticamības vērtēšanas prasmju pašvērtējuma dati korelējami ar uzticēšanās līmeni medijiem. Pēc *Eurobarometer* datiem, 2015. gadā 19% Latvijas iedzīvotāju atzina, ka viņu uzticēšanās medijiem ir augsta. 44% aptaujāto norādīja, ka kopumā uzticas medijiem. Plašsaziņas līdzekļiem neuzticas vai uzticēšanās ir zema 37% Latvijas iedzīvotāju (EK, 2015). Šie

6.12. logs

Cik bieži jūs salīdzināt dažādos masu medijos sniegto informāciju? (2016, %)

Salīdzināšanas biežums	%
Vienmēr	8,7
Gandrīz vienmēr	11,0
Bieži	22,0
Reti	36,4
Gandrīz nekad	21,8

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

6.13. logs

Latvijas un ES iedzīvotāju uzticēšanās medijiem (2015, %)

Medija veids	Vairāk uzticas		Vairāk neuzticas	
	Latvijā	Vidēji ES	Latvijā	Vidēji ES
Radio	57	55	29	36
Televīzija	58	48	34	47
Drukātā prese	37	43	46	50
Internets	35	35	38	45
Tiešsaistes sociālie mediji	23	20	43	55
Kopējā uzticēšanās	63	59	37	41

Avots: EK, 2015, 23.–31. lpp.

rādītāji ir visai tuvi Eiropas vidējam uzticēšanās līmenim attiecībā uz medijiem (sk. 6.13. logu).

Latvijas iedzīvotāju uzticības līmenis medijiem ir salīdzinoši daudz lielāks nekā citām nozīmīgām institūcijām. Piemēram, 2015. gada rudenī politiskajām partijām uzticējās 8%, Saeimai – 21%, reģionālā un vietējā līmeņa institūcijām – 41%, ANO – 37% un arī ES – 37% aptaujāto (EK, 2015, 5. lpp.). Samērā augstā uzticēšanās medijiem un to satura nekritiska vērtēšana mūsdienu postpatiesības laikmetā ietver arī bīstamības potenciālu, jo jaunie sociālie mediji un meklēšanas vietnes rada labvēlīgus priekšnoteikumus melīgas un tendenciozas informācijas izplatībai. Ar *Facebook*, *Google* un *Twitter* starpniecību tiek praktizēta viltotu ziņu (*fake news*) izsēšana virtuālajā pasaulē, kas rada īpašu "burbuļpasauli" (*bubble world*), kurā algoritmiski atlasīti ziņu avoti, piemēram, rada vienveidīgu pasaules ainu un pastiprina jau esošus aizspriedumus. Tādēļ aizvien biežāk tiek uzdots jautājums: vai/kā jaunie sociālie mediji iedragā cilvēku spēju atpazīt patiesību (Peters, 2017, p. 2).

Uz Latvijas iedzīvotāju mediju kritiskas izpratnes un interpretācijas prasmi lielu iespaidu atstāj arī mediju vides un lietošanas faktori. Lai gan mediji bauda augstu uzticēšanos, tomēr attieksmē pret to saturu vērojama lielas daļas cilvēku atsvešinātība no valsts un demokrātiskajām institūcijām, norobežošanās no politiskās elites un izteiktās individualizācijas ietekme.

Komunikācijas prasmes

Komunikācijas prasmes ietver iedzīvotāju iesaisti mediju satura veidošanā, lai ar tā starpniecību ietekmētu politiskos un sociālos procesus un paustu viedokli. Tajās iekļaujami arī mediju lietošanas praktiskie ieguvumi, kas sekmē viņu dzīves meistarību.

Aptaujas liecina, ka mediji tomēr nepieder pie cilvēku dzīvē nozīmīgākajiem informācijas avotiem. Problēmu risināšanai plašsaziņas līdzekļu publicēto informāciju izmanto vien 13% aptaujāto, internetā pēc atslēgvārdiem to meklē 16%, sociālajos medijos padomu lūdz 3% respondentu. Par daudz uzticamāku

informācijas avotu tiek uzskatīta personiskā pieredze un novērojumi (54%) un sarunas ar draugiem un paziņām (53%) (Kruks, 2016, 157. lpp.). 2016. gadā veiktā pētījuma aptauja vēsta, ka 58,3% uzskata, ka uzticamu informāciju var iegūt ar ģimenes locekļu, draugu un paziņu starpniecību.

Interneta izmantojuma pētījumi liecina, ka tas galvenokārt ir pasīvs. Katru dienu ziņas tajā lasa 37% aptaujāto respondentu, 19% skatās televīziju un klausās radio, 15% lasa Latvijas un ārvalstu laikrakstu un žurnālu mājaslapas un 12% – komentārus pie ziņām, 10% spēlē tiešsaistes spēles, 9% skatās filmas. Tikai 5% paši rada saturu – raksta blogus, tvītus, publicē fotogrāfijas un video. 4% raksta komentārus pie ziņām (Rožukalne & Skulte, 2016, 175.–177. lpp.). Pēc citiem datiem, Latvijas iedzīvotāji internetu visvairāk izmanto, lai lietotu e-pastu (86% no visiem interneta lietotājiem), tiešsaistē lasītu ziņu portālus, avīzes un žurnālus (84%), lietotu interneta banku (76%), meklētu informāciju par precēm un pakalpojumiem (75%) un iesaistītos sociālajos tīklos (CSP, 2016, 4. lpp.).

Sociālo tīklu izmantošana piedāvā plašas komunikācijas un dzīvesdarbības iespējas, piemēram, iesaistīšanos darba tirgū, uzņēmējdarbības veikšanu, izglītības ieguvī, attiecību veidošanu, iepirkšanos. Sociālie mediji tiek lietoti praktisku jautājumu risinājumos, – to lietotāji atbild viens uz otra jautājumiem, dod padomus, iesaistās ziedošanas akcijās. Tomēr interneta līdzdalības iespējas netiek plaši izmantotas. 2014. gadā vien 19% aptaujāto atzina, ka sociālo mediju lietošana rada iespēju ietekmēt valsts un pašvaldības politiku (Rožukalne & Skulte, 2016, 182.–184. lpp.). Kopš 2011. gada darbojas portāls *ManasBalss.lv* – sabiedrības iniciatīvu platforma, kurā ikviens 16 gadu vecumu sasniedzis Latvijas pilsonis var ierosināt un parakstīt iniciatīvas, lai veidotu labāku Latviju, un portāla lietotāji var šo iniciatīvu parakstīt. *ManasBalss.lv* darbība pakāpeniski raisa pilsonisko līdzdalību valsts politikā un sociālo problēmu risinājumā.

Pilsoniskās līdzdalības līmenis ir saistāms arī ar citiem dzīves meistarībai nepieciešamiem prātības veidiem, piemēram, politikpratību.

Lielākie sasniegumi. Nopietnākās problēmas. Svarīgākie uzdevumi

Lielākie sasniegumi

Latvijas iedzīvotājiem ir pieejami daudzveidīgi mediji, un arī to lietošanas iespējas ir plašas. Viņu pašvērtējumā plašsaziņas līdzekļu lietojuma prasmes uzskatāmas par labām.

Latvijā ir uzsākta mediju politikas veidošana un realizācija, kas vērsta uz plašsaziņas līdzekļu kvalitātes, atbildīguma un mediju darbības vides attīstīšanu, kā arī mediju izglītības veidošanu. Tas arī nozīmē medijpratības līmeņa pieaugumu.

Nopietnākās problēmas

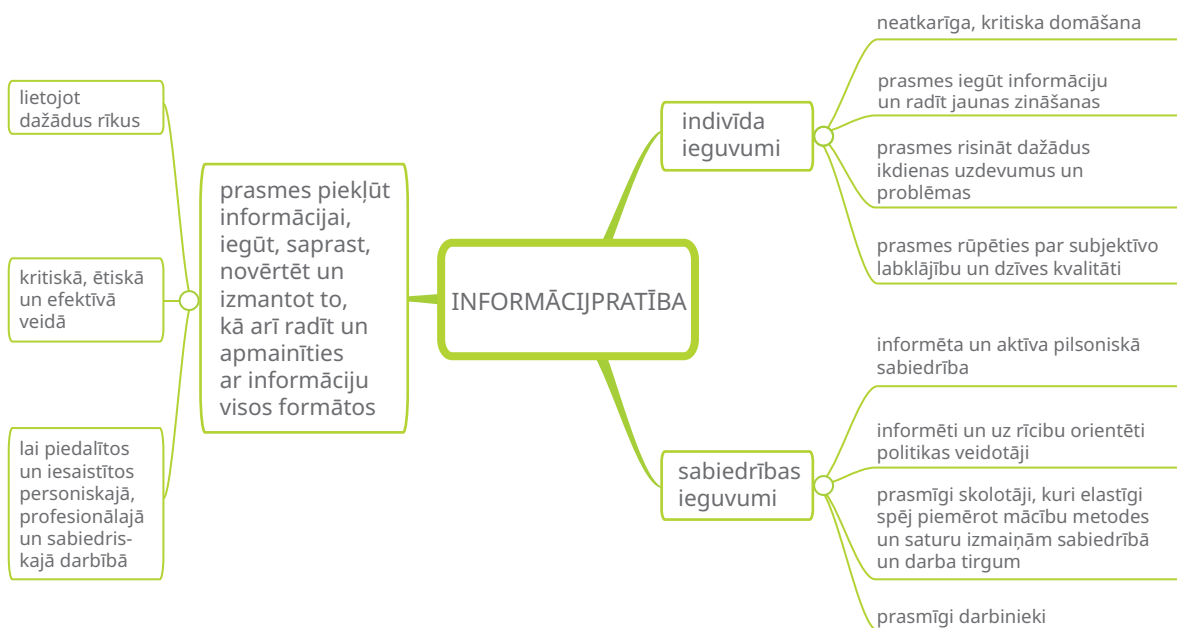
Latvijas iedzīvotāju mediju lietojumam pārsvarā ir vienvirziena raksturs, dominē pasīvs informācijas saņemšanas paradums. Plašsaziņas lietotāji visai maz iesaistās satura veidošanā, mediju izmantošanā pilsoniskajās aktivitātēs un līdzdalības procesos. Daļai sabiedrības piemīt konservatīvi mediju lietošanas paradumi, tostarp nekritiska pieeja ikdienā izmantotajiem medijiem, aprobežošanās ar viena plašsaziņas līdzekļa piedāvāto informāciju un arī vienas valodas informatīvo telpu. Tādējādi pastāv priekšnoteikumi mediju izmantojumam propagandai un manipulācijām ar iedzīvotāju uzskatiem un vērtībām. Tas var radīt draudus drošībai. Latvijas iedzīvotāju medijpratības līmenis nav vērtējams kā apmierinošs. Postpatiesības laikmetā medijpratība ir nozīmīgs nosacījums, kas kavē viltus ziņu izplatīšanos un mazina to draudus sabiedrības drošībai un stabilitātei.

Samilzušas ir arī problēmas mediju darbības vidē, piemēram, mediju darbības tiesiskajā regulācijā, žurnālistikas kvalitātē, mediju darbinieku atalgojuma sociālo garantiju praksē.

Svarīgākie uzdevumi

Mediju izglītības ieviešana skolās, tai nepieciešamo programmu, metodisko līdzekļu un mācībgrāmatu izstrādāšana un kvalificētu speciālistu sagatavošana. Medijpratības prasmju, kritiskas domāšanas, aktīvas dzīves pozīcijas popularizēšana ar pašu plašsaziņas līdzekļu starpniecību. Zināšanu veidošana par postpatiesības pasauli, politikas un mediju funkcionēšanu tajā, kā arī viltus informācijas, māņu, baumu un melu izplatīšanas mehānismiem. Aktīvākas pilsoniskās sabiedrības tapšana arī veicinās mediju kvalitātes un medijpratības pieaugumu.

Svarīgs uzdevums ir arī Kultūras ministrijas izstrādāto **“Latvijas mediju politikas pamatnostādņu 2016.–2020. gadam”** (KM, 2016) konsekventa īstenošana. Šo uzdevumu īstenošanas nozīmīgumu vēl vairāk akcentē postpatiesības pieaugošā ietekme uz politiku un sabiedrības drošību.

7. nodaļa | Vai informācijpratīgie un informētie ir arī dzīves meistarīgie?

Dažādu dzīves jomu informācijpratības salīdzinājums

Salīdzinot dažādas dzīves jomas, par kurām **pētījumā** iegūti dati, redzams, ka iedzīvotāji visaugstāk vērtē savas informācijas prasmes izglītības un profesionālās karjeras jomā, tad seko kultūrpratība, ģimeņpratība, medijpratība, veselībaspratība, finanšpratība, bet viszemākais pašnovērtējums ir politikpratībai.

Pētījuma dati rāda, ka prasmju pašnovērtējuma rādītāji sievietēm un vīriešiem ir diezgan atšķirīgi (sk. 7.1. logu). Piemēram, sievietes daudz augstāk ir novērtējušas veselībaspratību, savukārt vīrieši to vērtējuši salīdzinoši zemu (6. vietā). Vīriešu pašnovērtējuma 2. vietā atrodas medijpratība, bet sievietes medijpratību novērtējušas zemāk (5. vietā). Nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem nav vērojamas tikai divu pratību pašnovērtējumā: finanšpratībā un politikpratībā – abi dzimumi tās vērtē viszemāk.

Kopumā sievietes arī daudz augstāk novērtēja visas pratības (vidējās balles), izņemot tikai politikpratību. Lai gan vīriešiem finanšpratības novērtējums ieņem 5. vietu starp visiem pratību vērtējumiem, vidējā balle ir zemākā nekā sievietēm, kurām tā atrodas 6. vietā.

Vecumgrupu griezumā būtiskas atšķirības ir novērotas tikai divu pratību pašnovērtējumos: veselībaspratībā un kultūrpratībā. Turklāt jaunākās vecumgrupas pārstāvjiem (līdz 30 gadiem) ir labākais kultūrpratības pašnovērtējums, bet vecumgrupā "51 gads un vairāk" vidējais rādītājs ir labāks veselībaspratībā (sk. 7.3. logu).

Trīs izglītības pamatgrupās (zemāka par vidējo, vidējā izglītība un augstākā izglītība) ir vērojamas nozīmīgas atšķirības visās pratību kategorijās. Kā varēja prognozēt, visaugstāko kompetences līmeni parādīja respondenti ar augstāko izglītību (vidējā balle 2,13), tiem seko vidējās izglītības grupas pārstāvji (2,40), un sliktākos rezultātus uzrādīja respondenti ar izglītības līmeni, kas ir zemāks par vidējo (2,65).

7.1. logs

Dažādu pratību pašnovērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū pēc dzimuma (vidējā balle, kur pašnovērtējuma prasmes vērtētas kā 1 – ļoti labas, 2 – labas, 3 – viduvējas, 4 – sliktas, 5 – ļoti sliktas)

Pratība	Visi respondenti		Vīrieši		Sievietes	
	Vidējais	Rangs	Vidējais	Rangs	Vidējais	Rangs
Izglītībpratība	2,09	1	2,14	1	2,06	4
Kultūrpratība	2,11	2-3	2,23	3-4	2,01	2-3
Ģimeņpratība	2,11	2-3	2,23	3-4	2,01	2-3
Medijpratība	2,12	4	2,18	2	2,07	5
Veselībpratība	2,18	5	2,55	6	1,89	1
Finanšpratība	2,41	6	2,49	5	2,35	6
Politikpratība	3,32	7	3,32	7	3,33	7

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

7.2. logs

Dažādo pratību septiņu mainīgo interkorelācijas matrica

		Korelācijas						
		Finanš- pratība	Kultūr- pratība	Medij- pratība	Ģimeņ- pratība	Veselīb- pratība	Politik- pratība	Izglītīb- pratība
Finanš- pratība	Pīrsona korelācija		0,336**	0,359**	0,425**	0,110**	0,282**	0,343**
	Sig. (2-tailed) ¹		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Kultūr- pratība	Pīrsona korelācija	0,336**		0,446**	0,385**	0,008	0,154**	0,493**
	Sig. (2-tailed)	0,000		0,000	0,000	0,801	0,000	0,000
Medij- pratība	Pīrsona korelācija	0,359**	0,446**		0,340**	0,013	0,331**	0,362**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000		0,000	0,687	0,000	0,000
Ģimeņ- pratība	Pīrsona korelācija	0,425**	0,385**	0,340**		0,148**	0,235**	0,353**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000
Veselīb- pratība	Pīrsona korelācija	0,110**	0,008	0,013	0,148**		0,227**	0,095
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,801	0,687	0,000		0,000	0,083
Politik- pratība	Pīrsona korelācija	0,282**	0,154**	0,331**	0,235**	0,227**		0,203**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000
Izglītīb- pratība	Pīrsona korelācija	0,343**	0,493**	0,362**	0,353**	0,095	0,203**	
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,083	0,000	

¹ Statistiskā nozīmība divpusējai hipotēzei.

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

Medijpratības un politikpratības pašnovērtējumos ir diezgan liela starpība starp trim grupām, kuras veidotas atkarībā no ienākuma līmeņa (līdz 400, 400–800 un virs 800 eiro (ģimenes vidējie ikmēneša ienākumi pēc nodokļu un citu atskaitījumu atvilkšanas)). Finanšpratības jautājumos būtisku atšķirību starp grupām nav, kaut gan ir vērojams vidējās finanšpratības balles pieaugums līdz ar ienākuma pieaugumu (līdz 400 eiro vidējā balle 2,49; no 400 līdz 800 eiro – 2,42; 800 eiro un vairāk – 2,35), tomēr statistiski nozīmīgu atšķirību tas neuzrāda ($r = 0,00$).

Ir vērojamas nozīmīgas atšķirības starp dažādu tautību pārstāvjiem finanšpratības, politikpratības un kultūrpratības pašnovērtējumos. Latviešu tautības respondenti augstāk novērtēja savu finanšpratību (vidējā balle 2,36) un kultūrpratību (2,06), krievu tautības respondenti – politikpratību (vidēja balle 3,20), savukārt citu tautību pārstāvji atpaliek visās trīs minētajās jomās.

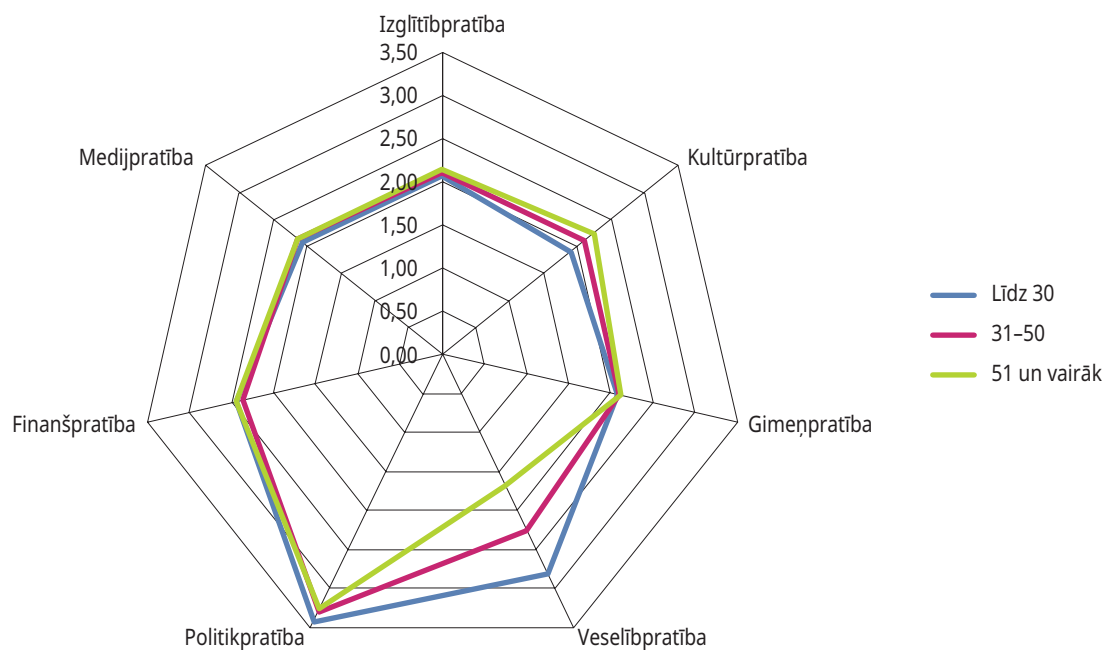
Visos rādītājos, izņemot veselībpratību un kultūrpratību, pastāv nozīmīgas atšķirības pašnovērtējumos atkarībā no respondentu dzīvesvietas. Kopumā Rīgas reģiona iedzīvotāji augstāk novērtēja medijpratību (vidēja balle – 1,99), ģimeņpratību (vidēja balle – 2,00) un finanšpratību (vidēja balle – 2,30).

Vienīgā pratība, kur šāda parādība nav novērota, ir izglītībpratība.

Tā kā visas dzīves jomas ir savstarpēji saistītas, tad saistītas ir arī informācijas prasmes – tas nozīmē, ka vienas jomas informācijas prasmes ir būtiskas arī citās dzīves jomās (sk. 7.2. logu). Tā, piemēram, iedzīvotāju vērtējumā visciešākā saistība ir starp kultūrpratību un izglītībpratību (Pīrsona korelācijas koeficients ir 0,493) un kultūrpratību un medijpratību (Pīrsona korelācijas koeficients ir 0,446). Tātad prasmes atrast informāciju, piemēram, par kultūras pasākumiem, ir atkarīgas arī no prasmēm pārzināt dažādus medijus, kuros pieejama informācija par koncertiem, izstādēm un citiem pasākumiem, kā arī no prasmēm atrast informāciju par pašizglītošanās iespējām, piemēram, izvēlēties grāmatu lasīšanai. Viena otru būtiski ietekmē arī finanšpratība un ģimeņpratība (Pīrsona korelācijas koeficients ir 0,425), parādot, ka prasmes pārvaldīt informāciju par ģimenes budžetu ir svarīgas arī ģimenes attiecību kontekstā. Savukārt politikpratībai ir cieša saistība ar medijpratību (Pīrsona korelācijas koeficients ir 0,331), kas nozīmē, ka politisku notikumu izpratnei ir svarīgi prast izvēlēties atbilstošus medijus, lai salīdzinātu viena notikuma dažādu atspoguļojumu.

7.3. logs

Dažādu pratību pašnovērtējumi Latvijas iedzīvotāju vidū pēc vecuma (vidējā balle, kur pašnovērtējumā prasmes vērtētas kā 1 – ļoti labas, 2 – labas, 3 – viduvējas, 4 – sliktas, 5 – ļoti sliktas)

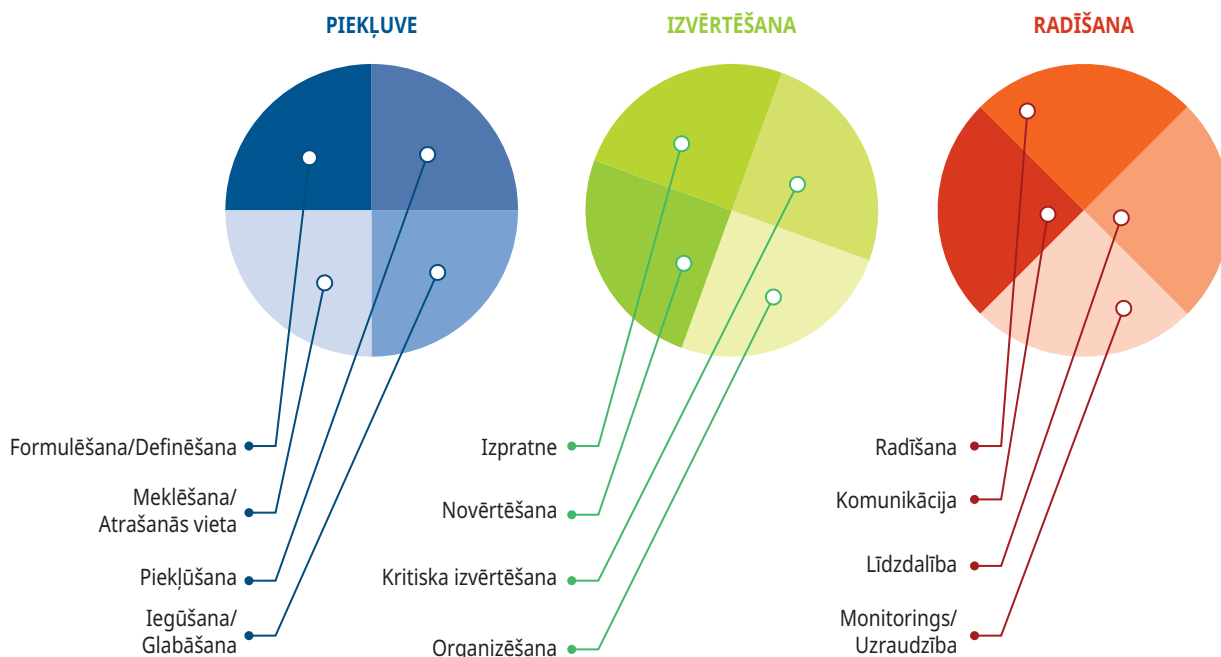

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

7.4. logs

MIP trīs pamatkompetenču grupas (UNESCO, 2013)

Informācijpratības analīze pa kompetenču grupām

Ikdienas informācijpratības novērtējuma analīzei izmantota MIP kompetenču matrica, kurā nodalīti trīs galvenie MIP komponenti – *Piekļuve* (*access*), *Novērtēšana* (*evaluation*) un *Radīšana* (*creation*). (sk. 7.4.logu)

Piekļuve

Ceļš līdz noderīgas informācijas atrašanai sākas ar skaidru jautājuma formulējumu, *izpratni par to, kāda informācija ir nepieciešama* un kur to vislabāk meklēt. **Pētījuma** dati liecina, ka lielākā daļa iedzīvotāju – 95% – pilnīgi piekrīt vai piekrīt, ka apzinās, kāda informācija viņiem ir nepieciešama. Pilnīgi šim apgalvojumam piekrīt 44% respondentu ar augstas un 30,5% ar zemas subjektīvās labklājības pazīmēm.

Apzinoties vajadzību pēc informācijas, ir svarīgi *prast efektīvi sameklēt informāciju*. Iedzīvotāji galvenokārt pozitīvi novērtējuši savas prasmes meklēt un atrast informāciju. Visaugstāk novērtētas prasmes atrast uzticamu informāciju par kultūras un izklaides iespējām (81%). Nākamās pozitīvāk novērtētās jomas informācijas meklēšanā ir veselības saglabāšana un uzlabošana (74%) un valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumi (69%). 56% respondentu zina, kur atrast ar finanšu jautājumiem saistītu informāciju. Salīdzinoši viduvēji ir pašnovērtējumi par

dažādu jautājumu meklēšanu saistībā ar politiku. Piemēram, spējas atrast informāciju par politisko lēmumu sagatavošanu un pieņemšanu par ļoti labām vai labām uzskata tikai 15,8% respondentu, 66,6% respondentu kā viduvējas vērtē savas spējas atrast informāciju par partiju kandidātiem pirms vēlēšanām, 64,5% – informāciju par to, vai viņus vai viņu ģimenes locekļus ietekmēs pašvaldības lēmumi. Lielākas grūtības atrast informāciju ir par ģimeni un bērnu audzināšanu (47%), profesionālās karjeras veidošanas iespējām (48%) un izglītības iespējām (55%).

Interneta meklēšanas rīku lietošanas prasmes augstāk vērtē augstas subjektīvās labklājības respondenti: 31,9% augstas labklājības un 23,9% zemas labklājības pārstāvju atzīmē atbilstošu variantu “piekrītu”; apgalvojumam nepiekrīt 40,1% un 26,1% attiecīgo grupu pārstāvju. 34,4% no visiem cilvēkiem ar zemas labklājības pazīmēm atzīmējuši variantu “grūti pateikt”, kas liecina par to, ka viņu interneta meklēšanas rīku lietošanas prasmes nav tik pārliecinošas kā cilvēkiem ar augstākām labklājības pazīmēm (10,7%).

Analizējot visus 6243 informācijas meklēšanas gadījumus, visbiežāk pieminētais *informācijas meklēšanas avots* ir interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (24% gadījumu). Tālāk seko informācijas meklēšana pie pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes locekļiem, draugiem, kolēģiem (20% gadījumu). Krietni retāk pieminēta konsultēšanās ar speciālistiem (klātienē vai pa telefonu) (15% gadījumu), plašsaziņas līdzekļi (13% gadījumu), valsts, pašvaldību organizāciju mājaslapas (11%

7.5. logs

Ikdienā nepieciešamās informācijas iegūšanas paradumu pašnovērtējums (pilnīgi piekrīt vai piekrīt apgalvojumiem, %)

	Visi respondenti n = 1018	Sievietes n = 570	Vīrieši n = 448	Vecumgrupas					
				18-24 n = 149	25-34 n = 201	35-44 n = 177	45-54 n = 189	55-64 n = 170	65-74 n = 132
Visbiežāk es saprotu, kāda informācija man ir nepieciešama	95	95	95	95	97	94	97	95	92
Nepieciešamo informāciju es visbiežāk iegūstu ar pazīstamu cilvēku – ģimenes locekļu, draugu, kolēģu – palīdzību	58	60	56	58	60	60	61	52	56
Es uzticos tikai speciālistiem	47	52	42	43	48	47	47	52	46
Meklējot ar interneta meklētājiem, parasti izvēlos kādu no pirmajiem trim piedāvātajiem ierakstiem	36	36	37	45	45	43	33	30	16
Es protu izvēlēties uzticamus informācijas avotus	72	73	70	79	77	69	72	71	64
Atrasto informāciju cenšos kritiski novērtēt	74	75	72	66	70	73	78	79	74
Informācijas ir tik daudz, ka ir grūti izvēlēties visatbilstošāko	59	62	56	54	54	60	61	60	68
Man sagādā grūtības apkopot un saglabāt atrasto informāciju	25	26	24	21	19	20	25	29	40
Visbiežāk informāciju meklēju tikai savā dzimtajā valodā	62	63	61	53	51	63	67	71	73
Es protu atrasto informāciju praktiski lietot	79	81	77	85	83	79	81	75	72
Informācijas atrašanu apgrūtina manas nepietiekamās svešvalodu zināšanas	43	43	43	28	26	45	54	55	53
Es cenšos atrast atbildes, izmantojot dažādus informācijas avotus	79	81	77	86	84	82	81	77	61
Labprāt dalos ar atrasto informāciju un palīdzu citiem	80	84	74	83	83	79	78	81	73

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

gadījumu) un nevalstisko organizāciju vai komerc-organizāciju mājaslapas (8% gadījumu).

Interneta sociālie tīkli un ziņu portāli ir viens no mūsdienās vispieejamākajiem un biežāk lietotajiem informācijas avotiem. Ikdienas jautājumu risināšanai ir tipiski, ka, lai iegūtu informāciju, cilvēks vēršas pie pazīstamiem cilvēkiem – draugiem, ģimenes locekļiem, kolēģiem. Šāds informācijas iegūšanas veids bieži vien ir pats ērtākais un ātrākais, neprasa īpašu piepūli, bet ne vienmēr iegūtajai informācijai var uzticēties. Informāciju no pazīstamiem cilvēkiem biežāk iegūst sievietes (60%) un nedaudz retāk vīrieši (56%). Salīdzinot pa vecumgrupām, nedaudz lielāks īpatsvars

šim informācijas ieguves veidam ir vecumgrupās no 35 līdz 44 gadiem (60% respondentu) un no 45 līdz 54 gadiem (61% respondentu) (sk. 7.6. logu).

Daudz drošāks informācijas ieguves veids ir vēršanās pie attiecīgās jomas speciālistiem. Gandrīz puse aptaujāto iedzīvotāju (47%) ir apgalvojuši, ka uzticas tikai speciālistiem. Novērtējot augstas un zemas subjektīvās labklājības respondentu grupu atbildes, redzamas nozīmīgas atšķirības: pilnībā uzticas vai uzticas speciālistiem 57,8% augstas subjektīvās labklājības respondentu, bet tikai 35,4% zemas subjektīvās labklājības respondentu. To var skaidrot gan ar biežāku neuzticēšanos zemas labklājības cilvēku vidū, gan

ar to, ka šie cilvēki, iespējams, biežāk vēršas pie zemas kvalitātes speciālistiem, kas veicina ciklisku neuzticēšanos.

Uz informācijpratības kompetenču grupu "Piekļuve" attiecās arī divi jautājumi par to, kādā valodā tiek meklēta un izmantota informācija. Lielākā daļa aptaujāto iedzīvotāju (62%) informāciju meklē tikai galvenokārt savā dzimtajā valodā. Lielāks īpatsvars šeit ir iedzīvotājiem ar zemāku izglītības līmeni gados vecākiem iedzīvotājiem un tiem, kas pieder pie zemas labklājības grupas.

Lielākā daļa iedzīvotāju ir atzinuši, ka nepietiekamās svešvalodu zināšanas apgrūrina informācijas atrašanu.

Informācijpratības kompetenču grupai "Piekļuve" atbilst arī *e-pakalpojumu izmantošana*, kas atvieglo gan piekļuvi informācijai, gan arī ātrāku tās apmaiņu, īpaši komunikācijā ar valsts un pašvaldības institūcijām. Salīdzinoši nelielais valsts un pašvaldības iestāžu e-pakalpojumu izmantojums (48,1%) ir skaidrojams gan ar šo pakalpojumu neaktualitāti cilvēku dzīvē, gan ar paša pakalpojuma piedāvājuma kvalitāti.

Piekļuves kompetences ietver arī *orientējošās informācijas* ieguvei izmantotos medijus. **Pētījuma** dati liecina, ka Latvijas iedzīvotāji mediju izvēles prasmes vērtē augstu. Ir pašnovērtējuma atšķirības starp iedzīvotāju vecumgrupām tikai divu mediju izvēlē: ziņu portālu izvēlē augstāk vērtē 18–24 gadus veci respondenti, savukārt laikrakstu izvēles prasmes augstāk vērtē 65–74 gadus veci respondenti. 30,6% Latvijas iedzīvotāju medijus izmanto tikai dzimtajā valodā, kas ierobežo iespējas pietiekami labi izprast dažādus politiskus notikumus. **Pētījums** arī parāda, ka mediju lietošanas paradumi ir samērā nemainīgi un

iesīkstējuši, tas savukārt liek secināt par respondentu diezgan šauru un mazo informācijas pasauli.

Novērtēšana

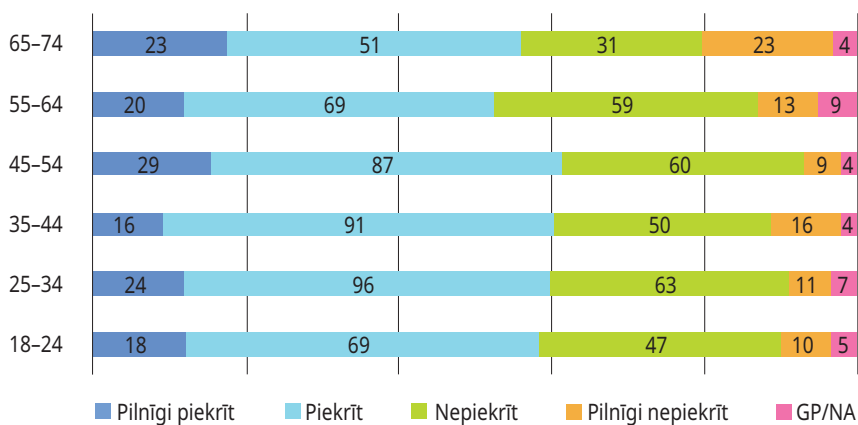
Otra ļoti nozīmīga informācijpratības kompetenču grupa ir atrastās informācijas novērtēšana, kas ietver informācijas salīdzināšanu vairākos avotos (papildu informācijas meklēšanu), ticamības pārbaudi un izvēli, pamatojoties uz to, kas tiek uzskatīts par drošu informācijas avotu.

Lai noskaidrotu, cik daudz laika un uzmanības tiek veltīts atlasītās *informācijas izvērtēšanai*, **pētījuma** anketā tika testēts apgalvojums "meklējot ar interneta meklētājiem, parasti izvēlos kādu no pirmajiem trim piedāvātajiem ierakstiem" (sk. 7.7. logu). Salīdzinoši nedaudz (36%) aptaujāto šim apgalvojumam ir pilnīgi piekrituši vai piekrituši, tādējādi paļaujoties uz to, ka meklētājprogramma "zina", kas ir labākie informācijas avoti. Pozitīvi ir vērtējams fakts, ka lielākā respondentu daļa tomēr pievērš uzmanību vairākiem informācijas resursiem, no kuriem izvēlēties atbilstošāko. Atšķirības vērojamas dažādās vecumgrupās – gados jaunākie respondenti uzrādījuši lielāku piekrišanu apgalvojumam par pirmo trīs ierakstu izvēli (18–24 gadi – 45%; 25–34 gadi – 45%; 35–44 gadi – 43%; 45–54 gadi – 33%; 55–64 gadi – 30%; 65–74 gadi – 15%). Tātad gados jaunāki cilvēki, meklējot informāciju internetā, ir steidzīgāki un parasti izvēlas apskatīt tikai pirmos atlasītos informācijas avotus, kas ne vienmēr ir uzticamākie un drošākie.

Svarīga informācijas prasme ir *informācijas avotu izvēle*, jo tā saturs var ietekmēt tālāko rīcību (piemēram, lēmumu pieņemšanu un darbību), kam var būt

7.6. logs

Informācijas iegūšana no pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes, draugiem, kolēģiem (kuri nav speciālisti)

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

noteiktas sekas. Izvēlētie informācijas avoti arī labi raksturo cilvēka informācijas horizontu un informācijas "takas" (tipiskos informācijas avotus, kurus cilvēks zina, izvēlas un lieto un kuri ietekmē arī viņa informētību kādā jautājumā un bieži vien arī uzvedību/rīcību attiecīgajā jomā).

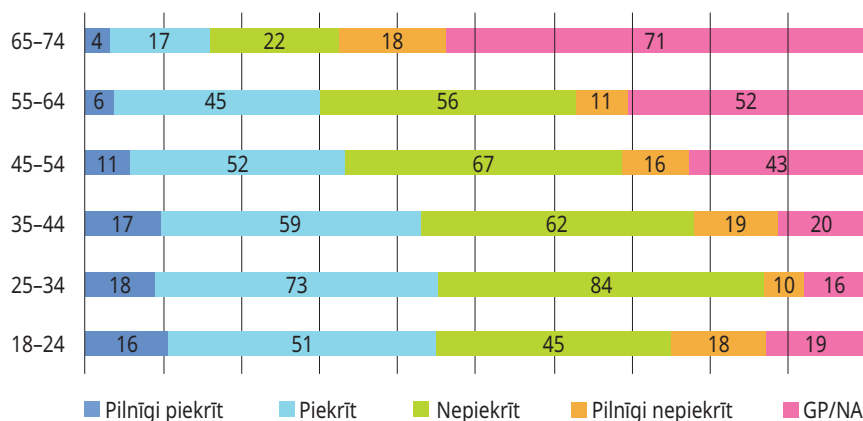
Iedzīvotāji samērā augstu vērtē savas prasmes izvēlēties *uzticamus informācijas avotus* – 72% tās vērtē pozitīvi. Ir vērojama neliela atšķirība pa vecumgrupām – gados jaunākie respondenti savas prasmes vērtē augstāk (pozitīvs vērtējums pa vecumgrupām – 18–24 gadi – 79%; 25–34 gadi – 77%;

35–44 gadi – 69%; 45–54 gadi – 72%; 55–64 gadi – 70%; 65–74 gadi – 64%) (sk. 7.8. logu). Atšķirības vērojamas arī pēc izglītības. Vispārliciecinātākie par savām prasmēm ir iedzīvotāji ar augstāku izglītības līmeni – doktora, maģistra vai bakalaura grādu.

Spilgti iezīmējas atšķirības arī pēc respondentu piederības pie augstas vai zemas labklājības pārstāvju grupas. Tā, piemēram, 23,5% augstas labklājības pārstāvju atzīmējuši "Pilnīgi piekritu", kamēr to pašu atzīmējuši vien 7,0% zemas labklājības pārstāvju. Savukārt atbilžu variantus "Nepiekritu", "Pilnīgi nepiekritu" un "Grūti pateikt" atzīmējuši tikai 14,6% augstas

7.7. logs

Meklējot ar interneta meklētājiem, parasti izvēlos kādu no pirmajiem trim ierakstiem

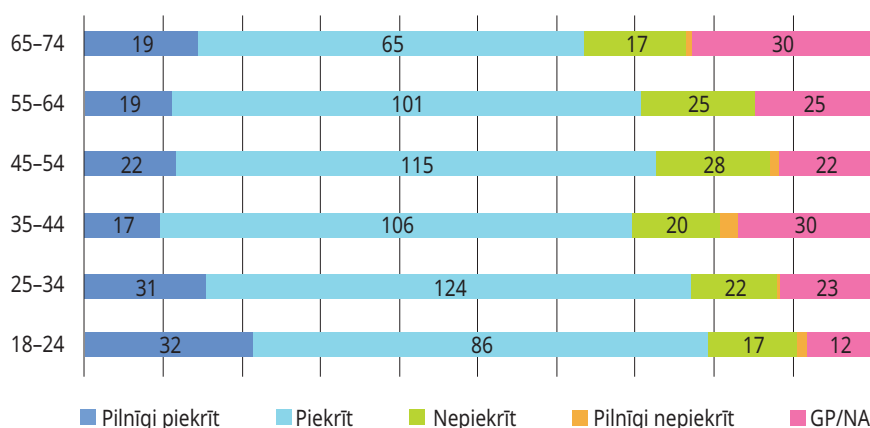

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

7.8. logs

Protu izvēlēties uzticamus informācijas avotus

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

7.9. logs

Kur pēdējā reizē iegūta visnoderīgākā informāciju par šādiem jautājumiem (%)

	No pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes, draugiem, kolēģiem (kuri nav speciālisti)	Konsultējoties ar valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju speciālistiem (klātienē vai pa telefonu)	Plašsaziņas līdzekļos – radio, TV, prese	Valsts, pašvaldību organizāciju mājaslapā	Nevalstisko organizāciju vai komercorganizāciju mājaslapā	Interneta sociālais tīkls, ziņu portāls	Citurs
Veselības saglabāšana vai uzlabošana, <i>n</i> = 901	24	29	10	1	1	16	19
Savu finanšu pārvaldība, <i>n</i> = 600	26	22	12	5	4	17	14
Kultūras un izklaides iespējas, <i>n</i> = 862	28	3	27	3	2	33	4
Valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumi, <i>n</i> = 828	11	22	12	32	3	18	3
Savas pašvaldības pakalpojumi, <i>n</i> = 801	12	21	12	33	2	16	3
Ģimenes attiecību veidošana, <i>n</i> = 457	35	3	13	2	3	31	11
Bērnu audzināšana un izglītošana, <i>n</i> = 441	33	5	14	5	3	30	10
Profesionālās karjeras veidošanas iespējas, <i>n</i> = 510	15	13	11	7	6	34	13
Izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējas, <i>n</i> = 558	11	14	10	9	56	40	10

Bāze: respondenti, kuri ieguvuši noderīgu informāciju konkrētās dzīves jomās (respondentu skaits (*n*) redzams attēlā).

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

7.10. logs

Informācijas avoti, kur pēdējā reizē iegūta visnoderīgākā informācija dažādās dzīves jomās

Dzīves jomas	Informācijas avoti
Veselības saglabāšana vai uzlabošana	1) speciālisti (29%) 2) pazīstami cilvēki (24%) 3) citi informācijas avoti (19%)
Kultūra un izklaide	1) interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (33%) 2) pazīstami cilvēki (28%) 3) plašsaziņas līdzekļi (27%)
Valsts pārvaldes iestāžu un savas pašvaldības pakalpojumi	1) atbilstošo institūciju mājaslapa (33%) 2) speciālisti (21%) 3) interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (16%)
Finanses	1) pazīstami cilvēki (26%) 2) speciālisti (22%) 3) interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (17%)
Ģimenes attiecības	1) pazīstami cilvēki (35%) 2) interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (31%) 3) speciālisti (3%)
Bērnu audzināšanas jautājumi	1) pazīstami cilvēki (33%) 2) interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (30%) 3) speciālisti (5%)
Izglītība	1) interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (40%) 2) speciālisti (14%) 3) plašsaziņas līdzekļi (10%)
Darba karjera	1) interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (34%) 2) pazīstami cilvēki (15%) 3) speciālisti (13%)

labklājības pārstāvju un 40,1% zemas labklājības pārstāvju. Atšķirīgās prasmes kvalitatīvas informācijas ieguvei varētu būt ne tikai zemas subjektīvās labklājības rezultāts, bet arī tās iemesls. Šajā jautājumā saskatāms noslēgts aplis – cilvēkiem ar zemām informācijas meklēšanas un ieguves prasmēm piemīt arī zemas subjektīvās labklājības pazīmes, un var secināt, ka šo (ne)prasmju dēļ viņi arī nespēj paaugstināt savu subjektīvo labklājību.

Lai noskaidrotu, kurus *informācijas avotus* iedzīvotāji dažādās jomās vērtē kā noderīgus, **pētījuma** aptaujas anketā tika jautāts par to, kur pēdējā meklēšanas reizē tikusi iegūta visnoderīgākā informācija par dažādiem ar ikdienas dzīvi saistītiem jautājumiem. Pētījuma dati rāda, ka dažādās jomās informācijas avotu noderīgums ir atšķirīgs (sk. 7.9. un 7.10. logu).

Pēdējā laikā iedzīvotāji visbiežāk meklējuši informāciju **par veselību** – 89% iedzīvotāju ($n = 901$). Visnoderīgāko informāciju viņi ieguvuši, konsultējoties ar speciālistiem (29%), bet 24% gadījumu tā iegūta no pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes, draugiem, kolēģiem. 19% gadījumu norādīti citi noderīgi avoti. Nelielas atšķirības vērojamas, salīdzinot pa vecumgrupām. Drošāko informācijas avotu – speciālistu konsultācijas – vairāk izmantojuši iedzīvotāji vecumā no 55 līdz 64 gadiem (34%) un no 45 līdz 54 gadiem (29%). Noderīgu informāciju par veselības jautājumiem no pazīstamiem cilvēkiem visbiežāk ieguvuši iedzīvotāji vecumā no 25 līdz 34 gadiem (22%). Salīdzinot pēc dzimuma, sievietes vairāk ir izmantojušas speciālistu konsultācijas, vīrieši – meklējuši padomus pie pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes locekļiem, draugiem, kolēģiem.

Detalizētāk analizējot atsevišķas situācijas veselības jomā, redzams, ka bezrecepšu zāļu lietošanai galvenais informācijas avots ir bijis ģimenes ārsts (41,6% gadījumu) vai aptiekas darbinieks (28,8% gadījumu). Savukārt 13% respondentu atzinuši, ka medicīnisko problēmu risināšanai izmantojuši ekstrasensu vai dziednieku palīdzību. Vērtējot situāciju kopumā, var secināt, ka respondentu lielākā daļa konsultējās ar speciālistiem, bet diezgan daudzi izmanto arī mazāk drošus informācijas avotus: interneta sociālos tīklos un ziņu portālus, mājaslapas, plašsaziņas līdzekļus.

85% iedzīvotāju ir meklējuši informāciju **par kultūras un izklaides iespējām** ($n = 862$). Noderīga informācija visbiežāk (33% gadījumu) ir iegūta interneta sociālajos tīklos un ziņu portālos, tālāk seko pazīstami cilvēki (28% gadījumu) un plašsaziņas līdzekļi (27% gadījumu). Interneta sociālo tīklu un ziņu portālu lietošana informācijas ieguvei ievērojami samazinās vecāku iedzīvotāju vidū, kuri galvenokārt izmanto plašsaziņas līdzekļus.

81% iedzīvotāju meklējuši informāciju **par valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem** ($n = 828$). Visbiežāk (33% gadījumu) visnoderīgākā informācija atrasta attiecīgo organizāciju mājaslapā, vēl samērā bieži pieminēta konsultēšanās ar speciālistiem (21% gadījumu) un interneta sociālie tīkli un ziņu portāli (16%

gadījumu). Par **savas pašvaldības pakalpojumiem** informāciju meklējuši 79% iedzīvotāju ($n = 801$). Visbiežāk informācija tikusi iegūta pašvaldību mājaslapā (33% gadījumu), pašvaldībās, konsultējoties ar speciālistiem (21% gadījumu) un interneta sociālajos tīklos un ziņu portālos (16% gadījumu).

Profesionālās karjeras veidošanas iespējas interesējušas 50% iedzīvotāju ($n = 510$). Visvairāk informācija tikusi meklēta interneta sociālajos tīklos un ziņu portālos (34% gadījumu). Tālāk kā informācijas avots seko pazīstami cilvēki (15% gadījumu). Tikai 13% iedzīvotāju vērsušies pie speciālistiem. 55% iedzīvotāju ir meklējuši informāciju **par izglītības iespējām** ($n = 558$). 40% visnoderīgāko informāciju ir ieguvuši interneta sociālajos tīklos un ziņu portālos. Tikai 14% ir vērsušies pie speciālistiem, 10% ieguvuši informāciju no plašsaziņas līdzekļiem, 9% – valsts vai pašvaldības iestāžu mājaslapā.

Lai gan savu finanšprātību iedzīvotāji nav vērtējuši pārāk augstu (vidējā balle 2,41, kas ierindo šo prātību priekšpēdējā vietā), informāciju **par finanšu pārvaldību** pēdējā laikā ir meklējuši tikai 51% aptaujāto iedzīvotāju ($n = 600$). Šajā jomā par drošākajiem informācijas avotiem uzskatāmas speciālistu konsultācijas vai informācijas iegūšana valsts vai pašvaldību organizāciju mājaslapā, taču iedzīvotāji informāciju visbiežāk (26% gadījumu) ieguvuši no pazīstamiem cilvēkiem (ģimenes, draugiem, kolēģiem), tikai 22% gadījumu ir izmantotas speciālistu konsultācijas. Trešais populārākais informācijas avots bijuši interneta sociālie tīkli un ziņu portāli – tajos noderīgāko informāciju par finanšu jautājumiem ieguvuši 17% iedzīvotāju.

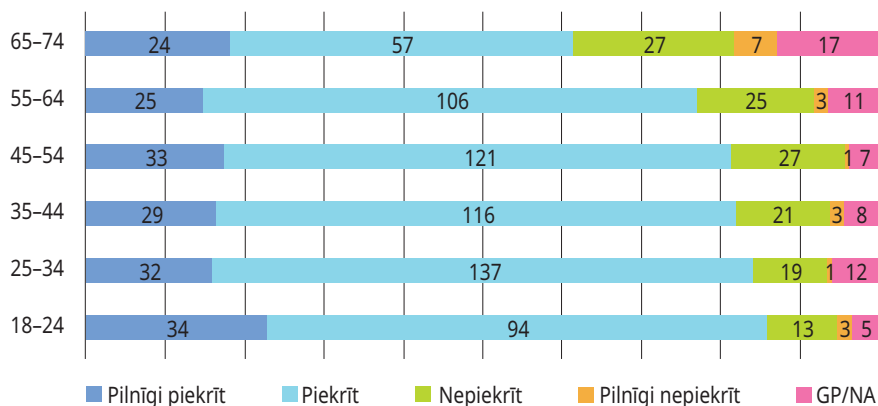
Par ģimenes attiecību veidošanu informāciju meklējuši 45% iedzīvotāju ($n = 457$). Biežāk (35% gadījumu) visnoderīgākā informācija tikusi iegūta no pazīstamiem cilvēkiem, tālāk seko informācijas iegūšana no interneta sociālajiem tīkliem un ziņu portāliem (31% gadījumu). Ļoti reti iedzīvotāji vērsušies pie speciālistiem – tikai 3% gadījumu.

Par bērnu audzināšanu un izglītošanu informāciju meklējuši 43% iedzīvotāju ($n = 441$). Arī šajos jautājumos informācija visbiežāk (33% gadījumu) tikusi iegūta no pazīstamiem cilvēkiem, 30% iedzīvotāju visnoderīgāko informāciju atraduši interneta sociālajos tīklos. Tikai 5% iedzīvotāju vērsušies pie speciālistiem. Pamatojoties uz **pētījuma** datiem, var secināt, ka šo dominējošo avotu lietošana, no vienas puses, sekmē vecāku pieredzes apmaiņu, bet tai pašā laikā rada riskus, ka tiek iegūta informācija no nepārbaudītiem avotiem, un tā ne vienmēr var tikt kritiski izvērtēta.

Redzams, ka ikdienas dzīves jautājumu risināšanai sabiedrībā kopumā par noderīgiem informācijas avotiem tiek uzskatīti **pazīstami cilvēki, speciālisti un interneta sociālie tīkli un ziņu portāli**. Interneta sociālie tīkli un ziņu portāli gan bija minēti pirmajā vietā pie avotiem, kuros tiek meklēta informācija, taču **pētījums** rāda, ka tajos ne vienmēr ir atrodama pietiekami noderīga un ticama informācija.

7.11. logs

Es cenšos atrast atbildes, izmantojot dažādus informācijas avotus

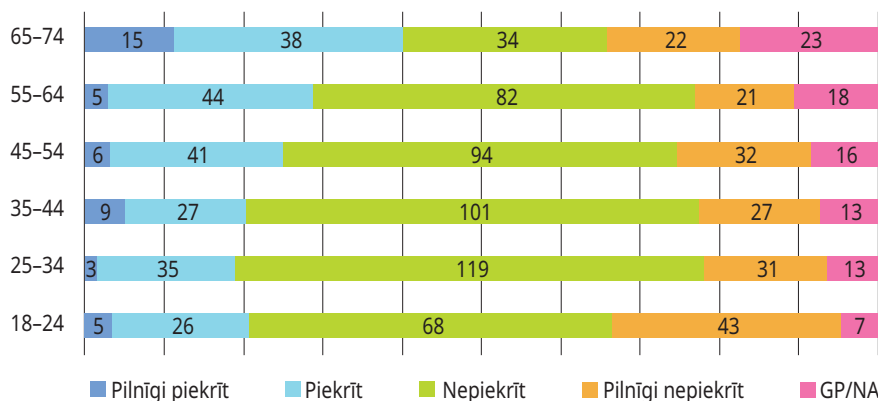

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

7.12. logs

Man sagādā grūtības apkopot un saglabāt atrasto informāciju

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

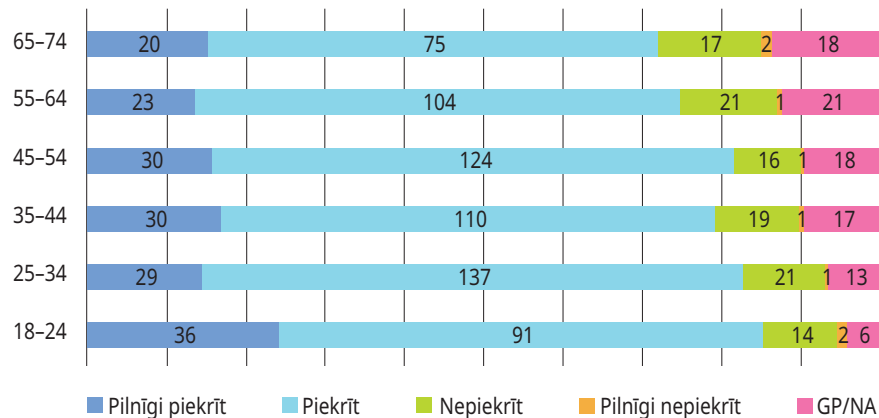
Informācijas avotu izvēle un lietojums ir atkarīgi no spējas saprast informāciju. Aptaujātajiem iedzīvotājiem nesagādā grūtības saprast informāciju par kultūras un izklaides iespējām (83%). Kaut arī kopumā veselības saglabāšanas un uzlabošanas informācijas saprašanai ir samērā augsts novērtējums (79%), atsevišķu jautājumu atbildes rāda, ka ne visos gadījumos ir viegli saprast medicīnas informāciju, piemēram, tikai 47,5% respondentu uzskata, ka no ārsta iegūto informāciju saprot, 55,7% respondentu bieži vien ir grūti uztvert un saprast medikamentu instrukcijas un informatīvos materiālus, tāpēc ka tekstos ir lietoti pārāk mazi burti, 59,7% respondentu atzīst, ka informāciju traucē saprast nezināmi vārdi un simboli. Medicīnas informāciju ir grūtāk saprast vecāka gadagājuma cilvēkiem. 63%

respondentu uzskata, ka izprot informāciju par finansēm. Taču informāciju par bērnu audzināšanas, izglītības un profesionālās karjeras veidošanas iespējām saprot tikai 51% respondentu. Viszemākais pašnovērtējums ir informācijas saprašanai par politiskajiem notikumiem un politisko situāciju – 53,6% respondentu atbildējuši, ka bieži nesaprot politisko situāciju.

Ne mazāk svarīga ir spēja iegūto informāciju kritiski izvērtēt. 74% aptaujāto iedzīvotāju pozitīvi vērtē šīs prasmes. Arī šeit pozitīvāks vērtējums ir iedzīvotājiem ar augstāku izglītības līmeni. Salīdzinot pa vecumgrupām, nedaudz augstāk savas prasmes kritiski vērtē iedzīvotāji vecumgrupās no 45 līdz 54 gadiem un no 55 līdz 66 gadiem. Atrastās informācijas kritiska izvērtēšana ir arī raksturīgāka cilvēkiem ar

7.13. logs

Es protu atrasto informāciju praktiski lietot

Bāze: visi respondenti, n = 1018.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

augstāku subjektīvo labklājību (83,1% gadījumu). Salīdzinājumam – informāciju kritiski izvērtē 64,5% respondentu ar zemas subjektīvās labklājības pazīmēm. Attiecībā uz plašsaziņas līdzekļu satura kritisku novērtējumu arī vērojams samērā augsts pašnovērtējums – 51,5% respondentu šīs prasmes vērtē kā ļoti labas vai labas. Taču augstais pašnovērtējums galvenokārt ir izskaidrojams ar iedzīvotāju nemainīgiem mediju lietošanas paradumiem un samērā pasīvo dzīves pozīciju, kuras ietekmē indivīdi izvēlas savam pasaules uzskatam un vērtībām pierastus plašsaziņas līdzekļus.

Nereti grūtības var sagādāt *informācijas avotu izvēle*, jo pieejamās informācijas apjoms ir ļoti liels. 59% aptaujāto iedzīvotāju piekrīt apgalvojumam, ka informācijas ir tik daudz, ka grūti izvēlēties visatbilstošāko. Gados vecākie respondenti biežāk ir piekrituši, ka lielais informācijas apjoms traucē visatbilstošākās informācijas izvēli.

Lai pārliecinātos par *informācijas patiesumu*, vajadzētu salīdzināt to vairākos informācijas avotos. 79% aptaujāto iedzīvotāju piekrīt, ka viņi cenšas atrast atbildes, izmantojot vairākus informācijas avotus. Procentuāli lielāks īpatsvars ir gados jaunākiem respondentiem (sk. 7.11. logu).

Dažās dzīves jomās ir īpaši svarīgi *iegūt papildu informāciju*, piemēram, par veselības jautājumiem. Iztaujājot respondentus, kā viņi rīkojas gadījumos, kad nepieciešams sameklēt papildu informāciju par ārsta ieteikto izmeklējumu vai noteikto diagnozi, tikai 19,4% aptaujāto atzīmējuši, ka to dara bieži, bet 30,3% to nedara nekad. Lai orientētos dažādos politiskos notikumos un procesos un tos labāk izprastu, bieži vien ir jāmeklē informācija papildu avotos. Latvijas iedzīvotāju pašnovērtējums par spējām sameklēt nepieciešamo informāciju, kas palīdz izdarīt izvēli, piemēram,

vēlēšanās, ir viduvējs. Papildu avotu meklēšana ir atkarīga gan no valodu zināšanām, gan no, piemēram, mediju lietošanas tradīcijām. **Pētījuma** dati rāda, ka Latvijas iedzīvotājiem ir samērā iesīkstējuši mediju lietošanas paradumi (50,1% respondentu nemaina izmantoto plašsaziņas līdzekļu klāstu, 42,5% to dara reti). **Pētījumā** arī secināts, ka 58,2% respondentu dažādos plašsaziņas līdzekļos sniegto informāciju vispār nesalīdzina vai salīdzina reti. Kultūra un izklaide ir joma, kurā papildu informācijas ieguve var palīdzēt attīstīt prasmes un meistarību. Par papildu informācijas avotu izmantošanu var uzskatīt gadījumus, kad kāds cits cilvēks izsaka savu viedokli vai kad informācija kādā avotā tiek iegūta papildus, lai apmeklētu kultūras pasākumu vai iegādātos grāmatu. 46% sieviešu un tikai 36% vīriešu atzinuši, ka kultūras pasākuma apmeklējumu izvēlējušies bez papildu avotu izmantošanas. Grāmatu iegādē sieviešu un vīriešu neatkarība ir bijusi līdzīga (60%). **Pētījuma** dati rāda, ka papildu avotu izmantošanu kultūras un izklaides jomā ietekmē izglītības līmenis (jo augstāks, jo neatkarīgāka izvēle vai arī izvēlei tiek izmantoti drošāki un ticamāki avoti) un dzimums (sievietēm ir augstāks kultūras kapitāls).

Tad, kad ir pabeigts informācijas meklēšanas un izvērtēšanas process, svarīgi ir prast atlasīto *informāciju apkopot, saglabāt*, lai varētu lietot dažādu dzīves situāciju risināšanai – radīt jaunas zināšanas. Latvijas iedzīvotāji samērā pozitīvi vērtē šīs prasmes – tikai 23% apgalvo, ka tas viņiem sagādā grūtības. Tie galvenokārt ir vecāka gadagājuma iedzīvotāji (sk. 7.12. logu).

Lielākā daļa iedzīvotāju (55%) apgalvo, ka atrastās informācijas apkopošana, saglabāšana un vēlāka atrašana viņiem nesagādā grūtības. Savas prasmes pozitīvāk vērtē gados jaunāki Latvijas iedzīvotāji ar

augstāku izglītības un ienākumu līmeni, un biežāk informāciju apkopo sievietes.

Radišana

Informācijpratības trešās kompetenču grupas – radišana – kopējais pašnovērtējums arī ir augsts. Lielākā daļa aptaujāto (79%) pozitīvi novērtējuši savas prasmes praktiski lietot atrasto informāciju. Augstāks īpatsvars ir gados jaunākiem iedzīvotājiem un iedzīvotājiem ar augstāku izglītības līmeni.

Vērtējot savas prasmes *izmantot atrasto informāciju*, vispozitīvāk tās tiek vērtētas jautājumos par kultūras un izklaides iespējām (86%) un veselības saglabāšanu un uzlabošanu (86%). Pozitīvas atbildes ir sniegtas arī uz jautājumu par to, kā tiek izmantota atsevišķa informācija, kas saistīta ar politikas jomu, piemēram, 76,3% respondentu pilnībā vai drīzāk uzskata, ka zina, kā izmantot atrasto informāciju par valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem. 68% zina, kā lietot finanšu informāciju. Grūtāk ir izmantot atrasto informāciju par bērnu audzināšanas jautājumiem (51%) un profesionālās karjeras veidošanas iespējām

(52%). Novērtējot respondentu atbildes pēc to piederības pie augstas vai zemas subjektīvās labklājības grupas, būtiskas ir atšķirības prasmēs lietot atrasto informāciju praktiski: 92,4% augstas un 68,6% zemas labklājības pārstāvju atzīmējuši atbilstošus variantus “Pilnīgi piekrītu” un “Piekrītu”. 19,1% zemas subjektīvās labklājības pārstāvju norādījuši, ka neprot praktiski lietot atrasto informāciju.

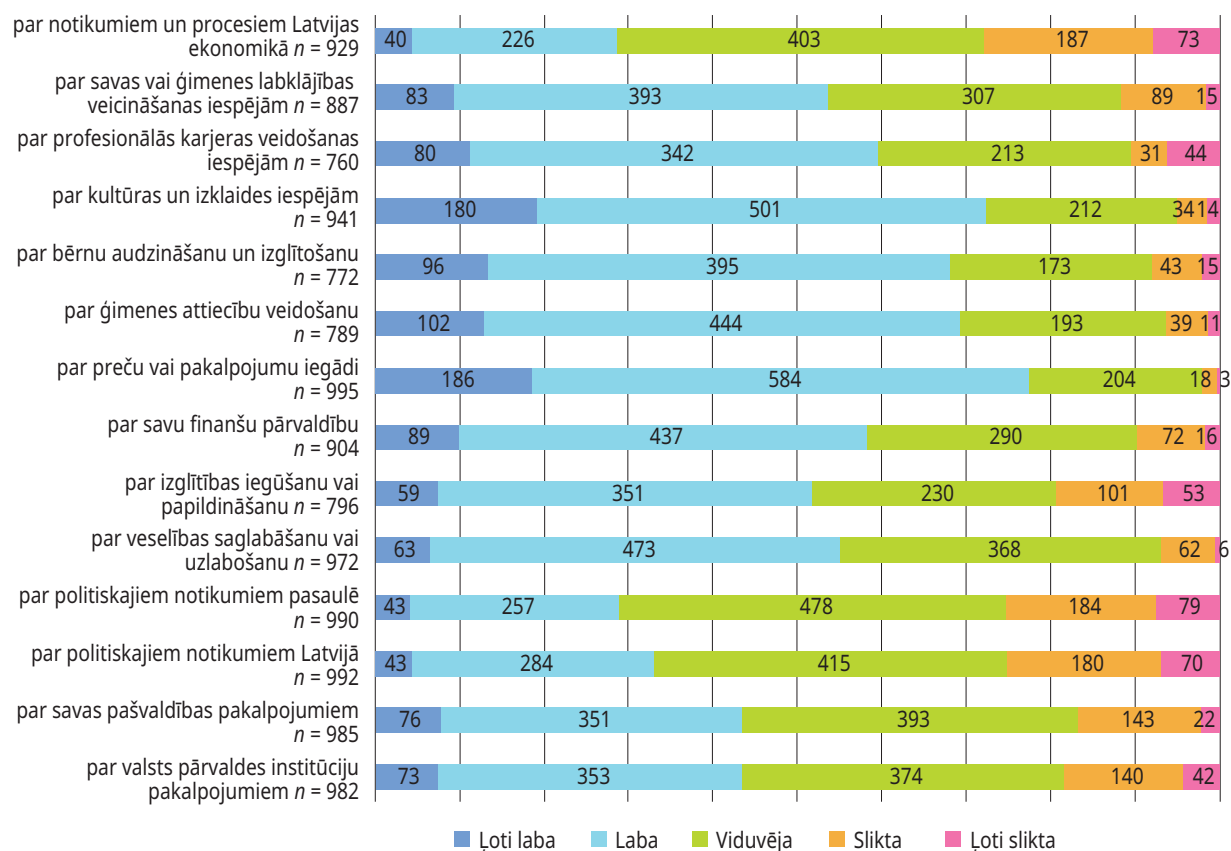
78% iedzīvotāju labprāt *dalās ar informāciju un palīdz citiem*. Lielāks īpatsvars ir iedzīvotāju grupās ar augstāku izglītības līmeni un gados jaunākiem iedzīvotājiem, kā arī respondentiem ar augstas labklājības pazīmēm (89%).

Šeit kā īpaša informācijpratības trešās kompetenču grupas – radišana – forma ir jāaplūko *sociālie mediji*, kuri piedāvā plašas komunikācijas (informācijas apmaiņas) iespējas.

Pētījumā par politikpratību un medijpratību secināts, ka interneta sociālās vietnes galvenokārt tiek lietotas praktisku jautājumu risināšanai – cilvēki atbild viens uz otra jautājumiem, dod padomus, iesaistās ziedošanas akcijās, veidojot dažādas neformālas grupas, bet interneta līdzdalības iespējas pilsoniskas

7.14. logs

Iedzīvotāju informētība dažādās dzīves jomās

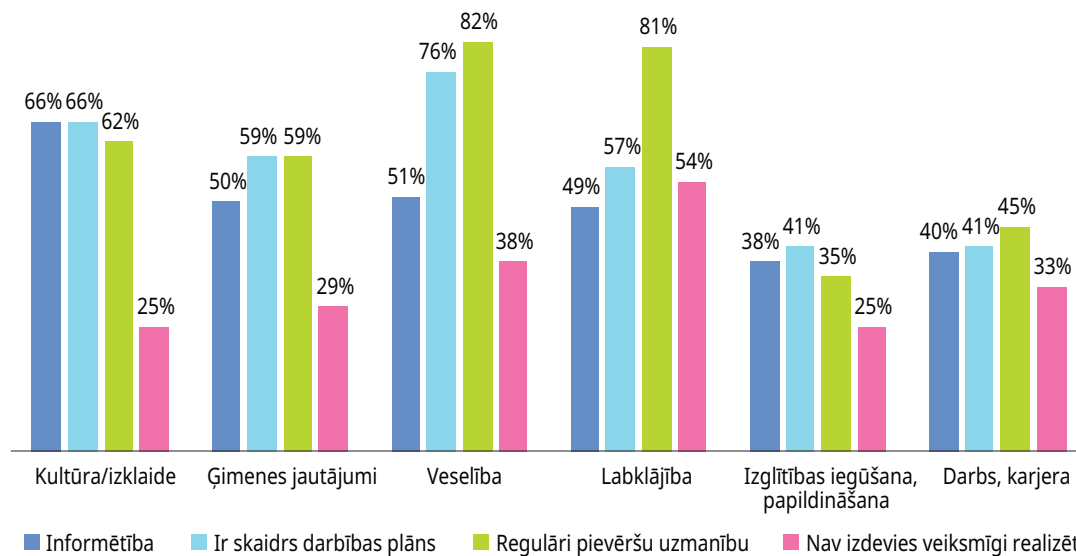

Bāze: respondenti, kuriem bijusi interese par konkrētajām dzīves jomām (respondentu skaits (n) redzams attēlā).

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

7.15. logs

Dzīves jomas, kurās ir skaidri dzīves plāni un kurām regulāri tiek pievērsta uzmanība, un kurās ir neizdevusies plānu īstenošana un informētība attiecīgajās jomās

Bāze: visi respondenti, $n = 1018$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

sabiedrības veidošanai netiek plaši izmantotas. Tas galvenokārt tiek skaidrots ar zemu pilsoniskās aktivitātes līmeni sabiedrībā.

Informācijpratība, informētība un dzīves meistarība

Informācijpratība var izpausties iedzīvotāju *informētībā, zināšanās* par noteiktiem dzīves jautājumiem, kā arī tā var ietekmēt *dzīves meistarību* (dzīves plānošanu un dzīves jomu kontrolēšanu) un dzīves kvalitāti.

Informētība un informācijpratība

Ja informētību salīdzina ar informācijpratības novērtējumu dažādās dzīves jomās, tad redzams, ka ne vienmēr iedzīvotāji jūtas pietiekami labi informēti, – arī tad, ja salīdzinoši augstu novērtējuši savu informācijpratību. Tā, piemēram, izglītības jomā iedzīvotāji novērtējuši visaugstāk (vidējā balle 2,09), taču tikai 38,4% iedzīvotāju jūtas ļoti labi un labi informēti par izglītības iegūšanu un papildināšanu. Līdzīgi arī ģimenes attiecību un bērnu audzināšanas jautājumu jomā – ģimenes jautājumu novērtēta salīdzinoši augstu (vidējā balle 2,11), bet informētības ziņā tikai 52,7% iedzīvotāju uzskata, ka ir labi vai ļoti labi informēti par ģimenes attiecību veidošanu, 47,1% – par bērnu audzināšanas jautājumiem. Ir jomas, kurās informācijpratības vērtējuma līmenis sakrīt ar informētības vērtējuma līmeni. Piemēram, iedzīvotāji samērā

augstu vērtē savu informētību par kultūras un izklaides iespējām (65,6%) un arī par kultūrpratību (vidējā balle 2,11). Savukārt samērā zemu iedzīvotāji novērtējuši informētību finanšu jomā (51,3%) un materiālās labklājības veicināšanas jomā (47,1%), kā arī savu finanšpratību (vidējā balle 2,41). Līdzīga tendence kā finanšpratības un tās informētības gadījumā vērojama arī politikpratībā un veselības jomā (zems pašnovērtējums gan pratībai, gan informētībai).

Informācijpratības un informētības ietekme uz dzīves meistarību

Lai noskaidrotu iedzīvotāju attieksmi un rīcību attiecībā uz dzīves meistarību, **pētījuma** aptaujā tika iekļauti jautājumi par dzīves plānošanu un plānu realizēšanu: pirmais jautājums bija par to, vai ir skaidri darbības plāni, otrs – vai tiek pievērsta uzmanība noteiktai dzīves jomai, trešais – kura plāna īstenošana bijusi visveiksmīgākā, un ceturtais – kura plāna neizdošanās visvairāk ietekmējusi citu plānu īstenošanu.

Analizējot iedzīvotāju pašnovērtējumu dažādu dzīves jomu plānošanai, plānu realizācijai, visveiksmīgāk īstenotajiem plāniem un informētībai, kā arī informācijpratībai, redzama šāda situācija (sk. 7.15. logu).

Latvijas iedzīvotājiem visskaidrākie darbības plāni ir bijuši *veselības saglabāšanas vai uzlabošanas jomā* (76%), un šo plānu īstenošanai regulāri ir pievērsta uzmanība (82%). Tomēr 38% respondentu ir atzīmējuši, ka veselības plānus nav izdevies veiksmīgi realizēt. 21% gadījumu veselības plānu

neīstenošana ir kavējusi citu dzīves plānu realizēšanu. Iespējams, ka tieši prasmju trūkums veselībpratībā (vidējā balle 2,18), kā arī nepietiekamā informētība (tikai 51,2% respondentu ir ļoti labi un labi informēti) šajā jomā ir minami starp iemesliem, kāpēc veselības saglabāšanas un uzlabošanas plāni nav īstenojušies. Par veselībpratības nepietiekamo līmeni sabiedrībā kopumā liecina arī saslimšanas un it īpaši mirstības rādītāji, kuri pēdējo gadu laikā ir pieauguši (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2015). Tātad gan iedzīvotāju veselībpratības pašnovērtējums, gan reālā rīcība (piemēram, vai iedzīvotāji regulāri kontrolē savu veselību, ir fiziski aktīvi u. c.), slimību un mirstības statistikas dati Latvijā, kā arī valstī nesakārtotā veselības aprūpes sistēma liecina, ka iedzīvotāju veselībpratība būtu jāstiprina.

66% respondentu ir bijuši skaidri darbības plāni, kā paplašināt *kultūras kompetences*. Savukārt šai jomai regulāri pievērsuši uzmanību 62% respondentu. 25% aptaujāto gan ir atzinuši, ka kultūras kompetences nav izdevies paaugstināt, kā bija iecerēts. Tomēr kultūra un izklaide ir tās jomas, kurās iedzīvotāji jūtas visinformētākie (66%), kā arī kultūrpratības pašnovērtējums (vidējā balle 2,11) ir viens no augstākajiem starp visām pētītajām prātībām. **Pētījuma** dati arī rāda, ka informētība un aktivitāte ir tieši saistītas – tie iedzīvotāji, kuri interesējas par kultūras un izklaides iespējām, ir arī aktīvāki kultūras praksēs un zinošāki. Kultūras plānu neīstenošana arī visretāk (1% gadījumu) ir traucējusi citu dzīves plānu īstenošanu. Tas ļauj secināt, ka iedzīvotāji šajā jomā jūtas pietiekami meistarīgi un ir apmierināti ar savām kultūras patēriņa praksēm.

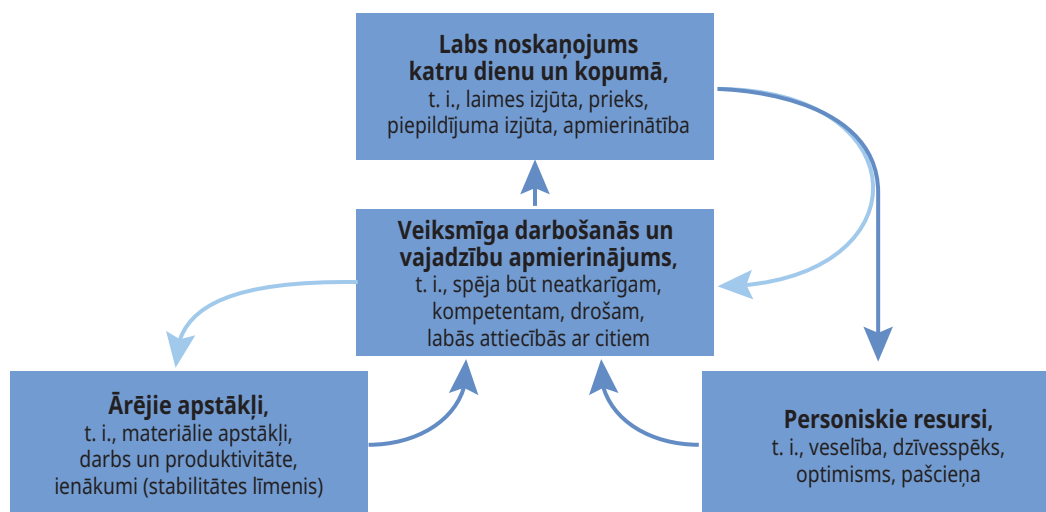
59% respondentu ir bijuši skaidri darbības plāni *par ģimenes veidošanu un nostiprināšanu*, šiem jautājumiem regulāri pievērsuši uzmanību 59% respondentu,

bet 29% aptaujāto atzinuši, ka šos plānus nav izdevies īstenot veiksmīgi. 5% gadījumu šī plāna neīstenošana ir traucējusi citu plānu realizēšanu. Kaut arī 53% iedzīvotāju uzskata, ka ir pietiekami labi informēti par ģimenes attiecību jautājumiem un 47,1% – par bērnu audzināšanu, kā arī ģimeņpratība kopumā ir novērtēta kā laba (vidējā balle 2,11), tomēr citos Latvijas pētījumos konstatētās problēmas jautājumos par vecāku attiecībām ar bērniem, partnerattiecībām, kā arī darba un ģimenes dzīves saskaņošanu liek secināt, ka dzīves meistarība varētu būt daudz labāka. Satraucoši, ka šajā jomā samērā maz par informācijas avotiem tiek izmantoti speciālisti (tikai 3% par ģimenes attiecībām un 5% – par bērnu audzināšanu).

Attiecībā uz *labklājības paaugstināšanu* 57% respondentu ir bijuši skaidri plāni un 81% aptaujāto ir regulāri pievērsuši uzmanību jautājumiem par savām finansēm, tomēr 54% respondentu atzinuši, ka labklājības paaugstināšanas plānu ir izdevies īstenot visneveiksmīgāk. Šī plāna neīstenošana arī visbiežāk (47% gadījumu) ir kavējusi citu dzīves plānu īstenošanu. Informētība par finansēm un labklājības paaugstināšanu, kā arī finanšpratība respondentu vērtējumā ir bijusi samērā zema (kā labu vai ļoti labu iedzīvotāji vērtējuši informētību par finansēm un informētību par labklājības paaugstināšanu – attiecīgi 51% un tikai 45,6% iedzīvotāju, finanšpratībai vidējā balle – 2,41). Pētījumā arī tika noskaidrots, ka iedzīvotājiem trūkst zināšanu par iespējām atgūt no valsts izdevumus par ārstniecības pakalpojumiem (to zina 68,8% respondentu) un izglītību (to zina 52,0% respondentu). Tiešu ietekmi uz dzīves meistarību un kvalitāti atstāj iedzīvotāju rīcība attiecībā uz uzkrājumu veidošanu. Tā, piemēram, **pētījuma** dati rāda, ka 51,6% respondentu veido uzkrājumus, taču tikai

7.16. logs

Subjektīvās labklājības dinamiskais modelis (Abdallah et al. , 2011, p. 13)

8% respondentu, ja viņi zaudētu savu galveno ienākuma avotu, būtu spējīgi segt visus savus izdevumus ilgāk nekā sešus mēnešus. Līdz ar to var secināt, ka šī ir joma, kurā Latvijas iedzīvotāji apzinās, ka dzīves meistarība un informācijpratība būtu jāuzlabo.

Salīdzinoši mazāk respondentiem (41%) ir bijuši skaidri plāni *izglītības iegūšanai un papildināšanai*. 35% respondentu gan regulāri pievērsuši uzmanību šīs jomas jautājumiem, tomēr 25% aptaujāto atzinuši, ka izglītības plānus nav izdevies veiksmīgi īstenot. Tikai 8% respondentu norādījuši, ka šī plāna neīstenošana ietekmējusi citu plānu realizēšanu. Iedzīvotāju pašnovērtējumā izglītībasprātība vērtēta salīdzinoši augstu (vidējā balle 2,09), taču, detalizētāk analizējot informācijpratību izglītības jomā, atklājās, ka ne vienmēr ir zināmi avoti, kur meklēt informāciju. Tikai 38% aptaujāto arī novērtēja savu informētību kā labu un ļoti labu. Tas liek secināt, ka dzīves meistarība izglītības jomā varētu būt labāka.

41% respondentu ir bijuši skaidri plāni *darba karjeras veidošanā*. 45% respondentu šai jomai regulāri bija pievērsuši uzmanību, bet 33% iedzīvotāju atzinuši, ka šos plānus nav izdevies īstenot. Runājot par dzīves meistarību, tas ir trešais dzīves plāns, ko Latvijas iedzīvotāji īstenojuši neveiksmīgi un kas 12% respondentu vērtējumā ir kavējis citu dzīves plānu īstenošanu. Šajā jomā arī iedzīvotāji nejūtas pietiekami informēti – tikai 40% respondentu novērtēja savu informētību kā labu un ļoti labu.

Dzīves meistarība *politikas jautājumos* netika vērtēta pēc plānu esamības un īstenošanas novērtējuma, bet gan pēc zināšanām par dažādiem politikas jautājumiem un rīcības. Latvijas iedzīvotāji politikpratību (vidējā balle 3,32) un informētību vērtējuši samērā zemu (tikai 30–40% respondentu savu informētību par konkrētiem politikas jautājumiem un valsts un pašvaldību pakalpojumiem vērtējuši kā labu vai ļoti labu). Liela daļa respondentu atzīmējuši, ka viņus politika neinteresē (46,3%). Tas var būt skaidrojams ar sliktu izpratni par politikas notikumiem, kā arī ar neticību, ka iedzīvotājs var kaut ko ietekmēt valsts pārvaldē. Zināšanas par politiskajiem jautājumiem nav augstas, piemēram, tikai 27,2% respondentu pareizi atbildēja, ka Satversmes tiesas lēmumu nevar atcelt neviena Latvijas iestāde. Kopš 2002. gada par 10% ir samazinājusies arī iedzīvotāju līdzdalība vēlēšanās, un 58,3% respondentu uzskata, ka viņu līdzdalība Saeimas vai pašvaldību vēlēšanās neietekmēs to iznākumu. Iedzīvotāji nav arī aktīvi dažādu informācijas avotu izmantošanā, lai labāk izprastu kādu politisku notikumu. Iespējams, tāpēc liela daļa sabiedrības ir samērā pasīva arī politiskajā līdzdalībā, kuru mūsdienu interneta sociālie mediji varētu tikai veicināt. Politikpratības kontekstā nedaudz labāka situācija ir, ja runājam par e-pakalpojumu lietošanu saziņai ar valsts un pašvaldību institūcijām. Kaut arī tikai 48,1% respondentu aptaujā ir minējuši, ka pēdējo sešu mēnešu laikā tos ir izmantojuši, e-pakalpojumu

lietojamības uzlabošana varētu būt nozīmīgs ieguvums indivīda dzīves meistarībai, ikdienas problēmu risinājumu padarot ātrāku un efektīvāku.

Medijpratība ir informācijas prasmes kopums, kas noderīgs dažādu dzīves jomu meistarībai. **Pētījuma** dati rāda, ka Latvijas iedzīvotāji savas mediju izvēles un kritiskas izvērtēšanas un lietošanas prasmes vērtē samērā augstu (medijpratības vidējā balle 2,12), tomēr iedzīvotāju reālā rīcība nerada pārliecību par augstu medijpratību, piemēram, bieži vien netiek ievērotas autortiesības; 50,1% aptaujāto iedzīvotāju faktiski nemaina izmantoto plašsaziņas līdzekļu klāstu; dažādos plašsaziņas līdzekļos sniegto informāciju vispār nesalīdzina vai reti salīdzina 58,2% respondentu; Latvijas iedzīvotāji nav aktīvi sociālo mediju satura radītāji. Dzīves meistarības kontekstā jāatzīmē arī fakts, ka mediji tomēr nepieder pie cilvēku dzīvē nozīmīgākajiem informācijas avotiem (piemēram, plašsaziņas līdzekļos publicēto informāciju problēmu risināšanai izmanto 13% aptaujāto, internetā pēc atslēgvārdiem to meklē 16%, sociālajos medijos padomu lūdz 3% respondentu (Kruks, 2016, 157. lpp.)).

Dzīves meistarība un subjektīvā labklājība

Dzīves meistarība nosaka dzīves kvalitāti. Viena no tās dimensijām ir subjektīvā labklājība, kas ir individuāls vērtējums dzīves kvalitātei vai apmierinātība ar dzīvi konkrētajā brīdī (sk. 7.16. un 7.17. logu).

Šajā **pētījumā** atbilstoši atbildēm uz jautājumiem iedzīvotāji iedalīti divās pretēji vērstās un salīdzināmās grupās: iedzīvotāji ar augstas subjektīvās labklājības pazīmēm (subjektīvā labklājība parasti ir pozitīva – cilvēki savu dzīvi kopumā biežāk vērtē pozitīvi nekā negatīvi, tādēļ pozitīvo apgalvojumu skaits mēdz būt lielāks par negatīvajiem) un iedzīvotāji ar zemas subjektīvās labklājības pazīmēm (dominē negatīvās atbildes) (sk. pielikumā aptaujas anketas jautājumus 132. lpp.).

Raugoties uz dzīves meistarības jautājumiem un salīdzinot atbildes, kuras snieguši cilvēki ar augstas un zemas subjektīvās labklājības pazīmēm, **klūst nepārprotami skaidrs, ka dzīves kontroles prasmes ir cieši saistītas ar subjektīvo labklājību**. 7.18. logā ir iezīmētas atšķirības starp cilvēkiem ar dažādām labklājības pazīmēm (respondentiem bija jāatbild uz jautājumu, vai viņiem ir skaidrs darbības plāns noteiktu mērķu sasniegšanai).

Iegūtie dati liecina, ka cilvēkiem ar zemu subjektīvo labklājību raksturīgs tas, ka viņi neuzskata par nepieciešamu pilnveidot savas dzīves prasmes. Viņiem biežāk ir noraidoša attieksme pret savas dzīves pilnveidošanas stratēģijām, un šie respondenti uzskata, ka tās viņiem nav vajadzīgas. Tas ļauj domāt, ka daļa sabiedrības nezina, kāda rīcība nepieciešama, lai uzlabotu subjektīvo labklājību.

Turklāt no apskatītajiem subjektīvās labklājības apgalvojumiem izdarāms secinājums, ka viena

7.17. logs

Latvijas iedzīvotāju subjektīvās labklājības novērtējums

Dzimums

Latvijā sieviešu subjektīvās labklājības rādītāji ir ievērojami augstāki nekā vīriešiem, turklāt atšķirības ir statistiski nozīmīgas. No visiem respondentiem augsti rādītāji ir 60,4% sieviešu. Ja skatās izlasi kopumā, tad 35,0% sieviešu ietilpst augstas subjektīvās labklājības grupā, kamēr to pašu var sacīt tikai par 26,4% vīriešu. Ja skatās uz zemas subjektīvās labklājības pazīmēm dzimumu griezumā, tad secinājumi ir līdzīgi. No visiem tiem, kas atbildējuši, ar zemas subjektīvās labklājības pazīmēm ir 55,2% vīriešu un 44,8% sieviešu. Ja skatās izlasi kopumā, 36,8% visu vīriešu ir ar zemas subjektīvās labklājības pazīmēm, kamēr 25,9% visu sieviešu ir līdzīgi rādītāji.

Izglītība

Būtiski secinājumi izdarāmi, raugoties no augstākās iegūtās izglītības viedokļa. Augstāki subjektīvās labklājības rādītāji biežāk piemīt tiem, kas ieguvuši vismaz vienu izglītību. No visiem, kas ir ar augstas subjektīvās labklājības pazīmēm, vidējo izglītību ieguvuši 20,6%, vidējo speciālo izglītību – 30,8%, bakalaura grādu – 13,0%, maģistra grādu – 8,9%, un 11,4% respondentu augstāko izglītību ieguvuši padomju laikā. Pieaugot izglītības līmenim, palielinās to cilvēku daļa, kas katrā izglītības līmenī uzrāda augstas subjektīvās labklājības pazīmes. Piemēram, 32,7% no visiem, kas ieguvuši vidējo izglītību, un 56,0% no visiem, kas ieguvuši maģistra grādu, uzrāda augstāku subjektīvo labklājību. Pretēja situācija ir cilvēkiem ar zemas subjektīvās labklājības pazīmēm. No tiem 12,4% respondentu ir pamatizglītība, 14,3% – nepabeigtā vidējā izglītība, 19,7% – vidējā un 34,6% – vidējā speciālā izglītība. Tikai 5,4% bakalaura grādu ieguvušo uzrāda zemas subjektīvās labklājības rādītājus, kamēr to pašu var attiecināt vien uz 0,6% maģistra grāda ieguvēju. Tiem cilvēkiem, kuri ir ieguvuši tikai pamatizglītību, 48,1% ir zema subjektīvā labklājība; ja ir nepabeigta vidējā izglītība, tad zema subjektīvā labklājība ir 50,6% respondentu. Attiecīgi šie cilvēki ir augstā psiholoģisko un sociālo risku grupā.

Tautība

Skatoties pēc tautības, var secināt, ka latvieši biežāk uzrāda augstas labklājības pazīmes nekā krievu tautības respondenti un cittautieši. 64,6% no visiem respondentiem, kas uzrādījuši augstas subjektīvās labklājības pazīmes, ir latvieši. Ievērojamu starpību atsevišķas tautības ietvaros nav – 33,4% latviešu un 29,2% krievu ir ar augstas subjektīvās labklājības pazīmēm. Tajā pašā laikā no visiem respondentiem ar zemas subjektīvās labklājības pazīmēm 54,6% ir latvieši, 37,5% – krievi un 7,9% – cittautieši. Tas ļauj secināt, ka latvieši biežāk uzrāda gan augstas, gan zemas subjektīvās labklājības pazīmes, liecinot par dzīves kvalitātes dažādību tautības ietvaros.

Vecums

Vērtējot iedzīvotāju subjektīvo labklājību pēc vecuma, secināms, ka visaugstākie rādītāji ir cilvēkiem vecumgrupā no 25 līdz 34 gadiem. Šī grupa veido vislielāko proporciju starp visām grupām ar augstāko labklājību (22,3%) un vismazāko proporciju starp grupām ar zemāko labklājību (12,4%). Šie cilvēki ir izauguši atjaunotās Latvijas laikā un ir spējusi vislabāk piemēroties dzīves apstākļiem. Savukārt 65–74 gadus veciem cilvēkiem ir viszemākā subjektīvā labklājība. Vien 8,9% no visiem, kam ir augsta labklājība, atrodami šajā vecumgrupā, kamēr 21,3% no visiem respondentiem, kam ir zema labklājība, pieskaitāmi pie šīs vecumgrupas. Būtiski, ka 46,9% no visiem respondentiem, kas atrodas šajā vecumgrupā, uzrāda zemas labklājības rādītājus un 19,6% – augstus. Latvijā pastāv krasa atšķirība starp vecāko un jaunāko iedzīvotāju grupām. Taču arī pašu jauniešu vidū veidojas kontrastu situācija. Vecumgrupā no 18 līdz 24 gadiem 40,0% uzrāda augstus labklājības rādītājus un 30,1% – zemas labklājības rādītājus. Šāds kontrasts var radīt nevēlamus blakusefektus un veido spriedzi starp sabiedrības slāņiem.

Bāze: visi ar augstu subjektīvo labklājību $n = 315$; visi ar zemu subjektīvo labklājību $n = 314$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

subjektīvi labklājīgas dzīves pazīme korelē ar citām pazīmēm. Piemēram, tie, kas uzskata, ka viņiem dzīvē ir skaidri mērķi, biežāk arī norāda, ka katra viņu dzīves diena ir jauna un atšķirīga. Savukārt tie, kas apgalvo pretējo, atzīmē, ka katra dzīves diena ir tāda pati kā iepriekšējā. Šādi secinājumi nav jauni un vēlreiz apliecina: lai uzlabotu labklājību valstī, sabiedrībā jārunā par personiskās attīstības stratēģijām. Kaut arī subjektīvie dzīves vērtējumi, pieredzes un secinājumi vienmēr būs atšķirīgi, pastāv konkrēti zinātniski secinājumi un ieteikumi, kas ļauj indivīdiem nonākt pie

augstvērtīgākas dzīves kvalitātes. Par šo secinājumu izplatīšanu un nostiprināšanu sabiedrībā ir jārunā oficiālā līmenī. Pilnveidojot subjektīvo labklājību, pieaug indivīdu mērķtiecība, vēlme sevi pilnveidot un veidot karjeru. Tās ir prasmes, kas pozitīvi ietekmē ne tikai subjektīvu dzīves pašvērtējumu, bet arī tautsaimniecisko aktivitāti.

Visvairāk grūtību Latvijas sabiedrībai sagādā personiskās labklājības paaugstināšana. Atbildot uz jautājumu par to, kas dzīvē ir padevies visneveiksmīgāk, tieši labklājības paaugstināšana ir visbiežākā atbilde.

7.18. logs

Respondenti ar augstu un zemu subjektīvo labklājību: viņu atbildes uz jautājumu, vai viņiem ir skaidrs darbības plāns noteiktu mērķu sasniegšanai (%)

	Augsta subjektīvā labklājība		Zema subjektīvā labklājība	
	Noteikti, jā	Nav nepieciešams	Noteikti, jā	Nav nepieciešams
Iegūt vai papildināt izglītību	26,9%	31,0%	8,9%	54,8%
Paaugstināt labklājību	22,8%	3,2%	5,1%	13,0%
Veidot darba karjeru	21,6%	22,9%	4,8%	43,2%
Saglabāt vai uzlabot veselību	27,0%	5,7%	11,4%	12,7%
Gūt jaunus iespaidus Latvijā un ārzemēs	24,4%	11,4%	9,2%	30,8%
Iegūt jaunus sociālos kontaktus	20,8%	15,8%	7,0%	35,7%
Veidot un nostiprināt ģimeni	27,5%	18,7%	6,7%	43,5%
Paplašināt kultūras kompetenci	27,9%	9,2%	9,2%	35%

Bāze: visi ar augstu subjektīvo labklājību $n = 315$; visi ar zemu subjektīvo labklājību $n = 314$.

Avots: Aptauja par iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību (LU SZF, 2016).

Uz apgalvojumu "Līdz šim man visneveiksmīgāk ir izdevies īstenot plānu paaugstināt manu labklājību" 12,5% atbildējuši ar "Noteikti, jā" un 41% ar "Visdrīzāk, jā". Tādējādi vairāk nekā puse jeb 53,6% iedzīvotāju saskārušies ar personiskās labklājības pilnveides problēmām. Viens no iemesliem, kādēļ tieši šis dzīves mērķis visbiežāk sagādā grūtības, ir labklājības kompleksā jeb saliktā daba. Ir jāsaprot, ka nepastāv viena dzīves stratēģija, kas visus cilvēkus var novest pie līdzvērtīgiem un augstai labklājībai raksturīgiem secinājumiem.

Augsta labklājība biežāk ir dažādu dzīves aspektu kopums. Tā ietver dažādu dzīves stratēģiju kopumu, kas indivīdiem dzīves laikā jārealizē. Pie šīm stratēģijām pieder ne tikai dzīves mērķtiecība, bet arī apzināta prasme interpretēt dzīves notikumus pozitīvā gaismā, pašpārliecinātības iegūšana, labvēlīga sociālā mijiedarbe ar apkārtējiem cilvēkiem. Ja neizdodas pilnveidot atsevišķas labklājīgas dzīves prasmes, tad arī kopējā subjektīvā labklājība cieš.

Otrs lielākais izaicinājums Latvijas iedzīvotājiem ir "Manas veselības saglabāšana vai uzlabošana" – 6,7% un 31,3% norādījuši attiecīgi "Noteikti, jā" vai "Visdrīzāk, jā". Tam seko "Mani darba karjeras plāni" ar 7,0% un 26,0%.

Dati rāda, ka **subjektīvās labklājības līmenis ietekmē arī informācijpratību**: respondenti, kam ir zema subjektīvā labklājība, ir atzinuši, ka viņi biežāk neprot izvēlēties uzticamus informācijas avotus, mazāk uzticas speciālistiem kā informācijas avotiem, viņi

zemāk vērtē interneta rīku lietošanas prasmes, kā arī salīdzinoši mazāk ir snieguši atbildes, ka cenšas kritiski izvērtēt atrasto informāciju un to praktiski lietot. Informācijpratības prasmju nepietiekamība varētu būt ne tikai zemas subjektīvās labklājības rezultāts, bet arī tās iemesls – **šo prasmju trūkuma dēļ cilvēks nespēj paaugstināt subjektīvo labklājību**. Kā rāda pētījumi un to rezultātā izstrādātie ieteikumi, subjektīvās labklājības paaugstināšana un uzturēšana ir kompleksa aktivitāšu kopums, kas no cilvēka prasa regulāri papildināt savas zināšanas un izglītību, rūpēties par veselību, jaunu iespaidu gūšanu, jaunu sociālo kontaktu izveidi, kultūras kompetences paplašināšanu, jaunus sasniegumus. Visas šīs darbības prasa meklēt un atrast atbilstošus informācijas avotus, tos kritiski novērtēt un lietot, taču, kā rāda pētījums, daļa iedzīvotāju nezina, kā to var izdarīt.

Visi minētie dati ir ievērojami, un tiem jāpievērš uzmanība, veidojot labklājības politiku. Taču jāņem vērā, ka šie dati nav tieši salīdzināmi ar citu valstu rādītājiem, tādēļ nevar secināt, ka Latvijā subjektīvās labklājības situācija būtu īpaši izceļama. Šādam nolūkam nepieciešama dalība starptautiski salīdzināmos pētījumos, piemēram, Eiropas Sociālajā pētījumā (European Social Survey, 2015), vai arī jāveic pētījums, lietojot metodoloģiju, kas akceptēta nacionālajos statistikas birojos un sastopama arī citās Eiropas valstīs, vai arī izmantojot OECD vadlīnijas subjektīvās labklājības mērīšanai (OECD, 2013).

Lielākie sasniegumi. Nopietnākās problēmas. Svarīgākie uzdevumi

Lielākie sasniegumi

1. Latvijā ir nodrošināta laba informācijas un komunikāciju tehnoloģiju infrastruktūra, kas digitālo informāciju padara viegli un ērti pieejamu. Tā, piemēram, Latvijā ir viens no ātrākajiem interneta pieslēgumiem pasaulē (Latvija ir pirmajā desmitniekā ar interneta vidējo ātrumu 16,9 Mb/s) (Internet Speeds by country, 2016) un internetu izmanto 82,6% iedzīvotāju (Centrālā statistikas pārvalde, 2016).
2. E-pārvaldes attīstības indeksā Latvijai ir salīdzinoši augsti rādītāji (United Nations, 2014). Latvijā ir nodrošināti valsts, pašvaldību un privāto institūciju (piemēram, banku) e-pakalpojumi, kuru prasmīga lietošana var ievērojami atvieglot dažādu ikdienas dzīves jautājumu risināšanu un veicināt dzīves meistarību.
3. Latvijas iedzīvotājiem ir pieejami daudzveidīgi mediji ar plašām lietošanas iespējām (drukātā veidā, elektroniski (pieejami ar dažādām ierīcēm)), kas noderīgi informācijas ieguvei dažādās dzīves jomās. Arvien lielāka nozīme ikdienas un orientējošās informācijas ieguvē ir sociālajiem medijiem un ziņu portāliem.
4. Arvien vairāk valsts pārvaldes un citas institūcijas (tai skaitā arī privātās un nevalstiskās organizācijas) apzinās iedzīvotāju izglītošanas nepieciešamību dažādās dzīves jomās un ir veikušas pētījumus un izstrādājušas gan konceptuālus un stratēģiskus dokumentus, gan izglītojošus materiālus informācijpratības uzlabošanai (piemēram, finanšpratībā, medijpratībā, veselībpratībā).

Nopietnākās problēmas

1. Lai gan iedzīvotāji samērā optimistiski vērtē savu informācijpratību, **pētījuma** dati rāda, ka iedzīvotājiem trūkst prasmju un zināšanu par vairākiem informācijas meklēšanas, novērtēšanas un radīšanas jautājumiem visās ikdienas dzīvei aktuālajās jomās:
 - a) informācijas avotu kritiskā izvērtējumā;
 - b) informācijas pārbaudei vairākos avotos;
 - c) informācijas saprašanā;
 - d) izpratnē par autortiesību korektu ievērošanu;
 - e) informācijas avotu izvēlē;
 - f) informācijas avotu kvalitatīvā novērtējumā.
2. Iedzīvotāju informācijpratība un informētība ietekmē dzīves meistarību. Dzīves jomās, kurās informācijpratības novērtējums ir zemāks, biežāk nav veicies ar dzīves plānu īstenošanu (piemēram, finanšu pārvaldīšanā, veselības uzturēšanā un saglabāšanā). Latvijas iedzīvotāju dzīves meistarība nav pietiekama veselības, finanšu, ģimenes attiecību un bērnu audzināšanas, politikas, darba karjeras plānošanas un izglītības jomā. To parāda gan šī **pētījuma** iedzīvotāju pašnovērtējums, zināšanas un rīcības raksturojums, gan arī citi pētījumi, kas veikti Latvijā. Iedzīvotāju nepietiekamais informācijpratības līmenis atstāj negatīvu ietekmi uz sabiedrību kopumā (piemēram, neprasmīga iedzīvotāju finanšu lietošana palielina izdevumus sociālajai palīdzībai).

Svarīgākie uzdevumi

1. Ikdienas dzīvei nepieciešamās informācijpratības apguve jānodrošina gan neformālā, gan formālā izglītībā, iesaistot dažādas institūcijas, kas darbojas attiecīgajās dzīves jomās, un sagatavojot gan interaktīvus informatīvus materiālus, gan mācību līdzekļus.
2. Lai sasniegtu dažādu iedzīvotāju grupu mērķauditorijas, svarīgi ir izvēlēties atbilstošas apmācības formas un metodes.
3. Apmācība medijpratībā un informācijpratībā jānodrošina jau vidējās izglītības līmenī, tāpēc nepieciešams sagatavot prasmīgus skolotājus.
4. Lai veicinātu e-pakalpojumu intensīvāku lietošanu, jāizstrādā kvalitatīvāki augstākas lietojamības e-pakalpojumi, kā arī jāattīsta lietotāju prasmes šo pakalpojumu izmantošanai.
5. Jāveicina interneta sociālo tīklu un plašsaziņas līdzekļu izmantošana, lai veidotu aktīvāku pilsonisko sabiedrību.

Pielikumi

Aptauja par Latvijas iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību: tehniskā informācija

Pētījuma mērķis

Iegūt datus par Latvijas iedzīvotāju dzīves meistarību un informācijpratību.

Aptaujas veicējs un laiks

Iedzīvotāju aptauju no 2016. gada 10. marta līdz 29. maijam veica SIA "Aptauju centrs".

Izlases veidošana

Pētījumā tika izmantota nejaušā stratificētā daudzpakāpju izlase, kas tika veidota atbilstoši Latvijas iedzīvotāju skaitam pēc Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) 2011. gada tautas skaitīšanas datiem. Pavisam

tika aptaujāti 1018 pastāvīgie Latvijas iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem, kas atspoguļo Latvijas pieaugušo iedzīvotāju sastāvu pēc dzimuma, vecuma, tautības un dzīvesvietas.

Aptauja tika veikta 121 izlases punktā visos Latvijas reģionos. Respondentu atlasē tika izmantota nejaušā maršruta metode. Sākot no starta adreses, intervijas tika veiktas, izmantojot nejaušā soļa principu. Vienā izlases punktā tika intervēti ne vairāk kā 10 respondenti. Respondentu atlasē tika izmantots jaunākā vīrieša princips, kas paredz, ka vispirms tiek jautāts pēc jaunākā vīrieša ģimenē; ja tāda nav, tiek lūgts atbildēt nākamajam pēc vecuma jaunākajam māsainiecības loceklim, kurš atbilst mērķgrupai.

SASNIEGTĀS IZLASES SALĪDZINĀJUMS AR IEDZĪVOTĀJU STATISTIKU

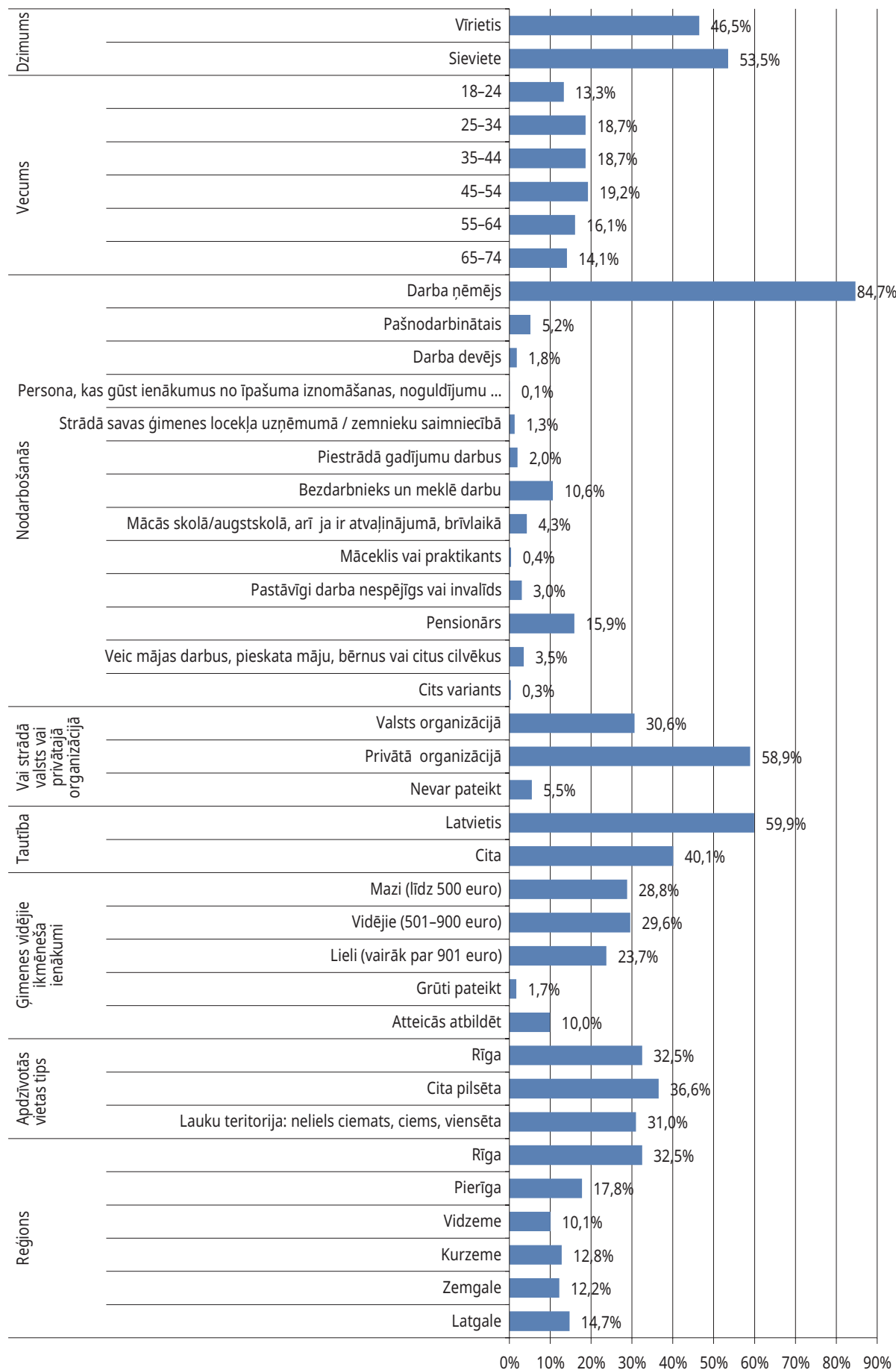
	Respondentu skaits izlasē (%) pirms svēršanas	Respondentu skaits izlasē (%) pēc svēršanas	Iedzīvotāju statistika (CSP tautas skaitīšanas 2011. g. dati)
DZIMUMS			
Vīrietis	44,0%	46,5%	46,5%
Sieviete	56,0%	53,5%	53,5%
VECUMS			
18-24	14,6%	13,3%	13,6%
25-34	19,7%	18,7%	18,3%
35-44	17,4%	18,7%	18,4%
45-54	18,6%	19,2%	19,5%
55-64	16,7%	16,1%	16,4%
65-74	13,0%	14,1%	13,9%
TAUTĪBA			
Latvietis(-te)	62,5%	59,9%	59,9%
Krievs(-iete)	32,5%	34,7%	40,1%
Cits(-ta)	5,0%	5,3%	

Tabulas turpinājums (SASNIEGTĀS IZLASES SALĪDZINĀJUMS AR IEDZĪVOTĀJU STATISTIKU)

	Respondentu skaits izlasē (%) pirms svēršanas	Respondentu skaits izlasē (%) pēc svēršanas	Iedzīvotāju statistika (CSP tautas skaitīšanas 2011. g. dati)
REĢIONS			
Rīga	31,4%	325%	325%
Pierīga	17,8%	178%	178%
Vidzeme	10,6%	101%	101%
Kurzeme	12,7%	128%	128%
Zemgale	11,3%	122%	122%
Latgale	16,2%	147%	147%
AUGSTĀKAIS IZGLĪTĪBAS LĪMENIS			
Nepabeigta pamatizglītība / nav mācījies	1,1%	1,0%	
Pamatizglītība	8,0%	7,9%	
Nepabeigta vidējā izglītība; arodizglītība bez vidējās izglītības	7,8%	8,7%	
Vidējā izglītība	19,5%	19,5%	
Vidējā speciālā izglītība; arodizglītība ar vidējo izglītību	32,0%	32,3%	
Nepabeigta augstākā izglītība (vismaz 2 pilni gadi)	7,2%	7,2%	
Bakalaura grāds vai līdzvērtīga izglītība	10,9%	10,5%	
Maģistra grāds vai līdzvērtīga izglītība	5,6%	4,9%	
Padomju laikā iegūtā augstākā izglītība	7,5%	7,6%	
Doktora grāds	0,2%	0,1%	
NA	0,3%	0,2%	

Pie sasniegtās izlases apjoma $n = 1018$ pētījuma kopējā kļūda ir $\pm 3,07\%$ ar 95% varbūtības līmeni.

RESPONDENTU SOCIĀLDEMOGRĀFISKAIS PROFILS

Aptaujas metode

Latvijas iedzīvotāju aptauja tika veikta, izmantojot tiešās intervijas respondentu dzīvesvietās. Tika lietotas papīra anketas latviešu un krievu valodā. Respondenti varēja izvēlēties, kurā valodā atbildēt uz jautājumiem. Vidējais intervijas ilgums – 52 minūtes.

Dati tika svērti pēc šādām pazīmēm: respondenta vecums, dzimums, reģions un tautība. Par izejas datiem tika izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes 2011. gada tautas skaitīšanas dati.

Anketas jautājumi tika grupēti pēc septiņām aktuālām dzīves jomām, nodalot jautājumu blokus par izglītībspātību, kultūrpratību, ģimeņpratību, veselībspātību, politikpratību, finanšpratību un medijpratību. Par katru jomu tika uzdoti jautājumi par dažādām pēdējā laika aktivitātēm un pieredzi, informētību par dažādām iespējām, prasmju pašnovērtējumu, informācijas ieguves veidiem un kanāliem.

Izglītībspātības sadaļā tika lūgts novērtēt savas prasmes atrast un izvērtēt informāciju par izglītības iegūšanas iespējām, dažādām aktivitātēm, kas saistītas ar zināšanu papildināšanu kursos vai līdzīgos pasākumos, informētību par to, vai var daļēji vai pilnīgi atgūt izdevumus par izglītību.

Kultūrpratības sadaļā tika lūgts novērtēt savas prasmes atrast uzticamu informāciju par kultūras pasākumiem, izvērtēt to kvalitāti un izvēlēties sev atbilstošākos.

Ģimeņpratības sadaļā iedzīvotājiem vajadzēja izvērtēt savas prasmes aprūpēt un audzināt savus bērnus, sadarboties, sadalīt pienākumus ģimenē, risināt ģimenes budžeta jautājumus, saskaņot darba un privāto dzīvi.

Veselībspātības sadaļā tika iekļauti jautājumi par to, cik daudz uzmanības iedzīvotāji velta savai veselībai, cik pieejama un saprotama ir informācija par veselības saglabāšanas un veselīga dzīvesveida jautājumiem,

kur šāda informācija parasti tiek iegūta, cik kritiski izvērtēta, vai tā tiek izmantota lēmumu pieņemšanai.

Politikpratības sadaļā iedzīvotāji atbildēja uz jautājumiem par e-pakalpojumu izmantošanu, prasmēm atrast uzticamu informāciju par politiskajām partijām, iekšpolitikas un ārpolitikas jautājumiem.

Finanšpratības sadaļā tika lūgts novērtēt savas finanšu pārvaldības prasmes, finanšu prioritātes, informētību par iespējām atgūt no valsts izdevumus par ārstnieciskajiem pakalpojumiem.

Medijpratības sadaļā iedzīvotāji tika lūgti novērtēt savas prasmes izvēlēties uzticamus medijus, izvērtēt to kvalitāti, raksturot masu mediju lietošanas paradumus.

Atsevišķi tika nodalīti jautājumi par informācijpratību ikdienā un vispārīgie jautājumi par visām pratībām – par informācijas iegūšanas paradumiem (informācijas avotiem, to kritisku izvērtēšanu, apkopošanu un lietošanu).

Anketu noslēdza jautājumi par dzīves meistarību un demogrāfiskās daļas jautājumi. Jautājumi par dzīves meistarību tika uzdoti, lai noskaidrotu, vai ir skaidri darbības plāni dažādās dzīves jomās (izglītības iegūšanā, labklājības paaugstināšanā, veselības saglabāšanā un uzlabošanā, jaunu iespaidu un sociālo kontaktu iegūšanā, ģimenes veidošanā un nostiprināšanā un kultūras kompetences paplašināšanā); cik daudz uzmanības tiek pievērsts šo plānu realizēšanā; kuri plāni traucē īstenot citus plānus. Iedzīvotāji tika lūgti skalā no 1 līdz 5 novērtēt, cik jēgpilna vai bezjēdzīga viņiem liekas pasaule un viņu personiskā esamība, vai tai ir skaidri mērķi, vai viņi paši kontrolē savu dzīvi, vai ikdienas uzdevumi rada prieku un gandarījumu.

Ar demogrāfiskās daļas jautājumu palīdzību tika iegūti dati par aptaujāto iedzīvotāju dzimumu, vecumu, izglītību, nodarbinātību, ģimenes stāvokli, reliģisko piederību un ikmēneša ienākumiem.

Datu tabulas

A1. Izglītībpratība

A1.1.

Vai pēdēja gada laikā esat meklējis informāciju par izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām? (% no visiem respondentiem, $n = 1018$)

Jā	31,4
Nē	68,6

A1.2.

Kā Jūs vērtējat savas prasmes par šādiem jautājumiem? (% no respondentiem, kuri meklējuši informāciju par izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām, $n = 320$)

	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas	Ļoti sliktas
Atrast uzticamu informāciju par mācību vietu (iestādi, kursiem)	25,1	51,1	19,8	3,6	0,4
Izvēlēties Jūsu interesēm atbilstošu mācību vietu mācību (iestādi, kursus)	28,5	49,0	16,7	4,6	1,2
Izvērtēt gaidāmās apmācības kvalitāti	15,4	52,7	25,3	5,5	1,0
Atrast mācību līdzekļus	24,0	49,2	21,6	2,3	2,8
Zināšanu apguvei saplānot savu laiku	20,5	45,8	28,5	4,7	0,6

A1.3.

Vai, meklējot informāciju par izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām, esat konsultējies ar speciālistiem vai darba kolēģiem? (% no respondentiem, kuri meklējuši informāciju par izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām, $n = 320$)

Jā	60,6
Nē	39,4

A1.4.

Vai pēdējo 12 mēnešu laikā esat papildinājis savas zināšanasursos vai līdzīgos pasākumos? (% no respondentiem, kuri meklējuši informāciju par izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām, $n = 320$)

Apmeklēju datorkursus	6,5
Apmeklēju svešvalodu kursus	11,1
Apmeklēju kursus autovadītāja apliecības iegūšanai (šofera kursus)	16,3
Apmeklēju kursus vai citus apmācības pasākumus saistībā ar darbu, profesiju	33,0
Apmeklēju NVA organizētos apmācību kursus un konsultācijas	11,5
Apmeklēju pasākumus (darbnīcas, seminārus), kur ir organizētas dažādas radošas aktivitātes	18,0
Apmeklēju kursus vai citus apmācības pasākumus saistībā ar interesēm, vaļasprieku	17,0
Cits variants	5,7
Neko no minētā	24,7

A1.5.

Kas bija galvenie iemesli, kāpēc pēdējā gada laikā neesat apguvis vai papildinājis savas zināšanas?
(% no respondentiem, kuri nav papildinājuši savas zināšanas, $n = 777$)

Nav nepieciešamības	71,2
Aizņemta darbā vai mācībās kādā izglītības iestādē	11,9
Aizņemta mājāsaimniecībā, bērnu un citu ģimenes locekļu aprūpē	6,9
Ilgstoša slimība	2,9
Grūti nokļūt uz mācību kursiem vai pasākumiem ar sabiedrisko vai personisko transportu	1,6
Augsta mācību maksa vai citi ievērojami tēriņi saistībā ar kursu vai pasākumu apmeklēšanu	7,4
Neatradu piemērotu mācību vietu	3,7
Nav intereses	11,7
Cits variants	4,4
Grūti pateikt / NA	2,6

A1.6.

Vai iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu izglītības izdevumiem? (% no visiem respondentiem, $n = 1018$)

Nezinu	38,0
Nē	10,3
Var atgūt, ja tiek aizpildīta iedzīvotāja gada ienākumu deklarācija	51,7

A1.7.

Vai var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par Jūsu vai Jūsu ģimenes locekļu izglītību?
(% no respondentu skaita, $n = 526$)

	Jā	Nē	Nezinu
Izdevumus par augstākās, visu pakāpju profesionālās izglītības un specialitātes iegūšanu Latvijas Republikas vai Eiropas Savienības dalībvalstu akreditētās izglītības iestādēs (ieskaitot arī izdevumus par mācībām sagatavošanas nodaļās) (<i>gan Latvijā, gan ES valstīs</i>)	70,2	9,4	20,4
Izdevumus par apmācību darbā, profesijā, amatā vai arodā nepieciešamo iemaņu iegūšanai un uzlabošanai, kā arī zināšanu paplašināšanai (<i>jaunu profesionālo iemaņu, profesijas iegūšana vai uzlabošana</i>)	48,5	16,5	35,0
Izdevumus par profesionālās sagatavotības līmeņa paaugstināšanu (<i>jaun iegūtā profesionālā līmeņa paaugstināšana</i>)	45,1	18,1	36,8
Izdevumus par to mācību maksas daļu, kas paredzēta transporta izdevumiem uz mācību vietu un atpakaļ, mājokļa īrei un tajā izmantotajiem komunālajiem pakalpojumiem, kā arī ēdināšanas izdevumiem mācību laikā	21,3	36,1	42,6

A2. Kultūrpratība

A2.1.

Kā Jūs vērtējat savas prasmes par šādiem jautājumiem? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas	Ļoti sliktas	Nevaru novērtēt
Atrast uzticamu informāciju par kultūras pasākumiem	20,9	45,5	22,9	4,8	0,7	5,1
Izvērtēt kultūras pasākumu atbilstību Jūsu interesēm	21,5	46,3	22,4	4,2	0,7	5,0
Izvērtēt kultūras pasākuma kvalitāti	16,1	47,2	24,0	5,5	1,4	5,7
Izvēlēties, kurš no kultūras pasākumiem būtu jāapmeklē	23,1	46,8	21,3	3,9	0,5	4,5
Izvēlēties, kuru filmu noskatīties	29,9	48,8	17,2	1,5	0,4	2,3
Izvēlēties nopirkšanai grāmatu	19,6	37,9	19,0	3,9	1,1	18,4
Izvēlēties nopirkšanai mūzikas ierakstu	19,1	36,1	19,1	5,0	0,8	19,9

A2.2.

Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat interesējies(-usies) par aktīvām brīvā laika pavadīšanas iespējām (piemēram, dalībuursos vai pulciņā, pašdarbības kolektīvā u. tml.)?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Jā	31,6
Nē	63,4
Grūti pateikt / nav aktuāli	5,0

A2.3.

Aiziet uz pēdējo no manis apmeklētajiem kultūras pasākumiem man ieteica

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

vīrs/sieva	14,6
mana māte	1,9
mans tēvs	0,2
mans draugs/draudzene	22,4
neviens man neieteica	33,5
kāds cits	7,2
neapmeklēju kultūras pasākumus	20,1

A2.4.

Pēdējo no manis izlasītajām grāmatām man ieteica (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

vīrs/sieva	4,3
mana māte	2,3
mans tēvs	0,4
mans draugs/draudzene	7,4
bibliotekāre/bibliotekārs	6,0
neviens man neieteica	42,9
kāds cits	5,1
grāmatas nelasu	31,6

A3. Ģimeņpratība

A3.1.

Vai Jums ir nepilngadīgi bērni? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Jā	28,4
Nē	71,6

A3.2.

Kā Jūs vērtējat savas prasmes šādos jautājumos?

(% no respondentu skaita, kuriem ir nepilngadīgi bērni, $n = 289$)

	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas
Aprūpēt savus bērnus	33,4	58,5	7,0	1,2
Audzināt savus bērnus	29,1	60,2	9,1	1,6
Bērnu audzināšanā un aprūpē sadarboties ar citiem ģimenes locekļiem	26,4	59,3	12,0	2,3
Bērnu audzināšanā un aprūpē sadarboties ar bērnudārzu audzinātājiem, skolotājiem	20,3	57,0	20,2	2,5
Veidot sadarbību ar bērnu	29,9	55,5	13,9	0,7
Ietekmēt bērna mijiedarbību ar ģimenes locekļiem	20,3	62,8	16,2	0,7
Ietekmēt bērna sadarbību ar audzinātājiem, skolotājiem	19,7	49,4	28,4	2,5
Ietekmēt bērna sadarbību ar vienaudžiem	13,4	54,1	28,2	4,3

A3.3.

Kā Jūs vērtējat savas prasmes šādos jautājumos? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas	Ļoti sliktas	Nav nepieciešams
Nodrošināt ģimenē taisnīgu pienākumu sadali	13,2	49,1	20,1	3,8	0,6	13,3
Sadarboties ar vīru/sievu, partneri	14,9	43,7	11,4	2,3	0,7	27,0
Sadarboties ar saviem vecākiem	12,1	37,7	11,6	2,2	0,9	35,5
Risināt ģimenes psiholoģiskos konfliktus	7,4	40,6	25,6	5,4	1,5	19,5
Veidot kopīgus ģimenes pasākumus	17,5	47,0	19,2	3,2	1,2	12,0
Risināt ģimenes budžeta jautājumus	16,4	48,0	21,1	4,7	0,7	9,2
Veikt iepirkumus vai pasūtīt pakalpojumus	23,7	53,6	18,0	1,1	0,4	3,2
Saskaņot savu darba un privāto dzīvi	13,6	45,0	16,7	2,9	0,6	21,1

A3.4.

Kādi galvenie iemesli apgrūtināja Jūsu ģimenes attiecības? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Aizņemtība darbā vai mācībās kādā izglītības iestādē	22,0
Aizņemtība māsaimniecībā	5,4
Ilgstoša slimība	5,1
Līdzekļu iztrūkums	21,7
Nepietiekamas zināšanas	3,3
Nepietiekamas iemaņas	3,3
Ārpusģimenes attiecības	3,4
Cits variants	4,5
Nekas neapgrūtināja	50,8

A4. Veselībasprātība

A4.1.

Kā Jūs kopumā vērtētu savu veselības stāvokli? Vai Jūs teiktu, ka tas ir ...?
(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Joti labs	12,5
diezgan labs	33,6
viduvējs	38,4
diezgan slikts	12,6
Joti slikts	2,2
nezina / nav atbildes	0,7

A4.2.

Kad Jums pēdējo reizi mērīja (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Pēdējā gada laikā	Pirms diviem vai trim gadiem	Pirms četriem vai pieciem gadiem	Agrāk pirms sešiem vai vairāk gadiem	Neatceros/ nezina
asinsspiedienu	71,8	13,3	2,3	1,3	11,3
holesterīna līmeni asinīs	46,8	19,7	4,1	2,2	27,3
cukura līmeni asinīs	48,4	19,2	3,8	2,2	26,4

A4.3.

Cik bieži Jūs mērāt savu svaru? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Man nav nepieciešams mērīt savu svaru	34,8
Mēru ne retāk kā reizi nedēļā	12,9
Mēru ne retāk kā reizi mēnesī	20,9
Mēru ne retāk kā reizi gadā	21,6
Man būtu nepieciešams mērīt savu svaru, bet es to nedaru	9,7

A4.4.

Vai Jūs uzskatāt, ka Jums ir pietiekama fiziskā slodze? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Jā, man darbā ir augsta fiziskā slodze	32,4
Jā, es regulāri nodarbojos ar augstas intensitātes treniņiem	13,8
Es cenšos veikt dažādas fiziskās aktivitātes, bet mana fiziskā slodze nav pietiekīga	30,1
Lai gan būtu nepieciešams, es necenšos veikt fiziskās aktivitātes	23,7

A4.5.

Vai pēdējo trīs mēnešu laikā esat sācis lietot kādas jaunas pretsāpju vai pretiekaisuma bezrecepšu zāles? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Jā	18,5
Nē	81,5

A4.6.**Kur Jūs ieguvāt informācija tieši par šīm bezrecepšu zālēm?**

(% no respondentu skaita, kuri pēdējo trīs mēnešu laikā bija sākuši lietot kādas jaunas pretsāpju vai pretiekaisuma bezrecepšu zāles, $n = 188$)

Ieteica ģimenes ārsts	41,6
No reklāmas žurnālā	2,5
No reklāmas televīzijā	3,9
No reklāmas internetā	1,3
Interneta sociālajos tīklos	28,8
Ieteica aptiekas darbiniece	13,4
Ieteica kāds ģimenes loceklis, kaimiņš vai darba kolēģis	5,8
Citurs	2,9

A4.7.**Vai Jūs esat izmantojis ekstrasesnu vai dziednieku palīdzību medicīnisku problēmu risināšanai?**

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Jā	13,0
Nē	87,0

A4.8.**Lasot slimnīcās un aptiekās pieejamās instrukcijas vai informatīvos materiālus, Jūs konstatējat, ka**

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Nekad	Reti	Dažreiz	Bieži
iekļautā informācija ir pārāk maziem burtiem, lai to varētu izlasīt	27,5	16,5	25,7	30,2
ir simboli un vārdi, ko jūs nezināt	19,0	21,2	35,1	24,8
saturs jums ir pārāk sarežģīts	22,5	27,8	29,9	19,8
nepieciešams ilgs laiks, lai informāciju izlasītu un saprastu	26,8	25,2	27,7	20,3
nepieciešams lūgt kāda palīdzību, lai šo informāciju jums izlasītu	51,2	21,1	17,6	10,1

A4.9.**Kad jums ārsts nozīmē kādu izmeklējumu vai nosaka diagnozi, Jūs (% no respondentu skaita, $n = 1018$)**

	Nekad	Reti	Dažreiz	Bieži
ievācat informāciju no dažādiem avotiem par izmeklējumu vai diagnozi	30,4	23,0	27,2	19,4
galu galā iegūstat jums nepieciešamo informāciju	16,6	15,4	30,9	37,1
saprotat iegūto informāciju	11,8	11,2	29,5	47,5
izklāstāt kādam savas pārdomas par noteikto diagnozi vai nozīmēto izmeklējumu	21,4	24,6	33,1	20,8
iegūto informāciju lietojat savā ikdienā	16,7	21,4	34,2	27,7
izvērtējat, vai iegūtā informācija attiecas uz Jūsu situāciju	14,2	19,7	30,8	35,2
izvērtējat, cik ticama ir iegūtā informācija	18,2	19,4	31,0	31,4
pārbaudāt, vai iegūtā informācija ir pamatota un uzticama	22,0	20,8	30,8	26,3
apkopoņat iegūto informāciju, lai pieņemtu kādus ar savu veselību saistītus lēmumus	21,0	18,2	29,6	31,2

A5. Politikpratība

A5.1.

Vai pēdējo sešu mēnešu laikā esat izmantojis valsts vai pašvaldību iestāžu e-pakalpojumus

(piemēram, portālā *Latvija.lv* vai CSDD pakalpojumus; VID elektroniskās deklarēšanas sistēmu, nosūtījis elektroniski parakstītus dokumentus, pieprasījis izziņas, elektroniski deklarējis dzīvesvietu)?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Jā	46,7
Nē	53,3

A5.2.

Kādi ir šķēršļi, kas Jūs visbiežāk attur no valsts iestāžu sniegto e-pakalpojumu izmantošanas?

(% no respondentu skaita, kuri atbildējuši, ka nav izmantojuši valsts vai pašvaldību iestāžu e-pakalpojumus, $n = 542$)

Nav īpašu šķēršļu	40,3
Man nav pieejams internets	14,9
Man ir nepietiekamas zināšanas	17,5
Man ir nepietiekamas iemaņas	16,3
Es neuzticos e-pakalpojumiem	8,1
E-pakalpojumu izmantošana ir nesaprotama un neērta	13,7
Cits iemesls	10,5
Grūti pateikt / NA	1,6

A5.3.

Kā Jūs vērtējat savas prasmes šādos jautājumos?

(% no respondentu skaita (jautājumi tikai Latvijas pilsoņiem), $n = 890$)

	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas	Ļoti sliktas
Pirms vēlēšanām izvērtēt partiju kandidātus	3,7	21,1	41,9	21,1	12,2
Pirms vēlēšanām izvērtēt partiju programmas	2,8	18,5	35,8	26,9	15,9
Atrast uzticamu informāciju par to, kā atsevišķi politiski lēmumi ietekmēs Jūs vai Jūsu ģimeni	2,1	17,7	37,6	27,7	14,9
Atrast uzticamu informāciju par to, kā atsevišķi politiski lēmumi ietekmēs Latvijas attīstību	2,2	16,3	38,5	27,3	15,8
Atrast uzticamu informāciju par to, kā Jūsu pašvaldības lēmumi ietekmēs Jūs vai Jūsu ģimeni	2,5	23,0	38,5	23,4	12,5
Atrast uzticamu informāciju par ārpolitiskiem jautājumiem	2,5	18,0	37,2	26,6	15,7
Atrast uzticamu informāciju par politisko lēmumu sagatavošanu un pieņemšanu	1,7	14,1	35,8	29,7	18,6

A5.4.

Vai Jūsu līdzdalība Saeimas vai pašvaldību vēlēšanās ietekmē to iznākumu?

(% no respondentu skaita (jautājumi tikai Latvijas pilsoņiem), $n = 890$)

Jā	40,9
Nē	59,1

A5.5.**Cik bieži Jums politiskā situācija Latvijā šķiet tik sarežģīta, ka Jūs īsti nesaprotat, kas notiek?**(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Nekad	8,8
Reti	24,9
Bieži	34,3
Gandrīz vienmēr	19,1
Nezinu vai nav atbildes	12,8

A5.6.**Kādi galvenie iemesli Jums apgrūtināja iespēju labāk saprast politisko situāciju Latvijā?**(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Aizņemtība darbā vai mācībās kādā izglītības iestādē	12,0
Aizņemtība mājsaimniecībā	5,5
Nepietiekamas zināšanas	22,1
Nepietiekamas iemaņas	9,8
Mani politika neinteresē	45,8
Cits variants	6,9
Nekas neapgrūtināja	21,0

A5.7.**Kas var atcelt Satversmes tiesas lēmumu? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)**

Ministru kabinets	8,8
Valsts prezidents	18,7
Neviena no Latvijas iestādēm	27,2
Nezinu / nav atbildes	45,3

A6. Finanšpratība**A6.1.****1. Kā Jūs vērtējat savas prasmes šādos jautājumos? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)**

	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas	Ļoti sliktas
Sekot līdz saviem tēriņiem	28,5	47,7	21,0	2,5	0,2
Sekot līdz saviem ienākumiem	32,7	51,4	14,4	1,2	0,2
Nosegt savas ikmēneša izmaksas	22,2	47,9	23,1	5,9	0,9
Izmantot pabalstus, nodokļu atvieglojumus	12,4	26,8	33,3	22,0	5,5
Aizstāvēt savas patērētāja tiesības	13,2	25,1	33,8	21,2	6,7

A6.1.

2. Kā Jūs vērtējat savas prasmes šādos jautājumos? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Neesmu šādu pakalpojumu izmantojis	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas	Ļoti sliktas
Izvērtēt banku kredītu (studiju vai patēriņa kredīts, hipotēka u. c.) nosacījumus	51,3	9,2	18,2	13,6	5,6	2,0
Izvērtēt nebanku kredītdevēju ("ātrie kredīti" u. tml.) kredīta nosacījumus	58,5	7,2	14,7	10,0	6,9	2,7
Izvērtēt lombardu un cita veida ķīlas finanšu riskus vai iespējamos zaudējumus	65,3	6,2	9,3	9,4	6,5	3,3
Izvērtēt preču/pakalpojumu līzinga finansējuma nosacījumus	47,6	10,7	21,4	12,3	5,5	2,5

A6.2.

Kā Jūs veidojat uzkrājumus? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Uzkrāju regulāri, atliekot konkrētu naudas summu šim mērķim katru nedēļu/mēnesi	12,8
Uzkrāju neregulāri, atliekot dažādas naudas summas pēc saviem ieskatiem	15,3
Tērēju vienus ienākumus (piemēram, algu) un uzkrāju citus ienākumus (piemēram, ienākumus no dzīvokļa izīrēšanas)	2,0
Tiek uzkrāti viena ģimenes locekļa ienākumi un tērēti cita ģimenes locekļa ienākumi	2,4
Uzkrāju to, kas ir palicis pāri mēneša beigās	19,2
Uzkrājumus neveidoju	47,7
Cits	0,6

A6.3.

Vai kontrolējat savas pensijas otrā līmeņa uzkrājumu ienesīgumu?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Man nav pensijas otrā līmeņa konta	22,0
Katru gadu kontrolēju ieguldījumu ienesīgumu	5,8
Ieguldījumu ienesīgumu kontrolēju reizi divos vai trīs gados	5,3
Retāk	6,9
Nekontrolēju	59,9

A6.4.

Kādas pašlaik ir Jūsu trīs galvenās finanšu prioritātes? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Samaksāt rēķinus	83,9
Atlikt naudu ārkārtas situācijām (slimība, nelaimes gadījumi u. c.)	36,6
Dzīvot pēc iespējas labāk no esošajiem līdzekļiem	44,6
Aizsargāt savu ģimeni slimības/darbnespējas gadījumā	21,5
Atmaksāt kredītus/parādus	19,3
Iekrāt vecumdienām	8,9
Nodot naudu/iekrājumus saviem bērniem/mazbērniem	7,7
Iegādāties īpašumu (dzīvokli, māju, zemi)	9,0
Citas	4,0
Man nav prioritāšu	7,3
Nezinu	2,1

A6.5.

Ja Jūs / Jūsu mājsaimniecība pēkšņi zaudētu savu galveno ienākumu avotu, cik ilgi Jūs spētu segt visus savus izdevumus no uzkrājumiem (neizmantojot aizņēmumus no radiem/draugiem, bezdarbnieka pabalstus u. c.)? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Aptuveni nedēļu	14,9
Vismaz nedēļu, bet ne mēnesi	15,3
Vismaz vienu mēnesi, bet ne trīs mēnešus	26,0
Vismaz trīs mēnešus, bet ne sešus mēnešus	13,9
Vairāk nekā sešus mēnešus	8,7
Nezinu	21,0

A6.6.

Cik bieži pēdējo trīs mēnešu laikā esat meklējis informāciju par šādiem jautājumiem?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Reizi nedēļā vai biežāk	Vairākas reizes mēnesī	Apmēram reizi mēnesī	Vienu vai divas reizes trijos mēnešos	Neesmu meklējis	Grūti pateikt / NA
Par profesionālās karjeras veidošanas iespējām	3,8	5,1	5,9	8,4	72,0	4,8
Par notikumiem un procesiem Latvijas ekonomikā	9,1	5,8	7,8	8,2	63,4	5,7

A6.7.

Vai iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu ārstniecisko pakalpojumu izmantošanas izdevumiem?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Nezinu	26,8
Nē	5,4
Var atgūt, ja tiek aizpildīta iedzīvotāju gada ienākumu deklarācija	67,8

A6.8.

Vai var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par Jūsu vai Jūsu ģimenes locekļu ārstniecību?

Var atgūt (% no respondentu skaita, kas atbildējuši apstiprinoši, ka iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs var daļēji vai pilnīgi no valsts atgūt izdevumus par saviem vai savu ģimenes locekļu ārstniecisko pakalpojumu izmantošanas izdevumiem, $n = 690$)

	Jā	Nē	Nezinu
izdevumus par tiem veselības aprūpes pakalpojumiem, kurus nesedz slimokases	64,4	9,5	26,2
veiktās pacienta iemaksas	64,6	12,6	22,8
ar ārstēšanos rehabilitācijas iestādēs saistītos izdevumus	55,6	11,9	32,4
izdevumus par ārstniecības līdzekļu (ārstniecisko preparātu, zāļu un vitamīnu), medicīnas ierīču un preču iegādi, par ko nemaksā no slimokases līdzekļiem	28,6	39,4	32,0
zobārstniecības pakalpojumu izdevumus, tajā skaitā pilnā apmērā kompensēt zobu protezēšanas izdevumus	73,2	12,4	14,4

A7. Medijpratība

A7.1.

Kā Jūs vērtējat savas prasmes šādos jautājumos? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Ļoti labas	Labas	Viduvējas	Sliktas	Ļoti sliktas	Uz mani jautājums neattiecas (nelasu, neskatos, neizmantoju)
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu laikrakstu	22,9	46,1	7,9	1,4	0,8	20,9
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu žurnālu	27,4	46,4	8,6	1,6	0,3	15,6
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu radiostaciju	30,2	50,6	8,2	1,1	0,1	9,9
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu TV kanālu	37,8	52,1	4,8	0,4	0,2	4,8
Izvēlēties savām interesēm atbilstošu ziņu portālu	26,8	44,9	10,3	2,7	1,1	14,2
Izvērtēt medija kvalitāti	13,1	37,7	33,8	7,3	1,7	6,3
Izvērtēt atsevišķus žurnālistus	9,9	27,4	31,4	15,2	4,0	12,1
Izvērtēt pašsaziņas līdzekļu publiskoto faktu ticamību	10,7	28,4	36,2	12,2	3,0	9,5

A7.2.

Vai Jums ir viegli izvēlēties, kuru no TV kanāliem skatīties? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Ļoti grūti	0,7
Grūti	1,3
Ne grūti, ne viegli	17,1
Viegli	40,4
Ļoti viegli	35,5
Neskatos TV	5,1

A7.3.

Kuri spriedumi labāk raksturo Jūsu masu mediju lietošanas paradumus?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Visbiežāk izmantoju (lasu, klausos, skatos) tikai savus iecienītos masu medijus	50,9
Pamatā izmantoju savu iecienīto, bet paretam iepazīstos arī ar citu masu mediju piedāvājumu	41,9
Man nav masu mediju, kurus es izmantotu regulāri, jo dodu priekšroku izmēģināt jaunus	7,3

A7.4.

Cik bieži Jūs salīdzināt dažādos masu medijos sniegto informāciju?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Vienmēr	8,7
Gandrīz vienmēr	11,2
Bieži	22,2
Reti	36,6
Gandrīz nekad	21,3

A7.5.**Jūs izmantojat masu medijus (% no respondentu skaita, n = 1018)**

tikai dzimtajā valodā	31,0
biežāk izmantoju dzimtajā valodā un retāk svešvalodās	45,3
vienlīdz bieži izmantoju dzimtajā valodā un svešvalodā	21,6
biežāk izmantoju svešvalodās un retāk dzimtajā valodā	1,5
tikai svešvalodās	0,5

A8. Informācijpratība ikdienā**A8.1.****Lūdzu, novērtējiet savus ikdienā nepieciešamās informācijas iegūšanas paradumus**
(% no respondentu skaita, n = 1018)

	Pilnīgi piekrītu	Piekrītu	Nepiekrītu	Pilnīgi nepiekrītu	GP/NA
Visbiežāk es saprotu, kāda informācija man ir nepieciešama	35,8	59,3	2,1	0,5	2,3
Nepieciešamo informāciju es visbiežāk iegūstu ar pazīstamu cilvēku – ģimenes locekļu, draugu, kolēģu – palīdzību	12,8	45,8	29,8	8,1	3,4
Es uzticos tikai speciālistiem	9,8	36,8	37,4	6,8	9,2
Meklējot ar interneta meklētājiem, parasti izvēlos kādu no pirmajiem trim piedāvātajiem ierakstiem	6,8	28,3	32,8	9,5	22,5
Es protu izvēlēties uzticamus informācijas avotus	13,1	59,0	12,7	0,9	14,3
Atrasto informāciju cenšos kritiski novērtēt	16,5	57,8	17,0	2,3	6,4
Informācijas ir tik daudz, ka ir grūti izvēlēties visatbilstošāko	13,2	46,8	30,4	4,7	4,9
Man sagādā grūtības apkopot un saglabāt atrasto informāciju	4,2	21,0	48,8	16,7	9,3
Visbiežāk informāciju meklēju tikai savā dzimtajā valodā	22,7	40,2	27,6	5,8	3,7
Es protu atrasto informāciju praktiski lietot	15,9	63,1	10,7	0,7	9,7
Informācijas atrašanu apgrūtina manas nepietiekošās svešvalodu zināšanas	9,3	34,4	36,6	12,7	7,1
Es cenšos atrast atbildes, izmantojot dažādus informācijas avotus	17,0	62,3	13,1	1,8	5,9
Labprāt dalos ar atrasto informāciju un palīdzu citiem	20,2	58,5	11,6	2,2	7,5

A8.2.**Cik bieži Jums ir grūtības atrasto informāciju apkopot, saglabāt un vēlāk atrast?**
(% no respondentu skaita, n = 1018)

Vienmēr	1,1
Gandrīz vienmēr	5,4
Gandrīz nekad	29,8
Nekad	24,4
Grūti pateikt	11,9
Informāciju neapkopoju	27,4

B. Vispārīgie jautājumi (visas pratības kopā)**B1.**

Cik lielā mērā piekrītat vai nepiekrītat, ka Jūs zināt, kur atrast uzticamu informāciju par šādiem jautājumiem? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Pilnībā piekrītu	Drīzāk piekrītu	Drīzāk nepiekrītu	Nemaz nepiekrītu	Nezina / nav atbildes	Nav nepieciešama informācija
Veselības saglabāšanu vai uzlabošanu	22,3	51,8	13,0	2,7	1,9	8,3
Savu finanšu pārvaldību	16,5	39,3	17,0	4,2	2,2	20,9
Kultūras un izklaides iespējām	30,5	49,6	7,6	1,2	1,2	9,9
Valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem	19,6	48,2	18,3	2,2	2,4	9,3
Ģimenes attiecību veidošanu	12,8	33,2	11,2	2,0	3,2	37,6
Bērnu audzināšanu un izglītošanu	14,2	32,3	5,8	1,3	1,8	44,7
Profesionālās karjeras veidošanas iespējām	13,3	33,4	9,5	2,5	1,5	39,9
Izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām	16,3	37,2	6,1	1,9	1,2	37,3

B2.

Cik lielā mērā piekrītat vai nepiekrītat, ka Jums nav grūtības saprast informāciju par šādiem jautājumiem? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Pilnībā piekrītu	Drīzāk piekrītu	Drīzāk nepiekrītu	Nemaz nepiekrītu	Nezina / nav atbildes	Nav nepieciešama informācija
Veselības saglabāšanu vai uzlabošanu	29,3	50,3	10,7	1,9	1,2	6,6
Savu finanšu pārvaldību	22,4	40,8	14,6	2,3	1,9	18,1
Kultūras un izklaides iespējām	37,5	45,2	5,2	1,1	1,1	9,9
Valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem	22,7	45,4	17,9	3,0	1,5	9,5
Ģimenes attiecību veidošanu	21,5	33,4	6,9	1,1	1,9	35,2
Bērnu audzināšanu un izglītošanu	19,6	30,8	4,2	0,7	2,0	42,8
Profesionālās karjeras veidošanas iespējām	18,6	32,4	7,4	1,8	1,6	38,2
Izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām	20,7	33,8	5,7	1,5	1,5	36,9

B3.

Cik lielā mērā piekrītat vai nepiekrītat, ka Jūs zināt, kā izmantot atrasto informāciju par šādiem jautājumiem? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Pilnībā piekrītu	Drīzāk piekrītu	Drīzāk nepiekrītu	Nemaz nepiekrītu	Nezina / nav atbildes	Nav nepieciešama informācija
Veselības saglabāšanu vai uzlabošanu	32,3	53,4	5,9	0,7	1,4	6,3
Savu finanšu pārvaldību	24,5	43,0	9,5	1,6	1,6	19,7
Kultūras un izklaides iespējām	38,6	46,6	3,9	0,2	1,1	9,6
Valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem	25,2	50,5	11,8	1,3	1,4	9,8
Ģimenes attiecību veidošanu	21,3	34,5	6,0	0,4	2,3	35,5
Bērnu audzināšanu un izglītošanu	18,8	32,2	3,1	0,3	1,5	44,1
Profesionālās karjeras veidošanas iespējām	19,0	32,7	6,2	0,8	1,3	40,0
Izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām	21,6	34,2	4,5	1,1	1,1	37,6

B4.

Kur pēdējā reizē ieguvāt Jums visnoderīgāko informāciju par šādiem jautājumiem?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	No pazīstamiem cilvēkiem – ģimenes, draugiem, kolēģiem	Konsultējoties ar valsts, pašvaldību, nevalstisko vai komercorganizāciju speciālistiem	Plašsaziņas līdzekļos	Valsts, pašvaldību organizāciju mājaslapās	Nevalstisko vai komercorganizāciju mājaslapās	Interneta sociālajos tīklos	Citur	Šādu informāciju nemeklēju
Veselības saglabāšanu vai uzlabošanu	21,2	27,0	8,5	1,3	1,1	13,3	16,2	11,4
Savu finanšu pārvaldību	15,0	13,0	6,5	3,2	2,6	9,4	8,1	42,3
Kultūras un izklaides iespējām	23,7	2,5	22,6	2,6	2,0	26,9	3,7	16,1
Valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem	8,7	18,1	9,6	25,6	2,1	14,2	2,7	19,0
Par savas pašvaldības pakalpojumiem	9,2	17,3	9,3	25,1	2,1	12,9	2,4	21,7
Ģimenes attiecību veidošanu	15,2	1,4	6,3	0,9	1,6	13,4	5,1	56,1
Bērnu audzināšanu un izglītošanu	13,6	2,3	5,7	2,4	1,3	12,5	4,9	57,4
Profesionālās karjeras veidošanas iespējām	7,2	6,6	5,4	3,6	3,0	16,7	6,4	51,2
Izglītības iegūšanas vai papildināšanas iespējām	5,8	7,6	5,2	4,8	3,2	21,3	5,2	47,0

B5.

Kā Jūs kopumā vērtējat savu informētību par šādiem jautājumiem?

(% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Ļoti laba	Laba	Viduvēja	Slikta	Ļoti slikta	Nezinu / NA
Valsts pārvaldes institūciju (piem., Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras, Ceļu satiksmes drošības direkcijas, Valsts ieņēmumu dienesta) pakalpojumiem	7,1	34,0	37,0	14,3	4,1	3,4
Savas pašvaldības pakalpojumiem	7,1	34,6	38,3	14,7	2,1	3,2
Politiskajiem notikumiem Latvijā	4,2	28,2	40,1	18,1	6,7	2,7
Politiskajiem notikumiem pasaulē	4,2	26,0	40,6	18,6	7,5	3,0
Veselības saglabāšanu vai uzlabošanu	6,2	45,0	37,1	6,8	0,6	4,4
Izglītības iegūšanu vai papildināšanu (par mācību iestādēm, kursiem, iespēju iegūt profesionālo kvalifikāciju u. tml.)	5,6	32,9	22,8	10,5	5,5	22,8
Savu finanšu pārvaldību	8,4	42,9	28,1	7,3	1,5	11,8
Preču vai pakalpojumu iegādi	17,7	57,6	20,3	1,8	0,2	2,4
Ģimenes attiecību veidošanu	9,5	43,2	19,2	4,1	1,0	23,0
Bērnu audzināšanu un izglītošanu	8,9	38,1	17,3	4,3	1,4	29,8
Kultūras un izklaides iespējām	16,7	48,9	21,4	3,6	1,5	7,8
Profesionālās karjeras veidošanas iespējām	7,2	32,8	20,6	8,6	4,5	26,2
Savas vai ģimenes labklājības veicināšanas iespējām	7,8	37,9	30,8	8,7	1,7	13,2
Notikumiem un procesiem Latvijas ekonomikā	3,8	22,5	39,2	18,6	7,0	8,9

C. Dzīves meistarība

C1.

Man ir skaidrs darbības plāns, kā (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Noteikti jā	Visdrīzāk jā	Visdrīzāk nē	Noteikti nē	Nav nepieciešams
iegūt vai papildināt izglītību	15,8	25,3	11,0	4,1	43,9
paaugstināt labklājību	13,7	43,6	27,3	7,7	7,6
veidot darba karjeru	12,1	28,5	17,1	7,9	34,4
saglabāt vai uzlabot veselību	18,9	56,8	12,9	2,4	8,9
iegūt jaunus iesaides (Latvijā un ārzemēs)	15,3	41,5	17,0	4,1	22,1
iegūt jaunus sociālos kontaktus	12,0	40,7	16,4	4,2	26,8
veidot vai nostiprināt ģimeni	16,0	42,9	9,1	2,9	29,1
paplašināt kultūras kompetenci	15,5	50,2	10,3	2,6	21,4

C2.

Kura plāna īstenošana visbūtiskāk kavē citu plānu izpildi? (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

Izglītības iegūšanas vai papildināšanas plāns	7,5
Labklājību paaugstināšanas plāns	47,1
Darba karjeras veidošanas plāns	12,1
Veselības saglabāšanas vai uzlabošanas plāns	21,0
Jaunu iesaides iegūšanas plāns	3,7
Jaunu draugu iegūšanas plāns	1,7
Ģimenes veidošanas vai nostiprināšanas plāns	5,1
Kultūras kompetences paplašināšanas plāns	1,5
NA	0,2

C3.

Es regulāri pievēršu uzmanību šādām dzīves jomām (% no respondentu skaita, $n = 1018$)

	Noteikti jā	Visdrīzāk jā	Visdrīzāk nē	Noteikti nē	Nav nepieciešams
Lai iegūtu vai papildinātu izglītību	11,9	23,4	19,3	7,2	38,1
Lai paaugstinātu labklājību	25,2	55,3	12,3	3,0	4,2
Lai veidotu savu darba karjeru	11,8	33,7	14,6	5,5	34,5
Lai saglabātu vai uzlabotu veselību	27,3	54,6	10,6	1,3	6,3
Lai iegūtu jaunus iesaides	14,7	48,1	18,1	4,0	15,0
Lai iegūtu jaunus sociālos kontaktus	9,8	36,7	26,3	6,1	21,1
Lai veidotu vai nostiprinātu ģimeni	18,6	40,1	10,7	3,9	26,7
Lai paplašinātu kultūras kompetenci	11,7	49,8	18,8	3,1	16,5

C4.

Līdz šim man visneveiksmīgāk ir izdevies

	Noteikti jā	Visdrīzāk jā	Visdrīzāk nē	Noteikti nē	Tādi plāni nav bijuši
Istenot manus izglītības plānus	5,6	19,1	25,0	16,3	33,9
paaugstināt manu labklājību	12,5	41,0	30,0	7,3	9,1
Istenot manus darba karjeras plānus	7,0	26,0	24,8	9,8	32,4
saglabāt vai uzlabot savu veselību	6,7	31,3	38,2	12,4	11,4
iegūt jaunus iespaidus	4,5	23,0	36,0	13,7	22,8
iegūt jaunus sociālos kontaktus	4,1	16,0	34,6	13,5	31,8
veidot vai nostiprināt ģimeni	7,8	20,7	29,0	16,6	25,9
paplašināt kultūras kompetences	4,8	20,3	35,8	15,3	23,8

C5.

Cik atbilstoši Jūsu šī brīža izjūtas raksturo turpmāk iekļautie apgalvojumi?

(vērtējums skalā no 1 līdz 5) (% no respondentu skaita, n = 1018)

	1 pilnīgi jauna un atšķirīga	2	3	4	5 tieši tāda pati kā iepriekšējā
Katra mana diena ir	12,1	20,0	34,3	16,0	17,5
Man dzīvē	1 ir skaidri mērķi	2	3	4	5 nav mērķu
	26,1	32,0	27,2	8,8	5,9
Visbiežāk esmu	1 entuziastisks	2	3	4	5 garlaikots
	23,3	30,9	34,3	7,2	4,2
Ja vien varētu izvēlēties, es labprāt	1 vēlētos dzīvot vēl devīnas tādas dzīves kā manējā	2	3	4	5 nepiedzimtu
	15,3	33,7	40,4	6,5	4,1
Mana personiskā esamība ir	1 jēgpilna	2	3	4	5 pilnīgi bezjēdzīga
	29,1	37,9	26,8	4,4	1,8
Ikdienas uzdevumi	1 man rada prieku vai gandarījumu	2	3	4	5 mani garlaiko vai sarūgtina
	19,0	36,8	34,1	7,2	2,9
Esmu	1 ļoti atbildīgs	2	3	4	5 pilnīgi bezatbildīgs
	36,8	37,9	21,8	2,9	0,5
Manu dzīvi	1 pilnībā kontrolēju es pats	2	3	4	5 pilnībā kontrolē ārējie faktori
	26,6	31,1	28,4	10,2	3,6
Vērtējot manu dzīvi, pasaule man ir	1 jēgpilna	2	3	4	5 pilnīgi neizprotama
	20,6	34,3	36,2	6,5	2,4
Savus galvenos dzīves mērķus	1 esmu sasniedzis(-usi)	2	3	4	5 neesmu sasniedzis(-usi)
	9,2	23,4	40,1	17,2	10,0

Tautas attīstības indekss un statistisko rādītāju tabulas

Pirmo reizi tautas attīstības indekss (TAI) tika publicēts Tautas attīstības ziņojumā (*Human Development Report*) 1990. gadā. Kopš tā laika TAI ir izraisījis lielu interesi politiķu, žurnālistu un zinātnieku vidū – tiek diskutēts par tā sastāvdaļām, kā arī par aprēķina metodi. TAI aprēķina metode un indikatoru izvēle arvien tiek pilnveidota un kopš 1990. gada ir mainījusies.

2010. gadā – TAI publicēšanas 20 gadadienā –, apkopojot kritiku par indeksa aprēķina metodēm, tika mainīti indikatori, kas veido indeksu, un arī indeksa aprēķināšanas metode. Detalizēta informācija par izmaiņām TAI aprēķinos atrodama tīmekļa vietnē <http://hdr.undp.org/en/humandev>.

TAI ir salikts rādītājs, kas ļauj novērtēt ilgtermiņa progresu tautas attīstības trīs galvenajos virzienos – veselība, izglītība un ienākumi. TAI uzskatāmi parāda, ka attīstība ir kas vairāk nekā ekonomiskā izaugsme.

Detalizēta informācija par TAI aprēķināšanas metodi norādīta šeit:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf.

Tabulā redzams, kā laika gaitā mainījusies TAI aprēķināšanas metode.

TAZ	Indikatori			Aprēķina metode
	Veselība	Izglītība	Ienākumi	
1990	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums	Lasītpratēju īpatsvars vecumgrupā 25 gadi un vairāk	Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju PPP \$ (<i>log</i>)	Aritmētiskais vidējais
1991–1994		(2/3) Lasītpratēju īpatsvars pieaugušo vidū (1/3) Vidējais gadu skaits izglītības ieguvei	Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju PPP \$ (pielāgots)	
1995–1998		(2/3) Lasītpratēju īpatsvars pieaugušo vidū (1/3) Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāju īpatsvars		
1999		(2/3) Lasītpratēju īpatsvars pieaugušo vidū (1/3) Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāju īpatsvars	Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju PPP \$ (<i>log</i>)	
2000–2009		(2/3) Lasītpratēju īpatsvars pieaugušo vidū (1/3) Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāju īpatsvars		
2010–2012	(2/3) Vidējais gadu skaits izglītības ieguvei (1/3) Paredzamais gadu skaits izglītības ieguvei	Reālais NKP uz vienu iedzīvotāju PPP & (<i>ln</i>)	Ģeometriskais vidējais	

Līdz 2010. gadam TAI tika aprēķināts kā vienkāršs aritmētiskais vidējais no indikatoriem, kas raksturo veselību, izglītību un ienākumus. 2010. gadā, saglabājot indeksa trīsdimensiju struktūru, TAI aprēķināšanā tika izvēlēti jauni indikatori ienākumu un izglītības jomā un indeksa aprēķina metode tika mainīta no aritmētiskā vidējā uz ģeometrisko vidējo. Aritmētiskā vidējā indeksa aprēķina metode ļauj zemus sasniegumus vienā dimensijā kompensēt ar augstiem sasniegumiem citā. Ģeometriskā vidējā aprēķina metode samazina aizstāšanas iespējas starp indeksu

veidojošām dimensijām un adekvātāk atspoguļo reālo situāciju.

Kopš 2013. gada Tautas attīstības ziņojumos publicētais TAI nav salīdzināms ar iepriekšējos ziņojumos publicētajiem indeksiem atšķirīgās aprēķina metodoloģijas dēļ.

Nemot vērā izmaiņas TAI aprēķina metodē un indikatoru izvēlē, pārpublicējam Latvijas TAI no 2015. gada Tautas attīstības ziņojuma (*Human Development Report 2015*). Pilns ziņojuma teksts atrodams šeit: http://issuu.com/undp/docs/hdr_2015_en.

Tautas attīstības indekss: Latvija

	Vieta pēc tautas attīstības indeksa <i>Human Development Report 2013</i>	Tautas attīstības indekss	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Vidējais gadu skaits izglītības ieguvei	Paredzamais gadu skaits izglītības ieguvei	Reālais NKP uz vienu iedzīvotāju (PPP 2005 \$)
2014	46	0,819	74,2	11,5	15,2	22 281

TAI aprēķināšanā tiek izmantoti starptautiski salīdzināmi dati no šādiem informācijas avotiem:

- nacionālais kopprodukts uz vienu iedzīvotāju – no Pasaules Bankas (2014) Pasaules attīstības indikatoru datubāzes;
- vidējais gadu skaits izglītības ieguvei un paredzamais gadu skaits izglītības ieguvei – no UNESCO Statistikas institūta datubāzes (2014);
- jaundzimušo paredzamais mūža ilgums – no 2011. gada revīzijas datiem par Pasaules iedzīvotāju perspektīvu 1950.–2050. gadam (UNDESA 2011).

2015. gada Tautas attīstības ziņojumā (*Human Development Report 2015*) publicētā informācija rāda,

ka Latvijas TAI vērtība no 1980. gada līdz 2014. gadam ir augusi katru gadu no 0,675 līdz 0,819, ierindojot Latviju 46. vietā starp 188 pasaules valstīm. Detalizēta informācija atrodama tīmekļa vietnē <http://report.hdr.undp.org/>.

Nākamajā tabulā redzams, kā mainījusies katra TAI indikatora vērtība. Minētā informācija ņemta no publikācijas *Human Development Report 2015* un nav salīdzināma ar Centrālās statistikas pārvaldes rīcībā esošo informāciju.

Paredzamais mūža ilgums palielinājies par 5,1 gadu, vidējais gadu skaits izglītības ieguvei – par 5,2 gadiem, bet paredzamais gadu skaits izglītības ieguvei – par 1,9 gadiem.

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Paredzamais gadu skaits izglītības ieguvei	Vidējais gadu skaits izglītības ieguvei	Reālais NKP uz vienu iedzīvotāju (PPP 2011 \$)	Tautas attīstības indekss
1980	69,1	13,3	6,3
1985	69,9	13,5	6,9
1990	69,0	12,7	7,5	10 081	0,693
1995	68,6	11,6	8,8	6 147	0,673
2000	70,6	14,2	9,4	8 518	0,732
2005	71,8	15,6	10,4	12 870	0,784
2010	73,0	15,0	11,5	13 793	0,802
2011	73,3	15,0	11,5	14 293	0,805
2012	73,6	14,8	11,5	14 724	0,814
2014	74,2	15,2	11,5	22 281	0,819

Tautas attīstības rādītāju tabulas sagatavotas saskaņā ar ANO Attīstības programmas (UNDP) definētajiem indikatoriem. Nākamās 18 statistikas tabulas ietver informāciju par galvenajiem tautas attīstības aspektiem. Tabulās atspoguļoti nozīmīgākie rādītāji sociālo procesu raksturošanā: veselība, izglītība, apkārtējā vide, nodarbinātība u. tml. Izmantota Centrālās statistikas pārvaldes informācija un, ja nepieciešams, arī papildu dati, kas iegūti no ministrijām, iestādēm un starptautiskajām organizācijām.

Statistiskā informācija, kas atrodama tabulās, ir iegūta pēc starptautiski lietotas metodoloģijas. Kopš 2000. gada dažiem tabulās minētajiem rādītājiem ir mainījusies gan definīcijas, gan metodoloģija un klasifikācija. Līdz ar to informācija ir pārskatīta un dati koriģēti par visu periodu. Datu tabulās izmantoti arī Centrālās statistikas pārvaldes un citu institūciju izlases veida apsekojumu dati. Tabulās, kurās aprēķini veikti saistībā ar iedzīvotāju skaitu, informācija ir pārreķināta pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem. Informācija tabulās sniegta, balstoties uz datiem, kuri bija Centrālās statistikas pārvaldes rīcībā 2016. gada 1. septembrī.

Tautas attīstības raksturojums

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Mātes mirstība		Iedzīvotāju skaits uz vienu ārstu	Visu līmeņu mācību iestāžu apmeklētāji, % no 7-23 g. v. iedzīvotāju skaita	Studenti augstākajā izglītības pakāpē, % no 19-23 g. v. iedzīvotāju skaita		Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas līmeņa ¹
		Uz 100 000 dzīvi dzimušo	Gadījumu skaits			Kopā	Sievietes	
2000	70,2	24,8	5	289	86,3	62,4	79,8	...
2001	69,9	25,4	5	300	88,2	68,3	85,4	...
2002	70,2	5,0	1	290	89,6	73,0	91,7	...
2003	70,7	14,3	3	289	90,9	76,2	96,6	...
2004	71,0	9,8	2	278	91,6	76,4	98,3	5200
2005	70,7	4,6	1	271	91,1	75,7	97,8	6100
2006	70,6	13,5	3	267	90,0	73,7	96,3	7800
2007	70,8	25,8	6	270	89,3	72,1	95,0	10300
2008	72,0	12,5	3	257	89,2	71,0	92,7	11200
2009	72,7	46,1	10	266	88,1	65,6	84,4	8700
2010	73,1	26,1	5	262	88,5	63,7	79,4	8500
2011	73,7	5,4	1	259	89,0	63,5	77,4	9800
2012	74,0	20,5	4	255	90,3	64,9	78,7	10 800
2013	74,2	24,7	5	250	91,4	65,6	77,6	11 300
2014	74,3	14,0	3	251	93,4	67,9	83,0	11 800
2015	74,7	55,2	12	250	96,2	72,9	88,7	12 300

¹ Dati no Eiropas Savienības statistikas biroja mājaslapas:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00001&plugin=1>

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Sabiedrībai nevēlamas parādības

	Bezdarbnieki, % no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem	Bezdarbnieki ar pamatskolas vai zemāku izglītību vecumgrupā 25-64 gadi, % ¹	20% bagātāko un 20% nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumu attiecība	Inflācija gadā, % pret iepriekšējo gadu	Satiksmes negadījumos bojāgājušie uz 100 000 iedzīvotāju	Šķirtas laulības, % no noslēgtajām laulībām	Neregistrēti laulībā dzimuši bērni, % no dzimušo kopskaita	Pašnāvības uz 100 000 iedzīvotāju		Sēra dioksīda (SO ₂) izplūde no stacionāriem avotiem, kg uz vienu iedzīvotāju ²	Slāpekļa (Nox) izplūde no stacionāriem avotiem, kg uz vienu iedzīvotāju ²
								Virieši	Sievietes		
2000	8,7	...	5,5	102,6	25	66,6	40,4	56,3	11,8	5,1	3,5
2001	8,3	102,5	22	62,0	42,1	52,3	11,2	3,8	3,7
2002	7,7	101,9	22	61,1	43,1	49,0	12,0	3,3	4,0
2003	7,2	102,9	22	48,3	44,3	45,8	9,8	2,6	4,5
2004	7,3	15,9	6,2	106,2	23	50,8	45,3	43,7	8,6	2,0	3,9
2005	6,2	14,2	6,7	106,7	20	50,6	44,7	43,1	9,8	1,4	4,3
2006	4,5	12,7	5,8	106,5	18	49,6	43,8	39,9	6,7	0,9	4,8
2007	4,0	9,4	6,5	110,1	19	47,8	43,2	35,3	7,9	0,8	4,7
2008	5,2	13,0	6,7	115,4	15	48,0	43,2	42,4	8,4	0,5	3,7
2009	11,5	26,5	6,5	103,5	12	51,4	43,5	41,9	8,5	0,5	3,4
2010	12,6	29,1	6,2	98,9	12	53,1	44,4	39,1	5,4	0,7	4,0
2011	10,4	27,5	6,2	104,4	10	77,2	44,6	38,8	6,7	0,5	4,1
2012	9,9	22,9	6,0	102,3	10	65,0	45,0	39,6	6,6	0,6	4,5
2013	7,8	22,6	6,1	100,0	10	61,5	44,6	34,8	5,6	0,3	1,5
2014	7,2	23,6	6,1	100,6	12	50,1	44,0	34,0	6,6	0,3	1,7
2015	6,7	22,4	...	100,2	11	37,8	41,5	33,6	7,6	0,2	1,8

¹ Dati no Eiropas Savienības statistikas biroja mājaslapas:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00066&language=en>

² Latvijas Vides ģeoloģijas un meteoroloģijas centra informācija.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Sieviešu un vīriešu skaita atšķirības (sievietes % pret vīriešiem)

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums	Iedzīvotāju skaits (gada sākumā)	Jaunieši, kas apgūst vidējās izglītības pakāpes mācību programmas	Absolventi, kas beiguši vidējās izglītības pakāpes augstākā posma mācību programmas	Studenti augstākajā izglītības pakāpē (19–23 g. v.)	Nodarbinātie ¹	Bezdarbnieki	Darba samaksa valstī
2000	117,3	117,1	106,4	100,5	157,4	96,2	82,4	78,6
2001	117,6	117,3	104,8	112,3	142,1	98,3	81,4	80,2
2002	117,9	117,7	104,8	104,7	138,8	96,9	84,4	81,5
2003	115,7	118,0	104,4	101,4	140,0	96,5	97,4	83,5
2004	116,2	118,0	96,4	111,0	144,3	96,7	101,3	84,4
2005	117,6	118,0	96,7	111,9	145,8	95,8	94,4	81,9
2006	117,1	118,0	98,2	113,3	152,7	96,1	88,0	82,4
2007	116,7	117,9	99,2	106,4	156,9	95,8	81,1	83,9
2008	116,4	117,6	100,4	111,2	154,3	98,5	82,1	84,8
2009	115,0	117,9	99,0	108,9	150,4	108,9	67,9	83,9
2010	114,7	118,4	95,3	103,1	144,3	111,3	73,7	81,5
2011	114,4	118,9	93,0	101,0	139,5	107,0	74,8	83,4
2012	114,2	118,7	92,5	100,3	134,4	104,5	87,8	83,2
2013	113,7	118,4	91,7	122,3	147,8	102,9	89,4	83,1
2014	114,8	118,3	91,8	115,7	143,0	101,8	82,7	83,0
2015	113,8	118,0	...	116,2	...	101,8	77,3	83,9

¹ Darbaspēka apsekojuma dati. 2000.–2001. gadā personas no 15 gadiem un vecākas, sākot ar 2002. gadu – 15–74 gadu vecumā. Dati pārrekināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Sieviešu stāvoklis

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Pirmās laulības noslēgšanas vidējais vecums	Mātes mirstība		11–18 g. v. sievietes, kuras apgūst vidējās izglītības mācību programmas, % ¹	Vidējās izglītības pakāpes absolventes, % no 18 g. v. sieviešu skaita	Augstākās izglītības pakāpes studenti, % no 19–23 g. v. sieviešu skaita ¹	Sieviešu īpatsvars nodarbināto vidū, % ³	Sieviešu īpatsvars vadītāju un speciālistu vidū, % ³	Sieviešu īpatsvars parlamenta deputātu vidū, %
			Uz 100 000 dzīvi dzimušo	Gadījumu skaits						
2000	75,8	24,9	24,8	5	86,5	94,0	79,8	46,9	57,7	17 ⁴
2001	75,5	24,9	25,4	5	87,7	92,7	85,4	48,0	59,4	17 ⁴
2002	75,9	25,4	5,0	1	87,2	75,2	91,7	49,2	58,3	18 ⁵
2003	75,7	25,4	14,3	3	88,9	70,7	96,6	49,7	57,7	18 ⁵
2004	76,1	25,6	9,8	2	89,8	81,9	98,3	50,2	57,8	18 ⁵
2005	76,3	26,0	4,6	1	89,1	85,1	97,8	50,8	58,7	18 ⁵
2006	76,1	26,3	13,5	3	71,2	84,3	96,3	54,5	58,0	19 ⁶
2007	76,2	26,4	25,8	6	71,3 ²	84,5	95,0	56,3	60,8	19 ⁶
2008	77,4	26,7	12,5	3	71,3 ²	87,9	92,7	57,5	61,9	19 ⁶
2009	77,6	27,1	46,1	10	70,0 ²	87,4	84,4	52,9	60,9	19 ⁶
2010	77,9	27,4	26,1	5	69,6 ²	91,5	79,4	51,1	60,1	19 ⁷
2011	78,5	27,7	5,4	1	68,1 ²	90,2	77,4	52,1 ¹	60,5 ¹	19 ⁷
2012	78,7	28,0	20,5	4	87,1	78,6	78,7	53,5	59,4	19 ⁷
2013	78,8	28,5	24,7	5	84,4	75,6	77,6	55,3	58,9	19 ⁷
2014	79,3	28,9	14,0	3	83,4	77,0	83,0	56,0	59,2	16 ⁸
2015	79,3	29,2	55,2	12	...	77,7	88,7	57,8	60,7	16 ⁸

¹ Dati pārrekināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

² Atbilstoši LR MK Noteikumiem par Latvijas izglītības klasifikāciju (11.04.2006.) vidējās izglītības pirmais posms ietver 7.–9. klasi (13–15 g. v.), otrais posms – 10–12. klasi (16.–18. g. v.).

³ Darbaspēka apsekojuma dati. 2000.–2001. gadā personas no 15 gadiem un vecākas, sākot ar 2002. gadu – 15–74 gadu vecumā.

⁴ 1998. gada 3. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

⁵ 2002. gada 5. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

⁶ 2006. gada 9. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

⁷ 2010. gada 2. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

⁸ 2014. gada 5. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

Demogrāfiskais raksturojums

	Iedzīvotāju skaits miljonos (gada sākumā)	Iedzīvotāju skaita pieaugums gadā, %	Summārais dzimstības koeficients	Apgādājamo īpatsvars, %	60 g. un vecāku iedzīvotāju īpatsvars, % (gada sākumā) ²	Paredzamais atlikušā mūža ilgums 60 gadu vecumā	
						Vīrieši	Sievietes
2000	2,4	-1,19	1,242	41,1	21,0	15,2	20,7
2001	2,4	-1,38	1,219	39,7	21,4	15,1	20,6
2002	2,3	-0,93	1,254	39,2	21,8	15,0	20,7
2003	2,3	-0,99	1,321	37,6	22,1	15,2	20,6
2004	2,3	-1,18	1,291	37,2	22,2	15,1	20,9
2005	2,2	-0,97	1,388	36,1	22,4	14,8	21,0
2006	2,2	-0,85	1,463	35,6	22,4	14,9	20,9
2007	2,2	-0,77	1,543	34,4	22,5	15,3	21,0
2008	2,2	-1,32	1,590	33,8	22,6	15,5	21,5
2009	2,2	-1,96	1,470	34,0	23,0	15,9	21,8
2010	2,1	-2,16	1,363	34,2	23,6	15,9	21,8
2011	2,1	-1,44	1,338	35,8	24,1	16,3	22,3
2012	2,0	-1,00	1,444	36,4	24,6	16,4	22,2
2013	2,0	-1,1	1,524	35,9	24,9	16,8	22,4
2014	2,0	-0,77	1,645	36,3	25,2	16,7	22,8
2015	2,0	-0,86	1,707	36,9	25,5	17,1	22,7

Dati pārreķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Veselības rādītāji

	Mirstība no asinsrites sistēmas slimībām, % no kopējās mirstības ¹	Mirstība no ļaundabīgajiem audzējiem, % no kopējās mirstības ¹	Iedzīvotāju skaits uz vienu ārstu ²	Vispārējās valdības sektora izdevumi veselībai, % no visiem vispārējās valdības sektora izdevumiem	Vispārējās valdības sektora izdevumi veselībai, % no IKP
2000	55,5	17,3	289	10,5	3,9
2001	55,9	17,4	300	9,2	3,2
2002	56,0	17,4	290	10,3	3,7
2003	56,1	17,9	289	9,7	3,4
2004	55,9	18,2	278	9,8	3,5
2005	55,1	18,0	271	11,9	4,1
2006	53,6	18,2	267	12,5	4,5
2007	54,6	17,9	270	11,9	4,0
2008	53,3	19,8	257	11,7	4,3
2009	53,7	19,9	266	10,5	4,6
2010	54,1	20,1	262	9,4	4,2
2011	54,9	20,6	259	10,6	4,1
2012	56,1	20,7	255	10,6	3,9
2013	57,0	20,8	250	9,9	3,7
2014	57,0	21,2	251	10,2	3,8
2015	57,3	20,9	250

¹ Slimību profilakses un kontroles centra dati. Aprēķināts, balstoties uz 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

² Aprēķins, izmantojot Slimību profilakses un kontroles centra datus un Centrālās statistikas pārvaldes datus.

Dati pārreķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Izglītības rādītāji

	Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāji, % no 7-23 g. v. iedzīvotāju skaita (bruto)	Skolēni izglītības pamatpakāpē, % no 7-15 g. v. iedzīvotāju skaita (bruto)	Skolēni vidējā izglītības pakāpē, % no 16-18 g. v. iedzīvotāju skaita (bruto)	Studenti augstākajā izglītības pakāpē, % no 19-23 g. v. iedzīvotāju skaita (bruto)	Izdevumi augstākajai izglītībai, % no visiem izglītības izdevumiem	Studenti, kuri mācījās par valsts un pašvaldību līdzekļiem, % no studentu skaita	Vispārējās valdības sektora izdevumi izglītībai, % no visiem vispārējās valdības sektora izdevumiem	Vispārējās valdības sektora izdevumi izglītībai, % no IKP
2000	86,3	92,5	102,3	62,4	22,7	33,7	14,6	5,6
2001	88,2	95,0	98,5	68,3	23,4	29,9	16,0	5,7
2002	89,6	96,0	97,2	73,0	24,1	27,1	16,1	5,8
2003	90,9	95,9	100,9	76,2	24,6	24,2	15,8	5,6
2004	91,6	97,1	102,1	76,4	25,5	23,5	17,0	5,1
2005	91,1	97,8	101,4	75,7	27,6	22,8	15,7	5,1
2006	90,0	98,0	100,4	73,7	27,2	23,3	15,7	5,1
2007	89,3	99,2	99,7	72,1	26,7	25,0	16,3	5,1
2008	89,2	99,3	102,2	71,0	25,5	26,6	16,8	5,7
2009	88,1	101,1	104,7	65,6	21,1	30,4	15,5	5,6
2010	88,5	102,4	106,1	63,7	25,1	34,1	14,0	5,0
2011	89,0	102,2	108,5	63,5	17,5	35,9	14,9	5,0
2012	90,3	102,9	110,2	64,9	17,9	36,9	14,7	4,6
2013	91,4	102,5	113,4	65,6	17,6	38,5	15,6	4,8
2014	93,4	103,0	115,2	67,9	17,3	40,4	15,8	...
2015	96,2	102,7	118,1	72,9	...	41,4

Dati pārreķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Tautas intelektuālais potenciāls

	Zinātnieki un tehniskie darbinieki uz 1000 iedzīvotāju	Kopējie izdevumi pētījumiem un izstrādāņiem, % no IKP	Absolventi vidējā izglītības pakāpē, % no iedzīvotājiem 18 gadu vecumā	Absolventi augstākajā izglītības pakāpē, % no iedzīvotājiem 23 gadu vecumā	Zinātnisko grādu ieguvušie, % no visiem beidzējiem
2000	2,3	0,45	51,9	63,0	0,3
2001	2,3	0,41	57,1	59,8	0,2
2002	2,3	0,42	55,3	66,9	0,3
2003	2,1	0,38	48,5	76,3	0,3
2004	2,9	0,42	45,3	82,2	0,4
2005	2,4	0,56	52,7	82,6	0,4
2006	2,8	0,70	56,5	81,2	0,4
2007	2,8	0,59	58,1	69,9	0,5
2008	2,5	0,61	59,7	75,4	0,6
2009	2,5	0,46	61,0	77,4	0,7
2010	2,7	0,60	63,2	79,9	0,5
2011	2,7	0,70	65,4	77,6	1,2
2012	3,2 ¹	0,66	69,9	69,6	1,2
2013	3,8	0,60	67,3	73,7	1,2
2014	4,1	0,68	69,0	60,6	1,5
2015	4,0	...	69,8	63,5	...

¹ Saskaņā ar Eurostat metodoloģiju ar 2012. gadu tiek ieskaitīts arī zinātni apkalpojošais personāls.

Dati pārreķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Nodarbinātība

	Nodarbinātie, % no iedzīvotāju kopskaita	Nodarbināto iedzīvotāju sadalījums, % no nodarbināto kopskaita ³			Nodarbināto iedzīvotāju ienākumu (darba samaksa) pieaugums/samazinājums, %	Darba nedēļas ilgums, stundas
		Lauksaimniecība	Rūpniecība	Pakalpojumi		
2000	51,4	15	26	59	5,7	41,4
2001	52,2	15	26	59	6,1	41,3
2002	53,9	15	26	59	8,0	41,9
2003	54,5	14	27	59	10,9	41,7
2004	54,9	13	27	60	8,8	40,9
2005	55,9	12	26	62	17,0	41,3
2006	59,7	11	28	61	23,1	41,3
2007	61,6	10	28	62	32,0	40,6
2008	62,0	8	29	63	22,5	39,4
2009	54,3	9	24	67	-2,3	38,9
2010	52,0	9	23	68	-7,5	38,4
2011	54,0	9	23	68	4,5	38,5
2012	56,1	8	24	68	3,9	38,3
2013	58,2	8	24	68	5,6	38,3
2014	59,1	8	24	68	8,6	38,6
2015	60,8	8	24	68	7,6	38,3

¹ No 2008. gada – Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija NACE 2. red.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Bezdarba rādītāji (gada beigās)

	Bezdarbnieku skaits, tūkst.	Bezdarba līmenis, %		Bezdarbnieki jaunieši (15–24 gadi), % no bez- darbnieku kopskaita	Izdevumi bezdarbnieku pabalstiem, % no visiem valsts izdevumiem ³	Ilgstošo bezdarbnieku (vairāk nekā 12 mēneši) īpatsvars
		Kopā ¹	Sievietēm ²			
2000	93,3	7,8	7,3	18,2	1,2	29,0
2001	91,6	7,7	6,9	19,5	1,0	26,6
2002	89,7	8,5	6,5	19,4	1,1	26,2
2003	90,6	8,6	6,6	20,1	1,1	29,2
2004	90,8	8,5	6,8	20,4	1,0	28,0
2005	78,5	7,4	5,6	18,3	1,2	26,2
2006	68,9	6,5	3,9	24,5	1,1	21,2
2007	52,3	4,9	3,3	22,4	0,9	17,7
2008	76,4	7,0	4,4	22,0	0,9	15,3
2009	179,2	16,0	8,7	22,6	2,5	21,7
2010	162,5	14,3	10,0	20,6	2,1	39
2011	130,3	11,5	8,3	19,1	1,3	41,2
2012	104,1	10,5	8,7	18,6	0,9	37,4
2013	93,3	9,5	6,9	17,9	1,1	32,1
2014	82,0	8,5	6,1	15,7	1,1	28,2
2015	81,8	8,7	5,5	13,8	...	26,4

¹ Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) dati.

² CSP aprēķins, izmantojot NVA reģistrēto bezdarbnieku (sieviešu) skaitu.

³ Ar 2007. gadu rādītājs tiek aprēķināts pēc valdības funkcijas "Atbalsts bezdarba gadījumā", kas ietver izdevumus bezdarbnieku pabalstiem.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Prioritātes valsts izdevumos

	Vispārējie valdības sektora izdevumi aizsardzībai, % no IKP	Vispārējie valdības sektora izdevumi veselībai, % no IKP	Vispārējie valdības sektora izdevumi izglītībai, % no IKP
2000	0,9	3,9	5,5
2001	0,9	3,2	5,4
2002	1,1	3,7	5,7
2003	1,2	3,4	5,5
2004	1,3	3,5	6,1
2005	1,2	4,1	5,4
2006	1,4	4,5	5,7
2007	1,4	4,0	5,6
2008	1,5	4,3	6,3
2009	1,2	4,6	6,7
2010	1,0	4,2	6,2
2011	1,0	4,1	5,9
2012	0,9	3,9	5,7
2013	0,9	3,7	5,7
2014	0,9	3,8	5,9

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Dabas resursi

	Teritorija, tūkst. km ²	Apdzīvotuma blīvums, cilvēki uz km ² (gada beigās)	Lauksaimniecībā izmantojamā zeme, % no teritorijas ¹	Mežu platība, % no teritorijas
2000	64,6	37	38,5	44,4
2001	64,6	36	38,4	44,3
2002	64,6	36	38,3	44,5
2003	64,6	36	38,3	44,7
2004	64,6	36	38,2	45,0
2005	64,6	36	38,1	45,2
2006	64,6	35	38,0	45,4
2007	64,6	35	37,9	45,5
2008	64,6	35	37,7	45,7
2009	64,6	35	37,6	45,8
2010	64,6	33	37,6	45,9
2011	64,6	32	37,3	46,3
2012	64,6	32	37,1	46,5
2013	64,6	31	36,9	46,7
2014	64,6	31	36,7	47,0
2015	64,6	31	36,5	47,2

¹ Valsts zemes dienesta dati.

² Latvijas Vides ģeoloģijas un meteoroloģijas centra dati.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Nacionālā ienākuma rādītāji

	Iekšzemes kopprodukts (IKP), milj. eiro	Lauksaimniecības pievienotā vērtība, % no IKP	Rūpniecības pievienotā vērtība, % no IKP	Pakalpojumi, % no IKP	Personiskais patēriņš, % no IKP	Iekšzemes bruto pamatkapitāla veidošana, % no IKP	Ieņēmumi no nodokļiem, % no IKP ¹	Vispārējās valdības sektora izdevumi, % no IKP	Eksports, % no IKP	Imports, % no IKP
2000	6847,7	5	20	75	62,3	25,2	29,3	37,3	36,9	44,9
2001	7457,5	5	19	76	61,4	27,4	28,6	34,8	38,1	48,5
2002	8389,5	5	19	76	61,2	24,6	27,9	35,2	36,6	46,8
2003	9541,6	5	18	77	61,0	24,8	27,5	33,5	36,2	48,7
2004	11038,1	5	18	77	61,4	28,9	27,7	34,8	39,1	54,7
2005	13581,8	4	16	80	60,1	31,3	28,0	34,3	43,2	57,7
2006	17073,1	4	15	81	62,9	34,2	28,8	36,2	40,0	60,7
2007	22552,4	4	15	81	58,8	36,5	28,3	34,1	38,5	57,6
2008	24314,3	3	14	83	56,9	32,1	27,8	37,3	39,6	52,5
2009	18808,4	4	16	80	59,4	22,6	27,3	43,7	42,6	44,3
2010	17921,5	4	19	77	62,6	19,4	28,0	44,8	53,7	55,2
2011	20244,4	4	18	78	60,5	22,2	27,9	39,1	58,0	63,0
2012	21810,5	4	18	69	59,7	25,5	28,7	37,2	61,5	66,0
2013	22762,9	4	17	79	60,3	23,2	28,6	37,0	60,4	63,6
2014	23580,9	60,0	22,9	29,0	37,5	59,5	61,8
2015	24377,7	60,3	22,8	...	37,2	58,8	60,2

¹ Atbilstoši Eiropas kontu sistēmas (EKS-95) metodoloģijai.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Tautsaimniecības attīstības tendences

	IKP pieaugums/samazinājums gadā (2010. gada cenās), %	IKP pieaugums/samazinājums gadā uz vienu iedzīvotāju (2010. gada cenās), %	Inflācija gadā, % pret iepriekšējo gadu	Budžeta pārsniegums vai deficīts, % no IKP (faktiskajās cenās)
2000	5,4	6,4	102,6	-2,7
2001	6,5	7,8	102,5	-2,0
2002	7,1	8,4	101,9	-2,2
2003	8,4	9,5	102,9	-1,6
2004	8,3	9,6	106,2	-1,0
2005	10,7	11,9	106,7	-0,4
2006	11,9	12,9	106,5	-0,6
2007	10,0	10,8	110,1	-0,7
2008	-3,6	-2,6	115,4	-4,1
2009	-14,3	-12,9	103,5	-9,1
2010	-3,8	-1,7	98,9	-8,5
2011	6,2	8,2	104,4	-3,4
2012	4,0	5,3	102,3	-0,8
2013	3,0	4,1	100,0	-0,9
2014	2,4	3,3	100,6	-1,6
2015	2,7	3,6	100,2	-1,3

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Vardarbība un noziedzība¹

	Ieslodzītie uz 100 000 iedzīvotāju ²	Nepilngadīgie noziedznieki, % no notiesāto kopskaita	Reģistrēto izvarošanu skaits uz 100 000 iedzīvotāju ²	Ar narkotiskām vielām saistīti noziegumi uz 100 000 iedzīvotāju ²	Gada laikā slepkavības ar iepriekšēju nodomu vai to mēģinājumus izdarījušie vīrieši uz 100 000 vīriešu ²	Reģistrētas izvarošanas uz 100 000 sieviešu
2000	370,8	14,2	5,6	27,5	20,0	10,4
2001	368,5	13,8	5,1	35,3	19,8	9,5
2002	360,1	14,2	4,6	27,1	19,4	8,4
2003	357,6	13,5	5,3	43,4	20,9	9,9
2004	336,7	13,5	14,0 ³	50,4	19,1	25,9 ³
2005	311,1	12,5	10,8 ⁴	46,6	12,3	19,9 ⁴
2006	297,9	13,5	5,5	44,8	14,5	10,2
2007	296,4	11,9	4,2	64,9	11,5	7,8
2008	313,6	10,4	4,6	114,6	11,8	8,4
2009	326,2	8,6	3,2	106,7	11,0	5,9
2010	319,7	7,8	3,7	103,2	8,4	6,9
2011	316,3	7,1	2,4	94,8	9,6	4,4
2012	299,1	6,7	3,4	134,5	12,2	6,2
2013	254,6	7,0	3,6	80,9	8,1	6,7
2014	237,1	5,8	3,7	138,1	9,3	6,9
2015	222,0	4,3	3,0	177,7	9,5	5,6

¹ 2005. gada 1. oktobrī stājās spēkā Kriminālprocesa likums, kurā tika ieviesta jauna Noziedzīgo nodarījumu reģistrācijas sistēma. Līdz ar to dati nav salīdzināmi ar iepriekšējiem gadiem.

² Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

³ Saskaņā ar 2003. gada 20. maija Ministru kabineta noteikumu Nr. 264 "Noziedzīgo nodarījumu reģistra noteikumi" II sadaļas 11.2. punktu 2004. gadā vienā krimināllietā par izvarošanu atsevišķi reģistrētas papildu noziedzīga nodarījuma epizodes, līdz ar to reģistrētu noziedzīgo nodarījumu skaits periodā ir ievērojami pieaudzis un dati par reģistrētu noziedzīgo nodarījumu skaitu nav salīdzināmi ar iepriekšējo periodu.

⁴ 2005. gada 1. oktobrī stājās spēkā Kriminālprocesa likums, kurā tika ieviesta jauna Noziedzīgo nodarījumu reģistrācijas sistēma, tāpēc dati nav salīdzināmi ar iepriekšējiem gadiem.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Labklājība, nabadzība un sociālie izdevumi

	Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas līmeņa ¹	Rūpniecības pievienotā vērtība, % no IKP	20% bagātāko un 20% nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumu attiecība ²	Vispārējās valdības sektora izdevumi sociālajai aizsardzībai, % no IKP	Vispārējās valdības sektora izdevumi izglītībai, % no IKP	Vispārējās valdības sektora izdevumi veselībai, % no IKP
2000	...	19,6	5,5	13,1	5,5	3,9
2001	...	19,3	...	11,9	5,4	3,2
2002	...	18,9	...	11,4	5,7	3,7
2003	...	17,8	...	10,8	5,5	3,4
2004	5200	17,6	6,2	10,4	6,1	3,5
2005	6100	16,2	6,7	9,3	5,4	4,1
2006	7800	15,1	5,8	8,9	5,7	4,5
2007	10 300	14,5	6,5	8,0	5,6	4,0
2008	11 200	14,4	6,7	9,1	6,3	4,3
2009	8700	16,0	6,5	14,0	6,7	4,6
2010	8500	18,9	6,2	14,2	6,2	4,2
2011	9800	18,0	6,2	12,3	5,9	4,1
2012	10 800	17,7	6,0	11,4	5,7	3,9
2013	11 300	17,2	6,1	11,5	5,7	3,7
2014	11 800	16,6	6,1	11,5	5,9	3,8
2015	12 300	16,4

¹ Dati no Eiropas Savienības statistikas biroja mājaslapas:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00001&plugin=1>

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Komunikācija

	Kinoteātru apmeklējumi uz vienu iedzīvotāju ¹	Muzeju apmeklējumi uz vienu iedzīvotāju ¹	Dienas laikrakstu eksemplāri uz 100 000 iedzīvotāju ¹	Izdotās grāmatas uz 100 000 iedzīvotāju ¹	Vieglie automobiļi uz 1000 iedzīvotāju (gada beigās) ¹
2000	0,6	0,6	9,5	104,2	234
2001	0,5	0,7	9,4	104,8	249
2002	0,5	0,7	9,4	97,7	267
2003	0,5	0,7	10,9	110,4	282
2004	0,7	0,8	11,1	110,9	301
2005	0,7	0,9	11,6	102,7	330
2006	1,0	1,0	11,1	106,2	369
2007	1,1	1,1	11,7	122,1	410
2008	1,1	1,2	12,0	126,9	426
2009	0,9	1,0	11,3	101,1	418
2010	1,0	1,2	9,3	93,5	300 ²
2011	1,0	1,2	10,0	100,0	295
2012	1,1	1,3	12,3	99,3	302
2013	1,2	1,3	12,0	107,0	314
2014	1,2	1,5	12,7	106,0	329
2015	1,2	1,6	12,7	107,3	342

¹ Ar 2000. gadu dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

² Ar MK 2010. gada 30. decembra noteikumiem "Transportlīdzekļa reģistrācijas noteikumi" ieviesta jauna norma – transportlīdzekļa izslēgšana no reģistra.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Urbanizācija

	Pilsētnieki, % no visiem iedzīvotājiem (gada beigās)	Pilsētnieku skaita pieauguma "+" vai samazinājuma "-" temps gadā	Iedzīvotāju skaits republikas pilsētās, % no visiem pilsētniekiem (gada beigās) ¹	Iedzīvotāju skaits pilsētās ar vairāk nekā 40 tūkst. iedzīvotāju, % no visiem iedzīvotājiem (gada beigās)
2000	68,0	-0,9	76,0	47,7
2001	67,9	-1,0	75,9	47,5
2002	67,8	-1,0	75,8	47,4
2003	67,8	-1,0	75,7	47,3
2004	67,8	-1,0	75,7	47,3
2005	67,8	-1,0	75,6	47,2
2006	67,9	-1,0	75,6	47,3
2007	67,9	-1,0	75,6	47,4
2008	67,9	-1,0	75,6	47,3
2009	67,9	-1,0	75,5	47,3
2010	67,8	-1,0	75,5	45,3 ²
2011	67,8	-1,0	75,5	45,3 ²
2012	67,6	-1,0	75,4	45,2 ²
2013	67,5	-1,0	75,4	45,2 ²
2014	67,8	-1,0	75,4	45,5 ²
2015	67,9	-1,0	75,4	45,6 ²

¹ Tā kā Valmiera un Jēkabpils ir republikas pilsētas, iedzīvotāju skaits tika pārrēķināts.

² Ventspils iedzīvotāju skaits samazinājies un vairs nav 40 000.

Dati pārrēķināti pēc 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātiem.

Literatūra

Ievada daļā izmantotie avoti

- 21st Century Skills. (n. d.) Retrieved from <http://www.atc21s.org/>
- Addison, C., & Meyers, E. (2013). Perspectives on information literacy: a framework for conceptual understanding. *Information Research*, 18(3), paper C27. Retrieved from <http://InformationR.net/ir/18-3/colis/paperC27.html>
- Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). *21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries* (OECD Education Working Papers, No. 41). Retrieved from [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP\(2009\)20&doclanguage=en](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP(2009)20&doclanguage=en)
- Bates, M. (2006). An Introduction to Metatheories, Theories, and Models. In: K. Fisher, S. Erdelez, L. McKechnie (Eds.), *Theories of Information Behaviour* (1–24 pp.). Medford, New Jersey: Information Today, Inc.
- Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., & Rumble, M. (2010). *Draft white paper. Defining 21st Century skills*. Retrieved from <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/19B97225-84B1-4259-B423-4698E1E8171A/115804/defining21stcenturyskills.pdf>
- Catts, R., & Lau, J. (2008). *Towards Information Literacy Indicators*. Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/towards-information-literacy-indicators/>
- Dede, C. (2009). *Comparing Frameworks for "21st Century Skills"*. Retrieved from http://watertown.k12.ma.us/dept/ed_tech/research/pdf/ChrisDede.pdf
- European Union. (2015). *Quality of Life: facts and views: Eurostat*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6856423/KS-05-14-073-EN-N/742aee45-4085-4dac-9e2e-9ed7e9501f23>
- Farkas, G. (2011). Literacy / illiteracy. In: G. Ritzer, J. M. Ryan (Eds.), *The Concise Encyclopedia of Sociology* (p. 358). Malden: Wiley-Blackwell.
- Gomes, M. C., Pinto, M. R., & dos Santos, G. G. (2010). Quality of life: A reappraisal. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 30(9/10), 559–580. doi:10.1108/01443331011072307
- Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F., & Onumah, C. (2013). *Media and information literacy: policy and strategy guidelines*. Paris: UNESCO.
- Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020 gadam*. (2013). Izgūts no www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/...
- Lau, J. (2006). *Guidelines on information literacy for lifelong learning*. Retrieved from <http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-en.pdf>
- Mackey, T. P., & Jacobson, T. (2014). *Metaliteracy: reinventing information literacy to empower learners*. Chicago: ALA Neal-Schuman, an imprint of the American Library Association.
- Meistarība*. (2009). Izgūts no <http://www.letonika.lv/default.aspx?q=meistar%C4%ABba&s=0&g=0>
- Mastery*. (n. d.) Retrieved from <http://learnersdictionary.com/definition/mastery>
- OECD. (2013). *What the Survey of Adult Skills (PIAAC) measures* (The Survey of Adult Skills: Reader's Companion). Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204027-4-en>
- OECD. (2015). *Adults, Computers and Problem Solving: What's the Problem?* Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/9789264236844-en>
- Park, Y. (2016). *8 digital skills we must teach our children*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2016/06/8-digital-skills-we-must-teach-our-children/>
- Savolainen, R. (1995). Everyday Life Information Seeking: Approaching Information Seeking in the Context of "way of Life". *Library & Information Science Research*, 17(3), 259–294. Retrieved from <http://bogliolo.eci.ufmg.br/downloads/SAVOLAINEN%201995.pdf>
- Stordy, P. H. (2015). Taxonomy of literacies. *Journal of Documentation*, 71(3), 456–476. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1108/JD-10-2013-0128>
- UNESCO. (n.d.a) *Building Knowledge Societies*. Retrieved from <http://en.unesco.org/themes/building-knowledge-societies>
- UNESCO. (n.d.b) *Medijpratība*. Izgūts no <http://www.unesco.lv/lv/zinasanu-sabiedriba/medijpratiba-1/medijpratiba/>
- UNESCO. (2013). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: country readiness and competencies*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf>
- UNESCO. (2016). *Literacy*. Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/education-building-blocks/literacy/>
- Zurkowski, P. (1974). *The Information Service Environment: Relationships and Priorities: Related paper No. 5*. National Commission on Libraries and Information Science, Washington DC. Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf>

1. daļā izmantotie avoti

- Centrālā statistikas pārvalde (CSP). (2015 a). *Demogrāfiskās slodzes līmenis statistiskajos reģionos, republikas pilsētās un novados gada sākumā*. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Socila/Socila_ikgad__iedz__iedzskaits/?tablelist=true&rxid=cdb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0

- Centrālā statistikas pārvalde (CSP). (2015 b). *Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas statistiskajos reģionos*. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociale/Sociale__ikgad__iedz__iedzskaitis/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0
- Centrālā statistikas pārvalde (CSP). (2014). *Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi Latvijas statistiskajos reģionos (eiro, mēnesī)*. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociale/Sociale__ikgad__ienemumi/?tablelist=true&rxid
- Eurostat. (2014). *Self-reported unmet needs for medical care due to being too expensive, by income quintile*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Eurostat. (2015). *Individuals – internetuse*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/web/information-society/data/database>
- Eurostat. (2016). *Health statistics*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdph270&plugin=1>
- Finansēšanas kārtība*. (2016). Izgūts no <http://www.veselibaspolitika.lv/?lapa=vas>
- HLS-EU Consortium. (2012). *Comparative Report of Health Literacy in Eight EU Member States. The European Health Literacy Survey Hls-Eu*. Retrieved from <http://www.health-literacy.eu>
- Kalniņa, A., & Meņšikovs, V. (2003). Cilvēkdrošība Latvijā. No: M. Simane (red.), *Latvija. Pārskats par tautas attīstību. Cilvēkdrošība. 2002/2003* (32.–33. lpp.). Rīga: UNDP Latvija.
- Latvijas Republikas Veselības ministrija. (09.09.2015.). *Nozares politika*. Izgūts no http://www.vm.gov.lv/lv/nozare/nozares_politika/
- Liels cukura daudzums saistīts ar vēža attīstības risku*. (2013). Izgūts no <http://www.doctus.lv/2013/2/cukurs-vezis>
- Mosalos, E., Dixon, A., Figueras, J., & Kutzin, J. (2002). *Funding healthcare: options for Europe*. Philadelphia: Open University Press.
- Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām* (Ministru kabineta noteikumi Nr. 60) (pieņemti 20.01.2009.; stājās spēkā 12.02.2009.). Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/ta/id/187621-noteikumi-par-obligatajam-prasibam-arstniecibas-iestadem-un-to-strukturvienibam>
- Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Māra Kučinska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai* (Ministru kabineta rīkojums Nr. 275) (pieņemts 03.05.2016.; stājās spēkā 03.05.2016.). Izgūts no <http://likumi.lv/ta/id/281943-par-valdibas-ricibas-planu-deklaracijas-par-mara-kucinska-vadita-ministru-kabineta-iecereto-darbibu-istenosani>
- Regulation (EU) No 282/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 on the establishment of a third Programme for the Union's action in the field of health (2014-2020) and repealing Decision No 1350/2007/EC Text with EEA relevance*. (11 March 2014). Retrieved from [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?jessionid=5Qj3TvyCyBqhbLZz zBttjDgh3gyXkQWYrjhr36mChMJJlp02XX!2060916514?uri=uriserv:OJ.L_.2014.086.01.0001.01.ENG \(29.07.2016\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?jessionid=5Qj3TvyCyBqhbLZz zBttjDgh3gyXkQWYrjhr36mChMJJlp02XX!2060916514?uri=uriserv:OJ.L_.2014.086.01.0001.01.ENG (29.07.2016))
- Riska faktori*. (b.g.) Izgūts no <http://sirdsslimibas.lv/lv/page/497/kadi-medz-but-ritma-traucejumi>
- Rowlands, G., Protheroe, J., Price, H., Gann, B. & Raf, I. (2014). *Health Literacy: Report from an RCGP-led health literacy workshop*. Retrieved from <http://www.rcgp.org.uk/clinical-and-research/clinical-resources/health-literacy-report.aspx>
- Saltman, R. (2004). Social health insurance in perspective: the challenge of sustaining stability. In: R. Saltman, R. Busse, J. Figueras, Open J. (Eds.), *Social health insurance systems in western Europe* (pp. 3–20). New York: University Press.
- Slimību profilakses un kontroles centrs. (2013). *Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012*. Izgūts no <https://www.spkc.gov.lv/lv/statistika-un-petijumi/petijumi-un-zinojumi/veselibu-ietekmejoso-paradumu>
- Slimību profilakses un kontroles centrs. (2015). *Statistikas dati par 2015. gadu*. Izgūts no <https://www.spkc.gov.lv/lv/statistika-un-petijumi/statistika/veselibas-aprupes-statistika1/get/nid/1>
- Sykes, S., Wills, J., Rowlands, G. & Popple, K. (2013). Understanding critical health literacy: a concept analysis. *Public Health*, 13(150). Retrieved from <http://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-13-150>
- Wallace, A. S., Perkhounkova, Y., Bohr, N. L., & Chung, S. J. (2016). Readiness for hospital discharge, health literacy, and social living status. *Clinical Nursing Research*, 25(5), 494.
- WHO. (2016). *Health policy*. Retrieved from http://www.who.int/topics/health_policy/en/
- WHO Regional Office for Europe. (2013). *Health literacy (The solid facts)*. Retrieved from http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/190655/e96854.pdf

2. daļā izmantotie avoti

2015. gadā turpinājās prognozētā apdrošināšanas tirgus izaugsme. (24.02.2016.). Izgūts no <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-masu-informacijas-l/2016/5611-2015-gada-turpinajas-prognozeta-apdrosinasanas-tirgus-izaugsme.html>
- Augusti iedzīvotāju uzticēšanās finansu sektoram un tā uzraugam. (21.03.2016.). Izgūts no <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-masu-informacijas-l/2016/5697-fktk-augusi-iedzivotaju-uzticesanas-finansu-sektoram-un-ta-uzraugam.html>
- Centrālā statistikas pārvalde (CSP). (b.g.) *Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa (eiro; % pret iepriekšējo periodu)*. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociale/Sociale__ikgad__dsamaksa/DS0010_euro.px/?rxid=
- Eurostat. (n.d.) *Household savings rate (%)*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/teina500>
- Finanšu pratības indekss*. (2015). Izgūts no <http://www.klientuskola.lv/lv/petijumi/finansu-pratibas-indekss.html>
- FKTK: Latvijas iedzīvotāju finanšu pratība pieņemas spēkā*. (21.06.2016.). Izgūts no <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-masu-informacijas-l/2016/5803-fktk-latvijas-iedzivotaju-finansu-pratiba-pienemas-speka.html>
- FKTK pētījums: 91% Latvijas iedzīvotāju piekrīt, ka finanšu pratība ir regulāri jāpapildina*. (12.03.2015.). Izgūts no <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-masu-informacijas-l/arhivs/2015/878-2015-03-12-fktk-petijums-91-latvijas-iedzivotaju-piekritka-finansu-pratiba-ir-regulari-japapildina.html?highlight=Wyj6aW5cdTAXMDFcdTAXNjFhbmFzIIO>
- Hung, A., Parker, A., & Yoong, J. (2009). *Defining and Measuring Financial Literacy* (Working paper). Retrieved from https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2009/RAND_WR708.pdf

- Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības stratēģija 2014–2020. (2014). Izgūts no http://www.fktk.lv/texts_files/Strategijas_makets_final.pdf
- Menshikov, W. (2016). Experience of research of social classes in Latvia. *Filosofija, Sociologija*, 27(2), 83–92.
- Mullainathan, S., & Thaler, R. H. (2005). *Behavioral Economic* (NBER Working paper No. 7948). Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w7948.pdf>
- Par Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam apstiprināšanu (Saeimas paziņojums) (22.05.2014.). Izgūts no http://likumi.lv/doc.php?id=266406=PISA_2012_FinancialLiteracyAssessmentFramework. (2012). Retrieved from <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46962580.pdf>
- PTAC dati: 2015. gadā nebanku kredīšanas tirgus pieaugums no jauna izsniegto kredītu palielinājumam un summu apjomam visiem kredītu veidiem (b.g.). Izgūts no <http://www.ptac.gov.lv/lv/news/ptac-dati-2015gada-nebanku-kreditesanas-tirgus-pieaugums-no-jauna-izsniegto-kreditu>
- Skolēnu kompetence finanšu jomā starptautiskā salīdzinājumā: OECD PISA 2012 finanšu moduļa pirmie rezultāti un secinājumi (09.07.2014.). Izgūts no http://www.ipi.lu.lv/fileadmin/_migrated/content_uploads/Rezultati_izdale_09072014_2.pdf
- Titko, J., Ciemeļa, G., & Lāce, N. (2014). *Finanšu lietpratības novērtēšana* (metodiskais materiāls). Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.

3. daļā izmantotie avoti

- Beinaroviča, O. (2014). *Ārpus laulības kopdzīves ekskluzīvais statuss tiesībās un tās tiesiskais regulējums Eiropā* (promocijas darbs). Rīga: LU Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedra. Izgūts no https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5252/44835-Olga_Beinarovica_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Civillikums* (pieņemts 28.01.1937.; stājās spēkā 01.09.1992.). Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=225418>
- Council of Europe, *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. 12.04.2011. Izgūts no <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046031c>
- Eglīte, P., Putniņa, A., Brants, M., Mileiko, I., & Laizāne, M. (2013). *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru analīze. Projektu un kvalitātes vadība*. Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/gala_zin13012014.pdf
- Family Literacy: A Research Agenda to Build the Future* (Report from the Goodling Institute for Research in Family Literacy Think Tank). (2002). Retrieved from https://archive.org/details/ERIC_ED472749
- Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam*. (2011). Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/Impamn_200111_gvp.pdf
- Hein, C. (2005). *Reconciling Work and Family Responsibilites* (Practical Ideas from Global Experience). Geneva: International Labor Office. Retrieved from http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2005/105B09_142_engl.pdf
- Iedzīvotāju reprodūktīvā veselība: pārskats par situāciju Latvijā (2003–2011)*. Izgūts no http://www.papardeszieds.lv/attachments/311_Papardeszieds_WEB.compressed.pdf
- Izglītības un zinātnes ministrija. (2003). *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam*. Izgūts no <http://www.lsa.lv/wp-content/uploads/2013/03/Izglitibasattistibaspamatnostadnes.pdf>
- Jansone-Ratinika, N. (2013). *Tēva pedagoģiskā kompetence mūdienu ģimenē* (promocijas darbs). Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Pedagoģijas nodaļa. Izgūts no https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4836/33615-Nora_Jansone_Ratinika_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kāpiņa, L. (12.05.2014.). *Biedrības mediācija un ADR mediācijas statistika* (prezentācija). Izgūts no http://adr.mediacija.lv/wp-content/uploads/2015/03/MADR_Statistika_2013.pdf
- Korpa, V. (2012). *Darba un ģimenes dzīves saskaņošana privātā sektora organizācijās* (promocijas darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. Izgūts no http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Viola_Korpa_2012.pdf
- Korpa, V. (2013). Parenting and Work-Family reconciliation in Latvia. In: *Exchange of good practices on Gender Equality* (Parenting in France, Comments paper). Retrieved from http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/exchange_of_good_practice_fr/lv_comments_paper_fr2013_en.pdf
- Latvijas Zvērinātu notāru padome (LZNP) un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS. (2014). *Neregistrētas kopdzīves iemesli un laulību priekšrocības: aptaujas rezultāti*.
- Marriage and divorce statistics*. (2015). Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics
- Putniņa, A., & Linde, Z. (2011). *Mazu bērnu tiesību aizsardzības sistēmas izvērtējums*. Izgūts no http://www.centrsdardedze.lv/data/kampanas/Zinojums_NodibDardedze_Apr2012.pdf
- Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf
- Putniņa, A., Pinka, M., Mileiko, M., Kalēja, J., Janukova M., Muižniece, M., Apse, A. (2015). *Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves faktoru salīdzinošā analīze* (pētījuma ziņojums). Izgūts no http://www.antropologija.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/antropologija/zinas/Petijums_kopdzive-2015.pdf
- Sedlenieks K., Rolle K. (2016). *Palīdzēt un atbalstīt: Latvijas tēvi ģimenes dzīvē. Nodibinājums "Tēvi"*. Izgūts no https://www.academia.edu/28539155/Pal%C4%ABdz%C4%93t_un_atbalst%C4%ABt_Latvijas_t%C4%93vi_%C4%A3imenes_dz%C4%ABv%C4%93_To_Help_and_Support_Latvian_fathers_in_family_life
- Skreiture-Pikše, I. (2010). *Mātes kompetences izjūtas, mātes-bērņa emocionālās pieejamības un bērna uzvedības maiņas pēc mātes piedalīšanās vecāku mācību programmā "Bērņa emocionālā audzināšana"* (promocijas darbs). Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Pedagoģijas nodaļa. Izgūts no https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4762/28034-Skreiture-Pikse_Inga_Dokt030207.pdf?sequence=1

4. daļā izmantotie avoti

- Aday S., Farrell, H., Lynch, M., Sides, J., & Freelon, D. (2012). *New media and conflict after the Arab Spring* (Blogs and bullets II). Retrieved from <http://www.usip.org/sites/default/files/PW80.pdf>
- Advisory Group on Citizenship. (1998). *The Crick report: Education for citizenship and the teaching of democracy in schools*. London: Qualifications and Curriculum Authority. Retrieved from <http://dera.ioe.ac.uk/4385/1/crickreport1998.pdf>
- Aktuāli! Grozījumi Valsts pārvaldes likumā par portālu Latvija.lv. (2016. gada maijs). *Portāla Latvija.lv e-zīņas*, 5(1), 1.–4. Izgūts no <https://www.latvija.lv/lv/Aktualitates/2016/-/media/8BE3333928DF4D7A8711163F459D1EB1.ashx> (aplūkots: 14.07.2016.).
- Bird, E. (2011). Are we all producers now? Convergence and media audience practices. *Cultural Studies*, 25(4), 502–516.
- Blais, A., & Rubenson, D. (2013). The source of turnout decline new values or new contexts? *Comparative Political Studies*, 46(1), 95–117.
- Buholcs, J. (2014). Draugiem.lv kontaktgrupas domubiedri loma Latvijas emigrantu saziņā. No: *Latvija ārpus Latvijas: Kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte* (Konferences rakstu krājums) (356.–368. lpp). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs.
- Buholcs, J., & Tabuns, A. (2015). Latvijas emigrantu transnacionālo identitāšu izpausmes sociālo tīklu portālu lietojumā. No: I. Mieriņa (red.), *Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora* (128.–143. lpp). Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Crick, B. & Porter, A. (1978). *Political Education and Political Literacy*. London: Longman.
- Dalton, R. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion in Political Support in Advanced Industrial Democracies*. New York: Oxford University Press.
- Dewey, T., Kaden, J., Marks, M., Shun, M. & Zhu B. (2012). *The impact of social media on social unrest in the Arab Spring*. Stanford: Stanford University. Retrieved from <https://publicpolicy.stanford.edu/publications/impact-social-media-social-unrest-arab-spring>
- Eroğlu, Ş. (2015). Public libraries and their roles within the context of e-government literacy. In: S. Kurbanoğlu, J. Boustany, S. Špiranec, E. Grassian, D. Mizrachi, L. Roy (Eds.), *Information Literacy: Moving Toward Sustainability* (Third European Conference, ECIL 2015) (pp. 121–131). Springer.
- European Commission. (2016a). *Europe's digital progress Report. Human capital: Digital inclusion and skills*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/human-capital>
- European Commission. (2016b). *Europe's digital progress report. Use of Internet services by citizens in the EU*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/use-internet>
- Harris, A., Wyn, J., & Younes, S. (2013). Beyond apathetic or activist youth: 'Ordinary' young people and contemporary forms of participation. *Young*, 18(1), 9–32.
- Hazans, M. (2013). Emigration from Latvia: Recent trends and economic impact. In: *Coping with emigration in Baltic and East European countries* (pp. 65–110). Retrieved from http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31166/Hazans_OECD_2013.pdf?sequence=1
- Hokonena, S. (2014). *Sociālo tīklu lietošanas paradumi*. Izgūts no http://www.tns.lv/newsletters/2014/40/?category=tns40&id=mp_socialo_tiklu_lietosana
- Holma, B., Krūmiņa, L., & Pakalna, D. (2013). Informācijas lietošana par sabiedrības ilgtspējai svarīgiem jautājumiem. Latvija. No: B. Bela (red.), *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2012/2013. Ilgtspējīga nācija* (73.–80. lpp.) Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. Izgūts no http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/sppi/tautas/TAP-makets2013_ar_vaaku.pdf
- Ījabs, I. (2014). Politiskā līdzdalība. No: J. Rozenvalds (red.), *Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits 2005–2014* (209.–222. lpp.). Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. Izgūts no http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/Demokratijas_audits_2014_kopaa.pdf
- Kas ir Latvijas e-indeks?* (2016). Izgūts no <http://www.eindekss.lv/lv/3-kas-ir-latvijas-e-indekss>.
- Kinca, A., & Bērtule, A. (2015). *Vērienīgais e-veselības projekts uz izgāšanās sliekšņa*. Izgūts no <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/verienigais-e-veselibas-projekts-uz-izgasanas-sliesna.a121022/>
- Kevere, L. (2016). *Tiešsaistes mediju sniegtās informācijas pārbaudīšana auditorijā no 20 līdz 25 gadiem*. (Gada projekts.) Valmiera: Vidzemes augstskola.
- LETA. (2015). *Nesaprot, kāpēc iedzīvotāji atsakās lietot "Latvija.lv" pakalpojumus*. Izgūts no http://financenet.tvnet.lv/zinas/546000-nesaprot_kapec_iedzivotaji_atsakas_lietot_latvijalv_pakalpojumu
- Manabalss.lv. (2015). *Paveiktais*. Izgūts no <https://manabalss.lv/page/progress>
- Mieriņa, I. (2015). Jauniešu pilsoniskās un politiskās līdzdalības formu tipoloģija. *Cultural Studies / Kulturas studijas*, 7, 82–105.
- Ņikišins, J., Rozenvalds, J., & Zepa, B. (2014). Politiskā kultūra un demokrātija. No: J. Rozenvalds (red.), *Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits 2005–2014* (237.–254. lpp). Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. Izgūts no http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/Demokratijas_audits_2014_kopaa.pdf
- Rožukalne, A., & Skulte, I. (2016). Latvijas mediju auditorija recesijas laikā. No: S. Kruks (red.), *Ekonomiskā krīze Latvijā: "veiksmes stāsta" pēcgārša* (175.–192. lpp). Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
- Sabiedriskās domas izvērtējums par e-pakalpojumu pielietojumu*. (2015). Izgūts no http://www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Publikacijas/petijumi/Elietas//2015_11_E_pakalpojumu_izvertejums_02122015.pdf (aplūkots: 20.07.2016.).
- Saeima vēl pārskatīs likumprojektu par olšūnu ziedošanas ierobežojumiem*. (2016. gada 16. jūnijs.) Izgūts no <http://www.irlv.lv/2016/6/16/saeima-vel-parskatis-likumprojektu-par-olsunu-ziedosanas-ierobezojumiem>
- Savolainen, R. (1995). Everyday life information seeking: Approaching information seeking in the context of "way of life". *Library & Information Science Research*, 17(3), 259–294. Retrieved from <http://bogliolo.eci.ufmg.br/downloads/SAVOLAINEN%201995.pdf>

- SKDS. (2014). *Demokrātijas audits, aprīlis (Latvijas iedzīvotāju aptauja)*.
- SUSTINNO aptauja (2015). Valsts pētījumu programma "Inovācija un ilgtspējīga attīstība: Latvijas pēckrīzes procesi globālā kontekstā (SUSTINNO)". Apakšprojekts "Sabiedrības vērtīorientācijas un sabiedrības atjaunošanās".
- TNS. (30.05.2016.) *Jau 37% Latvijas iedzīvotāju internetu viedtālruni lieto katru dienu*. Izgūts no <http://www.tns.lv/?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=4980>
- Turner, R. (1956). Role-taking, role standpoint, and reference group behavior. *American Journal of Sociology*, 61, 316–328.
- UNESCO. (2013). *Global media and information literacy assessment framework: Country readiness and competencies*. Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/global-media-and-information-literacy-assessment-framework> (aplūkots: 21.07.2016.).
- United Nations. (2014). *E-government Survey 2014 (E-government for the Future we Want)*. New York: United Nations. Retrieved from https://publicadministration.un.org/egovkb/portals/egovkb/documents/un/2014-survey/e-gov_complete_survey-2014.pdf
- Valtenbergs, V. (2011). *Interneta politiskās komunikācijas nozīme atklātības un elektroniskās demokrātijas attīstībā* (promocijas darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Politikas zinātnes nodaļa. Izgūts no http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Valtenbergs_Promocijas%20darbs.pdf
- Vienotais valsts un pašvaldību pakalpojumu portāls*. (2016). Izgūts no <https://www.latvija.lv/lv/ParPortalu>
- Wolfsfeld, G., Segev, E. & Sheaffer, T. (2013). Social media and the Arab Spring: Politics comes first. *The International Journal of Press/Politics*, 18(2), 115–137.

5. daļā izmantotie avoti

- Adler, N. (1997) Purpose of Life, MacArthur SES & Health Network Research. *MacArthur SES & Health Network Research*. Retrieved from <http://www.macses.ucsf.edu/research/psychosocial/purpose.php> (aplūkots: 09.03.2016.)
- Adler, P. A., Kless, S.J., & Adler, P. (1992). Socialization to Gender Roles: Popularity among Elementary School Boys and Girls. *Sociology of Education*, 65(3), 169–187.
- Aleksejeva, L. (2012). Izglītības līmenis un darba tirgus Latvijā. Universitāšu ieguldījums Latvijas tautsaimniecībā. No: *Universitāšu ieguldījums Latvijas tautsaimniecībā* (30.–38. lpp.). Izgūts no http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/par/strukturvienibas-un-infrastruktura/saist/lu/Universitatu_ieguldijums_Latvijas_tautsaimnieciba.pdf
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Bihagen, E., & Katz-Gerro, T. (2000). Culture consumption in Sweden: The stability of gender differences. *Poetics*, 27(5), 327–349. doi:10.1016/S0304-422X(00)00004-8
- Bogdzeviča, A., Celmiņa, E., Grigule, L., Ķīkule, I. & Rāta, A. (2005). *Vadlīnijas mācību grāmatu veidotājiem: dzimumu līdzības principu integrēšana mācību grāmatās*. Rīga: Labklājības ministrija. Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/dz_lidzt_un_izglitiba_macibugr.pdf
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Centrālā statistikas pārvalde (CSP). (2016a). *Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2015. gadā* (statistikas dati). Izgūts no http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_17_darbaspeka_apsekojuma_galvenie_raditaji_2015_gada_16_00_lv_en.pdf
- Centrālā statistikas pārvalde (CSP). (2016b). Izglītība un zinātne. Education and Science (2. nod.). No: Centrālā statistikas pārvalde. *Sievietes un vīrieši Latvijā. Women and Men in Latvia* (17.–24. lpp.). Izgūts no http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_13_sievietes_un_viriesi_latvija_2016_16_00_lv_en.pdf
- Centrālā statistikas pārvalde (CSP). (2016 c). *IZG27. Studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām augstskolās un kolēdžās (mācību gada sākumā)* (statistikas dati). Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_izgl/?tablelist=true&rxid
- Coulangeon, P. (2015). Leisure and Cultural Consumption: The European Perspective. In: James D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed.) (pp. 838–845). Oxford: Elsevier.
- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1964). An Experimental Study in Existentialism: The Psychometric Approach to Frankl's Concept Ofnoogenic Neurosis. *Journal of Clinical Psychology J. Clin. Psychol*, 20(2), 200–207.
- Daugavietis, J. (2015). *Amatiermāksla Latvijā: kopienas attīstība un kultūrpolitika* (promocijas darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. Izgūts no <https://independent.academia.edu/J%C4%81nisDaugavietis/Dissertation>
- Davidson, J. W., & Faulkner, R. (2010). Meeting in music: The role of singing to harmonise carer and cared for. *Arts & Health*, 2(2), 164–170.
- Dunphy, K. (2009). *Developing and Revitalizing Rural Communities Through Arts and Creativity*. Vancouver: Centre for Policy Studies on Culture and Communities at Simon Fraser University.
- Eiropas Parlaments. (2012). *Ziņojums par dzimumu stereotipu izskaušanu Eiropas Savienībā*. Izgūts no <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2012-0401+0+DOC+XML+V0//LV>
- Eiropas politika pieaugušo izglītības jomā*. (b. g.) Izgūts no http://ec.europa.eu/education/policy/adult-learning_lv
- European Comission. (2013). *Cultural Acces and Participation Report*. (Special Eurobarometer 399.) Retrieved from http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_399_en.pdf
- Eurostat. (2016). *Culture statistics* (2016 edition). Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7551543/KS-04-15-737-EN-N.pdf/648072f3-63c4-47d8-905a-6fdc742b8605>
- Garner, P. W., & Estep, K. M. (2002). Empathy and Emotional Expressivity. In: J. Worrel (Ed.), *Encyclopedia of Women and Gender (Sex Similarities and Differences and the Impact of Society on Gender, Vol. 1)* (pp. 391–401). California; London: Academic Press.

- Geske, A., Grīnfelds, A., Kangro, A., & Kiseļova, R. (2013). *Latvija OECD Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā 2012 – pirmie rezultāti un secinājumi*. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības pētniecības institūts.
- Ginsburgh, V. A. (2001). Art and Culture, Economics of. In: N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 758–764). Pergamon: Elsevier. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/04113-9>
- Iedzīvotāji ar augstāku izglītības līmeni koncentrējas blīvāk apdzīvotās vietās. (26.02.2015.) Izgūts no <http://www.csb.gov.lv/notikumi/iedzivotaji-ar-augstaku-izglitiba-limeni-koncentrejas-blivak-apdzivotas-vietas-42343.html>
- Jeannotte, M. S. (2005). Just Showing Up: Social and Cultural Capital in Everyday Life. In: C. Andrew, M. Gattinger, M. Sharon Jeannotte, & W. Straw (Eds.), *Accounting for Culture: Thinking through Cultural Citizenship* (pp. 124–145). Ottawa, ON: University of Ottawa Press.
- Kazaka, S., & Moroza, D. (2009). *Mājturība un tehnoloģijas: 5. klase* (mācību grāmata, B daļa: tekstila tehnoloģijas). Rīga: RaKa.
- Kiwan, N. (2007). A critical perspective on socially embedded cultural policy in France. *International Journal of Cultural Policy*, 13(2), 153–167. doi:10.1080/10286630701342758
- Klāsons, G., Tjarve, B., Laķe, A., Spuriņš, U., & Asare, I. (2014). *Latvijas iedzīvotāju kultūras patēriņš un līdzdalība kultūras aktivitātēs 2007–2014* (pētījumu dati un statistika). Rīga: CultureLab. Izgūts no <https://culturelablv.files.wordpress.com/2014/12/kulturas-paterins-web-versija-3-decembris.pdf>
- Krasnopjorovs, O. (2016). *Nepietiekama izglītība – galvenais bezdarba riska faktors*. Izgūts no <https://www.makroekonomika.lv/nepietiekama-izglitiba-galvenais-bezdarba-riska-faktors>
- Meņšikovs, V. (2009). Kopkapitāls un jaunatnes dzīves stratēģijas: socioloģiskais aspekts. *Social Sciences Bulletin / Socialo Zinatnu Vestnesis*, 9, 7–37.
- Neimanis, A. (1999). *Dzimums un tautas attīstība Latvijā*. Rīga: UNDP.
- Noteikumi par valsts pamatzglītības standartu, pamatzglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatzglītības programmu paraugiem (Ministru kabineta noteikumi Nr. 468). (12.08.2014.) Izgūts no <http://www.likumi.lv/doc.php?id=268342>
- Nollenberger, N., Rodríguez -Planas, N., & Sevilla, A. (2016). The Math Gender Gap: The Role of Culture. *The American Economic Review*, 106(5), 257–261.
- OECD. (2014). *PISA 2012 results in focus: what 15-year-olds know and what they can do with what they know*. Retrieved from <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf>
- OECD. (2016). *Education at a Glance 2016* (OECD Indicators). Retrieved from <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9616041e.pdf?expires=1480796790&id=id&accname=guest&checksum=AD8D445890D6BD990C00F7EAA63E2195>
- Peterson, R. A., & Kern, R. M. (1996). Changing highbrow taste: From snob to omnivore. *American sociological review*, 61(5), 900–907.
- Pičukāne, E., Kīkule, I., & Zemīte, S. (2001). *Dzimuma lomu attēlojums mācību grāmatās latviešu valodā: ziņojums par pētījuma rezultātiem* (ziņojums par pētījuma rezultātiem). Izgūts no http://providus.lv/article_files/1509/original/zinojums_dzimgram.pdf?1331731413
- Robinson, J. P. (2001). Leisure and Cultural Consumption. In: N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 8709–714). Pergamon: Elsevier. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/04113-9>
- Roose, H., & Daenekindt, S. (2015). Cultural participation, trends in. In: J. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (2nd ed., Vol. 5) (pp. 447–452). Oxford, UK: Elsevier.
- Savolainen, R. (1995). Everyday Life Information Seeking: Approaching Information Seeking in the Context of “way of Life”. *Library & Information Science Research*, 17(3), 259–294. Retrieved from <http://bogliolo.eci.ufmg.br/downloads/SAVOLAINEN%201995.pdf>
- Sedlenieks, K., & Rolle, K. (2016). *Palīdzēt un atbalstīt: Latvijas tēvi ģimenes dzīvē*. Izgūts no http://www.academia.edu/28539155/Pal%C4%ABdz%C4%93t_un_atbalst%C4%ABt_Latvijas_t%C4%93vi_%C4%A3imenes_dz%C4%ABv%C4%93_To_Help_and_Support_Latvian_fathers_in_family_life
- Silvanto, S., Linko, M., & Cantell, T. (2008). From enlightenment to experience: cultural centres in Helsinki neighbourhoods. *International Journal of Cultural Policy*, 14(2), 165–178. doi:10.1080/10286630802106334
- Simpkins, S. D., Davis-Kean, P. E., & Eccles, J. S. (2006). Math and science motivation: A longitudinal examination of the links between choices and beliefs. *Developmental psychology*, 42(1), 70.
- Situācijas analīze izglītības sistēmā par dzimumu līdztiesības jautājumiem (ziņojums). (2005). Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/situacija_latvija/zinojums_dz_l_situacija_izglitiba1.pdf
- Tabuns, A. (red.). (2006). *Kultūras. Jaunieši. Mediji*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Tisenkopfs, T., Pisarenko, O., Daugavietis, J., Putniņa, A., & Locika, K. (2002). *Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē*. Rīga: Baltijas studiju centrs. Izgūts no http://www.km.gov.lv/doc/starpnozares/petijumi/Dziesmu_svetki_mainiga_sociala_vidē.pdf
- Tenenbaum, H. R., & Leaper, C. (2003). Parent-child conversations about science: The socialization of gender inequities? *Developmental Psychology*, 39(1), 34.
- Valsts pārbaudes darbi: norises statistika un rezultātu raksturojums. (2016). Izgūts no <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/statistika.shtml>
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & society*, 1(2), 125–151.
- Yoesting, R., & Burkhead, D. L. (1973). Significance of childhood recreation experience on adult leisure behavior: an exploratory analysis. *Journal of Leisure Research*, 5(1), 25.
- Бурдье, Пьер (1993) “Социология политики”, Москва: “Socio-Logos”. [Bourdieu, Pierre. Sociologija politiki. Moskva: Socio-Logos, 1993]

6. daļā izmantotie avoti

- Avena, A. (2016). *Aptauja: Katrs otrais pusaudzis ir saņēmis telefonā vienaudža kaifoto*. 6. okt. Izgūts no <http://centrsdardedze.lv/lv/jaunumi/aptauja-katrs-otrais-pusaudzis-ir-sanemis-telefona-vienaudza-kaifoto>
- Aufderheide, P. (1992). *Aspen Media Literacy Conference Report. Part II*. Queenstown: The Aspen Institute Wye Center. Retrieved from <http://www.medialit.org/reading-room/aspen-media-literacy-conference-report-part-ii>
- Baran, S. J. (2014). *Introduction to Mass Communication. Media Literacy and Cultur* (8th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Bērziņa, I. (red.) (2016). *Sabiedrības destabilizācijas iespējāmība Latvijā: Potenciālie nacionālās drošības apdraudējumi*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un statēģiskās pētniecības centrs. Izgūts no <http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Publikācijas/WP%2004-2016.ashx>
- Borovikovs, K. (2016). *Pieaugot interneta lomai, cīņa par TV skatītāju kļūst asāka*. 18. sept. Izgūts no <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/konstantins-borovikovs-pieaugot-interneta-lomai-cina-par-tv-skatitaju-klust-asaka.d?id=47918749>
- Brikše, I. (2002). Publiskās sfēras attīstība Latvijā: indivīda un interneta aspekts. No: I. Brikše (red.), *Komunikācija: Kultūra, mediji, sabiedrība* (LU Raksti, 648. sēj.) Rīga: Zinātne. 88.–98. lpp.
- Brikše, I., & Zelče, V. (2008). The Latvian media in the new millennium: Trends in development, content and usage and the emergence of a community of media users. *Information Sciences/Informācijas Moksli*, 47, 87–111.
- Brinkmane, I. (2016). Kādas ir pieaugušo un bērnu kritiskās domas prasmes. *Izglītība un Kultūra*, 11(499), 2. jūn., 18.–19.
- Brinkmane, I. (2016). Kā iemācīt neapmaldīties mainīgajā mediju vidē. *Izglītība un Kultūra*, 13(501), 2. aug., 6.
- Celot, P. (2015). *Assessing Media Literacy Levels and the European Commission Pilot Initiative*. Brussels: EAVI. Retrieved from http://www.eavi.eu/joomla/images/stories/About_EAVI/assessing.pdf
- CSP [Centrālā statistikas pārvalde]. (b. g.) Dati. Izgūts no <http://www.csb.gov.lv/dati/dati-245.html>
- CSP [Centrālā statistikas pārvalde]. (2013). *85% skolēnu mācās svešvalodas; 95% pieaugušo zina vismaz vienu svešvalodu*. 26. sept. Izgūts no <http://www.csb.gov.lv/notikumi/85-skolenu-macas-svesvalodas-95-pieauguso-zina-vismaz-vienu-svesvalodu-39154.htm>
- ICSP [Centrālā statistikas pārvalde]. (2016). *Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju lietošana mājāsaimniecībās 2016. gadā. Informatīvais apskats*. Izgūts no http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_34_informacijas_un_komunikacijas_tehnologiju_lietosana_majsaimniecibas_2016_16_00_lv.pdf
- Cielava, I. (2016). *Kā Latvija kļuvusi par TV pirātu lielvalsti*. 12. maijs. Izgūts no <http://www.ir.lv:889/2016/5/12/ka-latvija-kluvusi-par-tv-piratu-lielvalsti>
- Clark, L. S. (2009). Digital media and the generation gap. *Information, Communication & Society*, 12(3), 388–407. doi:10.1080/13691180902823845
- Delfi Bizness. (2016). *Latvija – globālā interneta pirātisma flagmanis, atklāj pētījums*. 3. aug. Izgūts no <http://www.delfi.lv/bizness/tehnologijas/latvija-globala-interneta-piratisma-flagmanis-atklaj-petijums.d?id=47748403>
- GEMIUS Latvia. (2017). Interneta lapu Top 25 janvārī. 23. febr. Izgūts no <http://www.gemius.lv/interneta-mediji-zinas/interneta-lapu-top-25-janvari.html>
- EC [European Commission]. (2015). *Media use in the European Union*. (Standard Eurobarometer 84. Autumn 2015. Report.) Retrieved from file:///C:/Documents%20and%20Settings/LFK%20visi/My%20Documents/Downloads/eb84_media_en.pdf
- EC [European Commission]. (2016). *Meetings of the Media Literacy Expert Group*. 15 Nov. Retrieved from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/meetings-media-literacy-expert-group>
- EK [Eiropas Komisija]. (2007). *Komisijas paziņojums Eiropas parlamentam un padomei, Eiropas ekonomikas un sociālo lietu komitejai un reģionu komitejai. Eiropas pieeja, kā sekmēt plašsaziņas līdzekļu lietotprasmi digitālajā vidē*. 20. dec. Izgūts no <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0833&rid=2>
- EK [Eiropas Komisija]. (2009). Komisijas ieteikums (2009. gada 20. augusts) par plašsaziņas līdzekļu lietotprasmi digitālajā vidē, lai veicinātu audiovizuālās un saturs industrijas konkurētspēju un iekļaujošu zināšanu sabiedrību (2009/625/EK). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L227/9. 29. aug. Izgūts no <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0625&from=EN>
- EK [Eiropas Komisija]. (2015). *Nacionālais ziņojums. Latvija*. (Standarta Eurobarometrs 84. Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā. 2015. gada rudens.) Izgūts no file:///C:/Documents%20and%20Settings/LFK%20visi/My%20Documents/Downloads/eb84_lv_lv_nat.pdf
- European Parliament. (2008). *Report on media literacy in a digital world*. 24 November Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=EN&reference=A6-0461/2008>
- Hobbs, R. (2011). The state of media literacy: A response to Potter. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 55(3), 419–430.
- IKVD [Izglītības kvalitātes valsts dienests]. (2016). *Izglītības kvalitātes valsts dienesta 2015. gada publiskais pārskats*. Izgūts no http://www.ikvd.gov.lv/assets/files/faili/parskati/2015_GP_IKVD.pdf
- IR (2016). NRA izdevēju nopērk Lembergu ģimenei tuvs, bet mazpazīstams uzņēmējs. 5. jūn. Izgūts no <http://www.irlv.lv/2016/6/5/nra-izdeveju-noperk-lembergu-gimenei-tuvs-bet-mazpazistams-uznemejs>
- KM [Latvijas Republikas Kultūras ministrija] (2016). *Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.–2020. gadam*. Izgūts no http://www.km.gov.lv/lv/starpnozares/lidzdaliba/pazMedPol_plan_Pamatnost.html
- Klāsons, G. (proj. vad.). (2016). *Kultūras auditorija Latvijā: situācija, procesi, tendences*. Rīga: Biedrība "Culturelab". Izgūts no <https://culturelablv.files.wordpress.com/2017/01/kultc5abras-auditorija-latvi481-2016.pdf>
- Koltay, T. (2011). The media and the literacies: media literacy, information literacy, digital literacy. *Media, Culture & Society*, 33(2), 211–221.

- Krieviņš, R. (2016). "Netflix" ienākšana Latvijā varētu samazināt pirātisko filmu apriti. 7. janv. Izgūts no <http://www.lsm.lv/lv/raksts/tehnologijas/dzive/netflix-ienaksana-latvija-varetu-samazinat-piratisko-filmu-apriti.a163109/>
- Kruks, S. (2016). Pilsoniskā sabiedrība un komunikācijas prakse. No: Kruks, S. (red.), *Ekonomiskā krīze Latvijā: veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga: RSU, 153.–174. lpp.
- Lāce, T., Rungule, R. (2016). Ekonomiskās krīzes ietekme uz sabiedrību un krīzes mācības. No: Kruks, S. (red.), *Ekonomiskā krīze Latvijā: veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga: RSU, 97.–123. lpp.
- Latvijas Pasts. (2016, 12. janv.) *Latvijas Pasta abonēšanas kampaņā noformēti 416 353 preses izdevumu abonementu 2016. gadam*. Izgūts no <https://www.pasts.lv/lv/zinas/3029-latvijas-pasta-abonesanas-kampana-noformeti-416-353-preses-izdevumu-abonementu-2016gadam>
- Latvijas Pasts. (2017, 16. janv.) *2017. gadam noformēti nepilni 400 000 preses izdevumu abonementu – lielākā daļa klientu izvēlas abonēt 12 mēnešu periodam*. Izgūts no <https://www.pasts.lv/lv/zinas/3782-2017gadam-noformeti-nepilni-400-000-preses-izdevumu-abonementu-lielaka-dala-klientu-izvelas-abonet-12-menesu-periodam>
- LETA. (2015, 21. sept.) *Gandrīz puse iedzīvotāju audio, video un datorprogrammu pirātismu uzskata par attaisnojamu*. Izgūts no <http://www.la.lv/gandriz-puse-iedzivotaju-audio-video-un-datorprogrammu-piratismu-uzskata-par-attaisnojamu/>
- LETA. (2016). *Latviešu valodu prot apmēram 90% valstī dzīvojošo cittautiešu*. 11. okt. Izgūts no <http://www.delfi.lv/news/national/politics/latviesu-valodu-prot-apmeram-90-valsti-dzivojoso-cittautiesu.d?id=48006013>
- Ločmele, K. (2015). *Pielikums Latvijas mediju politikas pamatnostādņēm 2016.–2020. gadam*. Izgūts no <http://tap.mk.gov.lv/mk/mkksedes/saraksts/s/darbakartiba/?sede=542>
- Media literacy*. (n. d.) Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/>
- Peters, M. A. (2017). Education in a post-truth world. *Educational Philosophy and Theory*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/00131857.2016.1264114>
- Pļaviņa, V. (2011). Mediju pedagoģijas aktualitāte Latvijā. *Izglītība un Kultūra*, 12, 26. marts, 1.
- Potter, W. J. (2010). The state of media literacy. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(4), 675–696. doi:10.1080/08838151.2011.521462
- Rožukalne, A. (2010). Latvijas jauniešu mediju lietojuma paradumi. *Acta Prosperitatis*, 1, 102–113.
- Rožukalne, A. (2013). *Kam pieder Latvijas mediji? Monogrāfija par Latvijas mediju sistēmu un ietekmīgākajiem mediju īpašniekiem*. Rīga: Zinātne.
- Rožukalne, A. (2014). Krievijas mediji Latvijā: īpašnieki, regulācija, ietekme. No: Kudors, A. (red.), *Krievijas publiskā diplomātija Latvijā: mediji un nevalstiskais sektors* (76.–99. lpp.). Rīga: Austrumeiropas politikas pētījumu centrs, LU Akadēmiskais apgāds.
- Rožukalne, A., & Skulte, I. (2016). Latvijas mediju auditorija recesijas laikā. No: Kruks, S. (red.), *Ekonomiskā krīze Latvijā: veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga: RSU, 175.–192. lpp.
- RSF [Reporters Without Borders]. (2016). *World Press Freedom Index 2016*. Retrieved from <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index>
- Rubene, Z., Krūmiņa, A., & Vanaga, I. (2008). *Ievads mediju pedagoģijā*. Rīga: RaKa.
- Rubene, Z. (red.) (2016). *Tagad. Zinātniski metodisks izdevums*. Nr. 1(10). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Savolainen, R. (1995). Everyday life information seeking: Approaching information seeking in the context of "way of life". *Library & Information Science Research*, 17(3), 259–294. Retrieved from <http://bogliolo.eci.ufmg.br/downloads/SAVOLAINEN%201995.pdf>
- Silverbaltt, A., Smith, A., Miller, D., Smith, J., & Brown, N. (2014). *Media Literacy. Keys to Interpreting Media Messages* (4th ed.). Santa Barbara; Denver; Oxford: Praeger.
- Skudra, O., Šulmane, I., & Dreijere, V. (2014). Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā. No: Rozenvalds, J. (red.), *Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits, 2005–2014.* Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 193.–208. lpp. Izgūts no http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/Demokratijas_audits_2014_kopaa.pdf
- SUSTINNO (2015). *Valsts pētījumu programmas "SUSTINNO" pasūtītā Latvijas iedzīvotāju aptauja*.
- Taipale, S. (2016). Synchronicity matters: defining the characteristics of digital generations. *Information, Communication & Society*, 19(1), 80–94. doi:10.1080/1369118X.2015.1093528
- TNS Latvia (2001–2017). *Ziņu arhīvs*. Izgūts no <http://www.tns.lv/?lang=lv&category=showallarchive>
- UNESCO (2016). *Second European Media and Information Literacy Forum*. Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/global-alliance-for-partnerships-on-media-and-information-literacy/second-european-media-and-information-literacy-forum/>
- Valsts izglītības satura centrs. (2015). *Datorika 1.–3. klasei. Mācību programmas paraugs integrētai datorikas jautājumu apguvei*. Izgūts no http://www.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/datorika_1_3.pdf
- Valsts izglītības satura centrs. (2016). *Klases stundu programmas paraugs. Metodiskais līdzeklis*. Izgūts no http://visc.gov.lv/audzinasana/dokumenti/metmat/klases_stundu_prog_%20paraugs.pdf
- VKKF [Valsts kultūrkapitāla fonds]. (2017). *VKKF mērķprogrammas 2017*. Izgūts no <http://www.vkkf.lv/#2802>
- Viola, P. (2016). *Opening Session: "XXI Competences: Media Education to Enrich Learning and Media Literacy to Empower Citizens"*. Brussels: European Commission; Media and Learning Conference.
- Westlund, O., & Bjur, J. (2014). Media life of the young. *Young*, 22(1), 21–41. doi: 10.1177/1103308813512934

7. daļā izmantotie avoti

- Abdallah, S., Mahony, S., Marks, N., Michaelson, J., Seaford, C., Stoll, L., & Thompson, S. (2011). *Measuring our progress: The power of well-being*. London: The New Economics Foundation.
- Centrālā statistikas pārvalde. (06.06.2016.) *Iedzīvotāju skaits, kuri regulāri lieto datoru/internetu, % no iedzīvotāju kopskaita attiecīgajā vecuma grupā*. Izgūts no <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/informacijas-tehnologijas-galvenie-raditaji-30332.html>
- European Social Survey. (2015). *Measuring and Reporting on Europeans' Wellbeing: Findings from the European Social Survey*. Retrieved from: www.esswellbeingmatters.org
- Internet Speeds by Country* (Mbps). (2016). Retrieved from: <https://www.fastmetrics.com/internetconnection-speed-by-country.php#top-10-worldwide>
- Kruks, S. (2016). Pilsoniskā sabiedrība un komunikācijas prakse. No: Kruks, S. (red.), *Ekonomiskā krīze Latvijā: Veiksmes stāsta pēcgārša* (153.-174. lpp.). Rīga: RSU.
- OECD. (2013). *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/9789264191655-en>
- Slimību profilakses un kontroles centrs. (2015). *Statistikas dati par 2015. gadu*. Izgūts no <https://www.spkc.gov.lv/lv/statistika-un-petijumi/statistika/veselibas-aprupes-statistika1/get/nid/1>
- UNESCO. (2013). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: country readiness and competencies*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf>
- United Nations. (2014). *E-government Survey 2014* (E-government for the Future we Want). New York: United Nations. Retrieved from https://publicadministration.un.org/egovkb/portals/egovkb/documents/un/2014-survey/e-gov_complete_survey-2014.pdf